

APPELTJES
VAN HET
Szeetjesland

Uitgegeven met de steun van

- de Vlaamse Gemeenschap
- het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen
- en de gemeenten
 - Aalter
 - Evergem
 - Kaprijke en
 - Maldegem

PO0143413

Bandversiering van Luc Verstraete

APPELTJES VAN HET MEETJESLAND

JAARBOEK
van het
HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP
VAN HET MEETJESLAND
Nr. 45 - 1994

MALDEGEM
1994

INVESTIGATIVE JOURNALISM MET EEN RODE KLEUR

De krant Vooruit en een moordzaak te Aalter

Peter LAROY

In 1927 maakte de Amerikaan Charles Lindbergh faam door als eerste vliegenier de afstand Amerika-Europa te overbruggen zonder tussenlanding. In luchtvaartkringen wordt dit vaak beschouwd als het afsluiten van het pionierstijdperk en het begin van de intercontinentale vluchten. Lindbergh genoot van zijn triomf en was meteen een bekende wereldburger. Vijf jaar later kwam de man opnieuw in het nieuws. Lindbergh was intussen getrouwd en het gezin had een zoontje van 20 maanden. Begin maart 1932 verdween het kind uit zijn bed. De zaak zette Amerika op zijn kop. Niets werd onverlet gelaten om zowel het kind als de dader op te sporen. Baby Lindbergh werd inderdaad gevonden maar was dood. De dader daarentegen bleef lange tijd onvindbaar. Pas na maanden intensief speurwerk werd Bruno Richard Hauptmann als dader opgepakt ¹. In september 1934 begonnen de hoorzittingen. Het nieuws haalde overal ter wereld de voorpagina. Ook in Vlaanderen was dit het geval. Maar op de bladzijden met binnenlands nieuws verscheen een andere zaak waar de lezers een flinke kluijft aan hadden: een mysterieuze moord te St.-Maria-Aalter. Dit werd geen klassieker in de misdaadgeschiedenis maar desalniettemin heeft dit voorval ook een aantal interessante kanten. Dit is zeker het geval wanneer we dit vanuit pers-historisch perspectief bekijken.

Op zondag 23 september 1934 was het kermis te Aalter. Feest voor iedereen en misschien wel wat wild in de pot. Zeker voor de betere burgerij was dit het geval. In de bossen rondom het dorp hoorde men de dagen ervoor meer dan eens schoten die erop wezen dat een aantal heren aan het jagen waren. Het voorbeeld werkte inspirerend voor een aantal stropers. In de nacht van zaterdag op zondag waren Maurits Van den Bussche, zijn broer Gust Van den Bussche, Cyriel Verniest, Emiel Meersman en Robert De Meyere van mening dat het ogenblik gunstig was om te *pensen*. Rond één uur 's nachts trokken ze naar de bossen van St.-Maria-Aalter met lichtbakken in de hoop een aantal konijnen te kunnen verschalken. Het regende een beetje. Zoals steeds bleef het *pensen* een avontuur en voelden de mannen de spanning. Verniest had een slecht voorgevoel en het duurde niet al te lang of dit werd werkelijkheid.

Vanuit een sparrenbosje klonk opeens een schot, gevolgd door het afschieten van een lichtpijl en opnieuw twee schoten ². De getroffen en hoorden de schutter duidelijk zeggen: "*Nè, godver..*". De dader had inderdaad zijn werk goed gedaan. Verniest kreeg 78 hagelkorrels in zijn been en Gust Van den Bussche werd op een vijftal plaat-

sen geraakt. Het slechtst was evenwel Maurits Van den Bussche eraan toe, omdat een aantal zaadjes zijn longen had doorboord. Kermend stortte hij neer. Zijn makers namen hem vast, trokken hem door een haag en vluchtten zo goed en zo kwaad als dat kon. Het bloed dat uit zijn mond stroomde voorspelde niet veel goeds. Toen ze bij zijn huis kwamen, ontfermde zijn moeder zich over de 31-jarige vrijgezel. Twee dokters kwamen de kwetsuur nog bekijken. Het mocht niet baten. Maurits Van den Bussche bleef de hele dag in doodstrijd. Rond negen uur 's avonds gaf hij zich verloren en overleed.

De *affaire* werd meteen het gesprek van de dag en zette een domper op de kermisfeer. Het nieuws haalde ook de nationale dagbladen. Vooral het dagblad *Vooruit* besteedde heel wat aandacht aan wat eerst nog werd genoemd "*het jachtongeval*" maar later werd vertaald naar "*de moord te Maria-Aalter*". Deze belangstelling van de socialistische krant lijkt vrij merkwaardig en trekt de aandacht.

Om te beginnen is dit een nieuwsfeit met een eerder regionaal belang. Tijdens het interbellum hadden de nationale kranten reeds meer dan vroeger aandacht voor regionale gebeurtenissen maar het bleef in de regel toch beperkt tot een aantal lijntjes. Op basis van verschillende onderzoeken kan men overigens stellen dat Aalter als gemeente meestal buiten het gebied voor nieuwsgaring viel. De Gentse kranten beschouwden het als *den buiten* en de weekbladen uit Eeklo, Tielt of Brugge kampen zo al met plaatsgebrek om een gemeente die juist op de rand van hun gebied lag veel aan de orde te laten komen.

Vervolgens was er het voorval zelf. Het ging om een jachtongeval. Scherp gesteld gebeurde er iedere week wel zo eentje ergens in Vlaanderen. Toegegeven, er was een drietal jaar ervoor wel een andere stroper gedood te St.-Maria-Aalter zonder dat de dader ooit gevonden werd. Maar dit alles was toch niet te vergelijken met de mysterieuze zaken die zich bijvoorbeeld in het aanpalende Beernem hadden voorgedaan enkele jaren ervoor. Vandaar dan ook de vraag waarom *Vooruit* het nu plots nodig vond reeds de dag na de feiten een journalist te sturen. De man, die zijn stukken ondertekende met H., beperkte zich overigens niet tot een objectieve weergave van de feiten. Meteen na zijn aankomst ging hij zelf op onderzoek uit. Zijn doortastendheid blijkt uit de inhoud van de artikels.

Zoals alle goede speurneuzen begaf de redacteur zich eerst naar de *gendarmerie* om de naam van het slachtoffer te vernemen. Vervolgens spoedde hij zich naar de ouderlijke woning van Maurits Van den Bussche. De moeder van het slachtoffer en zijn broer ontvingen hem hartelijk maar al vlug merkten zij dat deze man niet zomaar gekomen was. Honderduit stelde hij hen vragen: "*Heeft hij gestroopt?...Had hij vijanden?...Waart ge niet ongerust?...Waar zou het drama kunnen gebeurd zijn?...*" En uiteindelijk kwam de hamvraag: "*Wie zou de dader kunnen zijn? Hier zwegen allen. En die stilte was ons te pijnlijk, dan dat we ze achteloos konden laten voorbijgaan*"³. De man vroeg dan maar verder rond en vernam uiteindelijk de naam van de vermoed-

delijke dader. Het was een naam die Maurits Van den Bussche tijdens een verhoor door de rijkswacht had laten vallen. De speurneus liet het daar nog niet bij en trok vrank en vrij naar de man die door de stervende was aangewezen, een jachtwachter uit Knesselare:

“De jachtwachter ontving ons minzaam en beantwoordde kalm al onze vragen.

-Hoe staat ge tegenover de verdenking? begonnen we ons gesprek.

-’t Is erg, maar ik ben dezen nacht niet uit geweest. Woensdag, Donderdag en Vrijdag deed ik mijn ronde. Doch zaterdag heb ik heel den dag de heeren meegeholpen om kermiswild te jagen.

-Rond welk uur kwaamt ge thuis?

-Rond zeven uur ‘s avonds. Ik heb me nog wat gewasschen en rond negen uur ging ik slapen.

-En zijt ge ‘s nachts niet opgestaan?

-Ja, rond drie uur, om aan een natuurlijke behoefte te voldoen. Het was helder weer. Ik ben dan terug in bed gegaan.

-Tot welk uur?

-Tot zes uur ‘s morgens.

-Ge beweert dus niets te zien te hebben met het drama en juist heel dien nacht te zijn thuis gebleven?

-Volstrekt.

-Maar hoe weet ge feitelijk dat Van den Bussche geschoten werd?

-Personen vertelden het me, toen ik naar de hoogmis ging en ik vernam daar dan ook, dat sommigen mij verdachten” ⁴.

De journalist was evenwel nog niet volledig overtuigd van de schuld van de verdachte. Toen de dag erna bekend werd dat het slachtoffer was overleden, en dit de lead van het artikel was, waarschuwde de auteur voor overhaasting: *“Een vergissing is gauw gebeurd en een onschuldige mag niet gebukt blijven gaan onder een stilzwijgend vermoeden. Doch anderzijds mag zoo’n moord niet ongestraft blijven en moet er volle klaarte komen”* ⁵. Vooruit deed in het stukje dan ook een oproep tot de stropers die Van den Bussche vergezelden om zich kenbaar te maken. Er werd op aangedrongen dat zij hun verhaal zouden vertellen aan Luysterborg, die het onderzoek leidde.

Eigenaardig genoeg had deze aansporing succes! De ooggetuigen meldden zich aan bij Vooruit. De krant kon meteen uitpakken met *“Sensationeële onthullingen over den moord te Maria-Aalter”* ⁶. In de editie van 26 september stond er van naaldje tot draadje beschreven wat de stropers hadden meegemaakt. Gemakkelijk was het zeker niet gegaan: *“een hunner hield zich zelfs in een kamer verscholen terwijl ons zijn vrouw meedeelde dat hij niet thuis was. Dit leugentje om bestwil hield echter niet lang steek. We wisten alras de 4 pensjagers over te halen de volledige waarheid te bekennen. Ze lieten zich ontroeren en toen we op hun geweten beroep deden, deinsden ze niet langer meer terug en wilden ze, zooals het mannen betaamt alles trotseren om de gerechtigheid te dienen”* ⁷. Het gevolg van dit staaltje investigative jour-

nalism⁸ was dat Aalter en St.-Maria-Aalter in rep en roer stonden: "*De Vooruit werd er om zoo te zeggen uit de handen gerukt der verkoopers*"⁹.

Bovendien insinueerden de *pensers* ook dat er twee daders waren. Een van hen hadden ze met zekerheid herkend. De naam was bekend maar werd niet genoemd. Dit gebeurde terwille van het onderzoek, zo leest men meermaals. Achteraf beschouwd mag dit best met een korreltje zout genomen worden. Iedereen in de streek noemde reeds man en paard en dat was in grote mate op basis van de artikelen in de Gentse krant. Toch bleef *Vooruit* volhouden het onderzoek niet te willen hinderen...

Van zodra de mannen bekend hadden, werden de namen voluit gepubliceerd. Ook de naam van de vermoedelijke schutter verscheen: Adolf Fiers, jachtwachter van de heer Jules Maenaut. *Vooruit* drong zich echter opnieuw in de rol van buitenstaander: "*Men begrijpt dat we deze beschuldiging mededeelen met het noodige voorbehoud en dat we ze niet tot de onze maken. Dat is overigens onze taak niet. En met opzet hebben we tot nog toe den naam verzwegen van dezen persoon, dien we reeds 12 uren na de feiten interviewden over de verdenkingen die op hem wogen. We wilden het gerecht en de openbare opinie in niets beïnvloeden en tot een campagne tegen den h. Maenhout gesteund op loutere gezegden wilden we ons evenmin leenen*"¹⁰.

Maar was dit nu juist niet wel de bedoeling? Dit zou meteen een verklaring bieden waarom precies *Vooruit* zoveel aandacht had voor het jachtongeval. Jules Maenaut was immers een niet onaanzienlijke figuur te Aalter. Hij maakte deel uit van een groep figuren rond pastoor Maurits Van Caeneghem die een christelijke, sociaal-flamingantische koers voerde en bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1932 de conservatief-katholieke strekking buitenspel zette. Door toedoen van deze figuren werd de plaatselijke vleugel van het A.C.V. uitgebouwd, kwam er een Christen Volkshuis en een maatschappij voor goedkope woningen. Een neveneffect van dit alles was dat het socialisme de pas werd afgesneden. Bijna de volledige arbeidersgroep vond immers onderdak bij de christelijke zuil¹¹.

De socialisten begrepen dit maar al te goed: ze kregen geen voet aan de grond. Ongetwijfeld grepen zij nu hun kans. Iedereen in Aalter en omgeving wist dat Jules Maenaut een verwoed jager was. Hij had een notariskantoor geopend te Brussel maar kwam veel naar Aalter, zeker in het jachtseizoen. Het ongeval met de stropers was gebeurd op wat *het goed Maenaut* werd genoemd. Het wekt dan ook weinig verwondering dat meteen na het ongeval het gerucht de ronde deed dat Van den Bussche door een van de *heren* was neergekogeld. Het lijkt er dus steeds minder en minder op dat de journalist zijn onderzoek alleen maar in naam van *de rechtvaardigheid* deed. *Vooruit* was, zoals overigens alle kranten in die periode, sterk ideologisch getint. Het lijkt er sterk op dat het breed uitsmeren van deze zaak er op gericht was om een politieke tegenstander in diskrediet te brengen.

Ook andere motieven speelden mee. *Vooruit* probeerde zich een weg te banen op het katholieke platteland. Een vleugje mysterie, schreeuwerige koppen en wat sensatie zouden de mensen moeten aanzetten om de krant te kopen en misschien dat wel te blijven doen. Dit liep niet van een leien dakje en er kwam, niet geheel onverwacht, reactie: *“In den beginne was de nieuwsgierigheid voor Vooruit’s onthullingen niet te stelpen en iedereen in het Aalstersche (!) kocht ons blad, op straat, onder de oogen van al wie het maar zien wilde. Nu begint de invloed tegen de slechte gazette stilaan te werken. Onze verkoopters komen in elke straat de geestelijkheid tegen: er dreigt gevaar voor de zielezaligheid!...en een deel der bevolking durft haar nieuwsgierigheid niet langer meer bevredigen. Toch zijn er nog velen, die om welkdanige intimidatie niets geven en ons verder lezen en steunen”* ¹².

Vooruit ging er dan ook keihard tegenaan. Op 27 september verscheen een foto van Verniest op de voorpagina. Niets ongewoons, behalve dat hij poseerde met de broek op de enkels om de hagelinslagen duidelijk te laten zien... Het katholieke platteland zou voor minder geschokt zijn!

Na de opheldering van het jachtongeval pleitte *Vooruit* openlijk *pro domo*: *“Vooruit was voor den 23n Sept. voor vele lieden van het Aaltersche een ‘slechte gazette’, maar is hun oordeel daarover nu ook niet een beetje gewijzigd? Laten we het hopen. Aan onze propagandisten er gebruik van te maken”* ¹³.

Die ideologische geladenheid blijkt overigens maar al te duidelijk uit de teneur van de artikels. De reporter schetst de sociale tegenstellingen in termen als *“festijnen op de kastelen”* ¹⁴ en *“het alibi van den kasteelheer”* ¹⁵. Na hun bekentenis werden de pensers overigens uitgenodigd naar de redactie van *Vooruit*. De dag erna prijkte hun foto op de frontpagina. Als helden van de dag zullen zij er zich ongetwijfeld niet van bewust geweest zijn dat zij ook deels om populistische, en ja, zelfs propagandistische redenen ten tonele werden gevoerd.

Het is goed om met deze bedenkingen in het achterhoofd opnieuw de draad op te nemen. *Vooruit* mocht dan wel bijbedoelingen hebben, men moet toch toegeven dat de krant kort op de bal speelde. De officiële instanties trokken er eveneens hun conclusies uit. Op 26 september besloten commissaris Luysterborg, substituut van de Procureur des Konings Van Houdt en onderzoeksrechter De Sloovere tot de actie over te gaan. Rond twee uur in de namiddag werden de voornaamste getuigen uitgenodigd om naar het gemeentehuis van Aalter te komen. De bevolking stond meteen in rep en roer, wat erop wijst dat het jachtongeval wel tot de verbeelding sprak. Wellicht niet geheel zonder overdrijving meldde *Vooruit* dat door de samengetroepete nieuwsgierige massa de circusvoorstelling ter gelegenheid van de kermis een tijdlang diende uitgesteld te worden...

Op basis van wat ze vernamen waren de onderzoekers van mening dat er voldoende grond was om jachtwachter Fiers als verdachte aan te wijzen. Ze besloten dan ook de man mee te nemen naar Gent. *“Toen hij buiten werd gebracht werd hij door een*

opeengepakte menigte uitgejouwd. Moordenaar! Lafaard! riepen de mensen (...). Zoo iets had men te Aalter nog nooit gezien! De ontroering was algemeen en bewees hoe het volk deze mysterieuse zaak meeleeft", zo meende de journalist ¹⁶. Hoe Fiers ook bleef loochenen, het hielp geen zier. De speurders (en met hen ook quasi iedereen die zich voor deze zaak interesseerde) waren er immers van overtuigd dat hij bij de zaak betrokken was.

Gaat de moord van Maria-Aalter naar zijn ontknooping ?

Het parket doet een massa-verhoor op het gemeentehuis

De vermoedelijke dader, uitgejouwd door gansch de bevolking, naar Gent overgebracht

Men ziet hiernaast hoe ook de onge'uklige Verniest laffelijk langs achteren werd doorzeefd met hagels, bij het schot, dat Van den Bussche doodde.

Men leze op blz. 5 het verslag van onzen reporter ter plaatse.

Verniest aarzelde niet om voor de fotograaf van Vooruit zijn getroffen lichaamsdeel te tonen.
(Foto AMSAB)

Intussen was het wel niet helemaal duidelijk wie de tweede man kon geweest zijn. Vooruit probeerde nog even notaris Maenaut naar voor te schuiven. Een deel van de publieke opinie zag inderdaad in Fiers nog altijd maar een stroman. Zij konden evenwel niet om het feit heen dat de notaris een sluitend alibi had. Op het ogenblik van de feiten was hij immers thuis met twee vrienden. Een beetje verhullend schreef de krant hierover: *“Het alibi is dus volledig. Het is onze taak niet het te controleren, maar aan een konfrater zou M. Maenaut gezegd hebben - en we maken hierbij het noodige voorbehoud: ‘Wat zou er gebeurd zijn indien ik dit in den grond toevallig alibi niet had gehad?’ M. Maenaut mag dus van geluk spreken, al is het alibi er geen gewoon, vermits het toevallig is. Het is misschien deze toevalligheid, die zooveel praatjes verwekt en we begrijpen dan ook goed zijn woorden wanneer hij beweert dat het een jammerlijke zaak is, waarmee hij slechts van ver iets heeft te maken”* ¹⁷. Daarom ook bleef men aandringen dat de tweede dader zich zou bekend maken.

HET STROOPERSDRAMA te Aalter

Fiers trachtte zich door leugens te redden...

maar een nieuwe confrontatie bracht verpletterende bezwaren aan 't licht

Gistermorgen werd op het justitiepaleis te Gent het onderzoek in de zaak van het wildstroopersdrama te Aalter door den h. onderzoeksrechter De Sloovere voortgezet. De vier pensjagers die het slachtoffer Maurice Van den Bussche vergezelden op den tragischen tocht van 22 op 23 September werden eerst één voor één onderhoord.

Hun verklaringen waren eensluidend en zijn identisch dezelfde, die «Vooruit» een paar dagen na de feiten reeds publiceerde.

Een schot werd gelost, gevolgd door een vuurpijl en dan vielen weer twee troffen op de vlucht. Maurice Van den Bussche was er het ergst aan toe. Vier stroopers werden gedood en zijner makkers sleepten hem weg.

DE VERDEDIGING VAN FIERS

De aangehouden jachtwachter Adolf Fiers, meende zich te kunnen verdedigen door te liegen. Hij beweerde namelijk dat de stroopers eerst op hem hadden geschoten.

Maar de pensjagers verklaarden van hun kant dat ze op die welke nog niet gepensjaagd en dus nog minder geschoten hadden.

(Zie verder op blz. 3)

De gekwetste pensjagers Verniest, Meersman, Gust Van den Bussche en De Meyere (van l. naar r.), geklekt op onze redactie, zijn reeds flink aan de beterhand, zooals het hun glimlach verrent.

De stropers waren de helden van de dag. Vooruit nodigde ze uit naar Gent en plaatste hun foto op de frontpagina.

(Foto AMSAB)

Dat zou niet lang meer op zich laten wachten. Een van de getuigen die naar Gent werd geroepen, was de jonge onderwijzer Frans Verbauwen. Verbauwen behoorde tot de intieme vriendenkring van Jules Maenaut en was ook flamingant. Ook nu weer liet *Vooruit* niet na om eventjes dieper in te gaan op de betrokkenheid van deze figuur. In 1932 immers was precies een gemiste promotie van deze man een van de aanleidingen waarom er een Vlaamsgezinde katholieke, christendemocratische scheurlijst opkwam bij de gemeenteraadsverkiezingen. En zoals reeds aangegeven konden de socialisten dit maar matig appreciëren. De kans om Verbauwens betrokkenheid bij het jachtongeval te insinueren lieten ze niet liggen.

“Verbauwen ging dikwijls met Fiers op ronde en het was dus heel natuurlijk dat Verbauwen iets meer over de misdaad zou hebben kunnen weten. Den Zondag na de feiten zat de jongen in een herberg met gezwollen oogen en lichtjes aangedaan.

-Geef mij een glas pomppwater...vroeg hij ergens.

Den Woensdag daarop, toen Fiers 's avonds op het gemeentehuis werd aangehouden, was Verbauwen ook onder de toeschouwers en scheen hij ten zeerste geïnteresseerd. Dergelijke kleine details gaan meestal onopgemerkt voorbij, maar in zulke oogeblikken zijn er toch soms oogen die waarnemen. Zaterdag l.l. toen we ons nogmaals naar de plaats der misdaad begaven, vestigden personen onze aandacht op Verbauwen.

-Hij is er zeker bij geweest, die witte..., zei ons iemand, met de witte den jongen blonden onderwijzer bedoelend. Maar als we al die geruchten wilden gelooven, dan zou notaris Maenhaut zelf er bij geweest zijn! antwoordden we spottend.

Het kwam geen ogenblik in ons op Verbauwen noch den jachtbeer te verdenken en ons door praatjes te laten leiden” ¹⁸.

Op die manier voedde de krant natuurlijk juist wel de geruchten die de ronde deden. Verbauwen wist inderdaad meer, want hij noemde de tweede man die bij de zaak betrokken was. Het ging om Henri Martens, schoonvader van Fiers, en bijgenaamd *Lapscheure*, naar de gemeente waar hij ooit boswachter was geweest. De oude man bevestigde zijn betrokkenheid en ook die van zijn schoonzoon. Die bleef aanvankelijk loochenen maar liet in een visuele confrontatie zijn gevoelens los en ging onderuit.

Daarmee was de zaak geklaard en kon *Vooruit* triomferen: *“We zijn tevreden en met ons voorzeker de gansche bevolking van het Aaltersche over den vluggen en goeden gang van het onderzoek. De dader is ontmaskerd. (...) De waarheid heeft hier den schrik overwonnen. Zoo iets gebeurt niet gemakkelijk in het geheimzinnig land waar vier jaar geleden nog een jongen in den fleur van zijn leven ongeveer op dezelfde wijze als Van den Bussche ongestraft werd vermoord. De tijden veranderen. De geheime invloeden worden gebroken. Een nieuwe geest breekt zich stilaan baan, moeizaam, heel, heel traag, doch zeker”* ¹⁹.

Dit betekende echter nog niet het einde. De moordzaak van St.-Maria-Aalter was aanleiding om dieper op de stropersproblematiek in te gaan. Enkele weken na de feiten startte *Vooruit* met een vrij provocerende reportage over pensjagers in de streek van

HET STROOPERSDRAMA VAN AALTER OPGEHELDERD

Men leze op de 7e blz:
**DE BEKENTENIS
VAN FIERS**

Links: de 73-jarige Martens, schoonvader van jachtwachter Fiers, die met hem in de misdaad betrokken is.
Rechts: Adolf Fiers, die na krachtig loochenen, gisteravond eindelijk bekennen moest.

Jachtwachter Fiers wordt door de gendarmen weggeleid.

(Foto AMSAB)

Beernem en Aalter onder de titel "Een menschenleven voor een konijntje"²⁰. De reporter toonde opnieuw zijn speurderstalent en slaagde erin mee te gaan met een groep stropers. Het verhaal is opnieuw doorspekt met duidelijk ideologisch geladen elementen. Het komt er ongeveer op neer dat stropers sociaal onderdrukte figuren zijn die stropen uit noodzaak en op die manier in conflict komen met de eigenaar van de gronden en hun handlangers, de jachtwachters. Die laatste zijn meestal gewezen stropers, zo weet ook Vooruit: "Er is dus geen reden om te denken dat de stropers een slechter karakter zouden hebben dan de jachtwachters en omgekeerd. Ze zijn elkan- der waard. Aan weerszijden zijn er menselijke en onmenselijke. Beide kampen staan tegenover elkaar. Beide vechten voor een konijntje, voor een beetje geld, voor een stuk brood. Het zijn de "heeren" en de sociale wanorde die het zou willen. We

staan hier feitelijk voor een der primitiefste uitingen van klassenstrijd, die ons uit den feodalen tijd zijn overgebleven. Pensers zijn beste maten ondereen, echte broeders, die elkander in uren van doodsgevaar bijstaan en verdedigen. Maar eens dat een van hen jachtwachter wordt keert de genegenheid in een doodelijken haat. Het belang scheidt hen voor altijd en stelt hen tegenover elkaar als doodsvijanden” 21.

In diezelfde geest richtte *Vooruit* zich ook tot de landbouwers. De krant vroeg hen samen met de socialisten te streven naar een nieuwe jachtwet. Die zou het mogelijk moeten maken dat het wild dat op het land loopt, geschoten mocht worden. Met de bestaande wetten kon wel schadevergoeding gevraagd worden, maar heer en jager waren meestal dezelfde, zo luidde het 22. En de reeks besloot: *“Welnu, denk dan eens goed na wie uwe belangen werkelijk verdedigt. Leer inzien dat ‘de roode bandieten’ meer menselijkheid en meer rechtvaardigheidsgevoel bezitten dan vele zoogezegde kristelijke heeren” 23.*

Bij het begin van het proces tegen Fiers (eind februari 1935) tapte *Vooruit* uit hetzelfde vaatje. In de grond was niet zozeer de jachtwachter schuldig. Was hij niet een radertje in een machinerie? Was niet de jachtwet de grote schuldige? Zou de procureur niet beter ageren *“tegen een regime dat zelf de misdaad kweekt, door ellende en slechte wetten” 24?*

Dit was trouwens niet de enige constante die terugkwam. *Vooruit* probeerde nog maar eens notaris Maenaut bij de zaak te betrekken en blokletterde: *“Het jachtdrama van Maria-Aalter voor het Hof van Assisen van Oost-Vlaanderen. Werden er twee schoten gelost op de stroopers of drie? Terwijl boswachter Fiers loochende de dader te zijn, trachtte zijn jachtheer notaris Jules Maenhout, het gerecht op een dwaalspoor te brengen!” 25.* Alles draaide erom dat notaris Maenaut reeds vrij vroeg van het voorval zou geweten hebben. Dit was gezien zijn verhouding tot Fiers niet verwonderlijk. Het was evenmin verwonderlijk dat hij zijn jachtwachter in bescherming nam. Minder begrijpelijk is echter het feit dat de jonge notaris de zaak op een dwaalspoor wilde brengen. Maenaut gaf immers de naam op van een andere persoon die hij persoonlijk verdacht. Precies op dat moment stelde hij zich kwetsbaar op, niet alleen voor justitie maar ook voor zijn politieke tegenstanders zoals *Vooruit*: *“De jonge kasteelheer Maenhaut kon het er ook voor doen! Hij die alles wist van bij het begin der zaak trachtte niet alleen den moord in den doofpot te stoppen - wat men nog betrekkelijk menselijk zou kunnen noemen - maar deed zelfs zijn best om het onderzoek op een dwaalspoor te brengen” 26.*

Zoals verwacht trokken heel wat Aalternaars naar Gent om het proces bij te wonen. Een proces dat overigens niet zonder spektakel verliep. Zo begon advocaat Ronse zelfs voor te lezen uit de artikelenreeks die in *Vooruit* verschenen was. Een katholiek die voorlas uit een socialistische krant was voor die dagen een niet zo gewone gebeurtenis. Fijntjes merkte *Vooruit* op: *“Au fond was hij heel tevreden: ons blad had niet alleen de gerechtigheid gediend, maar ook door dit proces de portemonnee van mijnheer de advocaat. Zijn reclame voor “Vooruit” nemen we dan ook als een bedekt ‘merci’ op” 27.*

Nadat de jury geantwoord had op twintig vragen veroordeelde het hof Adolf Fiers tot zes jaar gevangenisstraf. Er kwam meteen een einde aan de zaak.

De bundeling van deze feiten impliceert ook een aantal conclusies. Om te beginnen ziet men hier duidelijk een staaltje van de journalistieke technieken die werden aangewend tijdens de vooroorlogse periode. De lezer voelde zich veel meer aangesproken door een levendige reportagestijl dan wel door een objectieve weergave van de feiten op zijn Angelsaksisch. Men trok bijna met de reporter mee op stap en ontrafelde als lezer op een filmische wijze de zaak (een *New Journalism avant-la-lettre?*). Enige overdrijving werd niet vermeden en was eigenlijk zelfs een beetje gewenst. Het gebeuren was daarbij soms maar een aanzet tot verdere beschouwingen over actuele onderwerpen.

Dit komt meteen tot uiting in de band tussen journalistiek en ideologie. Na lezing van dit alles mag het wel duidelijk zijn dat *Vooruit* ook en vooral gehoopt had een politieke tegenstander voetje te lichten naar aanleiding van dit jachtongeval. Uiteindelijk diende men bakzeil te halen en de onschuld van de notaris te bevestigen. Maar intussen was men er toch in geslaagd bij heel wat mensen twijfel te zaaien.

NOTEN

1. Zie hiervoor H. LIEPMAN, "*De zaak Lindbergh*", in *Mysterieuze misdaden*, Utrecht-Antwerpen, Prisma-Het Spectrum, 1960, pp. 7-56.
2. "*De zeden willen dat een jachtwachter, wanneer hij een strooper op zijn gebied ontdekt, eerst roept of een fusée afschiet. Dadelijk slaan de pensjagers dan op de vlucht*". *Voor Allen*, 30 september 1934, p. 4, kol. 3.
3. *Vooruit*, 24 september 1934, p. 3, kol. 6.
4. *Vooruit*, 24 september 1934, p. 3, kol. 7.
5. *Vooruit*, 25 september 1934, p. 1, kol. 6.
6. *Vooruit*, 26 september 1934, p. 5, kol. 3-5.
7. *Vooruit*, 27 september 1934, p. 5, kol. 5.
8. "*Investigative journalism*" of onthullingsjournalistiek is een apart journalistiek genre dat heel wat meer redactionele inspanningen vraagt dan de gewone journalistiek. Zie hierover bijv. U. NIMMEGEERS, *Achter de frontpagina. Een cahier over het brede journalistieke spectrum*, Antwerpen, 1990, pp. 21-25.
9. *Vooruit*, 27 september 1934, p. 5, kol. 5
10. *Vooruit*, 27 september 1934, p. 5, kol. 7.

11. Voor deze ontwikkelingen kunnen we verwijzen naar P. LAROY, *E.H. Maurits Van Caeneghem. Petit vicair te Aalter*, Aalter, 1993, 110 p. Over Jules Maenaut is een en ander terug te vinden in R. DEFRUYT, "Mijmeringen bij een grafsteen. De familie Maenaut te Aalter", in Land van de Woestijne, jg. 16 (1993), nrs. 3-4, pp. 35-61.
12. *Vooruit*, 9 oktober 1934, p. 1, kol. 1-2.
13. *Vooruit*, 11 oktober 1934, p. 7, kol. 2.
14. *Vooruit*, 24 september 1934, p. 3, kol. 6-7.
15. *Vooruit*, 28 september 1934, p. 3, kol. 6-7.
16. *Vooruit*, 27 september 1935, p. 5, kol. 7.
17. *Vooruit*, 28 september 1934, p. 3, kol. 6.
18. *Vooruit*, 11 oktober 1934, p. 7, kol. 1-2.
19. *Vooruit*, 11 oktober 1934, p. 7, kol. 2.
20. De stukken verschenen op 29 november, 1 december, 2 december, 4 december, 5 december en 6 december 1934, telkens op p. 3, kol. 3-5.
21. *Vooruit*, 6 december 1934, p. 3, kol. 3.
22. *Voor Allen*, 7 oktober 1934, p. 4, kol. 3-5: "*Voor die jagers is het een natuurlijk iets dat konijnen, hazen, fazanten en patrijzen de vruchten van het veld afknagen of het zaaigraan uitpikken. De arme boerkens, die het recht hebben schadeloosstelling te vragen, durven zulks toch niet ! Ze durven het niet wegens de moeilijkheden met den heer, die een groot eigenaar is*".
23. *Voor Allen*, 7 oktober 1934, p. 4, kol. 5.
24. *Vooruit*, 27 februari 1935, p. 5 kol. 2.
25. *Vooruit*, 27 februari 1935, p. 3, kol. 5-7.
26. *Vooruit*, 27 februari 1935, p. 3, kol. 4.
27. *Vooruit*, 28 februari, 1935, p. 3, kol. 5.

DE BOUWGESCHIEDENIS VAN HET VREDEGERECHT IN EEKLO (1877-1899) ¹

Karel VELLE

Ondanks talloze wettelijke bepalingen was het met de huisvesting van de Vlaamse vrederechten in de 19de eeuw slecht gesteld. De overheid, die gaandeweg meer oog had voor een efficiëntere rechtsbedeling, voor een betere werking van de griffies en niet in het minst voor een optimale archiefbewaring², kon het vanaf het laatste kwart van vorige eeuw niet langer meer aanzien dat de wettelijke taak van de gemeenten t.a.v. de huisvesting van vrederechten, zoals vastgelegd in art. 131, 8° van de (oude) Gemeentewet van 30 maart 1836³, flagrant met voeten werd getreden. Op de kabinetten van de procureurs des Konings, die ambtshalve toezicht uitoefenen op de vrederechten van hun rechtsgebied, waren klachten schering en inslag⁴. Zo klaagde de vrederechter van Eeklo, A.M. Everard, er in november 1877 over dat de situatie “*onhoudbaar*” was geworden. De procureur begaf zich ter plaatse en moest vaststellen dat de zittingszaal “*se trouve dans un état de malpropreté et de délabrement qui dépasse toute imagination; pour tout mobilier une table boiteuse, recouverte en partie par les débris d'un tapis préhistorique et cinq chaises en mauvais état; aux fenêtres ni store ni rideaux; dans la salle ni balustrade destinée à séparer le prétoire du public, ni barre où doivent se tenir les avocats, ni bancs pour les inculpés*”⁵. De zittingszaal deed naar verluidt ook dienst als toneel- en feestzaal. Ook de werkrechttersraad en de militieraad hielden er regelmatig zitting. Indien de zaal niet vrij was, zag de vrederechter zich genoodzaakt zitting te houden in de herberg op het gelijkvloers. Er was geen ruimte voorzien noch voor de rechter, noch voor de getuigen, noch voor de griffie of voor het archief. De noodzakelijke documentatie van de rechter (wetboeken, rechtspraak- en wettenverzamelingen e.d.) werden opgestapeld “*dans un couloir étroit, humide et malpropre*” op de tweede verdieping van het stadhuis. De procureur noemde de *toestanden* op het vrederecht van Eeklo ronduit schandelijk. Eeklo was zeker geen uitzondering. Ook de zittingen van de vrederechten Kaprijke, Waarschoot, Hamme en Nederbrakel grepen in moeilijke omstandigheden plaats “*tegenstrijdig met de belangen en de waardigheid van het gerecht*”⁶.

Ernstige verwaarlozing

Ondertussen stuurde de gouverneur op 14 oktober 1877 het schepencollege een brief van de minister van Justitie T.De Lantsheere van 5 oktober betreffende de drama-

tische toestand van het gebouw van het vredegerecht. De minister drong erop aan dat de gemeente behoorlijk uitgeruste en onderhouden gebouwen ter beschikking zou stellen van het vredegerecht. Aan dit schrijven werd vruchteloos herinnerd op 14 december 1877 en op 3 juli 1878. Het verzoek van de minister leverde weinig resultaat op. Zijn opvolger, J. Devolder, maande het schepencollege terug aan op 7 januari 1886 en benadrukte nogmaals "*l'urgente nécessité de mettre fin à l'état déplorable des locaux de la Justice de paix*". De gouverneur verzocht enkele dagen later het schepencollege om een uitvoerig verslag en om een ontwerp van herstellingswerken. Het gemeentebestuur liet de gouverneur op 3 februari 1886 weten op de bijzondere kredieten van dat jaar het schamele bedrag van 817,44 frank te hebben ingeschreven voor het onderhoud en de uitrusting van het vredegerecht. Het gemeentebestuur vroeg de gouverneur begrip te hebben voor de "*bekrompene middelen van deze stad*" en stuurde aan op een substantiële geldelijke tussenkomst van het Ministerie van Justitie. De vraag van het gemeentebestuur werd op 6 februari aan de minister overgemaakt. Alvorens over subsidiëring te praten wilde de minister eerst een kostenraming⁷. Hij wees er tevens op dat volgens het verslag van de Procureur des Konings van 9 januari eerst grondige aanpassings- en uitbreidingswerken dienden plaats te vinden alvorens aan de meubilering kon gedacht worden. "*Il n'est pas admissible*", liet de minister op 1 maart 1886 de gouverneur weten, "*que la Justice de paix ne dispose que d'une salle d'audience; l'installation doit au moins comprendre en outre un greffe, un cabinet pour le Juge et une chambre pour témoins*". Indien het gemeentehuis over onvoldoende ruimten beschikt om aan deze eisen te voldoen, zou het gemeentebestuur naar een andere bestemming voor het vredegerecht moeten uitkijken of lokalen moeten bijbouwen. De gouverneur vroeg het gemeentebestuur tot driemaal toe om een kostenraming van de herinrichting en meubilering (6 en 31 maart en 3 april 1886). De kostenraming en de plannen werden op 17 april door het schepencollege goedgekeurd en op 21 april aan de gouverneur overgemaakt. "*Wij drukken de hoop uit*", liet het schepencollege bij die gelegenheid de gouverneur weten "*dat eene ruime subsidie uit de daartoe bestemde fondsen ons in dit ontwerp zal tegemoet komen, te meer derwijl er nog nooit voor dergelijk onderwerp subsidie aan onze stad is verstrekt geweest*". De plannen van de gemeente en de kostenraming voor onderhoudswerken en meubilering van de zittingszaal, het kantoor van de griffier en van de zaal van de getuigen, ten belope van ca. 1500 frank, werden door de vrederechter zonder enige opmerking aanvaard⁸. De onderhoudswerken aan de lokalen van het stadhuis van Eeklo waar de diensten van het vredegerecht ondergebracht waren, stond onder het toezicht van hoofdingenieur-directeur Theodore Belpaire en van ingenieur Vandenstein van de provinciale technische dienst.

De tussenkomst van het Ministerie van Justitie

De minister van Justitie liet de gouverneur op 10 juli 1886 weten aan de subsidiëring, ten belope van 2/5 van de totale kostprijs van de werken en van de meubilering, de voorwaarde te koppelen: "*que la salle d'audience ne serve plus de salle de concert, théâtre et fêtes et que M. le juge de paix soit prévenu à l'avance lorsque le conseil de*

prud'hommes et le conseil de milice devront y siéger"⁹. De voorwaarden van de minister werden in de gemeenteraadszitting van 27 december 1886 aangenomen. De werken zouden wel in regie worden uitgevoerd i.p.v. bij openbare aanbesteding. Ook de aankoop van de meubelen zou op dezelfde manier gebeuren. Tegen deze gang van zaken had de Bestendige Deputatie geen bezwaar. Het schepencollege nam echter geen concrete maatregelen om de sereniteit van de rechtgang in het vredegerecht te waarborgen zoals de minister van Justitie op 7 december 1886 had gevraagd. Het was de minister en de procureur-generaal nl. een doorn in het oog dat bepaalde ruimten van het stadhuis die aan de zittingszaal van het vredegerecht paalden als herberg dienst deden. Burgemeester Dewachter gaf op 16 mei 1887 aan de gouverneur toe *"dat inderdaad het onderdeel van ons stadhuis tot tapperij wordt gebruikt"*, maar verzekerde *"dat deze geheel afgezonderd is van de lokalen des vredegerechts en dat er, zoowel langs binnen als langs buiten, een bijzondere toegang tot deze lokalen bestaat"*.

De intenties van het stadsbestuur waren lovenswaardig maar het dossier betreffende het vredegerecht vorderde moeizaam. De gouverneur drong er bij het stadsbestuur herhaaldelijk op aan (8 februari 1887, 5 mei, 13 augustus en 22 december 1888, 18 april 1889)¹⁰ de definitieve kostprijs van de onderhouds- en uitrustingskosten over te maken, opdat het Ministerie van Justitie de procedure voor betoelaging zou kunnen opstarten (*"ten einde dezen hoogen ambtenaar in staat te stellen het beloop van het voorgezegde werken beloofd hulpgeld te bepalen"*)¹¹. De Eeklonars stelden het geduld van de provinciegouverneur en van de minister erg op de proef. Op 25 januari 1889 vroeg het gemeentebestuur *"nog wat geduld te oefenen"*: de meubilering was nog niet voltooid, en de technische aspecten van de werkzaamheden werden naar verluidt nog *"aan het onderzoek van 't provinciaal bestuur onderworpen"*, op 3 mei verzocht het bestuur *"ons te willen oversturen de noodige afdruksels (= voorgedrukte formulieren) tot opmaken van den staat waartoe de herinrichting der Vredegerechtzaal in onze stad heeft aanleiding gegeven"*. De *"staat"* en bijhorende bewijsstukken bereikten het provinciebestuur op 10 mei 1889.

De onderingenieur H. Dutordoir maakte in zijn verslag over de uitgevoerde werkzaamheden van 31 mei 1889 echter enkele belangrijke opmerkingen. Eén belangrijke rekening was niet nauwkeuring opgemaakt; gegevens vermeld op de globale afrekening kwamen niet overeen met de uitgevoerde werken: *"zekere werken die gerekend staan, zijn niet uitgevoerd geweest; zekere andere zijn uitgevoerd geweest en staan noch in deze rekening noch in de andere gerekend"*¹². Op 16 juni ontving de provinciale technische dienst de verbeterde rekening, waarna de gouverneur op 21 juni eindelijk de minister kon medelen dat de werkzaamheden aan het vredegerecht achter de rug waren. De gemeente kreeg van Justitie een tegemoetkoming in de gemaakte kosten van 606,50 frank, d.i. 2/5 van de totale uitgaven van 1516 frank¹³.

De bouw van een nieuw vredegerecht

Op 15 april 1891 sprak de Eeklose gemeenteraad de wens uit *"om het onroerend goed, vroeger gediend hebbende tot kazerne der Gendarmerie¹⁴ te verkoopen om de opbrengst eraan later te gebruiken tot werken van openbaar nut"* en vroeg, conform

art. 76 van de Gemeentewet, voor de verkoop de toestemming aan de Bestendige Deputatie. De Deputatie ging niet onmiddellijk in op dit verzoek. Het schepencollege van Eeklo werd herinnerd aan haar plannen van 3 april 1886 tot herinrichting van het stadhuis en werd erop gewezen dat noch de werkrechttersraad en de burgerwacht, noch de stadspolitie en de militieraad over geschikte lokalen beschikten. *“Indien zekere inlichtingen echt zijn”*, schreef de gouverneur op 11 juni, *“is de afgezondere plaatst, waar tot het lichamelijk onderzoek der milicianen moet overgegaan worden, meer dan gebrekking, strookt niet met de betamelijkheid”*. De Deputatie suggereerde de rijkswachtkazerne als vredegerrecht in te richten: *“immers de afstand welk bedoeld gebouw van het stadhuis scheidt is weinig aanzienlijk. In menig andere plaats is de afstand tusschen gemeentehuis en vredegerrecht veel grooter zonder tot eenig het minste bezwaar aanleiding te geven”* en er wordt aan deze redenering toegevoegd *“dat eene volkomen afzondering van het vredegerrecht van tapperijen meer dan wensche-lijk is en in volkomen overeenstemming met de inzichten van het hooger bestuur”* ¹⁵. Aan deze suggesties van de provinciale overheid hadden de Eeklonaren geen boodschap. Tijdens de gemeenteraadszitting van 1 juli werd het standpunt van 15 april herhaald.

Om zich van de toestand ter plaatste te vergewissen stuurde de Deputatie op 20 augustus 1891 twee afgevaardigden naar het Eekloos stadhuis ¹⁶. Hun verslag was, voor wat de huisvesting betrof van de verschillende organisaties die van de lokalen van het stadhuis gebruik dienden te maken, ronduit vernietigend. De Deputatie was van oordeel dat het pand best niet verkocht werd, maar zou kunnen dienen om diverse diensten in onder te brengen en ze lichtte op 16 oktober haar standpunt toe in een schrijven aan de minister van Binnenlandse Zaken en Openbaar Onderwijs ¹⁷.

Anderhalve maand later drong het schepencollege er bij de gouverneur op aan aan *“de bedoelde zaak gevolg te willen geven”* ¹⁸. Na maanden gepalaver op diverse bestuurlijke niveaus besliste de gemeenteraad op 27 juni 1892 tot aanstelling van een bijzondere commissie belast met het onderzoeken van de plannen tot herinrichting van het stadhuis en het verlenen van een andere bestemming aan de oude rijkswachtkazerne. Hierbij werd eraan gedacht *“ofwel de tegenwoordige lokalen van het vredegerrecht gevoegelijker te herschikken, ofwel een geheel nieuw te bouwen”* ¹⁹. Het stadsbestuur werd van hoger hand bij de uitwerking van haar plannen tot spoed aangemaand *“nu de finantieele toestand van uwe stad zich in eenen zeer gunstigen toestand bevind”* ²⁰. De kwestie van de herinrichting van het stadhuis en van de eventuele nieuwe bestemming van het vredegerrecht bleef de gemeentepolitiek gedurende de tweede helft van het jaar 1892 ²¹ en vermoedelijk ook het hele jaar 1893 betreffen.

Op 23 december 1893 pakten de Eeklonars met een wel erg ambitieus plan uit. De gemeenteraad stemde toen in met de bouw van nieuwe lokalen voor zowel het vredegerrecht als voor de burgerwacht en voor de werkrechttersraad. Plannen, bestekken en lastenkohier werden samengesteld door de architecten Henri Vaerwyck en Frans Van Wassenhove. Het prijskaartje van de bouw van dit polyfunctioneel gebouw, een polychrome baksteenconstructie met natuurstenen elementen en leien dak ²², bedroeg

45.611 fr., verhoogd met een bedrag van 20.000 frank, zijnde de waarde van de grond waarop de oude rijkswachtkazerne was gebouwd en die diende te worden afgebroken. De stad zou een lening aangaan, terwijl ook op financiële hulp van de Staat werd gerekend. Aan de plannen van de architecten werd op vraag van de provinciale technische dienst enkele wijzigingen aangebracht alvorens deze aan de Bestendige Deputatie ter goedkeuring werden voorgelegd ²³. Op vraag van de minister van Justitie van 21 juni en 1 augustus raamde de provinciale technische dienst op 17 augustus 1894 het aandeel bestemd voor de bouw van het vredegerecht in de totale kostprijs van de geplande nieuwbouw op ruim 1/3 (d.w.z. 20.800 frank).

De Gentse parketmagistraten, de Procureur des Konings C. Würth (benoemd op 1 augustus 1879) en de Procureur-generaal ridder E.D.G. Hynderick (benoemd op 22 december 1890), alsook vrederechter Everard (benoemd op 20 september 1874), bleken niet erg ingenomen met de bouwplannen die hen via hun voorgedijminister bereikten. *“Ces magistrats sont d’avis”*, schreef minister Jules Lejeune van Justitie aan de Oostvlaamse gouverneur op 6 november 1894, *“que les locaux projetés laissent à désirer sous le rapport des dimensions, et qu’établis dans ces conditions ils ne répondent pas aux nécessités du service”*. De magistraten adviseerden nog een nevenstaand pand aan te kopen om “ruimere en beter geschikte zalen te bouwen”. Voor de onvermijdelijke verhoging van de kostprijs van het globaal project zou het departement van Justitie tussenkomen ²⁴. In Eeklo was men van oordeel dat, gelet op de aanzienlijke verhoging van het prijskaartje, niet de gemeente maar de Staat maar moest opdraaien voor de nieuwe kosten. De gouverneur kon enigszins begrip opbrengen voor de argumenten van het stadsbestuur en vroeg de minister op 24 december 1894 met aandrang in de subsidiëring van het project *“zich voor een vast percentage te willen engageren”*, opdat Eeklo de bouwplannen definitief zou kunnen goedkeuren en uitvoeren ²⁵. Minister Begerem nam geen beslissing en hield op 12 januari 1894 *“de boot af”*: Justitie zou pas het aandeel in de kosten bepalen *“qu’après que l’administration communale de cette ville aura fourni des propositions qui donnent satisfaction aux besoins des services judiciaires”*. Om de wensen van de rechterlijke macht nogmaals kenbaar te maken liet de minister de gouverneur de adviezen van de vrederechter en de parketmagistraten te Gent toesturen ²⁶. De gemeente kreeg van de gouverneur de raad druk uit te oefenen op de eigenaar van het nieuw aan te kopen pand: indien de verkoopprijs van het aanpalend gebouw te hoog ligt *“zult gij uwen toevlucht (kunnen) nemen tot de gedwongen onteigening”* ²⁷.

De inrichting van een archiefruimte

Het nieuw ontwerp, alsook het gewijzigd bestek en lastenkohier werden op 9 februari 1895 door de gemeenteraad aangenomen en op 24 maart ter goedkeuring aan de provinciale technische dienst overgemaakt. Na het rapport van deze laatste instantie (15 juni) besliste de gemeenteraad op 25 juni de nieuwe plannen goed te keuren zonder evenwel in te gaan op de aankoop van het pand naast het nieuw op te richten gebouw. De nieuwe kostprijs van het project bedroeg 54.379 frank, waarvan 32.873

frank voor de bouw van het vredegerrecht moest dienen. Het departement van Justitie zou 1/3 van dit laatste bedrag, d.w.z. 11.000, voor haar rekening nemen, "*sous réserve qu'une place soit appropriée au dépôt des archives de la justice de paix et que, d'autre part, aucun local du bâtiment ne pourra être affecté à un débit de boissons*"²⁸. Na het langverwacht fiat van de minister kon de openbare aanbesteding voor de bouw van een nieuw vredegerrecht in Eeklo plaats vinden. Aannemer Raymond Vrombaut werd door de provinciale technische dienst betrouwbaar en solvabel bevonden en ontving de opdracht. Vrombaut kon de klus klaren voor 42.821 frank, verminderd met 1100 frank "*voor de weerde der af te breken materialen*"²⁹. De subsidie van het ministerie van Justitie werd ingevolge de verlaging van de kostprijs proportioneel aangepast en zou 8.500 frank bedragen (d.i. ongeveer 1/3 van 25.273)³⁰. De aanvangsdatum van de werkzaamheden werd echter uitgesteld. Op 9 januari 1896 moest de gouverneur aan de minister meedelen, in antwoord op diens vraag van 23 december 1895, dat de werken nog niet waren gestart. De bouw van het vredegerrecht liep niet van een leien dakje ingevolge geschillen met de aannemer. Pas op het einde van de maand maart van het jaar 1897, anderhalf jaar na de goedkeuring van de openbare aanbesteding door de Bestendige Deputatie, werd met de bouw van het nieuw vredegerrecht definitief een aanvang genomen. Op 29 maart kon het stadsbestuur de gouverneur schrijven dat "*het metselwerk tot het punt gebracht is, dat er welhaast tot het dakwerk zal kunnen overgegaan worden*"³¹. De werken werden eind 1897 hernomen maar begin 1898 terug stopgezet³². De minister van Justitie werd over de problemen met de aannemer van het vredegerrecht van Eeklo pas op 8 juni 1898 in kennis gesteld. Voor de niet uitgevoerde werken van het lastenboek, ten belope van 19.500 frank, werd op kosten van de vorige aannemer een rauwaanbesteding (*réadjudication*) uitgevoerd³³. De firma Louis Heene-Van Acker en zoon uit Eeklo mocht de werkzaamheden voltooien³⁴. De nieuwe aanbesteding werd door de Deputatie op 1 juli goedgekeurd. Op 14 februari 1899 liet het schepencollege de gouverneur weten dat de bouw van het nieuw vredegerrecht voltooid was. De provinciale technische dienst keurde de werkzaamheden goed, maar kon niet laten nog een opmerking te maken over de "*sanitaire infrastructuur*" van het vredegerrecht, meer bepaald "*dat de gemakken ongenoegzaam verlicht en verlucht zijn. Het ware gemakkelijker aan den toestand verbetering te brengen door het vergrooten der vensters en mits het hernieuwen den bedorven lucht te bespoedigen*"³⁵. Het latrinaire gebeuren droeg blijkbaar ook de belangstelling weg van de hogere echelons in de bestuurlijke hiërarchie, want op 1 mei vroeg de minister van Justitie de gouverneur, na ontvangst van een rapport van P.H. Van Iseghem, advocaat-generaal bij het Hof van Beroep te Gent over de pas in gebruik genomen gebouwen door het vredegerrecht, "*de bien vouloir me faire connaître les mesures qui seront prises pour obvier à l'inconvénient signalé*", terwijl op 30 juni de gouverneur ervan op de hoogte werd gebracht dat de gemeente niet op de beloofde toelage hoefde te rekenen indien de bijkomende werken niet werden uitgevoerd. De toelage zou uiteindelijk op 4 september 1899 door het departement van Justitie worden toegekend³⁶.

Tot slot

De perikelen rond de inrichting en de bouw van het vredegerecht te Eeklo hebben niet alleen lang aangesleept, de bewaring van de rollen, van de burgerlijke vonnissen en akten en van de vonnissen in strafzaken en bijhorende tabellen heeft ongetwijfeld sterk geleden onder deze geschiedenis. De bedenkelijke huisvesting van het vredegerecht is wellicht de voornaamste verklaring waarom de griffie van het vredegerecht te Eeklo bij het bezoek, in uitvoering van de Archiefwet, door de toenmalige conservator van het Rijksarchief te Gent, C. Wyffels, op 9 september 1959 niet één document meer bezat dat ouder was dan 100 jaar. De reeks burgerlijke akten nam pas een aanvang in het jaar 1867, de voogdijregisters in 1888, de tabellen van de politievonnissen in 1897, de politievonnissen in 1913.

NOTEN

1. Met dank aan de Heer E.De Smet voor het verstrekken van aanvullende inlichtingen i.v.m. de bouwgeschiedenis van het vredegerecht te Eeklo.
2. Meer hierover bij K. VELLE, *Archiefvorming bij de rechterlijke macht. Casus: de griffies van de Belgische vredegerechten in de 19de eeuw*, in "Een kompas met vele streken". *Studies over Antwerpen, scheepvaart en archivaliek aangeboden aan dr. Gustaaf Asaert ter gelegenheid van zijn 65ste verjaardag*, Antwerpen, Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek-, Archief- en Documentatiewezenen, 1994, pp. 184-192.
3. "Le conseil communal est tenu de porter annuellement au budget des dépenses toutes celles que les lois mettent à la charge de la commune, et spécialement les suivantes:.. 8° Le loyer ou l'entretien des locaux servant aux audiences de la justice de paix, lorsque le juge de paix ne tient pas ses audiences chez lui, et ceux servant au greffe du tribunal de police communale, dans les communes où ces établissements sont situés, et l'achat ou l'entretien du mobilier des mêmes locaux" (Pasinomie, 3de serie, dl. VI, pp. 60-61). Nog vóór het in voege treden van de Gemeentewet somde het Decreet van 30 januari 1811 (Pasinomie, 1ste serie, XV, pp. 282-285) in de art. 22 tot 26 ("Menues dépenses des cours et tribunaux et frais de parquet") de aard van kleine uitgaven op die aan de werking van het gerechtelijk apparaat verbonden waren. Onder deze kleine uitgaven vielen o.m. de herstelling aan gebouwen en de meubilering van de ruimten. Art. 22 van voornoemd decreet werd bij de Wet van 19 april 1892 (Belgisch Staatsblad, 22 april) die de kleine uitgaven van de rechterlijke macht regelde, verduidelijkt.

4. Die klachten zouden minstens tot de Tweede Wereldoorlog aanhouden. Zie hiervoor de aanhef van de omzendbrief van de minister van Justitie van 4 juli 1946 gericht aan de Procureurs-generaal te Brussel, Gent en Luik betreffende de verplichtingen van de gemeenten en van de Rijksoverheid i.v.m. het onderhoud van de lokalen van de vrederegerechten (Verzameling van omzendbrieven, dienstvoorschriften en andere bescheiden door het Ministerie van Justitie uitgegeven of dit departement betreffende, 1946, p. 193 e.v.). Men raadplege verder Rijksarchief Beveren, *Provinciaal Archief Oost-Vlaanderen*, dos. 2/6599/20, voortaan afgekort als RBn, dos. 2/6599/20 (i.v.m. het vrederegerecht van Ninove) en 2/6599/17 (i.v.m. Waarschoot).
5. RBn, dos. 2/8702/5: brief van de Gentse procureur des Konings Würth van 9 januari 1886 aan de Procureur-generaal bij het Hof van Beroep. Het provinciaal archief van Oost-Vlaanderen bevat tientallen dossiers betreffende de Oostvlaamse vrederegerechten aangezien de provincie als voogdijoverheid optrad (b.v. bij het goedkeuren van bouwdoosiers) en algemeen toezicht uitoefende op het reilen en zijlen in de diverse gemeenten. Men raadplege verder Rijksarchief Beveren, *Provinciaal Archief Oost-Vlaanderen*, dossiers 2/6599/diverse ondernummers (dossiers betreffende de vrederegerechten van Ledeborg, Oudenaarde, Zomergem, Oosterzele, Evergem, Herzele, Zele, Nevele, Ninove, Assenede, Lokeren, Waarschoot, Deinze, Kruishoutem, e.a.), 2/5008/16 (Temse), 2/8702/diverse ondernummers (o.a. Gent, Hamme), 2/8703/diverse ondernummers (o.a. Ronse en Lokteren) enz. Een andere bron die in aanmerking komt voor de kennis van de organisatie van de rechtsbedeling, van de materiële context waarin de archiefbewaring plaatsvindt en van de bouwtechnische aspecten van de gerechtsgebouwen in vorige eeuw is het archief van het Bestuur van de Rijksgebouwen van het 19de eeuwse Ministerie van Openbare Werken. Zie b.v. Algemeen Rijksarchief, *Archief van het Bestuur van Bruggen en Wegen, "Bâtiments civils"*, nr. 229.
6. Kopie van de brieven van de minister van Justitie aan de gouverneur van 7 december 1886 en 11 mei 1887; minuut van de brief van de gouverneur aan het schepencollege van Eeklo van 22 december 1886 (RBn, dos. 2/8702/5).
7. De subsidies voor de bouw en het onderhoud van gerechtsgebouwen, werden jaarlijks op de begroting van het Ministerie van Justitie ingeschreven onder het hoofdstuk V "*Palais de Justice*" (gewone uitgaven). Deze gewone uitgaven vertegenwoordigden echter een fractie van het globale budget van het ministerie. Deze uitgaven dienen uiteraard verhoogd met de zgn. "*buitengewone uitgaven*", die afzonderlijk werden gestemd. Zo gaf de Belgische staat voor het dienstjaar 1880 slechts 195.000 BF uit aan gerechtsgebouwen (waarvan 160.000 buitengewone uitgaven), of 1,2 % van de totale begroting van het departement. Dit percentage daalde naar het einde van de eeuw zelfs tot 0,5 % en tot 0,3 % in het dienstjaar 1910 (bron: budgetwetten).
8. Brief van de vrederechter aan de gouverneur van 3 mei 1886 (RBn, dos. 2/8702/5).
9. Brief van de minister van Justitie van 10 juli aan de gouverneur (RBn, dos. 2/8702/5).
10. Zie ook de brieven van 30 april 1888 en 13 april 1889 van de minister van Justitie aan de gouverneur waarin gevraagd werd "*hoever de gemeente met haar plannen*" stond (RBn, dos. 2/8702/5).
11. Brief van 22 december 1888 van de gouverneur aan het gemeentebestuur van Eeklo (RBn, dos. 2/8702/5).
12. Minuut van de brief van 14 juni 1889 van de gouverneur aan het schepencollege (RBn, dos. 2/8702/5).
13. Betalingsbevel van 16 augustus 1889 van de secretaris-generaal van Justitie en minuut van de brief van 23 augustus van de gouverneur aan het stadsbestuur (RBn, dos. 2/8702/5).
14. S. DEROO en E. DE SMIJT, *Het Eeklo van toen*, Brugge, 1985, p. 74.
15. Minuut van de brief van 11 juni 1891 van de gouverneur aan het schepencollege van Eeklo (RBn, dos. 2/8702/5).
16. Minuut van de brief van 17 augustus 1891 van de gouverneur aan het schepencollege van Eeklo (RBn, dos. 2/8702/5).
17. Minuut van de brief van 16 oktober 1891 van de gouverneur aan de minister van Binnenlandse Zaken en Openbaar Onderwijs (RBn, dos. 2/8702/5).
18. Brief van 5 januari 1892 van het schepencollege aan de gouverneur (RBn, dos. 2/8702/5).
19. Brief van het stadsbestuur van 16 juli en van 13 augustus 1892 van de burgemeester, beiden gericht aan de gouverneur (RBn, dos. 2/8702/5).
20. Brief van de 21 oktober 1892 van de gouverneur aan het schepencollege (RBn, dos. 2/8702/5).
21. Cf. de brief van het schepencollege aan de gouverneur van 31 oktober 1892 (RBn, dos. 2/8702/5).
22. Zie verder J. VAN CLEVEIN, *Neogotisch Eeklo en de Eeklose begruifplaats*, Eeklo, 1990, hfdst. 7 "*Vrederegerecht*".

23. Minuut van de brief van 24 april 1894 van de gouverneur aan het schepencollege; het antwoord van het stadsbestuur van 12 mei (met verschillende bijlagen (plannen) die uit het administratief dossier zijn verdwenen); brief van 1 juni van de hoofdingenieur-directeur H. Dutordoir van de technische dienst van de provincie aan de gouverneur (RBn, dos. 2/8702/5).
24. Brief van 14 november 1894 van de gouverneur aan het schepencollege, waarbij de adviezen van de magistraten aan het stadsbestuur werden overgemaakt (RBn, dos. 2/8702/5).
25. Minuut van de brief van 24 december 1894 van de gouverneur aan de minister van Justitie (RBn, dos. 2/8702/5).
26. Brief van 12 januari 1895 van de minister van Justitie aan de gouverneur, en minuut van de brief van 18 januari 1895 van de gouverneur aan het schepencollege (RBn, dos. 2/8702/5).
27. Minuut van de brief van 18 januari 1895 van de gouverneur aan het schepencollege (RBn, dos. 2/8702/5).
28. Minuut van de brief van 3 juli 1895 van de gouverneur aan de minister van Justitie en brief van de minister aan de gouverneur van 24 juli (RBn, dos. 2/8702/5).
29. Proces-verbaal van de openbare aanbesteding ten stadhuize van Eeklo op 28 augustus 1895; brief van 20 september 1895 van de hoofdingenieur-directeur Dutordoir aan de gouverneur; minuut van de brief van 22 oktober 1895 van de gouverneur aan de minister waaruit blijkt dat de Bestendige Deputatie in haar zitting van 27 september de openbare aanbesteding heeft goedgekeurd (RBn, dos. 2/8702/5).
30. Brief van 5 november 1895 van de minister aan de gouverneur; minuut van de brief van 11 november van de gouverneur aan het schepencollege (RBn, dos. 2/8702/5).
31. Brief van 29 maart 1897 van het schepencollege aan de gouverneur (RBn, dos. 2/8702/5).
32. Brieven van het stadsbestuur van 17 december 1897 en 13 mei 1898 aan de gouverneur (RBn, dos. 2/8702/5).
33. Brief van 14 juni 1898 van het stadsbestuur aan de gouverneur (RBn, dos. 2/8702/5).
34. Proces-verbaal van de openbare aanbesteding ten stadhuisze op 8 juni 1898 en het verslag van de technische dienst van de provincie van 24 juni 1898 aan de gouverneur (RBn, dos. 2/8702/5).
35. Minuut van de brief van 21 maart 1899 van de gouverneur aan het schepencollege. Zie ook het verslag van de architect Mortier aan de hoofdingenieur-directeur van de technische dienst van 4 maart (RBn, dos. 2/8702/5).
36. Brief van de secretaris-generaal van Justitie van 4 september 1899 aan de gouverneur; betalingsbevel van 12 september (door de gemeente op 16 september "geaccepteerd") (RBn, dos. 2/8702/5).

500 JAAR ONDERWIJS IN KAPRIJKE (15de - 20ste eeuw)

Roger BUYCK

INLEIDING

Een dergelijk onderwerp - en dit over een tijdsspanne van 500 jaar - is niet alleen fascinerend door de evolutie die dit aspect van de maatschappij ons biedt, het wekt tevens een gevoel van ontevredenheid door het besef dat zoveel van de vroegere onderwijswereld aan onze waarneming ontsnapt.

Zelfs wanneer we ons beperken tot het niveau van het lager onderwijs, worden we geconfronteerd met een evolutie van een *totaal vrij* naar een *algemeen verplicht* onderwijs; van een onderricht dat aanvankelijk geheel in handen van de *geestelijkheid* evolueerde naar een onderricht waarin naast de Kerk ook de *Staat* zijn verantwoordelijkheid opnam; van een opleiding die verstrekt werd in de *privé-woning van de onderwijzer* naar een op kosten van de gemeenschap betaalde, *grootschalige bouwconstructie*, waarin plaats geboden werd voor diversificatie naar leeftijd en aanleg.

Deze grote wijzigingen die zich in de loop van enkele eeuwen hebben voltrokken, maken het voor de hedendaagse onderzoeker zeker niet makkelijk om een waarheidsgetrouw beeld op te hangen. Komt daar nog bij dat een eerste voorwaarde de beschikbaarheid van revelerende bronnen veronderstelt, wat niet altijd - we zeggen wellicht beter zelden - het geval is.

Voor de 15de en 16de eeuw zijn we inderdaad bijna uitsluitend aangewezen op enkele losse, verspreide gegevens in de stads- en kerkrekeningen. Ook de 17de en de 18de eeuw bieden weinig houvast voor een mooi chronologisch en gedetailleerd relaas: enerzijds zijn kerkrekeningen en *prochierekeningen* uiterst summier in hun vermeldingen van onderwijsaangelegenheden; anderzijds zijn eventuele gegevens uit de staten van goed té beperkt om die leemten te kunnen opvullen. Enkel in het geval van weerspannige of uit de band springende onderwijskrachten werpen procesbundels nog enig licht in die eerder wazige periode van het ancien régime.

Pas vanaf de 19de eeuw wordt de informatie wat omvangrijker. De gegevens uit de archivalia van het *Scheldedepartement* (periode 1795-1815), van het *Hollands Fonds* (1815-1830) en van het *Provinciaal Archief* (vanaf 1830), aangevuld met de versla-

gen van de gemeenteraadszittingen en de her en der verspreide wetenswaardigheden in regionale kranten, bieden in elk geval meer houvast voor een duidelijker beeld van het toenmalig onderwijs in Kaprijke.

I. Het onderwijs tijdens de 15de en 16de eeuw

Zoals gezegd berusten onze gegevens in hoofdzaak op losse vermeldingen uit de stadsrekeningen. Niettegenstaande wij pas vanaf 1473 een duidelijke aanwijzing krijgen voor een *scolasterie* te Kaprijke¹, werd klaarblijkelijk reeds heel wat vroeger individueel onderricht verschaft. Onderwijs was tijdens de Middeleeuwen een aangelegenheid van de Kerk; ook wanneer leken het onderwijsambt uitoefenden, was het akkoord van de geestelijkheid een noodzaak. Toegegeven dat dit eerder in grote steden aan bod kwam, maar toch leveren de archivalia voldoende stof om, zelfs in een kleine middeleeuwse stad als Kaprijke, conflicten tussen de geestelijke en de wereldlijke overheid te zien opduiken.

Zo was er tijdens de periode 1473-1475 een conflictsituatie ontstaan tussen de lokale geestelijkheid en de magistraat. Op advies van de ouderlingen ging haljuw Joos Blanckaert, vergezeld van de schepenen Lamsin Vrombaut, Cornelis Lampaert, Berthelmeeus Ruebins en Jacop de Wint, naar een notaris te Gent om de nodige informatie te verkrijgen over wat hen te doen stond in verband met een mandement van Passchier vander Meersch, priester, "...angaende de scolasterie van capricke..."². Hoe beperkt de gegevens uit de stadsrekeningen ook zijn, toch wordt duidelijk dat het dispuut zich afspeelde rond de vraag wie er *scoelmeesters* mocht aanstellen. Geen van beide partijen bleek tot onmiddellijk toegeven bereid en de zaak werd voorgelegd aan de schepenen van de *Keure* te Gent. Uit de stadsrekening van 1480³ bleek dat de zaak grondig werd aangepakt. De bisschop van Doornik werd meermaals geraadpleegd en ook de Kaprijkenaren lieten zich niet onbetuigd. Niet enkel de schepenen maar ook de ouderlingen togen naar Gent om voor de schepenen van de *Keure* te verklaren "...tghuent dat zij van ouden tijden gezien hebben, van scoelmeesters te capricke te stellene..."⁴. Uiteindelijk werden de Kaprijkse schepenen in het gelijk gesteld: in het Gentse schepenregister werd de beslissing genoteerd⁵; ook de Kaprijkse stadsrekening van dat bewuste jaar vermeldde dat "... de wet van capricke altijts zouden moghen stellen scoelmeesters nut ende oorboorlic den kindren vander voorseyde stede ..." ⁶. In 1481 werd meester Jan Lijnen door de wet als *scholaster* te Kaprijke aangesteld⁷; blijkbaar was dit niet naar de zin van de pas benoemde, want hij weigerde de aangeboden plaats. Voor de zoveelste maal trok men naar de schepenen van de *Keure* te Gent om te vernemen wat er moest gedaan worden, indien meester Jan Lijnen zijn toevlucht zou nemen tot de *res* (= het weigeren van toedienen van de sacramenten). Over de afloop van dit conflict geven de bronnen geen verder commentaar. Toch bleef het onderwijs te Kaprijke een vaste waarde, want in 1485 trokken de schoolkinderen van Kaprijke, onder leiding van hun *biscop*, op *Allerkinderendag* naar Eeklo, waar ze door de wet werden getrakteerd⁸.

In tegenstelling tot de 15de geven de stadsrekeningen van de 16de eeuw af en toe ook aanwijzingen over het schoolgebouw. Tijdens de ambtsperiode 1552-1553 was dit laatste blijkbaar aan restauratie toe, want een zekere Jacob Weytssins kreeg het werk aan de school toegewezen voor een bedrag van 106 pond parisis⁹. Ook in februari 1556 werden reparaties verricht en dit voor een bedrag van 43 pond parisis¹⁰. En de kosten stapelden zich verder op: in 1558 werd 35-9-0 pond parisis betaald “*van de schole deser stede van nieu te paveerene, tmateriael, handghedaet voor een nieuwe plate ende tlegghen van diere inde voors. schole jehens tcalchuuus...*”¹¹. In 1561 werden de werkzaamheden beëindigd met “*het maecken van eenen sluetele anden slotte vande schoolduere deser stede ...*”¹².

Het schoolgebouw was klaar en heer Jacob Zuerynck, *presbiter* en schoolmeester te Kaprijke kon aan het werk; naast de betalende leerlingen diende hij ook de arme schoolkinderen onderricht te geven. Uit erkentelijkheid kreeg hij daarvoor vanwege de wet een bedrag van 12 pond parisis uitbetaald¹³. Zijn verblijf was echter van korte duur, want reeds op 20 december 1563 trokken de baljuw, de burgemeester en schepenen Daneel Hughe naar Aardenburg om daar een zekere meester Nicasius, schoolmeester binnen die stad, over te halen om zijn ambt te Kaprijke te komen uitoefenen, “*mids dat de schole alhier doe vachierde*”¹⁴. Meester Nicasius beloofde dat hij eerstdaags naar Kaprijke zou komen om de zaak te bekijken; hij stuurde echter zijn kat en er bleef de Kaprijkse schepenen niets anders over dan hun geluk elders te beproeven. Op 12 januari 1564 gingen de baljuw en de burgemeester in Brugge onderhandelen met meester Franchoys de Meyer over het aanvaarden van de openstaande betrekking. Meester de Meyer vroeg echter nog wat bedenktijd; toen men na enkele dagen nog geen antwoord had ontvangen, gingen onze beide onderhandelaars op 19 januari opnieuw bij hem aankloppen. Deze maal hadden ze meer succes: Franchoys de Meyer aanvaardde de betrekking en een contract werd opgemaakt¹⁵. De installatie van de nieuwkomer had nog heel wat voeten in de aarde: Cornelis Wittoghe zou eerst het huis waarin de scholaster zijn intrek zou nemen, een schoonmaakbeurt geven en de wagenlieden Jacob Staes en Pieter de Grove kregen van de schepenen de opdracht om de inboedel van Franchoys de Meyer naar Kaprijke te brengen. Niet minder dan vier en een halve wagens huisraad werden naar zijn nieuwe woning overgebracht. Toen hij uiteindelijk arriveerde, waren de schepenen zo tevreden dat zij hem als welkom een bedrag van 3 pond parisis uitbetaalden.

Het opvoedingswerk kon opnieuw van start gaan. Maar weer hadden de schepenen met tegenslag af te rekenen, want in 1566 brandde het schoolgebouw af en meester Franchoys de Meyer zei de onderwijswereld te Kaprijke vaarwel¹⁶.

Een niet nader genoemde meester Jan werd op 1 november 1567 als nieuwe scholaster door de schepenen aangenomen. Een grote invloed kon ook deze op de Kaprijkse jeugd niet uitoefenen, want reeds op 15 augustus 1570 werd Matheus Wolperdinck als scholaster aangesteld¹⁷. Blijkbaar was het schoolgebouw nog niet optimaal afgevoerd, want voor een omheining, glazen vensters en diverse andere kleine reparaties werd een bedrag van 8-8-0 pond parisis neergeteld¹⁸. Nauwelijks was een jaar verlo-

pen of een nieuwe scholaster verscheen op het toneel. Voldeed Matheus Wolperdinck niet? Of ging hij uit eigen beweging weg? De bronnen geven geen nadere uitleg, doch zeker is in elk geval dat in oktober 1570, Marten Calf voor het onderricht te Kaprijke werd vergoed. Ook voor hem waren twee voerlui aangesproken, die *“alhier brochten tgoet van meester Marten Calf, scholaster jeghenwordich van deser stede”*¹⁹. Marten was afkomstig van Maldegem en het was precies vanuit deze plaats dat de schepenen Geeraard van Ooteghem, Jan de Pape en Gheleyn Pit de scholaster naar Kaprijke escorteerden.

Het ging de schepenen bepaald niet voor de wind in hun bemoeiingen met de onderwijskrachten, want in de loop van 1572 verwisselde Marten het tijdelijke voor het eeuwige. Een nieuwe functionaris was niet direct beschikbaar en de schepenen konden zich gelukkig prijzen dat Jan Dalum, *presbiter* en kapelaan te Kaprijke, bereid was tijdelijk de taak over te nemen. Zij waren dan ook zeer erkentelijk voor *“zijnen ghetrauwen dyenst dye hij doende was der scholen in de absentie van den scholaster der voornoemde stede dye overleden was”*, en schonken hem daarvoor 2 pond parisis²⁰.

Hoe kortstondig het verblijf van Marten Calf ook was geweest, toch had hij zich ernstig van zijn taak gekwet. Naast het gewone onderricht had hij tien weken lang *“tsondaechs ende tshelichdaechs voor de ghemeene prochiaenen, jonc ende oudt schole ghehouden omme hemlieden te decereerne thelich kersten gheloove”*²¹. Ook aan het schoolgebouw waren heel wat wijzigingen aangebracht²², zodat het onderwijs te Kaprijke een mooie toekomst tegemoet kon gaan.

Wat waarschijnlijk weinigen toen verwachtten, gebeurde: de nieuwe plaatsvervanger was een vertrouwde figuur; Mathias Wolperdinc deed opnieuw zijn intrede en dit blijktbaar tot grote vreugde van de schepenen, kerk- en dismeesters en andere notabelen van Kaprijke, want bij zijn aankomst kreeg hij een premie van 36 pond parisis, wat overeenkwam met de toenmalige jaarwedde van een *scholaster*. Met ingang van 1 mei 1572 nam hij zijn taak weer op en ditmaal bleef hij ononderbroken tot 1580²³. Voor Matheus liep het leven niet van een leien dakje: onderricht geven nam heel wat tijd in beslag; noodzakelijke reparaties aan het huis en de school vereisten heel wat geld en het uitbreken van de pest tijdens de zomer van 1574 verplichtte hem in dat bewuste jaar de schooldeur te sluiten²⁴. Toen hij zich bij de schepenen over zijn financiële moeilijkheden beklaagde, konden deze daar wel begrip voor opbrengen en betaalden zij hem 144 pond parisis; hierbij werd echter wel bepaald dat *“van al dat an de schole, huysynghende ende hof aertvast ende naghelvest staende es, volghen zal de voorscreven stede”*²⁵.

Naar de precieze inhoud van het toenmalige lager onderwijs te Kaprijke kunnen we alleen maar gissen; heel waarschijnlijk beperkte zich dit tot elementaire begrippen van lezen, schrijven en rekenen, met uiteraard een belangrijke klemtoon op de godsdienst. Ook de regelmaat waarmee de leerlingen deze lessen volgden, beantwoordt zeker niet aan onze huidige maatstaven, maar toch bleken enkele van onze verre voor-

zaten achteraf zo begaafd dat zij - voortbouwend op deze eerste basisbeginselen - zich verder bekwaamden en uiteindelijk de stap naar de universiteit konden zetten.

Uit een boeiende bijdrage van H. De Ridder-Symoens²⁶ excerpeerden wij de Kaprijkenaren die tijdens de hier behandelde eeuwen universitaire studies aanvatten.

Voor de 15de eeuw zijn slechts twee namen bekend: Adriaen Wittoghe, die in 1480 ingeschreven was in Leuven, en Boudewijn van Gent, die in 1425 studeerde aan de universiteit van Keulen²⁷. Voor de 16de eeuw is Kaprijke heel wat beter vertegenwoordigd, zoals blijkt uit onderstaande tabel.

- 1512 : Francois Hercke
Joannes Hercke
Pieter Hercke
- 1514 : Jacobus Herckere
- 1515 : Christiaen Masureel
Christiaen de Boodt
- 1520 : Joannes de Coorebyter fs. Joannis
- 1530 : Adriaen Danckaert fs. Joannis
- 1535 : Joannes Hulendonck fs. Adriaen
- 1539 : Joannes Feawles
Jacobus de Clerck
- 1545 : Nicolaas Tirentinus
- 1546 : Jooris vander Beke
- 1547 : Broeder Joannes Hercke (benedictijn)
- 1548 : Joannes Theodoricus fs. Andreae
- 1550 : Pieter Maes
- 1559 : Nicolaas vande Woestijne fs. Gillis

Zoals H. De Ridder-Symoens terecht aanstipt, is deze lijst ver van volledig. Niet alle gegevens bleven bewaard en daarenboven zijn sommige inschrijvingen op de lijsten zo beknopt, dat de namen niet in hun juiste geografische context gesitueerd kunnen worden. Uit een recente bijdrage ²⁸ waarin het kerkelijk en parochiaal leven in Kaprijke nader onder de loep werd genomen, kwam trouwens duidelijk tot uiting dat heel wat van deze universitairten tot de geestelijke stand behoorden. Dit hoeft ons trouwens ook niet te verwonderen: heel wat universitairten profiteerden van de een of andere studiebeurs, die meestal de opleiding tot het priesterschap viseerde. Ook Kaprijke vormde hierop geen uitzondering. Nicolaas vande Woestijne, priester en kanunnik van de Sint-Donaaskathedraal te Brugge, een geboren Kaprijkenaar, was de stichter van een fundatie die dergelijke doeleinden nastreefde.

Nicolaas vande Woestijne fs. Gillis werd te Kaprijke geboren in het jaar 1536. Zoals hoger reeds vermeld, stond hij op de matriculae van de Leuvense universiteit inge-

schreven in 1559 en op 4 oktober 1562 droeg hij zijn eerste H. Mis op ²⁹; vanaf maart 1572 behoorde hij als kanunnik tot het kapittel van Sint-Donaas te Brugge. Het was trouwens in deze functie dat hij het plan opvatte om een studiebeurs te stichten die zou voorbehouden blijven aan afstammelingen “*van het geslachte der fondateurs ende anders geene... met conditie van bequaemheyd tot 'tdienen van d' H. Kercke, soo in 't geestelijk oft in 't wereldlijk...*”³⁰. Deze studiebeurs was meer in het bijzonder bedoeld om aan arme, onbemiddelde familieleden de kans te geven universitaire studies aan te vatten. Het reglement van deze fundatie, zoals het tot vandaag is bewaard gebleven, is het werk van twee geestelijken, aanverwante familieleden van het geslacht van de stichter Nicolaas vande Woestijne, met name Anthonis Maeye en Marten de Ruddere.

Anthonis Maeye studeerde te Leuven aan de faculteit van de *Artes*, waar hij in 1600 de titel van *magister* behaalde; in 1613 bracht hij het zelfs tot licentiaat in de theologie. Na zijn studies te Leuven werd hij aangesteld als pastoor en deken te Hulst, waar hij tot 1622 verbleef. Toen werd hij benoemd tot kanunnik bij de Sint-Maartenskerk te Aalst en uiteindelijk belandde hij in 1634, als kanunnik, in de O.-L.-Vrouwkerk te Brugge. Marten de Ruddere eindigde zijn geestelijke loopbaan als kanunnik en schoolster van de collegiale kerk Sint-Walburga te Veurne.

Dank zij deze beide neven beschikken wij over een gedetailleerde genealogie (eind 16de-begin 17de eeuw), die ons voor die periode een overzicht geeft van de aanverwante families die in aanmerking kwamen voor een eventuele studiebeurs³¹. Alleen reeds voor de eerste helft van de 17de eeuw konden niet minder dan 12 families daarop aanspraak maken³²:

de families BOCHAUT, DE BACKERE, DE MEESTER, DE RUDDER, DE SEYN, DE SMET, DHONT, MAEYE, OBRECHT, OLBOS, STEYAERT en VAN DE VOORDE.

Met de afstammelingen uit het geslacht vande Woestijne zijn de eventuele rechthebbenden op een studiebeurs echter niet volledig. In het begin van de 17de eeuw kwam bij de fundatie Nicolaas vande Woestijne nog eens een bedrag van 6 pond gr. courant, geschonken door Franchois Luck, *oom materneel* van Nicolaas vande Woestijne. Vanzelfsprekend kwamen nu ook de verwanten van de tak LUCK daarvoor in aanmerking.

II. Het onderwijs in de 17de en 18de eeuw

De oorlogsgebeurtenissen van het laatste kwart van de 16de eeuw, gekoppeld aan de godsdienstige tegenstellingen tussen katholieken en calvinisten, hadden als resultaat dat Kaprijke na 1583 het uitzicht bood van een desolaat en bijna totaal ontvolkt gebied. Het spreekt vanzelf dat, toen bij het begin van de 17de eeuw het leven te Kaprijke geleidelijk aan zijn loop hernam, in een dergelijke situatie het onderwijs niet de eerste kopzorg van de schepenen was³³.

De eerste vermelding van onderricht komt pas aan bod in de kerkrekening over de jaren 1613 tot en met 1615³⁴. Daarin lezen wij namelijk dat Jan vanden Haute, *scholmeester ende costere deser stede*, vergoed werd voor zijn werk over de laatste zeven maanden van het jaar 1615. Ook tijdens de daaropvolgende jaren tot en met 1626 bleef Jan zijn dubbele functie uitoefenen. In 1627 werd Jan vanden Haute vergoed als *coster* en in 1628 werd hij in deze functie opgevolgd door Joos de Boo³⁵. Met ingang van 1630 kwam Geraard Bocxtael, als eerste van een rij nazaten, het kostersambt te Kaprijke waarnemen³⁶; naast zijn kerkelijke activiteiten bekleedde hij eveneens het ambt van schoolmeester.

De jaren dertig van de 17de eeuw waren voor Kaprijke en het omliggende een tijd van oorlogsgeweld, uitbuiting en ononderbroken belastingdruk. De bewaard gebleven *prochierekenigen* zijn dan ook een weerspiegeling van voortdurende contributiebedragen, waarbij de normale vergoeding voor het kerkpersoneel blijkbaar vergeten (?) werd. Pas vanaf 1634 krijgen we voor de eerste maal een *prochier rekening* volgens het gewone schema opgesteld, waarin wij de bevestiging krijgen van Geraards dubbele functie: “*Item betaelt Gheeraert Bockstale coster ende scholaster deser stede over twaelf maenden pentioen van dezelve costerije ende scholasterije verschijnende prima septembris 1634*”³⁷. Ook de daaropvolgende jaren bleef de vergoeding voor het kosterschap en het onderricht achterwege. Pas vanaf 1646 dook de betaling van Geraard als koster én als schoolmeester opnieuw met grote regelmaat op³⁸. Het jaar 1647 was voor Geraard het einde van een waarschijnlijk zeer bewogen leven; op 27 juli van datzelfde jaar werd hij met de hoogste dienst te Kaprijke begraven³⁹.

En het leven ging weer gewoon verder. Vader Bocxtael werd in zijn dubbele functie opgevolgd door zijn oudste zoon, Andries. In feite was deze laatste nog een knaap, want geboren op 5 december 1632⁴⁰ was hij nauwelijks 16 jaar toen zijn moeder Wilhelma van Lokeren voor haar minderjarige zoon het loon van zijn dubbel ambt ging ontvangen⁴¹. Toch bleek de leeftijd geen bezwaar, want voor de volgende jaren bleef dezelfde werkwijze van kracht. Pas in 1664 werd deze Andries Bocxtael voor het eerst met name genoemd en expliciet als schoolmeester vermeld⁴². Op 15 februari 1665 huwde hij met Christina Huyghe⁴³; een gelukkig huwelijksleven was voor hem niet weggelegd, want reeds op 26 september 1666 werd Andries ten grave gedragen; hij was amper 34 jaar oud. Voor Christina ging het leven verder: zij hertrouwde op 1 juni 1669 met Joannes De Bosch⁴⁴.

Ook de *scholasterije* kreeg een nieuwe leerkracht: Jan-Baptist Bocxtael, broer van de overledene, nam de taak over. Die was geboren op 22 juli 1641⁴⁵ en had dus nog een lange loopbaan als schoolmeester in het verschiet.

Voor de jaren '70 vermeldden de *prochier rekeningen* jaar na jaar een vergoeding van 6 pond gr. voor het uitoefenen van zijn onderwijsfunctie. Het begin van de jaren '80 bracht echter op politiek gebied een belangrijke kentering teweeg. Met de Franse veroveringstochten kwamen vijandelijke legers in het Meetjesland, en ook te Kaprijke lieten de gevolgen niet op zich wachten. De brandstichting op enkele hofsteden en het

gedeeltelijk afbranden van het stadhuis door Franse soldaten zijn slechts een paar uitschieters binnen die jaren van militaire opeisingen, belastingen en logementen. Is dit misschien de verklaring voor het feit dat na 1683 de *scholasterije* niet meer als uitgavepost in de *prochierekeningen* voorkwam? Zeker is in elk geval dat Jan-Baptist nog als schoolmeester werkzaam was in 1690, want in een *Handtboeck der Schole tot Capryck. Anno 1690* ⁴⁶ bevindt zich een lijst van de leerlingen die tijdens de maanden oktober, november en december van hem onderricht kregen⁴⁷. Hoe lang hij deze functie in Kaprijke bleef uitoefenen, is moeilijk met zekerheid vast te stellen. Uit de verslagen van de resolutieboeken blijkt echter wel dat in maart 1693 iemand anders met het onderwijs was belast⁴⁸. Zijn identiteit konden we niet achterhalen, maar dat hij tegen zijn taak niet was opgewassen, wordt overduidelijk uit de reactie van de magistraat :

*“te kennen gegeven dat men verstaet datter veel clachten commen van desen jeghenwordighen scholmeestere, dat hij de kinderen niet en can leeren ghelyck hij schuldigh is, oock dat hy die niet behoorelyck en can doen omsien ende castijden midtsgaeders jeghens hem den meester laet speelen ende andere menichvuldighe redenen het ghemeente bekent ende of het niet redelyck en waere dat daerinne werd voorsien.”*⁴⁹.

De opmerking *in margine* van de toenmalige griffier laat niet de minste twijfel bestaan dat er hier geen sprake kan zijn van Jan-Baptist:

*“De weth ende notabele hemlieden kennelyck sijnde de incapasseteyt van den jeghenwordighen scholmeestere ende oock de menichvuldighe clachten aen hun daerover ghedaen segghen dat men debvoir sal doen bij dengonne die het behoort ofte aengaet om desen scholmeestere textuseren van dienst ende trachten eenen andere in de plaetse te becomen die de kinderen van dese plaetse wel onderwijst ende leert soo inder vreesse godts als anderssints daertoe de notabel de weth last geeft om daerinne te doen al tgonne sij sullen noodigh vinden ende de persoonen daerover te sprecken die vande selve scholasterije desponneren alles om tgemeene welvaert ende tot stichtinghe van de jonckheyt.”*⁵⁰

Jan-Baptist Bocxtael beantwoordde zeker niet aan het hierboven geschetste beeld van de onderwijzer. Als zoon van koster Geraard Bocxtael was hij een eerste maal in het huwelijk getreden met Jacquemijntien Cruijdt. Toen deze laatste op 11 mei 1688 overleed ⁵¹, liet zij vier kinderen na, van wie de oudste, Helena, op 27 juli 1688 huwde met Joannes Spittaël⁵²; in de veronderstelling dat zij bij haar huwelijk ongeveer 20 jaar oud was, mogen wij dat van Jan- Baptist en Jacquemijntien ergens rond 1666 situeren.

Jan-Baptist was een goedge Kaprijkenaar. Uit de *staat van goed* die op 7 september 1688 aan de schepenen van Kaprijke werd gepresenteerd, bleek dat hij toen reeds beschikte over drie kleine hofsteden te Kaprijke en over 21 gemet 22 roede land, naast 2 gemet 265 roede bos, verspreid over Sint-Laureins, Sint-Jan-in-Eremo en Bassevelde. Tijdens zijn huwelijk met hogergenoemde Jacquemijntien had hij blijk-

baar heel wat geld gespaard, want aan bezette renten en obligaties bezat hij niet minder dan 687 p. gr. courant. Met een dergelijke stevige financiële basis hoeft het dan ook niet te verwonderen dat hij voorpachter was van de drie hofsteden die samen het Rijselgoed uitmaakten (133 ha groot)⁵³. Diezelfde financiële basis verklaart wellicht ook dat hij de functie van ontvanger van de kerk en van de armendis waarnam⁵⁴.

Weduwnaar op 47-jarige leeftijd met drie minderjarige kinderen was een weinig benijdenswaardige situatie. Nauwelijks een jaar later, op 22 mei 1689, ging Jan-Baptist dan ook een tweede maal scheid; de uitverkorene was Livina de Smet fa. Guillaeme⁵⁵. Ook ditmaal werd het een kinderrijk huwelijk: niet minder dan 6 telgen zagen in de periode 1689-1701 het levenslicht⁵⁶. Met de kinderen kwamen ook de zorgen. Zijn sociale positie vereiste een aangepaste opvoeding voor zijn kroost; het lag dan ook in de lijn van de verwachtingen dat een van zijn zonen universitaire studies zou aanvatten: Jan-Baptist junior stond in 1695 als student aan de Leuvense universiteit ingeschreven⁵⁷; Franciscus, diens oudste halfbroer, koos voor een geestelijke roeping en werd later pastoor⁵⁸. Financiële moeilijkheden kende vader Jan-Baptist wellicht niet. Uit de staat van goed die naar aanleiding van zijn overlijden op 14 september 1719 werd gepresenteerd⁵⁹, bleek dat tijdens zijn tweede huwelijk zijn bezit sterk was aangegroeid: 29 gemet 263 roede land, 18 gemet bos en 3 gemet 150 roede meers waren slechts een deel van die aangroei; daarnaast had hij nog eens 9 woonhuizen, 5 behuisde en beschuurde hofstedekes en een eigen woonhuis verworven, *“met de schuere ende stallen daarmede gaende wesende thys daer den overledenen vuytghestorven is staende op een 180 roeden erfcheyns die men heeft van den Edelen heere deser stede, oost den heere deser stede, suyt het Velt ofte mert deser stede, west lenaert daris ende noort den voornoemden heere”*⁶⁰. Zeker geen gering bezit en dit in een periode van oorlogstroebelen en bedreigingen allerhande. Uit de aanhef van zijn staat van goed bleek trouwens ook dat hij *“procureur deser stede...”* was; ook dat beroep zal wel geld in de lade hebben gebracht !

Op welke manier het onderwijzersprobleem te Kaprijke werd opgelost, is uit de bronnen niet af te leiden. Zowel de *prochie*- als de kerk- en armenrekeningen uit die periode zwijgen in alle talen over een vergoeding voor de onderwijzer; alleen de verslagen uit de resolutieboeken lichten af en toe de sluier op.

Zo vernemen wij dat op 21 mei 1712⁶¹ Franchois de Brauwere overleed en moest vervangen worden. Was deze Franchois de door de wet gewenste nieuwkomer in 1693? De kans bestaat, maar zekerheid hebben we niet.

Zeker is wel dat Franchois de Brauwere een allesbehalve zachtaardig man was; dit laatste kwam maar al te duidelijk tot uiting tijdens een proces in het jaar 1709, een proces dat wij om zijn schilderachtige details en de extreme gedragingen van de onderwijzersfiguur, graag even ter sprake brengen⁶².

Het verhaal begon op 24 mei 1709, toen Joannes Gheerts, zoon van de baljuw van Kaprijke, schreiend en klagend uit de school terugkwam, omdat - zo beweerde de knaap - de meester hem gestampt en geslagen had. De afstraffing was zo erg geweest

dat hij uit een oor bloedde en dat dit bewuste oor zelfs zeer gezwollen was. Bovendien beweerde de moeder dat hij verscheidene dagen doof was geweest en dat zij zich alleen door luid roepen verstaanbaar had kunnen maken. Een dergelijk optreden tegenover schoolkinderen was misschien wel uitzonderlijk, maar tegenover een baljuwszoon was het zeker gewaagd als onderwijzer zo hardhandig op te treden. Wat men kon vermoeden, gebeurde: vader Gheerts maakte er onmiddellijk een rechtszaak van en op 3 december 1709 was het zo ver dat een *enquête ende beleedt* werd gehouden om de ware toedracht van het gebeurde te achterhalen en te boekstaven.

Naast de *dienstmaarte* en de echtgenote van de baljuw - die uiteraard de behandeling van de jongen zo erg mogelijk voorstelden - kwamen op die dag ook de ouders van twee andere schoolkinderen aan bod, die door hun getuigenis het ongehoord gedrag van de onderwijzer nog meer in de verf moesten zetten.

Vooreerst was daar Joannes Dupon fs. Pieters die *“ten twee diveirssche stonden van de schole naer huys is ghecommen al crijsschende ende lamenterende, segghende dat hij vanden voornoomden brauwere soo onghenadich was gheschlaeghen dat den voornoomden Dupon ter causen van tvoorsejde slaen ende smijten bijnaer uutsinnich ende doof was midtsgaeders in sijn ansicht seer dicke gheswollen vande bloetlyncken die hij in het selve sijn ansicht was hebbende .”*

Ook voor de zoon van Joannes Van Acker was het schoolgaan een kruisweg. Op 21 november van hetzelfde jaar kwam hij na de lessen eveneens schreiend en kermend thuis. Na herhaald aandringen van zijn ouders zei de jongen uiteindelijk dat de meester hem zo hard had geslagen en aan zijn oren getrokken dat hij als gevolg daarvan *“ses daeghen ende nachten vaste te bedde heeft gheleghen mette cortsen gheheel sieck ende niet veel beter als doodt.”*

Op 11 december 1709 kwam echter de klap op de vuurpijl. Als eerste mocht Carel Drieghe, procureur te Kaprijke, als getuige verklaren dat zijn zoon Joannes, gewezen leerling van De Brauwere, zo ongenadig was geslagen en mishandeld dat hij met geen stokken naar de school te krijgen was, zodat dat er voor de procureur niets anders opzat dan hem bij een onderwijzer in Eeklo te laten onderrichten.

De verklaring van Joannes Droesbeke, een 22-jarige jongeman die acht jaar te voren als leerling bij De Brauwere de lessen had gevolgd, tarte echter elke verbeelding. Toen Pieter de Clercq, een van zijn klasgenoten, op zekere dag uit een emmer aan het drinken was, had Joannes Droesbeke er niets beter op gevonden dan de emmer water over zijn hoofd uit te gieten. Meester De Brauwere was buiten zichzelf van woede geweest, en toen hij bovendien van de medeleerlingen hoorde dat Joannes Droesbeke, toen hij naar zijn plaats terugkeerde, gezegd had: *“Ick salt mijn ziele godts noch doen,”* was de maat vol. De Brauwere had hem *“vaste ghepackt ende ghesmeten onder sijne voeten, mitsgaders gheseyt tot twee à drij reysen, doet u broeck af tweek hij, Droesbeke refuseerde te doen, heeft den selven verweerdere (De Brauwere) de broeck ondoende ende daernaer ghegeesselt met een roede op sijn achterste, als-*

wanneer hij, Droesbeke, uut colleire hem verweerdere heeft ghebeten in zijn been.” De Brauwere had hem “alsdan vaste ghepackt bij sijne handen ende met eene coorde tsaemen ghebonden midtsgaeders hem met deselve coorde omhooghe ghetrocken ende ophereept soo sterck als hij conde ende hem alsoo aen eenen naeghel vast ghemaeckt.” Totaal weerloos had hij dan 16 slagen met de roede op zijn achterwerk gekregen, zodat de strepen in het vlees stonden en het bloed door de huid te voorschijn was gekomen. Nu - acht jaar na de feiten - had schoolmeester De Brauwere nog het lef om bij Joannes Droesbeke te komen vragen om op het proces geen bezwarende elementen naar voren te brengen. Hierop had Joannes alleen geantwoord: “*Ick sal de waerheyt segghen.*”

Hoe het vonnis van de schepenen luidde, is uit de bron niet af te leiden. Waarschijnlijk waren er te Kaprijke weinig leerlingen die treurden om het heengaan van meester De Brauwere, toen deze op 21 mei 1712 overleed.

Met Egbertus Hemeryck begon voor de Kaprijkse schepenen een periode van onderwijsproblemen. Egbertus was een zoon van Erasmus Hemeryck en afkomstig van Torhout⁶³. Na enkele maanden te Boekhoute het ambt van onderwijzer en koster te hebben waargenomen, postuleerde hij na de dood van Franchois de Brauwere naar diens dubbele ambt. Op 9 december 1712 werd hij in een akte van admmissie door deken Jan Frans Kerremans bekwaam bevonden tot het bekleden van de vacante plaats.

Egbertus was allesbehalve een plichtbewuste en nauwgezette schoolmeester. Deze indruk krijgen wij althans uit het conflict tussen hem en de wet van Kaprijke bij het begin van de jaren twintig. Op 6 juli 1721 noteerde de griffier in zijn wetsverslag o.m. “*dat men daeghelyckx ondervindt dat Egbertus hemeryck scholmeester ende organist hem niet en is qytende naementlyck in sijne fonctie van scholmeester ghelyck eenen scholmeester verplicht ende verobligiert es, jae dat hij selfs gheene kinderen in syne schole en is hebbende ende nochtans ghebruyckt het huys deser stede ghestineert tot de schole van de woonste van een ervaeren scholmeester ende over hem veel clachten syn ghedaen tgonne aen Ued. bekent ende aende ghemeyntenaeren ende ins- etenen deser stede d' incommoditeyt ende oock dat daer doore veele kinderen naementlyck de gonne van aerme lieden moeten ongheleert blijven vuyt reden hun ontbreect de middelen omme hunne kinders elders ende in schollen buyten dese stede te doen leeren, soo wort ghebeden daerop eensaemdelyck oock te resolveren dat men in dit cas tot het ghemeene welvaeren moet ghetracht worden vuyt te wercken, synde oock bij de voorschreven presente ghemeentenaeren absolutelyck gheresolveert van alle moghelycke middelen in het werck te legghen omme inde plaetse vanden voorn. hemeryck te worden ghestelt eenen anderen habelen ende capabelen scholmeester...*”⁶⁴.

Egbertus was daarenboven geen katje om zonder handschoenen aan te pakken. Ontzetting uit zijn ambt betekende immers dat hij ook de woning die hij als schoollokaal gebruikte, zou moeten verlaten. Aangezien hij tevens organist was, vroeg hij

eerst een jaarvergoeding van 12 pond gr. *“ter causen ende over het spelen met den orghel gheduerende den goddelycken dienst ghelyck hij tot hiertoe in voeghe is van te proffiteren”*⁶⁵; pas daarna was hij bereid de plaats te ruimen voor een schoolmeester *“die gheoordeelt sal worden habel ende capabel te syn tot het bedienen vande voorn. schole.”*⁶⁶ De magistraat wilde de verantwoordelijkheid niet alleen dragen en belegde daarom op 8 oktober 1722 een algemene vergadering, waarop 31 Kaprijkenaren werden uitgenodigd; 31 personen gaven gevolg aan de oproep en kregen van de burgemeester te horen dat *“Egbertus Hemeryck hem was absenterende uyt de stede van Caprycke”* en dat hij ook *“noyt en was haudende eene exacte ende ghereguleerde scholle”*⁶⁷. Reeds op 8 juli 1721 had men aan Egbertus meegedeeld dat hij zijn woning moest ontruimen en dit binnen een bepaalde termijn. Egbertus had het huis verlaten maar er nog enkele van zijn meubelen in achtergelaten, zodat een nieuwe onderwijzer er zijn intrek niet in kon nemen. De schepenen wilden de zaak voor het gerecht brengen, doch botsten op de tegenkanting van de notabelen en de grote gelanden, die hierin een zoveelste bron van financiële lasten zagen opduiken. Ondertussen had de Heer van Kaprijke een nieuwe schoolmeester aangesteld *“soo tot het houden van de scholle als ter bedienynghe vanden orghele denwelcken alsnu oock difficulteert van over te commen omme dieswille het voormelde scholhuys niet ijdle en is omme alsoo hij hem te nemen syne libere woonynghe ende possessie”*⁶⁸. Om aan deze verwarde situatie een einde te maken wilde de magistraat van de Kaprijkse bevolking de goedkeuring krijgen om van rechtswege de nieuwe schoolmeester aan te stellen en Egbertus met of tegen zijn wil te doen opstappen. De raadpleging van de Kaprijkenaren viel nochtans niet in goede aarde bij de notabelen en grote gelanden. Die waren van mening dat een dergelijk probleem niet door een volksraadpleging moest worden opgelost; indien het dan toch tot een rechtszaak moest komen, dan waren zij zelfs bereid om de financiële kosten volledig voor hun rekening te nemen. Het eerste wat moest gedaan worden, was het ontruimen van het schoolgebouw en het opnieuw openstellen van de school. Op 12 oktober 1722 ging de dienstmeid van pastoor Vorst - op verzoek van de schepenen - de meubelen van Egbertus Hemeryck weg-halen en overbrengen naar zijn nieuw verblijf.

Indien de magistratsleden dachten dat daarmee de zaak was afgehandeld, dan hadden zij toch zonder Egbertus gerekend, want op 3 maart 1723 ontvingen zij een schrijven van de Heren Burgemeester en Schepenen van het Brugse Vrije, vanwege Egbertus Hemeryck, *“hem alsnoch lovende scholmeester ende organist der voorseyde stede van Caprycke tot betaelynghe van 36-0-0 lb. gr. tsiuers over spelen op den orghele tleste van dien verschenen july 1722”*⁶⁹. Er bleef de schepenen uiteindelijk niets anders over dan te betalen, als men de nieuwe onderwijzer effectief wilde laten starten⁷⁰.

Met de komst van Jacobus Emanuel Wijdooghe, schoolmeester en organist, waren de pedagogische problemen voorgoed van de baan. De installatie van de nieuwe leerkracht bracht echter wel wat verbouwingswerken mee, zoals bleek uit een verzoekschrift van Jacobus, waarin hij o.m. schreef :

“dat hij, scholmeester ende organist binnen deser stede is woonende in het stads ende scholhuys twelck teenemael vervalt naementlyck het cleen keuckentien ende dat hij gheen ander plaetse en heeft nochte can hebben om te stellen syne meubelen midts hy de schole int gheheele noodigh heeft tot het placeren van syne kinderen ter scholle commende dewelcke oock seer nauwe ende cleene is, waeromme hij aen desen collegie heeft versocht dat hij aen de heeren ghelande ende notable souden ghelieven te declareren dat den selven Wydooghe is biddende dat het voornoemde keuckentien soude moghen verwijdt worden vijf voet tot tstellen van sijne casse ende andere meubelen ende verhooght worden met drij laeghen steen daervan de becostynghe aen den metser met de reparatie in de scholle over synen arbeyt soude bedraeghen tot 3-3-4 lb.gr. ende den ghonnen van Jaecques van Herreweghe met de leverynghe van vijf balcxkens ende een veynstercassijn tot 4-6-8 lb.gr. Voorts datmen alleenelyck noodigh soude hebben tot het doen van de voornoemde reparatie twee duyst careelsteen ende vier à vijf hondert vloersteen, neghen à thien sacken calck ende viere à vijf delen plancken die evenwel als hedent tot het doen van de noodighe reparatie moeten gheemployeert worden, soo dat hetselve soude bestaen in toto tot 15 à 16 lb.gr. ende over het heuverwerck in ontrent de 6-0-0 lb.gr.”⁷¹

De magistraat ging hiermee akkoord omdat hij zich zeer goed van zijn functie kweet, maar beperkte wel de tussenkomst tot een bedrag van 18-0-0 lb. gr.

Jacobus Emanuel Wijdooghe was geboren omstreeks 1691⁷². Of hij reeds vóór zijn komst te Kaprijke gehuwd was, konden we niet achterhalen. Wel ging hij op 27 november 1734 sloop met Ludovica Albertina Ferniau⁷³. Het huwelijk bleef kinderloos en reeds op 20 juni 1736 verwisselde zij het tijdelijke voor het eeuwige; zij was nauweljks 24 jaar oud⁷⁴. Precies op dezelfde dag en maand, maar wel vijf jaar later, hertrouwde hij met Christina vanden Broecke⁷⁵. Weer bleef het huwelijk kinderloos en opnieuw moest hij zijn 11 jaar jongere echtgenote op 15 oktober 1748 ten grave dragen⁷⁶. Jacobus was nu 57 jaar oud en bleef weduwnaar tot aan zijn dood op 25 maart 1761⁷⁷.

Hoe lang Jacobus zijn ambt als schoolmeester uitoefende, is niet meteen duidelijk. Wanneer we ons mogen baseren op de gegevens uit de *prochiererekeningen*, dan blijkt dat hij in 1749 voor de laatste maal vergoed werd als *organist ende schoolmeester*⁷⁸; vanaf 1750 - en dit tot aan zijn overlijden - werd hij steeds gehonoreerd als *organist deser stede*⁷⁹. De vergoeding van 12 pond gr. die hij voorheen als organist en schoolmeester genoot, bleef ook na 1750 ongewijzigd; over het schoolmeesterschap werd in de *prochiererekeningen* met geen woord meer gerept. De veronderstelling dat de griffier het vanzelfsprekend vond dat hij naast het orgelspel ook schoolmeester was - en hem dus niet langer als schoolmeester bestempelde - wordt nochtans tegengesproken door enkele uitgaveposten uit het begin van de jaren vijftig. Zo vernemen wij uit de rekening over het jaar 1751 dat Ignatius van Crombrugge, koopman te Eeklo, voor acht schellingen groten kalk leverde die zou verwerkt worden aan *het schoolhuys deser stede... alsdan bewoont hij Gregorius Bovijn.*⁸⁰

Schoolmeester Gregorius Bovijn was omstreeks 1718 geboren te Assenede⁸¹. In 1749 huwde hij Isabella Theresia van Poecke⁸², die aan 12 kinderen het leven zou schenken⁸³. Vreugde om de komst van nieuw leven werd meer dan eens getemperd door een vroegtijdig overlijden: Carolina, de eerste telg binnen het jonge gezin, was nauwelijks 10 maanden oud toen de dood haar op 17 september 1751 uit het ouderlijk milieu wegrukte⁸⁴. Een zelfde lot was Liberius Albertus beschoren, toen hij - nauwelijks drie maanden oud - op 26 juni 1755 de laatste adem uitblies⁸⁵. De man met de zeis bleef een trouwe bezoeker: op 27 maart 1758 stierf de 5-jarige Jan-Baptiste⁸⁶ en op 1 december 1760 bezweek Angela Judoca reeds na 14 dagen⁸⁷. Nauwelijks veertien maanden later stierf een kind van het vrouwelijk geslacht bij de geboorte⁸⁸. Het noodlot bleef het gezin achtervolgen; in nauwelijks drie weken tijd verloor Gregorius nog eens twee van zijn dochtertjes: Catharina Francisca op 15 juni en Regina Francisca op 7 juli van hetzelfde jaar 1767⁸⁹. Na de dood van Engelbertus op 17 augustus 1773⁹⁰ - het laatste kind uit een lange rij - verdween de gesel van het onheil uit het gezin Bovijn; van de twaalf kinderen bereikten er uiteindelijk slechts 3 de volwassen leeftijd.

Hoe zwaar het gezin ook beproefd werd, toch bleven zij verder bouwen aan de toekomst van hun kinderen; pas op 11 mei 1795 zei Gregorius voorgoed vaarwel aan deze wereld in de respectabele ouderdom van 77 jaar⁹¹.

Zoals voldoende duidelijk wordt uit de hiervoor besproken onderwijskrachten, kan men zich moeilijk uitspreken over het niveau van het leerprogramma en evenmin over de interesse van de ouders en kinderen voor een intellectuele vorming. En toch blijkt bij nader toezien dat tijdens de 17de en 18de eeuw te Kaprijke een relatief talrijk aantal studenten aan de universiteit de basis legden voor een betere toekomst. Uit het reeds vermelde artikel van H. De Ridder-Symoens⁹² weerhielden we de Kaprijkse studenten aan de universiteit van Leuven. Wij geven ze hieronder in chronologische volgorde van hun inschrijving en - indien mogelijk - met vermelding van hun geboortedatum en sociale herkomst.

Jaar	Naam	Geboren	Beroep v.vader
1653	Ludovicus vander Goostien	?	?
1672	Jan Baptiste de Laet	24/07/1653	griffier
1686	Franciscus de Laet	12/03/1667	griffier
1695	Jan Baptiste Bocxtael	22/07/1671	procureur
1699	Hubertus Dhulst	21/10/1681	procureur
1701	Emanuel de Mey	17/04/1680	baljuw
1704	Jan Baptiste de Mey	28/03/1683	baljuw
1726	Joannes de Pape	12/12/1702	landbouwer
1726	Franciscus Boudins	23/12/1701	baljuw
1742	Henricus Fr.vander Stadt	02/06/1717	winkelier
1742	Jacobus Dhont	26/03/1721	rentenier

1744	Jan Baptiste Dhulst	24/02/1725	?
1755	Cornelis vander Waerhede	29/03/1736	landbouwer
1760	Claudius Franciscus de Mey	04/03/1736	baljuw
1767	Franciscus Bernardus de Clercq	16/06/1742	?
1772	Jan Baptiste de Mey	24/06/1751	?
1772	Jan Baptiste Lebegue	08/04/1752	griffier
1773	Corn. Ant. de Coorebijter	25/11/1752	griffier
1774	Pieter de Coorebijter	20/03/1754	griffier
1774	Jacobus Fordeyn	16/07/1752	?
1777	J.Fr. de Vliegheer	30/12/1754	?
1781	Carel Jacobus de Coorebijter	11/04/1760	griffier
1783	Joannes Dauwe	04/06/1763	?
1783	Fr. Xaverius de Coorebijter	07/04/1762	griffier
1786	Carolus Carion	ca. 1734	lic. med.
1796	Pieter Emanuel van Zele	?	?

Hogere studies vereisten natuurlijk een stevige financiële achtergrond. Zoals uit de hierboven genoteerde lijst blijkt, kwam het overgrote deel van de studenten uit een *stedelijk* milieu. Uit heel wat lokale geschiedschrijving kwam trouwens duidelijk naar voren dat het ambt van *griffier* één van de best betaalde functies was⁹³. Uiteindelijk kreeg dus maar een heel gering percentage toegang tot de hogere onderwijswereld.

Dank zij de fundatie van een studiebeurs door Carolus Jacobus de Bouck, toenmalig pastoor van Kaprijke, werden de kansen iets ruimer⁹⁴. In de loop van 1765 richtte deze pastoor een verzoekschrift tot de bisschop van Brugge, waarin hij de goedkeuring vroeg voor de fundatie van een studiebeurs *tot de studien, soo humaniora als altiora*. Tot dit doel stelde hij een rente van 300 pond gr. wisselgeld - ten laste van de parochie Snaaskerke - en een rente van 200 pond gr. wisselgeld - bezet op een huis te Brugge - beschikbaar. Van deze studiebeurs konden genieten :

1. de vrienden van pastoor de Bouck (zowel van vaders- als van moederszijde);
2. de arme studenten van Kaprijke, bij ontstentenis van kandidaten uit 1.

Aan het genieten van een dergelijke toelage waren uiteraard voorwaarden verbonden, zoals duidelijk blijkt uit bijlage 4.

III. Het onderwijs tijdens het Frans bewind (1795-1814)

Het einde van de 18de eeuw bracht een totale ommekeer in de toenmalige maatschappij; hierbij moest ook het onderwijsmonopolie van de Kerk plaats ruimen voor officiële instanties. Gemeente, Provincie en Staat zouden voortaan - naast de Kerk -

onderwijs inrichten en controleren. In dit perspectief is dan ook het rondschrĳven van 25 messidor jaar V (13 juli 1797)⁹⁵ te interpreteren. Voor elke gemeente binnen het kanton Kaprijke moest een staat worden ingevuld, waarop het aantal vrije scholen en kostscholen - met vermelding van aantal leerkrachten en leerlingen - werd genoteerd. Zo vernemen wij dat er te Kaprijke een lagere school was, bestuurd door Francois Bovijn, zoon van Gregorius Bovijn, wiens karakter omschreven werd als *honnête, paisible et de bons moeurs*, maar die vanuit pedagogisch standpunt maar matig scoorde: *talents médiocres*. Leerlingen had hij nochtans meer dan genoeg: 50 tijdens de zomer- en een 100-tal tijdens de wintermaanden. Als speciale randvermelding noteerde de gemeenteambtenaar dat tijdens de winter leerlingen van 18 tot 20 jaar de lessen volgden en dat er dan zelfs een 20 à 25 kostgangers waren.

Eén school per gemeente bleek trouwens ook voor de omliggende dorpen de algemene regel: dit was o.m. het geval in Lembeke, Oosteeklo, Sint-Jan-in-Eremo, Sint-Laureins, Sint-Margriete, Waterland-Oudeman en Watervliet. Alleen Bassevelde maakte hierop met drie scholen een uitzondering.

Francois Bovijn was een zoon van de reeds hoger besproken Gregorius. Geboren in 1759 zette hij eerder laat de stap naar het huwelijk, want pas op 5 juli 1796 trouwde hij met Carola Heetesonne ⁹⁶. Wanneer Francois als onderwijzer te Kaprijke startte, is niet heel duidelijk; vast staat in elk geval dat hij in 1797 gemeenteonderwijzer was en zeker nog tot 1811 die functie uitoefende. Op 6 februari van genoemd jaar werd namelijk - in opdracht van de regering - geïnformeerd naar de algemene toestand van het lager onderwijs⁹⁷. De door Kaprijke ingediende staat vermeldde dat op dat ogenblik het gezin Bovijn, naast de onderwijzersfunctie, ook een winkel uitbaatte. De vakken die hij onderwees, beperkten zich tot lezen, schrijven en rekenen; 40 jongens en 20 meisjes volgden toen zijn lessen tegen een jaarlijkse vergoeding van 4,34 fr. per leerling(e).

Het niveau van het lager onderwijs was binnen de regio van het arrondissement Eeklo zeker voor verbetering vatbaar. Het was dan ook in die optiek dat een kantonnale onderwijzer werd benoemd, met een lesopdracht in de hoofdplaats, waar hij ook diende te wonen. Voor het kanton Kaprijke werd op die manier begin 1798 Jean Jacques Guilmain aangesteld⁹⁸. Hij kwam zich te Kaprijke vestigen en huurde er bij een ingezetene een kamer die dienst zou doen als onderwijslokaal. Theoretisch was een bijkomende leerkracht zeker een verbetering; de praktijk wees nochtans uit dat een louter Franssprekend onderwijzer de lokale bevolking niet direct belangstelling inboezemde. Deze indruk krijgt men inderdaad bij het lezen van een gemeentelijk schrijven waarin de ambtenaar noteerde "*sans former des doutes de sa capacité, le défaut de ne savoir la langue flamande a donné de l'obstacle qu'il n'a pu donner aux apprétifs les explications requises de sorte que ses leçons n'ont été fréquentés que par dix ou douze écoliers et encore que pendant l'hiver dans les soirées ces sont apparemment ces raisons lesquelles ont engagé le nommé Guilmain d'abandonner ce canton et de s'établir comme instituteur dans le canton et commune de Slevdinge*"⁹⁹; vanaf 11 mei 1798 treffen we Guilmain dan ook te Slevdinge aan.

Of Kaprijke een opvolger kreeg, is niet uit de bewaard gebleven archivalia te achterhalen; wel vermeldt een analoge staat over de onderwijssituatie tijdens de jaren 1806 en 1807 twee leerkrachten te Kaprijke. Met hun beiden gaven ze les aan 110 jongens en 52 meisjes: een van hen stond in voor de Franse taal en werd door de gemeentebtenaar als *bekwaam* geëvalueerd; de andere zorgde voor het onderricht van de Vlaamse taal. Niettegenstaande geen namen werden vermeld, zou het ons toch niet verwonderen dat met laatstgenoemde Francois Bovijn werd bedoeld; eerstgenoemde was Francois Pieter Verbiest, afkomstig uit Eeklo¹⁰⁰.

Het aantal inlichtingen over en verwijzingen naar de onderwijswereld tijdens de periode van het Schelvedepartement is voor Kaprijke wel bijzonder schraal. De schaarse gegevens laten ons niet toe met precisie vast te stellen wie, waar en in welke omstandigheden, voor het onderricht verantwoordelijk was. Wij moeten in feite wachten op de 19de eeuw met haar schoolwetten, met het verschijnen van talrijke lokale en regionale kranten, vooraleer we iets ruimer worden ingelicht en ook in de mogelijkheid verkeren om de bestaande of nieuw op te richten scholen te lokaliseren.

IV. Het onderwijs tijdens het Hollands bewind (1815-1830)

Met de regering van koning Willem I werd o.m. op onderwijsgebied een nieuwe stap in de goede richting gezet. Meer nog dan in de Franse tijd werd nu een inspanning geleverd om zich aanvankelijk eerst goed te informeren en vervolgens de nodige maatregelen te treffen om het pedagogisch probleem op een doeltreffende en energieke manier aan te pakken.

Reeds op 12 september 1815 werd gestart met het opstellen van de tabel¹⁰¹ die ons voor de provincie Oost-Vlaanderen een overzicht geeft van het onderwijs, in concreto de toestand van de lokalen, het aantal onderwijzers en de totale bevolking per gemeente. Voor Kaprijke vermeldde men toen slechts één onderwijzer, een zekere Jacques Moens, die omschreven werd als *un homme très capable*¹⁰²: niet alleen beschikte hij over een basiskennis van de Franse en Nederlandse taal, maar bovendien werd hem *une conduite sans reproche* toegeschreven¹⁰³. Het ware dan ook jammer, vond de gemeenteraad, indien een dergelijke onderwijskracht Kaprijke verliet bij gebrek aan leerlingen. De gemeenteraad vroeg dan ook de steun van de intendant van de provincie Oost-Vlaanderen om zijn doelstellingen te helpen verwezenlijken, met name “*l’instruction de toutes les classes des citoyens et que vous voudrez bien mettre un frein aux nombreuses écoles qui par leur peu de précision, sont plutot un mal qu’un bien.*”¹⁰⁴

De gemeenteraad had reeds op 12 mei 1815 een *Règlement pour les instituteurs primaire de la commune de Caprycke* uitgewerkt, waarin de vergoeding van de leerkracht, naargelang van de aard van de vakken, was vastgelegd¹⁰⁵.

Zo werd bepaald dat aan elke onderwijzer een vergoeding van zes stuivers Brabants courant zou worden uitbetaald per dag en per leerling voor 4 uur onderricht in het spellen en lezen van de Vlaamse taal. Indien de leerlingen bovendien de taal ook leerden schrijven, dan werd voor 4 uur les per dag een vergoeding voorzien van 8 stuivers Brabants courant. Een volledig onderricht in lezen, schrijven en rekenen werd gehonoreerd met 11 stuivers Brabants courant per leerling en per maand. Wilde men zich bekwamen in de kennis van het Frans en het rekenen, dan moesten er 16 stuivers Brabants courant per maand en per leerling worden neergeteld. Aan diegenen die zich tevreden stelden met 1 les per dag mocht slechts de helft van hogergenoemde bedragen gevraagd worden.

In de gemeenteraadszitting van 10 juli 1815 was trouwens uitdrukkelijk ter sprake gekomen dat er in Kaprijke heel wat personen zich de titel van *meester* toeëigenden - en onderwijs gaven - alhoewel zij niet over de nodige bekwaamheid beschikten. Niettegenstaande er geen namen werden genoemd, weerspiegelde de verwoording toch een relatief groot aantal t.o.v. de totale bevolking: "*nous avons ensuite fait la numération des différentes écoles qui se trouvent en cette commune et avons trouvé que le nombre surpassait de beaucoup qui sont nécessaire à raison de sa population et que la plupart des personnes qui se sont érigés en maîtres connaissent à peine leur langue maternelle qu'ils prétendent enseigner.*"¹⁰⁶ Tussen al deze onbevoegden was er nochtans de reeds hoger vermelde Jacques Bernard Moens, die blijk gaf van uitzonderlijke bekwaamheid en voorbeeldig gedrag. Uit vrees een dergelijke onderwijzer te zien weggaan bij gebrek aan leerlingen, besloot de gemeenteraad diens verzoek tot weddeverhoging van 200 fr. naar 300 fr. per jaar goed te keuren; in een schrijven van 3 oktober 1815 gaf ook de intendant van de provincie zijn fiat aan deze gemeentelijke beslissing.

Naast de zaak Moens werd nog een tweede onderwijsprobleem behandeld in verband met een verzoekschrift van een andere Kaprijkse onderwijzer, met name Dominicus de Grootte. Deze laatste vroeg de toelating om verder onderricht te geven in zijn school, binnen het centrum van Kaprijke. Hierop antwoordde de gemeenteraad dat hij één enkele school - in handen van Jacques Bernard Moens - voor het onderricht van de moedertaal en het Frans, voldoende vond; deze school bevond zich immers in het centrum van Kaprijke. De oprichting van een tweede school op de wijk Kerselare (ressortierend onder de jurisdictie van Kaprijke) ware meer aangewezen, in aanmerking nemend dat dit gehucht primo op 3 km afstand lag van het centrum en secundo dicht bevolkt was. Ook in deze aangelegenheid volgde de intendant de beslissing van de gemeenteraad.

Hoe goed waren de Kaprijkse onderwijskrachten nu wel? In de loop van juni 1818 werd door de Commissie van het Openbaar Onderwijs een classificatie van de scholen in het arrondissement Eeklo opgesteld, waarbij volgens het niveau van het verschafte onderricht drie klassen werden onderscheiden¹⁰⁷. Zoals uit onderstaande lijst is af te lezen, scoorde Kaprijke nog vrij behoorlijk :

- 1ste klasse: Assenede, Eeklo, Maldégem;
2de klasse: Adegem, Bassevelde, KAPRIJKE, Lembeke, Zelzate;
3de klasse: Boekhoute, Ertvelde, Kluizen, Oosteeklo, Sint-Laureins
en Watervliet.

Met een dergelijk resultaat kon men niet negeren dat er aan het niveau van het lager onderwijs in onze regio heel wat schortte. En precies in Boekhoute, een van de 6 gemeenten uit de laatste groep, liet zich nu een optimistisch geluid horen. Jan Baptiste van Peene, schoolonderwijzer te Boekhoute, richtte op 30 november 1820 een verzoekschrift tot de gouverneur van Oost-Vlaanderen, waarin hij de toelating vroeg voor de oprichting van een *onderwijzersgezelschap*, dat zich tot doel stelde “*de oefening hunner rijke en vloeiende Moedertaal en de daerstelling van eenen gelijkmaetigen schoolregel zoo van spel als waere taelgronden gestaefd volgens de beste nederduytsche taelbouwers.*”¹⁰⁸. Tot dit gezelschap behoorden bij de oprichting de onderwijzers J.B. Dhondt (Lembeke), G.B. de Coster (Zelzate), A. de Schepper en L. de Pauw (beiden van Assenede), J. van Zele (Watervliet) en J.B. van Peene (Boekhoute). Deze heren namen de zaak zeer ernstig op en reeds op 15 juli 1820 hadden zij een reglement opgesteld¹⁰⁹, bestaande uit 19 artikelen, waarbij vooral het 9de artikel de eenvormigheid van de moedertaal en de verruiming van het leerprogramma bekleemtoonde.

In een schrijven van 29 december 1820 vroeg de goeverneur het advies van *Les Membres du jury temporaire pour l'instruction primaire et moyenne* over het ontwerp van dit onderwijzersgezelschap en tevens enkele inlichtingen over de stichtende leden. Op 12 januari 1821 liet het antwoord van de jury weinig hoopvolsvs verwachten. Die was van mening dat deze onderwijzers “*doivent encore songer à s'instruire, avant de songer à porter à l'instruction actuelle des améliorations qui sont du ressort des connaissances exactes et de l'expérience*”¹¹⁰. De negatieve toon was waarschijnlijk in niet geringe mate toe te schrijven aan het feit dat primo deze juryleden niet zelf als eersten waren geraadpleegd door de ontwerpers van het gezelschap, en secundo deze laatsten zich durfden aanmatigen een leerprogramma te wijzigen dat door Zijne Koninklijke Hoogheid op 19 november 1817 was goedgekeurd voor de drie graden van onderwijs in de provincie Oost-Vlaanderen. Daarenboven was het hen opgevallen dat het decimaal en het metriek stelsel in hun ontwerp niet de minste belangstelling kregen. De verklaring hiervoor was volgens de jury niet ver te zoeken. In een begeleidende nota schreven zij over Jan Baptiste van Peene, de stuwende kracht van het gezelschap, onder meer het volgende :

“*Cet homme qui paraît vouloir innover dans l'instruction de troisième classe prescrite par l'article 4 du règlement d'Instruction du 2 septembre 1718 ... a démontré dans un petit calcul qui se rapporte aux premiers elemens de la géographie qu'il n'appartient pas à une personne d'enseigner les elemens de la géographie qui donnerait 360 degrés au quart d'un cercle*”¹¹¹.

Pas op 24 februari 1821 richtte de gouverneur zich tot de commissaris van Eeklo i.v.m. de oprichting van dit gezelschap. Zich baserend op het advies van de jury verzocht hij deze *“de bien vouloir avertir les auteurs de ce projet que je ne vois aucune utilité à l'autoriser”*¹¹².

Alhoewel geen enkele onderwijzer uit Kaprijke direct bij deze oprichting betrokken was, weerspiegelt dit initiatief toch de ivoren-torenmentaliteit van de officiële instanties en de beperkte inspraak van de basis¹¹³.

Hoe graag men Jaecques Bernard Moens ook in Kaprijke wilde behouden, toch bleek uit een schrijven van de arrondissementscommissaris van Eeklo dat de man reeds op 26 maart 1822 gepermuteed had met Jean Bernard Geirnaert, schoolmeester in Sleidinge¹¹⁴. Dat de komst van deze laatste een verbetering inhield voor het niveau van het onderricht, valt sterk te betwijfelen, want op 23 december 1825 noteerde de gemeentesecretaris in zijn verslag o.m. *“dat den openbaren onderwijzer Bernard Geernaert begiftigd met eene gemeentejaarwedde van 100 gulden geene behoorlijke lessen aan de kinderen geeft en dat hij verscheide reizen afwezig is geweest ten tijde als hij had moeten lessen geven en dit buiten de gemeente om zaken voor anderen te verrigten, denkende het van zijnen pligt te zijn hetzelfde ter kennisse te brengen, opdat hij deze jaarwedde te rekenen met het begin van dit jaar niet meer en zoude genieten en de zelve aan eenen anderen schoolonderwijzer die hem zoude vervangen, toe te reiken”*¹¹⁵.

De verklaring voor zijn afwezigheid was niet ver te zoeken: de hem toegekende jaarwedde van 100 gulden volstond blijkbaar niet om zijn gezin te kunnen onderhouden en zo zocht hij noodgedwongen een bijverdienste als schrijver voor het gemeentebestuur van Sleidinge¹¹⁶.

Een eventueel ontslag bleek - althans volgens de gouverneur¹¹⁷ - niet direct een ideale oplossing. Voor de aanwerving van een plaatsvervanger moest immers eerst een aankondiging geplaatst worden en vervolgens een vergelijkend examen worden uitgeschreven, m.a.w. een betrekkelijk lange periode tijdens welke Kaprijke zonder onderwijzer zou zitten.

Ondertussen probeerde Geirnaert het ongunstig tij te keren. Op 30 november 1826 richtte hij een schrijven aan de koninklijke commissaris te Eeklo¹¹⁸, waarin hij deze verzocht voor hem ten beste te spreken bij dokter Dehooon, toenmalig burgemeester van Kaprijke. Hij ging bepaald de sentimentele toer op, wanneer hij schreef: *“het is nu sedert den 25 januari dat ik mijne vrouwe verlooren hebbe, agterlaetende 7 kinderen waarvan den oudsten 9 jaren en het jongste dan eenen dag oud was. Indien ik Uwe wel Ed. mogte bidden van in mijn voordeel een woordeken te spreken, uw Ed. G. Heer kont mij gelukkig maken”*.

Volgens de commissaris waren er in het verleden nooit klachten geweest over zijn onderricht; alleen tijdens de laatste twee jaren was dit wel het geval geweest. Deze

feiten - samen met de sociale situatie van de onderwijzer - zetten de gouverneur er dan ook toe aan om in een schrijven van 18 december 1826¹¹⁹ aan het gemeentebestuur van Kaprijke te vragen zijn jaarwedde verder uit te betalen en door milde aanpak en de nodige aanmoedigingen, hem terug op het goede spoor te brengen. De gouverneur had trouwens de indruk dat al de geuite klachten niet voldoende gegrond waren.

Een dergelijke oplossing van het probleem vond het Kaprijkse bestuur helemaal niet verantwoord; en in geen geval de opmerking dat de klachten niet gegrond waren. Op 28 december 1826 kwamen zij dan ook met een uitgebreide argumentatie hun houding verantwoorden:

“Gedurende de vier wintermaanden (van 1825) heeft het getal leerlingen op zijn hoogst geweest van 25 à 30; gedurende de overige maanden van 10 tot 15 waaronder 8 à 9 arme kinderen die, op grond van het subsidie, gratis worden onderwezen; verre het grootste gedeelte zijn beneden de 10 jaren; de weinige schrijvenden betalen echter niet meer dan 30 cents, de overigen 21 cents schoolloon in de maand en dit voor de gemeenteschool eener bevolking van 3809 zielen ! Geene verdeling van klassen, geen verbetering van leerwijs word er waargenomen, twee kinderen spellen of lezen aan des meesters lessenaar te gelijk en in verschillende boeken; het overig leert overluid en overhoop; de rekenkunde is zoo gering dat de beste scholieren de getallen van drie cijfers niet verstaan, het geschrift is benedens het gemeen, de taalkunde is nul. Volgens het gemeen gevoelen, en wel namendlyck dat des gemeenteraads, is de diep gezonken nulliteit dezer inrichting den onderwijzer alleen toe te schrijven. Het ontbreekt den man aan alles wat een waardig schoolonderwijzer daargesteld; zijne kundigheden worden voorzeker best voor de Commissie van Onderwijs beoordeeld, doch bij de bezoeken ambtshalve gedaan, hebben wij ons genoegzaam overtuigd gevonden, dat Geirnaert geene gronden van taalkunde bezit, dat hij weinig bekend is met de rekenkunde en met het tientallig stelsel van maten en gewigten; aan kunst van onderwijs en verdere, zelfs bij ons vereischte kennissen is hij ten eenemaal vreemd, zijn persoon en school zijn op verre na niet zindelijk, zijn omgang is niet deftig nocht inwinnend, zijn zedelijk gedrag is niet voorbeeldig genoeg om den huisvaders vertrouwen in te boezemen; kortom, onze gemeente had voorheen eene goede, wel betaalde, wel gefrequeenteerde school, hij zelf had in den beginne talrijke en meer gevorderde leerlingen; nu zijn scholieren, vertrouwen en achting bij het gemeen weg, en bij de grootste opofferingen, bij de kragtadigste ondersteuning van den kant des bestuurs, zullen die nooit of al te laat terug keren”¹²⁰.

Al met al een vernietigend oordeel! En toch waren de gemeenteraadsleden bereid een tussenoplossing te aanvaarden. Toen Geirnaert naar Kaprijke overkwam, beschikte hij nog niet over het vereiste diploma. Ten voorlopigen titel werd hij toch aanvaard en kreeg hij drie jaar de tijd om zich verder te bekwamen. In maart 1826 had hij vanwege de schoolinspectie een plechtige vermaning gekregen, die als enig resultaat had dat hij vaker voor de klas stond; van zijn bijscholing was nog niet veel te merken. Rekening houdend met de beperkte financiële middelen oordeelden de raadsleden dat

zij niet in staat waren Geirnaert een eigen schoollokaal te bezorgen. Daarom stelden zij de gouverneur voor, op een van de wijken een openbare hulpschool op te richten, waarvan genoemde onderwijzer de leiding op zich zou kunnen nemen tegen een vergoeding van 70 gulden per jaar.

In hoever was de opinie van de gemeenteraad een objectieve weergave van de werkelijkheid? Een algemene tabel met inlichtingen betreffende de scholen in het district Eeklo (schooljaar 1826-1827) ¹²¹ doet toch enkele vraagtekens rijzen. Bij de gegevens over aantal scholen, ligging, naam van de onderwijzers - waarover verder meer - schreef de districtscommissaris van Eeklo eigenhandig volgende voetnoot:

“Uit de hierbij gevoegde stukken zal men klaarlijk zien, dat een geest van vervolging, onvergeeflijk bij een bestuur dat altoos onpartijdig moet zijn, in de akten heerst welke van de plaatselijke overheid van Caprycke voortkomen. De inlichtingen welke de districtscommissaris ter plaatse heeft genomen, en welke overeenkomen met de stukken door den heer Schoolopziener aan Zijne Excellentie den Goeverneur gezonden en de tabel van den onderwijzer Geirnaert, kennen aan dezen 39 leerlingen toe, terwijl om hem te vernederen dit getal door de regering slechts op 12 à 15 wordt gebracht. De districtscommissaris laat aan de wijsheid van Zijne Excellentie den Heer Goeverneur, niet alleen om van deze handelwijs te oordelen, maar om de zelve te doen verdwijnen.”

Na een dergelijke commentaar hoeft het dan ook niet te verwonderen dat de gouverneur weinig genegen was om de schorsing van Geirnaerts wedde toe te staan.

De problemen rond deze onderwijzer mogen echter niet beletten even de kijker te richten op de overige onderwijskrachten. Volgens het hierboven vermeld jaarverslag waren er op het grondgebied van Kaprijke drie scholen, waarvan er zich twee in het dorp bevonden en een derde te situeren was op het einde van de Molenstraat (wijk Kerselare). In het centrum van Kaprijke was er - naast de school van de reeds besproken Geirnaert - nog een tweede, vermeld als *speelschool*, gehouden door een zekere Adelaïde van den Broucke; op de Kerselare bevond zich de school van de reeds hoger besproken Dominicus de Groote. Voor elk van deze drie onderwijskrachten was in 1824 een bewijs van algemene toelating voor drie jaren afgeleverd; alleen de onderwijzers hadden zich in 1826 op het laatste examen aangemeld.

In hoever was een dergelijk aantal scholen in een gemeente normaal te noemen? Vanzelfsprekend speelde het bevolkingsaantal een belangrijke rol; evenzeer was het niveau van het onderwijs hierbij een niet te verwaarlozen aspect. Een vergelijkende tabel over het jaar 1826 - binnen het district Eeklo - is in dit verband zeer verhelderend¹²².

Gemeenten	Bevolking	Openbare scholen		Bijzondere scholen		
		KS	DS	KS	DS	KKS
Adegem	3405	-	3	-	-	-
Assenede	3919	-	3	-	1	1
Bassevelde	3653	1	-	-	1	-
Boekhoute	2051	-	1	-	-	-
Ertvelde	3126	-	2	-	-	-
KAPRIJKE	3849	-	1	-	1	1
Kluizen	1651	-	1	-	-	-
Lembeke	3200	1	1	-	-	-
Maldegem	6039	-	1	-	2	1
Middelburg	826	-	1	-	-	-
Oosteeklo	1867	-	2	-	-	-
Sint-Jan-in-Eremo	727	-	-	-	-	-
Sint-Laureins	2741	-	1	1	-	-
Sint-Margriete	706	-	1	-	-	-
Waterland-Oudeman	588	-	1	-	-	-
Watervliet	1773	-	1	-	-	-
Zelzate	3128	-	2	-	-	-

(*) KS = kostschool; DS = dagschool; KKS = kleine kinderschool

Uit een door de gemeente op 4 april 1826 opgemaakte staat over het onderwijs te Kaprijke¹²³ vernemen we dat er naast deze instellingen nog een *Spinschool* was, waarin een 30-tal meisjes werden opgeleid in de sector van de textielnijverheid.

Het bijwonen van de lessen was sterk seizoengebonden. Zo vernemen we dat tijdens de zomermaanden heel wat minder kinderen de lessen volgden. Dit verschijnsel manifesteerde zich voornamelijk in de school van Dominicus de Grootte, waar tijdens de zomer van 1825 de lessen werden bijgewoond door 27 jongens en 39 meisjes, terwijl tijdens de maand januari 1826 deze aantallen opliepen tot respectievelijk 85 en 52.

Een analoge tabel, opgemaakt op 12 mei 1828¹²⁴, citeerde nog steeds dezelfde leerkrachten en refereerde tevens aan de eigenaar en de staat van het schoollokaal. Geirnaert bleek de enige onderwijzer te zijn die over een eigen schoollokaal beschikte; de twee overige woonden in een huurhuis. Geen enkel van de drie schoollokalen was nieuw en de staat ervan werd omschreven als *gering* en *gemeen*. Opmerkelijk hierbij is de vaststelling dat Geirnaert op dat ogenblik slechts twee leerlingen in zijn school had, tegenover 21 voor Dominicus de Grootte.

De perikelen met de onderwijzer Geirmaert, gekoppeld aan het lage niveau van de leerkrachten en de slechte behuizing van de leerlingen, zette de gemeenteraad ertoe aan om zelf het roer in handen te nemen. De bouw van een schoollokaal, op kosten van de gemeenschap, en de aanstelling van een bekwame onderwijzer waren dan ook de eerste objectieven die vanaf 1827 stilaan gestalte kregen. Dank zij een gouvernementele tegemoetkoming van 600 gulden voor de aankoop van een nieuw schoollokaal en een eigen inbreng van 2000 gulden werd in eerste instantie de herberg *De Leeuw*, eigendom van de heer Praet Dubreucq te Gent, als toekomstig schoollokaal aangekocht¹²⁵. Verbouwingswerken, aanschaf van schoolmeubelen en het aanwerven van een nieuwe onderwijzer brachten nieuwe uitgaven met zich. Toch kon de gemeenteraad bij de overgang van het Hollands bewind naar een onafhankelijk België met tevredenheid terugblikken op de geleverde inspanningen: Kaprijke beschikte voortaan over een gemeentelijk schoollokaal en Frans Pieter Verbiest, onderwijzer 3de klasse voor de Nederlandse en Franse taal te Eeklo, zou voortaan de plaatselijke jeugd onder zijn hoede nemen¹²⁶.

V. Het onderwijs in een onafhankelijk België (1830-heden)

A. Diversiteit en evolutie van het onderwijs (1ste helft 19de eeuw)

1. Gemeenteschool en bijzondere scholen

De mooie vooruitzichten van 1830 kregen echter spoedig heel wat tegenwind. Reeds in 1832 verliet Frans Pieter Verbiest onze gemeente en trok hij zich opnieuw terug in Eeklo. Het schoollokaal bleef onbewoond en het gemeentebestuur zag zich genoodzaakt het huis voor een jaar te verpachten¹²⁷. En van één jaar werden het er al vlug drie, want pas bij het begin van 1835 zou een nieuwe onderwijzer zich voor de openstaande plaats komen aanmelden: Louis Braet, "*onderwijzer in de fransche en vlaemsche tael en kostschoolhouder te Bassevelde*", kwam zich melden "*om den sedert menige jaeren in deeze gemeente openstaenden post van schoolonderwijzer te vervullen op voorwaerde dat aen hem ook worde vergunt de door den Gemeente Raed aen dezen post destijds toegevoegde voordelen.*"¹²⁸ Zeer tevreden dat de vacature uiteindelijk werd vervuld met een bekwame en nog jonge kracht, benoemde de Raad Louis Braet tot gemeenteonderwijzer met een jaarwedde van 211,64 fr.

Louis Braet werd geboren te Boekhoute op 19 december 1807 in het gezin van Joannes en Joanna Catharina Totteman¹²⁹. Als zoon van een smid koos hij voor een onderwijzersloopbaan, waarvoor hij in 1825 een eerste en in 1827 een tweede diploma behaalde. Wanneer wij geloof mogen hechten aan de biografische gegevens die werden afgedrukt op een souvenir-kaart, afkomstig van J.B.D. Hemelsoet te Gent, dan zou deze Louis Braet heel wat ervaring hebben opgedaan vóór zijn komst naar Kaprijke. Daarop stond nl. onder meer vermeld dat "*il exerça les fonctions d'institu-*

teur à Bouchaute pendant 9 ans, et respectivement pendant un an à Westdorpe (Hollande), à Gand, à Lille, à Hambourdin-lez-Lille; en 1834 il fonda à Bassevelde un pensionnat de jeunes gens qu'il transféra l'année suivante à Caprycke". Of dit alles met de werkelijkheid strookt, komt verder nog ter sprake.

Louis Braet was op 17 september 1835 te Rijsel in het huwelijk getreden met Adolphine Joséphine Lecaille, die in dezelfde stad geboren was in 1812. Traditiegetrouw werd dit huwelijk gezegend met een talrijk kroost en reeds op 15 augustus 1836 werd een dochter geboren, die de naam Maria zou dragen¹³⁰. Op dat ogenblik woonde het gezin reeds in de Voorstraat te Kaprijke; pas enkele jaren later zou het verhuizen naar de Vrouwstraat, waar Louis Braet zijn school *Pensionnat de Mr. Braet-Lecaille* zou vestigen.

Op het geluk om de komst van het nieuwe leven werd vlug een domper gezet: reeds op 17 februari 1837 verloren zij hun eerste kind¹³¹. Het gezin was nog jong en reeds op 21 december 1837 kwam een tweede Maria de plaats innemen¹³². Twee jaar later kreeg die een zusje, Ludovica, dat op 10 december 1839 het levenslicht zag in het nieuwe tehuis in de Vrouwstraat¹³³. Lang konden zij van elkaars gezelschap niet genieten, want reeds op 15 november 1842 verdween zij voor altijd uit het gezin¹³⁴. De lege plaats werd vlug ingenomen: op 11 juni 1842 werd een eerste jongen, Carolus, geboren¹³⁵. En de reeks werd verder gezet: op 27 november 1843 kwam Ludovicus¹³⁶ en reeds op 25 mei 1845 mocht die zich verheugen in de komst van een tweede broertje, Joannes¹³⁷. Op 20 juli 1846 werd een derde dochtertje geboren, dat naar de moeder Adolphine werd vernoemd¹³⁸. Het lot was het gezin niet bepaald gunstig, want op 27 december 1846¹³⁹ verloren zij hun derde kind, nauwelijks drie maanden oud. Het leven eiste echter zijn rechten op en op 7 februari 1848 kwam een tweede Adolphine ter wereld¹⁴⁰, die evenmin als haar voorgangster een lang leven beschoren was; reeds op 3 juni 1850 sloot het kind voor altijd de ogen¹⁴¹. Vijftien jaar waren verlopen sedert hun vestiging te Kaprijke: 8 kinderen waren geboren maar slechts vier hadden het geluk binnen het gezin verder te kunnen opgroeien. De geboorte van Franciscus op 26 april 1849 was dan voor de ouders wellicht een zeer heuglijke gebeurtenis¹⁴². Met de komst van Emile op 7 augustus 1850¹⁴³ en Valentijn op 8 oktober 1851¹⁴⁴ mocht Louis Braet er praktisch zeker van zijn dat zijn geslacht zou verder leven. Toen op 24 februari 1857¹⁴⁵ de reeks werd afgesloten met een derde Adolphine, zag de moeder voor de derde keer haar droom in de mist verdwijnen, want reeds op 25 juni van hetzelfde jaar werd ook dit kind uit het ouderlijk milieu weggerukt¹⁴⁶.

Deze familiale tegenslagen beletten Louis Braet echter niet om zijn pedagogische en intellectuele capaciteiten in Kaprijke aan hun trekken te laten komen. Hij was een man die van aanpakken wist en die precies in Kaprijke een terrein aantrof waarop nog heel wat te doen was.

Zoals hoger reeds vermeld, was er na het heengaan van Frans Pieter Verbiest in 1832 geen onderricht meer in de gemeenteschool; toch waren er 4 onderwijskrachten die in

MONSIEUR LE BRAET

naquit à Bouchaute le 19 Decembre 1807, il y fit sa première Communion le 30 Mars 1820, il obtint son premier Diplôme d'Instituteur en 1825 et son 2me en 1827, il fut consacré en l'Eglise d'Aarschot le 24 Septembre 1830, il exerça les fonctions d'Instituteur à Bouchaute pendant 9 ans, et respectivement pendant un an à Westdorp (holl.), à Gand à Lille, à Hambourg du les-Ville, en 1839 il fonda à Koozevelde un premier assemblé de jeunes gens qu'il transféra l'année suivante à la Haye. Le 6 Septembre 1838 il épousa à Lille Mlle J. la Velle qui naquit en cette ville en 1812, ils dirigèrent de concert et avec succès, le Pensionnat de Capriyl pendant plus de trente ans. *Souvent affectueux à leurs bons élèves.*

Gard, J.B.D. Hemelsnot pres de S Bayon

Foto van Louis Braet, kostschoolhouder te Kaprijke.

een *école privée* (= bijzondere school) hetzij de kinderen de elementaire beginselen bijbrachten, hetzij ze tijdens de schooluren onledig hielden. In 1833 waren dit Dominicus de Grootte, Jacobus Henricus Arens, Adelaïde vanden Broucke en Angelina Misman. In totaal waren toen 71 jongens en 88 meisjes aan hun pedagogische zorgen toevertrouwd¹⁴⁷.

Ook in 1834 bleef de situatie min of meer dezelfde: Angelina Misman, die waarschijnlijk als hulpkracht bij Adelaïde vanden Broucke in dienst was, werd ditmaal niet expliciet vermeld. Toch bleef met 163 leerlingen in totaal het niveau van het jaar voordien gehandhaafd. Wanneer we echter het totaal aantal kinderen te Kaprijke tussen 5 en 12 jaar vergelijken met het aantal *schoolgaande kinderen*, dan moeten we vaststellen dat slechts 25 % de gelegenheid kreeg onderricht te volgen (163 leerlingen op een totaal van 630 kinderen). Veel zaaks was dit onderricht zeker niet, want in het verslag noteerde men dat “*ces écoles ne sont d’aucune importance; la commune possède un local mais il n’y a pas d’instituteurs digne de l’occuper*”¹⁴⁸.

Het is dan ook te begrijpen dat de gemeenteraad van Kaprijke een zucht van opluchting slaakte, toen in 1835 een getalenteerde onderwijzer als Louis Braet zijn diensten aanbood. Het resultaat van deze verandering liet zich onmiddellijk voelen: nog tijdens hetzelfde jaar volgden niet minder dan 132 leerlingen (98 jongens en 34 meisjes) de lessen van de pas aangeworven onderwijzer. Dominicus de Groote moest zich tevreden stellen met 15 jongens en 20 meisjes, terwijl de speelschool van Adelaïde vanden Broucke zich mocht verheugen in een totaal van 45 kleuters (19 jongens en 26 meisjes)¹⁴⁹.

In het verslag over het dienstjaar 1836¹⁵⁰ staat de school van Louis Braet aangeduid als een *pensionaat met externen*; dit dubbel aspect van *kostgangers* en *externen* weerspiegelde zich trouwens in het aantal lessen. Zo telde een leerdag voor de kostgangers 9 uren, tegenover slechts 7 voor de externen; bij Dominicus de Groote en Adelaïde vanden Broucke waren er dit slechts 4. Ook in de leervakken en de leeftijd van de leerlingen manifesteerde zich een duidelijk onderscheid. Zowel Louis Braet als Dominicus de Groote kregen als schoolpubliek leerlingen tussen 7 en 20 jaar; eerstgenoemde onderwees de Vlaamse en Franse taal, naast *Principes de sciences diverses*; laatstgenoemde hield het bij de Vlaamse taal en rekenen. Adelaïde vanden Broucke kreeg leerlingen tussen 3 en 12 jaar en onderwees de Vlaamse taal, naast handwerk voor de meisjes.

In een gemeentelijk verslag van 11 juli 1836¹⁵¹ was de informatie zo gedetailleerd, dat het zelfs mogelijk is de dagindeling van het toenmalig onderricht te volgen.

School van Louis Braet:

- 8 u : les
- 9 u : onderbreking
- 10 u : les
- 11 u : middagpauze
- 13 u : les
- 14 u : onderbreking
- 15 u : les
- 16 u : namiddagpauze

- 18 u : les
- 20 u : einde van de les

School van De Groot: les van 9 tot 11 u.

School van Vanden Broucke: les van 9 tot 11 u.

In korte tijd slaagde Louis Braet erin de schoolsituatie te Kaprijke in positieve zin te beïnvloeden. Toen hij als gevolg van het stijgend aantal leerlingen - en vooral die van behoeftige ouders - in september 1837 bij de gemeenteraad ging aankloppen om een bijkomende subsidie van 100 fr. van staatswege te kunnen genieten, bleek dit helemaal geen problemen te scheppen, omdat, schreef de gemeenteambtenaar, "*cet instituteur a continué d'exercer ses fonctions avec un talent distingué et le plus grand zèle et qu'il est d'une moralité exemplaire et d'une douceur de moeurs qui lui gagne l'estime générale*"¹⁵².

Een stijgend aantal leerlingen schiep echter ook huisvestingsproblemen. De woning die 10 jaar te voren door het plaatselijk bestuur als gemeenteschool was aangekocht, bleek niet langer voldoende plaats te bieden. Op 4 december 1838 richtte Louis Braet dan ook een schrijven aan de gemeenteraad, waarin hij voorstelde zijn woning te vestigen in het huis dat toen bewoond werd door de heer de Coorebyter, "*hetwelk zoo door zijne gelegendheid, groote zalen en ruymen moeshof met speelcour veel beter tot Eene kostschool geschikt is, indien de Gemeente hem de opbrengst liet van het tegenwoordig Schoollokaal door de Gemeente te verpachten*"¹⁵³. Rekening houdend met het feit dat verbouwingen aan de gemeenteschool uiteindelijk veel meer kosten zouden veroorzaken dan het verlies van de pachtwaarde van de gemeenteschool, werd dan ook positief op zijn voorstel gereageerd en kreeg de kostschool van Louis Braet-Lecaille vanaf 1839 haar definitieve vestiging in het begin van de huidige Vrouwstraat, zijnde de noordoosthoek van het Plein.

2. Zondagscholen

In 1838 is ook voor de eerste maal sprake van leerlingen die de zondagschool volgden¹⁵⁴. Naast de reeds vertrouwde namen uit de vorige jaren vermeldt dit jaarverslag nu ook vier nieuwkomers, van wie een drietal zich onder meer met dit onderricht belastte.

	Gemengde school		Bijzondere school		Zondagschool
	J.	M.	J.	M.	
1. Louis Braet	121	59			
2. Ad. vanden Broucke			19	17	
3. Christine Sierens			50	60	280
4. M. Thérèse Dobbelaere			20	8	106
5. Caroline Van de Voorde			24	16	80
6. Caroline Lacaeyse				18	14
Totalen:	121	59	127	115	466

De oprichting van *zondagscholen* dateerde reeds uit de 18de eeuw¹⁵⁵; pas tijdens de eerste decennia van de 19de eeuw werden ze op een ruimere schaal ingericht, met als eerste doel het verstrekken van kosteloos onderwijs aan arme kinderen, die op deze wijze een elementaire kennis van lezen en schrijven konden verwerven. Uit de hierboven vermelde totalen blijkt niet alleen het succes van de zondagschool, evenzeer is het aantal van 422 leerlingen in de gemengde en bijzondere scholen een niet te missen element in de groeifase van het onderwijs te Kaprijke.

Uiteraard waren de onderwijskrachten niet allemaal van het gehalte van een Louis Braet; alleen Adelaïde van den Broucke was - naast eerstgenoemde - houdster van een schoolbrevet. Ook de onderwijsmethode was verschillend naargelang van het niveau van de leerlingen. Louis Braet gebruikte de *gelijktijdige* of *simultane* methode, waarbij hij alle leerlingen gelijktijdig dezelfde leerstof bijbracht; bij de leeftijds-categorie 3-12 jaar had elk van de hoger vermelde leerkrachten (de nummers 2, 3 en 4) de *individuele* methode gekozen.

3. De kantwerkschool en het leerwerkhuis

Het stijgend aantal behoeftige kinderen tijdens de tweede helft van de jaren dertig was een duidelijke aanwijzing voor de steeds maar toenemende armoede bij de minst gegoede klasse. Als gevolg hiervan werd bedelarij een alledaags verschijnsel. Volgens het gemeentebestuur was die een gevolg van gebrek aan werk, maar voornamelijk het resultaat van luiheid. Het besliste dan ook dat "*alle bedelarij volkomenlyck zal worden verboden en ten strengsten beteugelt.*"¹⁵⁶ Een dergelijk repressief optreden was uiteraard geen oplossing voor de werkloosheid; hiervoor moesten andere wegen bewandeld worden.

Een eerste weg daartoe was de oprichting van een *spellewerkschool* of kantwerkschool in het jaar 1841¹⁵⁷. Het initiatief ging uit van een plaatselijke *Commissie tot dempen der bedelarij* en kreeg de steun en medewerking van de juffrouwen Dehoon. In 1844 telde deze school reeds 53 werkende kinderen, die onder de leiding van meesteres Adelaïde Sloock een jaarlijkse winst van 1100 tot 1300 fr. verwezenlijkten.

Adelaïde Sloock was een vrouw van 46 jaar die door de gemeenteraad omschreven werd als "*célibataire, d'une conduite et d'une tenue exemplaire; dès sa plus tendre jeunesse elle s'est occupée de l'instruction en qualité de sous-maîtresse chez l'institutrice Adelaïde vanden Broucke; elle a fait preuve d'intelligence et possède la qualité et les connaissances désirables pour les fonctions d'institutrice*"¹⁵⁸. De bedoeling van de gemeenteraad was duidelijk: het werk van de in 1841 opgerichte commissie mocht niet teloorgaan. Door de toegewijde zorgen van de juffrouwen Dehoon had de kantschool in de loop van de eerste jaren een bloeiend bestaan gekend, zo bloeiend zelfs dat zij was ondergebracht in een lokaal dat eigendom was van de gemeente. De op bevel van de provinciale overheid ontbonden commissie van 1841 schiep de mogelijkheid dat deze kantschool in vreemde handen terecht zou kun-

Afbraak van de vroegere kantwerkschool (Nu eigendom van Gilbert Matthijs, onderwijzer, Voorstraat).

(Foto R. Buyck)

nen komen. Vandaar de beslissing van de gemeenteraad om deze kantschool als een *gemeentelijke* school aan te nemen en er dan ook de lessen van het lager onderwijs - voorgeschreven door de organieke wet van 1842 - te laten geven. Daartoe werd dan ook Adelaïde Slock als gemeenteonderwijzeres benoemd met een jaarwedde van 215 fr. en gratis inwoning in het schoollokaal; als vergoeding voor de ondermeesteressen die haar behulpzaam zouden zijn, verzag de gemeente een toelage van 3 fr. per jaar en per behoeftige leerlinge. Het toezicht op deze school werd toevertrouwd aan het toen in Kaprijke opgerichte *Nijverheidscomité*¹⁵⁹.

Het lokaal waarin deze sedert mei 1843 hun activiteiten ontplooiden, was de door de gemeente destijds aangekochte herberg *De Leeuw*, die daartoe verbouwd was geworden. De aldus verwezenlijkte winst kwam volledig ten goede aan de kantwerkschool.

Een tweede mogelijke weg was de bevordering van de weverij en de linnennijverheid. Dit was in oktober 1844 ook de zienswijze van het Nijverheidscomité, dat deze textielbewerkingen in een daartoe geschikt lokaal wou samenbrengen¹⁶⁰. Ook de pas-

toor stond 100 % achter het plan, daar hij - bij gebrek aan een beter geschikte plaats - dit nieuwe lokaal als zondagschool wou gebruiken. Uiteindelijk was de gemeente bereid een stuk grond ter beschikking te stellen, gelegen “*op het Veld ten zuidoende van den ingang des kerkhofs [...] welke zeer geschikt voorkomt tot het daerstellen van een ruim gebouw van twee verdiepingen*”¹⁶¹. In afwachting zou men het half vervallen gebouw der voormalige brouwerij dat op deze grond stond, herstellen en kosteloos door het Nijverheids-comité laten gebruiken als werkhuis.

4. De handwerkschool

Niettegenstaande al de hierboven vermelde inspanningen kon men toch niet verhinderen dat de armoede steeds dreigender vormen aannam. De werkloosheid nam toe door een steeds maar verslechterende conjunctuur in de textielnijverheid en bovenop dit alles joeg de mislukking van de aardappeloogst vanaf 1845 de prijzen van de consumptie de hoogte in.

De armoede weerspiegelde zich trouwens ook in het aantal behoeftige schoolkinderen: voor het schooljaar 1843-1844 waren er dit 240¹⁶²; voor het schooljaar 1844-1845 steeg dit aantal tot 319¹⁶³. Rekening houdend met de weinig rooskleurige vooruitzichten voor de textielnijverheid besliste de gemeenteraad dan ook de tewerkstellingsmogelijkheden van de behoeftige kinderen in een andere richting te zoeken. Een beroep als dienstmeid bij de rijkere burgerij bood zeker meer kansen dan een plaats in een of andere textiel fabriek. Op 16 april 1847 besloten de raadsleden de *Bijzondere school van juffrouw Ursumarine Minet* te adopteren als een school waar behoeftige kinderen een aangepaste opleiding zouden krijgen: “*En faisant choix de l'établissement de la Demoiselle Minet, on a en vue de compléter l'instruction d'un certain nombre de filles pauvres afin de les former à l'état de servantes. Ainsi on leur apprend les élémens du français et les ouvrages de mains.*”¹⁶⁴

Met deze nieuwe regeling werden de arme kinderen nu verdeeld over drie scholen; in 1849 gaf dit volgend resultaat:

- gemeenteschool van Louis Braet-Lecaille:	51
- kantwerkschool van Adelaïde Slock:	75
- bijzondere en geadopteerde school Minet:	27

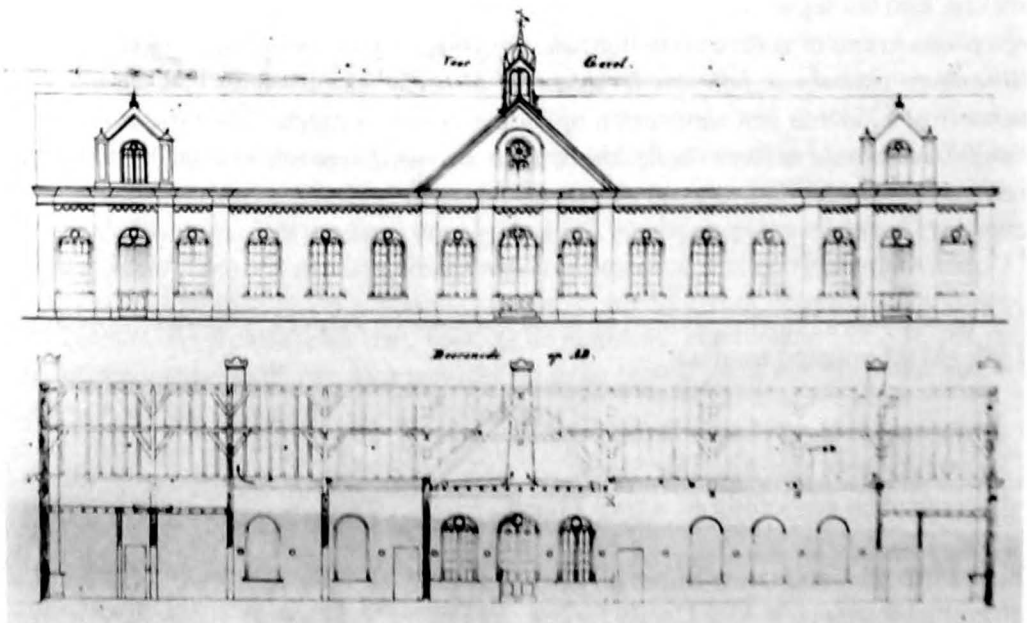
Eind 1852 zei Ursumarine Minet de gemeente vaarwel. Haar plaats werd ten voorlopigen titel ingenomen door Ursula Jocqué, zonder beroep en woonachtig te Kaprijke. Onder de leiding van organist Carel Claeys mocht zij nu de opleiding van de meisjes op zich nemen ¹⁶⁵.

B. Concentratie en uitbouw van de onderwijsstructuur (2de helft 19de eeuw)

1. Problemen rond de gemeentelijke meisjesschool

Aan scholen was er in de gemeente nu blijkbaar geen gebrek; wel moest men toegeven dat al deze onderwijsinstellingen - ruimtelijk gezien - geen aaneengesloten geheel vormden. Dit was ook de mening van het provinciaal bestuur, dat aandrang op een concentratie van al deze scholen onder één en hetzelfde dak. Gevolg gevend aan deze wens, besliste de gemeenteraad een dergelijk schoolgebouw op te richten "op het Veld aen de gemeente behoorende in het midden dezelve gelegen en wel namelijk den noordwestelijken hoek regt over het stadhuis eene ruime, gezonde en veilige plaets tot het bouwen dezès gestichts"¹⁶⁶. Op deze wijze zou men de bewaarschool, de lagere school en de handwerkschool kunnen samenbrengen en het gebouw ook kunnen gebruiken als zondagschool.

Naarmate de tijd vorderde, veranderden echter de inzichten van de gemeenteraad, en in de zitting van 28 januari 1860 werd besloten het ontwerp tot het bouwen van een meisjesschool terzijde te leggen en de in verband daarmee genomen beraadslagingen te annuleren¹⁶⁷. Dit besluit werd uitvoerig toegelicht:

Plan voor de op te richten, doch nooit uitgevoerde werken van de nieuwe gemeentelijke meisjesschool (RAG, Provinciaal Archief, nr. 2784 (1850-1870).

1. de kosten voor de bouw van een nieuw schoollokaal waren te hoog;

2. de gemeente bezat sinds enkele jaren een gebouw dat groot en ruim genoeg was om als meisjesschool dienst te doen. Dit gebouw was het leerwerkhuis waar - volgens het rapport van de plaatselijke bestuurders - de linnenweverij die er werd aangeleerd niet langer voldeed aan de eisen van de hogere overheid, *“die wilt dat men er meer soorten van geweefels invoere, hetgeen hier volstrekt onmogelijk zoude zijn, al wierde er daervoor eene groote subsidie door den Staet vergund, aengezien de gemeente toch moeijelyck tegen de groote fabrikanten van volkrijke steden in vreemde stoffen zoude kunnen concurreren en er nieuwe meester-gasten zouden van noode zijn; dat de lijnwaden die alhier worden geweven van gesponnen garen, van mekaniëk garen zouden moeten zijn gemaakt en het bestuer zich ten dien einde in verband zoude moeten stellen met stedefabrikanten die ervan de beneficiën zouden genieten”*¹⁶⁸;

3. wanneer het leerwerkhuis niet beantwoordde aan de voornoemde eisen van het hoger gezag, zou het niet langer een subsidie krijgen;

4. het werd duidelijk dat men het leerwerkhuis niet langer in stand kon houden, omdat men met de opbrengsten zelfs de kosten niet kon dekken: het linnen was te goedkoop in verhouding tot de prijs van de grondstof en er waren maar 10 tot hoogstens 12 getouwen in werking.

Het gemeentebestuur besliste dan ook met ingang van 31 juli 1860 het leerwerkhuis af te schaffen en het om te vormen in een bewaarschool, lagere school, handwerk-school en zondagschool voor meisjes.

De nieuw in te richten meisjesschool had natuurlijk ook een nieuwe bestuurder nodig. In de zitting van 11 september 1860 werd Carel Claeys, orgelist en gediplomeerde leerling-onderwijzer van de Normaalschool te Sint-Niklaas, unaniem als bestuurder der school verkozen. In zijn nieuwe functie zou hij een jaarwedde van 300 fr. ontvangen; het vroegere leerwerkhuis zou tevens onderdak verlenen aan hem en zijn gezin; de bijbehorende gebouwen en aanhorigheden stonden eveneens tot zijn beschikking en de tuin mocht hij voor eigen doeleinden gebruiken. Bovenop zijn jaarwedde zou hij nog eens per maand en per behoeftige leerlinge 37,5 centimes ontvangen. Wel diende hij op eigen kosten een gediplomeerde onderwijzeres aan te werven, die samen met hem verantwoordelijk zou zijn voor het geven van het lager onderwijs en het handwerk¹⁶⁹.

Hoe goed de bedoeling van de gemeenteraad ook was, de arrondissements-commissaris was in deze aangelegenheid een andere mening toegedaan: door zijn schrijven van 8 oktober 1860 werd de benoeming geannuleerd¹⁷⁰. In een geheime stemming werden op 9 maart 1861 benoemd:

- als gediplomeerde meesteres: Juffrouw Prudence Amelie Sidonie van Hee (° Deinze, 03 november 1839);

- als gediplomeerde ondermeesteres: Juffrouw Victorine van Hee (° Deinze, 11 december 1840);
- als meesteres van de kantwerkschool: Juffrouw Marie Thérèse Reygaert (° Kaprijke, 2 maart 1829).

Het gebouw van het afgeschafte leerwerkhuis, dat nu als meisjesschool dienst zou doen, zou tevens onderdak verlenen aan de juffrouwen van Hee. Met ingang van 1 april 1861 ging de nieuwe meisjesschool te Kaprijke van start.

2. Bloei en teloorgang van de kostschool Braet-Lecaille

Zoals hoger reeds vermeld, was het niveau van het gemeentelijk onderwijs te Kaprijke door toedoen van Louis Braet gevoelig gestegen. Naast gemeenteonderwijzer was hij eveneens kostschoolhouder en het was precies in deze laatste functie dat hij een grote faam had weten op te bouwen. Zo schreef een medewerker van het weekblad *De Eecloonaar* op 21 april 1850:

“Maandag 14 april prijsuitreiking aan de leerlingen der kostschool van den heer Braet-Lecaille. Deze plegtigheid welke uitnodiging een talrijk en keurig gezelschap van alhier en elders had vereenigd, werd voorgegaen door eenighe letteroefeningen, welke zoo zamenhangend, zoo kunstvol en behagelijk werden uitgevoerd dat dezelve de gunstige verwachting der aenschouwers overtroffen en de algemene bravo's ten volle verdienden. De eermetalen werden, onder de luidruchtigste en vereerendste toejuichingen, uitgereikt aen: A. Vermeersch van Waerschoot; F. De Pauw van Bellem; L. Quataert van Heille en J. De Leyn van Lapscheure... Het groot en steeds aengroeiend getal leerlingen die onder het opzigt van den heer Braet-Lecaille staen, is de klaerste blijk van de vaderlijke zorgen en het volmaectt onderwijs, welke onder alle opzigten aen de leerlingen zijns gestichts worden toegewijd.”¹⁷¹

Alhoewel dergelijke lovende bewoordingen liefst met een kortel zout worden genomen, kan men toch niet ontkennen dat zijn inwonende leerlingen - uit heel wat gemeenten van het Meetjesland en van Zeeuws-Vlaanderen afkomstig - toch een bewijs vormden voor de goede naam van zijn school.

Wij maakten reeds melding van de oprichting van onderwijzersgezelschappen die - zoals dat van Joannes Bernardus van Peene - niet enkel de klemtoon legden op een beter onderwijs van de Vlaamse taal, maar ook ruimte vroegen voor een meer algemene vorming door het inlassen van vakken zoals aardrijkskunde en geschiedenis. In de lijn van deze vernieuwing startte Louis Braet op 15 oktober 1856 een meisjesschool onder de leiding van hemzelf, zijn vrouw en zijn dochter. Naast het onderricht van de Franse en de Vlaamse taal werd ook de nodige tijd voorzien voor *de aerdrijkskunde en vaderlandsche geschiedenis*¹⁷².

La Distribution des Prix sera précédée :

1.º A une heure de relevée, tous les Éléves qui fréquentent les deux Pensionnats, feront le tour de la plaine de Capryk. Ils auront à leur tête la société harmonique de la commune qui exécutera plusieurs marches.

Les Médailles d'Honneur et les autres Prix destinés à être distribués, seront portés en triomphe par les élèves.

2.º Étant rentrés au Pensionnat, les Éléves et les assistants à la fête seront placés sous une tente, ou un petit théâtre, décoré avec goût, sera dressé, sur lequel les élèves chanteront, déclameront et représenteront un drame nommé: *Dernier trait d'un Chevalier d'industrie*.

3.º Tous ces exercices scientifiques, seront entre-mêlés de morceaux de musique exécutés par l'harmonie de Capryk.

Les élèves suivants ont été empêchés de suivre régulièrement les compositions.

Ch. Galle, de Capryk; L. Verbaeys, de Bruxelles, J. B. Temmerman, de Hoofdplaats, Fr. Calon, d'Yzendyke; B. Fr. Van Houtte, de Lappecheure et A. Calloir, de Capryk.

A. M. D. G.

PENSIONNAT DE GARÇONS

DIRIGÉ PAR BRAET-LECAILLE.

(130 ÉLÈVES.)

Ces Éléves sont divisés en six Classes, placés dans trois places différentes et instruits par le Directeur et deux Sous-Maitres.

PREMIÈRE CLASSE.

(18 ÉLÈVES.)

MÉDAILLES D'HONNEUR.

à CR. VAN HULSE, de St Jean et H. ALDEWEIRELDT, de Bassev.*

PRIX DE SAGESSE ET D'APPLICATION.

Décerné aux Éléves qui se sont le mieux comportés, d'après les témoignages de leurs Maîtres et de leurs condisciples.

1 Ch. Van Hulse, de St Jean. | 4 H. Aldeweireldt, de Bassev.
2 J. Buysse, d'Ardenbourg. | 5 J. Minnaert, de Capryk.
3 F. Van Den Bossche, de Cap. | 6 B.^s Dhaze, de Capryk.

DOCTRINE CHRÉTIENNE.

Enseigné par M. le Vicaire de la Paroisse.

1 F. Van Den Bossche, de Cap. | 5 Ch. Fordeyn, de Capryk.
2 H. Aldeweireldt, de Bassev.* | 6 B.^s Martens, idem.
3 A. Minet, de Mons. | 7 J. Minnaert, idem.
4 Ch. Van Hulse, de St Jean. | 8 J. Buysse, d'Ardenbourg.

Eerste bladzijde uit boekje voor de prijsuitdeling van het jaar 1847.

(Bisschoppelijk Archief Gent, bundel Kaprijke).

Louis Braet was niet enkel een goede leerkracht; hij was evenzeer bezorgd om de faam van zijn school. En precies vanuit deze optiek deed hij de werkelijkheid wel eens geweld aan. Een voorbeeld moge dit illustreren. Naar aanleiding van de jaarlijkse prijsuitreiking in de maand september 1860 had Louis Braet een programma-blaadje met het verloop en de inhoud van de festiviteiten klaargemaakt. Op de vierde pagina refereerde hij aan een kantonnale wedstrijd die op 2 mei 1860 plaats had gehad "onder de leerlingen der lagere scholen van het kanton Kaprijke"¹⁷³. 32 van deze leerlingen, niet ouder dan 14 jaar, hadden deelgenomen. De uitslag was - in de versie van L. Braet - als volgt:

- 1ste prijs: V. De Hoon, leerling van gemeenteschool Bassevelde;
- 2de prijs: E. Dauwe, leerling van gemeenteschool Kaprijke;
- 3de prijs: H. De Hoon, leerling van gemeenteschool Bassevelde;
- 4de prijs: Ed. M. Baekelandt, leerling van gemeenteschool Kaprijke.

Deze tendentieuze berichtgeving was een van de aanwezigen op het schoolfeest blijkbaar in het verkeerde keelgat geschoten, want prompt kwam een rechtzetting van de gebeurtenissen in het regionale weekblad *De Ecclonaar* ¹⁷⁴. Volgens de auteur

ervan was de wedstrijd georganiseerd tussen het kanton Kaprijke en het kanton Assenede. De werkelijke uitslag was de volgende :

- 1ste prijs: Ed. De Rudder, gemeenteschool Assenede, 142 punten;
- 2de prijs: H. De Clercq, gemeenteschool Boekhoute, 125 punten;
- 3de prijs: L. Stuyvaert, gemeenteschool Zelzate, 115 punten;
- 4de prijs: V. De Hoon, gemeenteschool Bassevelde, 107 punten.

Met heel wat minder glans volgden dan Emiel Dauwe (Kaprijke), Ad. De Cocq (Zelzate) en H. De Hoon (Bassevelde) met 98 punten, Ed. M. Baekelandt (Kaprijke) en Desiré de Rudder (Assenede) met 91 en Sebastiaan Gilson (Assenede) met 76.

De reden voor de verdraaiing van deze feiten was, volgens de auteur, niet ver te zoeken. Immers, zo schreef hij, *“De heer Braet is kostschoolhouder. Dat nu die heer werke om zijn pensionnaet te doen bloeien, is loffelijk; dat hij veel pensionnairen tracht te krijgen, is natuerlijk; maer dat hij om een gedacht te geven van den bloei zijner school, om er leerlingen heen te lokken, den uitslag van een concours vervalsche, dat hij daer voor liege en systematisch liegt, dat is onweerdig, dat is laf, dat is laag!”*

Toch had Louis Braet heel wat aanhangers die de lof zwaaiden over zijn persoon en zijn school; zo onder meer naar aanleiding van de prijsuitreiking in september 1860, toen iemand schreef: *“het groot aantal leerlingen, zoo kost- als dagscholieren waer mee de klassen van Mr Braet, overal waer hij gewoond heeft, te Boekhoute, te Bassevelde en nu sedert 25 jaeren te Capryck zijn opgepropt geweest, bewijzen dat het publiek hem genegen is en niet zonder reden: de moed die hij aanwendt en het onbesproken gedrag dat hij leidt, de goede voorbeelden en het grondig onderwerp welke hij aen zijn leerlingen geeft, zijn voorzeker de gezondste waerborg van den goeden uitslag waer mede zijn onophoudelijk pogen wordt bekroond”*¹⁷⁵.

Niet iedereen echter was zo opgetogen. Zijn vlotte kennis van de Franse taal - hij was immers met een Franssprekende getrouwd - en zijn geestdrift bij het onderwijs ervan werden niet door iedereen in die mate toegejuicht. Zo eindigde het artikel van bovengenoemde auteur met de zin: *“Indien de heer Braet, tegen ons schrijven iets mogte in te brengen hebben, hij handele volgens zijn goeddunken. Wij hopen hem dan in 't kort wat meer te zeggen, zowel over zijne manier van doen, als over zijn franskillon-nismus”*¹⁷⁶.

In het begin van de jaren zestig manifesteerde zich zeer duidelijk zijn inzet om één van zijn zonen in de functie van gemeentelijk hulponderwijzer te laten benoemen. Uit de notulen van de gemeenteraad bleek overduidelijk dat zijn zoon, Karel, nu niet direct het evenbeeld van zijn vader was. Karel had vier jaar in de normaalschool doorgebracht en had nog steeds geen diploma. Toen zijn vader zich dan tot de gemeenteraad richtte, *“smeekende om zijnen zoon Karel als hulponderwijzer te benoemen,”* waren de raadsleden wel bereid hem *“slechts voor een enkel jaar van 1 oktober 1862*

tot 1 oktober 1863 voorlopiglijk aen te stellen om de plaets van hulponderwijzer bij de gemeenteschool van zijn vader te bedienen en zal den aenstaenden jare maer definitief kunnen benoemd worden dan voor zoo veel hij zich op het examen aanbied en eene diplomē verkrijgt."¹⁷⁷ Dit laatste was echter niet het geval, want met ingang van 1 oktober 1863 werd de 20-jarige Henri Reyniers, geboortig van Adegem en gediplomeerd onderwijzer van de normaalschool van Sint-Niklaas, in de betrekking benoemd¹⁷⁸.

Ook voor deze kersverse leerkracht was te Kaprijke geen lange loopbaan weggelegd. Beschikte hij niet over de nodige pedagogische capaciteiten? Of werd hem het leven te zuur gemaakt door een teleurgestelde vader Louis Braet? De bronnen geven hierover geen commentaar; wel werd Karel Braet opnieuw - ten voorlopigen titel - als hulponderwijzer aanvaard voor het schooljaar 1865-1866, nadat Henri Reyniers tijdens de maand oktober 1865 zijn ontslag bij de gemeenteraad had ingediend. Deze aanstelling was waarschijnlijk het gevolg van een soort morele verplichting. Reeds dertig jaar lang was Louis Braet een gerespecteerde en bekwame kostschoolhouder te Kaprijke; enkele raadsleden waren zelfs oud-leerlingen van zijn school. Wie zich echter helemaal niet verplicht voelde, was de arrondissementscommissaris, die prompt de aanstelling annuleerde en de Raad ertoe verplichtte uit te zien naar een gediplomeerd onderwijzer.

Wilde of kon de gemeente geen bekwame kandidaat vinden? De beslissing die in de zitting van 20 juli 1866 door de raadsleden werd genomen, doet inderdaad vraagtekens rijzen. Op de vraag van Louis Braet om zelf van de voorziene jaarwedde van de hulponderwijzer te mogen profiteren, aangezien er geen geschikte kandidaat was komen opdagen, werd positief gereageerd. Daarenboven kreeg zijn tweede verzoek, nl. om in afwachting "*als moniteur in zijne school te mogen gebruiken tot 1 oktober 1866 aanstaende, den genaamden Napoleon Gillis van Watervliet,*" eveneens hun goedkeuring ¹⁷⁹. Deze laatste was trouwens reeds vanaf 23 juni 1866 in die functie in dienst.

Louis Braet zelf beseftte maar al te goed dat hij over zijn hoogtepunt heen was. Reeds in 1863 had hij aan het gemeentebestuur het voorstel gedaan om zijn schoolhuis met bijbehorigheden aan de gemeente te verkopen "*om er de gemeenteschool voor knechtjes van te maken.*"¹⁸⁰. Dit laatste reageerde echter negatief; ook toen hij in 1865 zijn aanbod hernieuwde¹⁸¹, bleef het antwoord ongewijzigd. Op dat ogenblik was men namelijk reeds druk aan het onderhandelen i.v.m. de bouw van een nieuwe jongensschool.

Aangezien de gemeente geen kandidaat-koper was, werd dan maar naar een andere oplossing gezocht. In de loop van 1866 werd zijn kostschool verkocht aan de Broeders van de Christelijke Scholen, die er begin oktober van hetzelfde jaar een noviciaat startten; jongelingen tussen 16 en 30 jaar die zich geroepen voelden om tot deze gemeenschap toe te treden, zouden er welwillend onthaald worden¹⁸².

De komst van deze nieuwe opvoeders betekende meteen het einde van de pedagogische activiteiten van Louis Braet. Eenendertig jaar lang had hij zich met al zijn krachten ingezet voor de intellectuele en morele vorming van de in hoofdzaak Kaprijkse jeugd; dankbaarheid en waardering voor zijn werk waren regelmatig terugkerende thema's in de verslagen naar aanleiding van de jaarlijkse prijsuitreikingen in zijn school.

Het was dan ook als een slag onder de gordel, toen in juni 1868 in de regionale krant *De Gazette van Eecloo en het district* een artikel verscheen, waarin tamelijk laatdunkend over het onderwijs te Kaprijke werd geschreven:

*“Zouden wij er bijvoegen dat het onderwijs te Caprycke achteruit is bij datgene van andere gemeenten? Sommige gehuchten toch verkeeren er in een diepen staat van wanbeschaving. Is zulks niet de oorzaak van de bloedige toneelen die er in de nabijheid plaats vinden en welke wij nog onlangs met afgrijzen in ons blad moesten boekstaven?”*¹⁸³

Een dergelijke tekst kon Louis Braet niet onberoerd laten, en veertien dagen later verscheen in dezelfde krant een repliek die wij omwille van zijn strijdlustig karakter hier laten volgen:

*“Dit artikel, ofschoon het waarheden bevat, is ook bekwaam om het publiek in dwaling te leiden. Gij doet daar immers verstaan dat de gemeente Capryck, voor wat het onderwijs betreft, bij andere gemeenten achteruit is, en dit is eene onwaarheid. Zie slechts den uitslag van al die wedstrijden die sedert meer dan 25 jaar onder de verst gevorderde leerlingen der acht gemeentescholen van het canton Capryck hebben plaats gehad, en gij zult overtuigd zijn, dat de leerlingen der gemeenteschool van Capryck, in het algemeen genomen, er de beste plaatsen in behaald hebben. In die concoursen of wedstrijden kwam nooit de fransche taal te pas, hetgeen eene onregtvaardigheid is, en de leerlingen der gemeenteschool van Capryck kunnen zowel het fransch dan het vlaamsch, dewijl hun sedert 33 jaar de twee talen te gelijkertijd worden aangeleerd, hetgeen men zeker in andere gemeenten niet aantreft. Kom in Capryck en spreek in het fransch tegen de 3350 inwoners dezer gemeente en gij zult met verwondering hooren, dat er u meer dan 2000 zullen verstaan en antwoorden. Dus meer dan de helft der inwoners van Capryck spreken, lezen en schrijven de fransche taal; in de vlaamsche wedstrijden hebben zij in het algemeen die der andere gemeenten overtroffen; verschillende jongelingen die de teekenkunst, ten minste voor het grootste deel, in de gemeenteschool van Capryck geleerd hadden, hebben in de Akademiën van Eecloo en zelfs van Brussel eerste prijzen behaald; voor wat nu de Muziek betreft, die kunst werd ook gedurende meer dan 25 jaren in Capryck met veel ijver beoefend, en men vindt er onderscheidene jongelingen, welke in die aangename kunst zeer verre gevorderd zijn; (jammer is het, dat de partijgeest die thans in Capryck heerst, de Muziekmaatschappij welke destijds tegen alle andere met eere kon wedijveren, heeft vernietigd). Dit alles in acht nemende, zult gij, heer opsteller, u gemakkelijk kunnen overtuigen, dat gij ongelijk hebt, van Caprycke als in kunsten en wetenschappen ten achter zijnde, te willen doen doorgaan”*¹⁸⁴

De opsteller, August Van Acker, wachtte geen week om zijn mening weer te geven en in zijn reactie kwam hij opnieuw dezelfde trom roeren; het onderwijs te Kaprijke ging achteruit en de reden was niet ver te zoeken: *“als men alleen fransch instampt, dan blijft het Vlaams achterwege. Uit officieele bron ook weten wij, dat het vlaamsch onderwijs in de gemeenteschool van Capryck ‘t gebrekkigste was van geheel het schoolgebied.”*¹⁸⁵

Een dergelijke uitspraak kon niet anders dan kwaad bloed zetten. In zijn wiek geschoten reageerde Louis Braet in een vlammend artikel op de onverantwoorde aantijgingen:

*“Het onderwijs, de opvoeding, zijn in Capryck ten achter; wie is daar de schuld van? Ik voorzeker, ik, dewijl ik sedert meer dan 33 jaren met het onderwijs te Capryck belast ben. Uit Uwe valse beschuldigingen volgt dus, Heer Opsteller, dat ik een weetniet ofwel een luiaard moet zijn: Omdat gij wel te verstaan, met de hulp van den Heer E..., Opsteller van een Gazetje, vlaamsche dichter en vooral flamingant zijt; drie hoedanigheden die bezig zijn met u eene schitterende fortuin te bezorgen, hebt gij daarom het regt van mij als luiaard of weetniet uit te maken? Weet gij niet, met al uw dichtersverstand dat gij, met mij voor weetniet of luiaard uit te schelden, ook zegt tegen de meer dan 5000 verschillende leerlingen die mijn Onderwijs sedert 48 jaar hebben bijgewoond, als ook aan al de vaders, moeders, voogden en voogdessen die mij hunne kinderen of weezen hebben toevertrouwd dat zij allen botterikken, dutsen, sullen of zoo iets dergelijks zijn? Wat zullen die 10.000 en zelfs meer menschen die mij met hunne gunst en toegenegenheid vereerd hebben en nog vereeren en overladen, nu denken en zeggen? Die priesters, advokaten, notarissen, geneesheren, en al die gestudeerde mannen die ik onder mijne oudleerlingen tel; die meer dan 300 jongelingen, aan wie ik, zonder ertoe verplicht te zijn, gratis (omdat zij arm waren) de fransche taal heb geleerd en die nu, hetzij in militaire graden, hetzij bij de douanen of gendarmen, hetzij als garde-champêters, commis-voyageurs, kantoorschrijvers enz. uit de armoede zijn geraakt en een mooie kazak dragen, zullen zij niet allen mijne partij trekken en zeggen dat het schrijvelaarken van het stadhuis van Eecloo gek wordt?”*¹⁸⁶

Zoals uit de hierbovenstaande tekst blijkt, ontbrak het Louis Braet niet aan welsprekendheid. En als hij eenmaal op gang gekomen was, keek hij inderdaad niet op een schoonheidsfoutje, wanneer het ging om het aantal gepresteerde dienstjaren. Zowel in de functie van *gemeenteonderwijzer* als in die van *kostschoolhouder* startte hij in 1835; evenzeer was 1866 het eindpunt voor beide ambten, m.a.w. niet 33 maar wel 31 jaren werden *uit eigen initiatief of in opdracht van de gemeente* aan het onderwijs besteed.

Volgens het artikel zou hij 48 jaar lang onderwijs hebben verstrekt. Vooreerst werd Louis Braet geboren op 19 december 1807; het artikel dateerde van juli 1868. Wanneer hij inderdaad 48 jaar onderricht achter de rug had, dan zou dit betekenen dat hij vanaf zijn 12de levensjaar voor de klas stond, wat uiteraard weinig waarschijnlijk is.

Er is trouwens meer. In de biografische schets van Louis Braet wezen wij er reeds op dat de respectieve jaren en plaatsen van onderricht voor kritiek vatbaar waren¹⁸⁷. Aan zijn komst te Kaprijke in 1835 ging één jaar onderricht te Bassevelde vooraf; dit laatste is een vaststaand feit. Vòòr zijn activiteiten te Bassevelde zou hij 9 jaar werkzaam zijn geweest te Boekhoute. Wanneer we de officiële documenten mogen geloven, werd Louis Braet op 10 oktober 1827 te Boekhoute als onderwijzer aangesteld op de wijk *Hendeken*, als gevolg van een vergelijkend examen. Zijn school was geen gemeenteschool, maar wel een *Bijzondere School*, die in werkelijkheid neerkwam op een lokaal dat werd omschreven als eigendom van *des onderwijzers zelfs moeder*¹⁸⁸. Een officiële staat van het aantal scholen en onderwijzers binnen het district Eeklo voor het schooljaar 1826-1827 vermeldde voor Boekhoute als onderwijzers alleen J.B. Van Peene, J.B. van Daebel en M. Van Loo¹⁸⁹; de termijn van 9 jaar moet dus teruggebracht worden tot 7. Over de even-tuele prestaties op diverse plaatsen vóór 1827 hebben wij geen verdere gegevens ter controle kunnen vinden.

Deze enkele rechtzettingen doen echter niets af van het belang van zijn inzet te Kaprijke. Zijn droom - dat één van zijn zonen de kroon zou zetten op het voorbereidend werk van hun vader - ging niet in vervulling. Geen enkele van zijn mannelijke telgen drukte de stappen van hun voorganger; daarom besloot hij dan ook vanaf september 1868 Kaprijke vaarwel te zeggen en zijn laatste levensjaren door te brengen in Gent. Toen op 24 augustus van dat zelfde jaar de prijsuitreiking plaats had in het gesticht *Saint Joseph*, de vroegere school Braet-Lecaille, mocht Louis Braet de slo-trede uitspreken. Uit zijn laatste woorden klonk zowel de last van een rijk gevuld leven als de droefheid om een niet vervulde wens:

*“Over vier jaren beeldde ik mij nog in, dat ik mijn leven in Capryck zou eindigen, maar de Goddelijke Voorzienigheid heeft er ander over beschikt. Toen ik zag dat geen een van mijn vier zonen voor het onderwijzersambt genegen scheen te zijn, heb ik mijn gesticht, dat mij zoo veel onrust, zweet en zwoegen had gekost, aan de lieve Broeders verkocht en afgestaan, en ik twijfel niet, of die Heeren zullen mij op een waardige wijze vervangen.”*¹⁹⁰

3. Bouw van een nieuwe gemeentelijke jongensschool

Zoals uit de voorgaande kapitels duidelijk werd, kende de gemeenteschool voor jongens een zeer bescheiden start. De aankoop van de reeds hoger geciteerde herberg *De Leeuw* in 1828 schiep weliswaar de mogelijkheid tot de oprichting van een jongensschool, maar de komst van gemeenteonderwijzer en kostschoolhouder Louis Braet in 1835 maakte snel duidelijk dat de beschikbare ruimte te klein was voor een steeds aangroeiend aantal leerlingen. Vanaf 1838 werd deze school dan ook een onderdeel van het *Pensionat de Louis Braet-Lecaille* en ze zou dit blijven tot 1866, het jaar waarin hij eervol ontslag nam.

Met de komst van de Broeders van de Christelijke Scholen, die de gebouwen van Louis Braet hadden overgenomen, was voor gemeentelijk onderwijs aldaar geen plaats meer en noodgedwongen werd het lokaal van de vroegere kantwerkschool opnieuw in gebruik genomen. Het was een voorlopige oplossing, die echter geen genade vond bij het hoger gezag. In een schrijven van 1 en 5 april 1867 drong de arrondissementscommissaris er bij de gemeenteraad op aan, onverwijld de nodige beslissingen te nemen voor de bouw van een nieuwe gemeentelijke jongensschool¹⁹¹. Principieel gingen de raadsleden hiermee volledig akkoord, maar de financiële last probeerden zij tot een minimum te beperken en daartoe vonden zij heel wat argumenten:

1. In 1861 had de gemeente in het kader van een nieuwe gemeentelijke meisjesschool verbouwingswerken laten uitvoeren zonder enige tussenkomst van Staat of Provincie.
2. In 1862 had zij volledig op eigen kosten een uitwatering laten aanleggen voor een bedrag van 33.495 fr.
3. In 1866 was zij tussengekomen in de kosten van de bestrating van een deel van de Voor- en Vrouwstraat, en dit voor een bedrag van 4062 fr.¹⁹²

Wel was de gemeente bereid de nodige gronden gratis ter beschikking te stellen.

Tijdens het verder verloop van de jaren 1867-1868 werd het een touwtrekken tussen de lokale gemeenschap enerzijds en de Staat-Provincie anderzijds, waarbij elk van de genoemde instanties het been stijf probeerde te houden. Uiteindelijk trok de gemeente aan het kortste eind en stemde zij in met de uitvoering van de reeds ontworpen bouwplannen. Op 21 oktober 1869 werd het werk in aanbesteding gegeven. Vier ondernemers namen hieraan deel :

- B. Martens, Boekhoute	32.125 fr.
- Gabriël Van Kerkhove, Sleidinge	32.900 fr.
- Constant en Pieter Everaert, Gent	29.761 fr.
- Désiré Heysse, Eeklo	30.990 fr.

Het werk werd toegewezen aan de gebroeders Everaert en reeds in mei 1870 werd de laatste hand gelegd aan het nieuwe schoolgebouw. Naast de gemeentelijke school voor meisjes was er nu ook haar mannelijke tegenhanger, die *“als een monument te midden het dorpsplein oprijst”*¹⁹³.

Na het vertrek van Louis Braet werd de functie van gemeenteonderwijzer toevertrouwd aan Felix Dhont, gewezen hulponderwijzer te Nederbrakel, die op 28 april 1868 bij geheime stemming was aanvaard¹⁹⁴. Op 21 mei echter liet de inspecteur berichten dat Felix afzag van zijn benoeming; Gustave de Vaere, hulponderwijzer in Tielt, kwam zijn plaats innemen en zou deze blijven bekleden tot 1879, het jaar van zijn ontslag¹⁹⁵. Vanaf 20 oktober 1868 werd hij in zijn ambt bijgestaan door hulponderwijzer Charles Louis Claeys¹⁹⁶. Uit de begrotingsstaat voor het jaar 1868 verne-

De nieuwe gemeentelijke jongensschool te Kaprijke (1870).

(Foto R. Buyck)

men wij dat Gustave de Vaere les gaf aan 67 behoeftige kinderen en 60 gegoede leerlingen; daarvoor ontving hij toen als jaarwedde 1010 fr.

Of zijn onderwijs hem persoonlijk veel vreugde bezorgde, blijft natuurlijk een open vraag. Toch bleek uit reacties na kantonnale wedstrijden dat zijn jeugdig publiek nu niet direct de kwaliteiten bezat om zijn inzet sterk te motiveren. Zo vernemen wij dat in 1870 een dergelijk concours plaats had tussen volgende gemeenten : Bassevelde, Kaprijke, Sint-Jan-in-Eremo en Watervliet vaardigden elk vier leerlingen af, Lembeke en Waterland-Oudeman elk 3, Oosteeklo en Sint-Margriete maar twee.

Toen de uitslag bekend raakte, bleek dat de gemeentescholen van Kaprijke, Lembeke en Oosteeklo *“oneindig verre bij die van hunne zustergemeenten achteruit staan”*¹⁹⁷. Een dergelijke uitspraak was volgens Gustave de Vaere geen blaam voor zijn persoon, want - zo schreef hij :

“Dat Caprycke daarin op den achtergrond staat, komt hierbij: Eertijds bezat deze gemeente eene dag- en kostschool vereenigd; doch nu is er het onderwijs gesplitst. De Broeders der christelijke leering hebben den dag- en kostschoolhouder vervangen

en het bekwaamste deel van zijne leerlingen is hen gevolgd. Voor den nieuw benoemden gemeenteonderwijzer bleef er dan niets over dan de arme kinderen en de beginnelingen. Daaruit heeft den onderwijzer zijne kampers voor den wedstrijd moeten leveren.

De gemeenteraad van Caprycke bestaat nauwelijks twee jaren: de tegenwoordige onderwijzer heeft als 't ware eene nieuwe school ingericht en versche leerlingen gevormd. Wedijveren in dergelijke situatie gaat niet.”¹⁹⁸

Een tweede kantonnale wedstrijd in 1875 bevestigde voor een stuk zijn visie; bij die gelegenheid vielen twee van zijn leerlingen in de eerste prijzen¹⁹⁹. De vlam van de heropstanding zou echter spoedig gedoofd worden; de onderwijspolitiek van minister Van Humbeeck zou vanaf 1879 de katholieken tegen de vrijzinnige liberalen in het harnas jagen. Ook te Kaprijke zouden hiervan de gevolgen merkbaar worden.

C. De schoolstrijd te Kaprijke (1879-1884)

Voor een goed begrip van de onderwijssituatie in 1879 is het wellicht aangewezen - zij het dan ook bondig - de houding van de Belgische Staat op onderwijsgebied even nader te bekijken²⁰⁰.

Tot 1836 was het onderwijs bijna uitsluitend in handen van de geestelijkheid; met de uitvaardiging van de organieke wet op het lager onderwijs van 23 september 1842 kregen de gemeenten nu ook inspraak in het lokaal onderwijsgebeuren. Deze wet legde enerzijds de nadruk op het feit dat de godsdienst de basis was van elk onderwijs; toch moest anderzijds de Kerk het benoemingsrecht van de onderwijzers aan de gemeente afstaan. Aan het eeuwenoude monopolie van de kerkelijke onderwijsorganisatie werd paal en perk gesteld: de wet gaf nl. aan de gemeenten het recht om openbaar onderwijs in te richten. Daartegenover stond dan wel dat door deze wet de vrije katholieke scholen door de gemeenten konden worden aangenomen; ook de materiële zorg voor het lager onderwijs behoorde voortaan tot de gemeentelijke taken.

De tegenstelling tussen katholieken en liberalen resulteerde bij de parlementaire verkiezingen van 11 juni 1878 in een klinkende overwinning voor laatstgenoemden, waarbij deze zowel in de Kamer als in de Senaat over een volstreekte meerderheid beschikten. Het radicaal-liberale ministerie Frère-Van Humbeeck (18 juni 1878-10 juni 1884) greep de kans met beide handen aan om in een tweede organieke wet van 1 juli 1879 hun ideeën te concretiseren. De hoofdkenmerken van deze nieuwe wet waren :

1. de gemeentelijke autonomie inzake lager onderwijs werd beperkt ten voordele van de Staat, die voortaan voogdij over dit onderwijs zou uitoefenen:

- elke gemeente moest ten minste één officiële staatsschool bezitten;
- de gemeente mocht geen vrije school 'aanvaarden' of subsidiëren;
- alle onderwijzers moesten gediplomeerden van officiële normaalscholen zijn;

2. het staatsonderwijs werd een neutraal lekenonderwijs:

- het godsdienstonderricht werd van het programma geschrapt;
- een priester mocht godsdienstonderricht geven, maar buiten de klasuren en op uitdrukkelijk verzoek van de ouders²⁰¹.

Een dergelijke wet moest uiteraard bij de katholieken kwaad bloed zetten en de reacties lieten dan ook niet op zich wachten. De bisschoppelijke vastenbrief van 1879 was o.m. tegen deze wet gericht en schreef gebeden voor die aan duidelijkheid niets te wensen overlieten: "*Des écoles sans Dieu et des maîtres sans foi, délivrez-nous, Seigneur!*" (Van goddeloze scholen en goddeloze meesters, verlos ons, Heer). Woordvoerders van de katholieke partij trokken op openbare manifestaties van leer tegen deze - volgens hen - goddeloze wet.

Ook in Kaprijke bleef men niet ongevoelig voor wat zich op nationaal niveau afspeelde. Op 8 september 1879 werd een grote meeting georganiseerd in het gebouw van de nieuwe zondagschool (de huidige parochiezaal). Bij die gelegenheid zouden de heren Beyaert van Brugge en Minnaert van Tielt aan de inwoners van Kaprijke en omliggende de slechte gevolgen en de schijnheiligheid van de *geuzenscholen* aantonen²⁰². De bijeenkomst werd besloten met het zingen van een lied, waarbij de woorden van *De Vlaamsche Leeuw* als volgt werden aangepast :

*"Zij zullen haar niet hebben
De schoone ziel van 't kind
Ondanks de helsche listen
Van 't geusche schrikbewind."*

Voor het gemeentebestuur lagen moeilijke dagen in het verschiet. Alhoewel de meerderheid katholiek was, kreeg het toch af te rekenen met de tegenkanting van een paar liberaal gezinde vertegenwoordigers. De tegenstellingen werden reeds duidelijk in de zitting van 14 mei 1879. Bij die gelegenheid moest een omzendbrief van de minister van binnenlandse zaken, d.d. 7 maart 1879, in verband met de herziening van de eerste organieke wet op het lager onderwijs, worden voorgelezen. Enkele raadsleden oordeelden dit niet nodig, anderen beweerden het tegendeel. Om uit het slop te raken liet men de beslissing over aan het college van burgemeester en schepenen; dit besliste met 2 stemmen (de schepenen Schollaert en Taelman) tegen 1 (burgemeester Tysebaert) dat de voorlezing niet zou gebeuren.

En de sfeer beterde er niet op. Op 21 en 26 juni werd een zitting gehouden waarbij respectievelijk slechts 4 en 5 leden opkwamen. Op 11 augustus bogen de raadsleden

zich over de voorgeschreven artikelen van de tweede organieke wet van Van Humbeeck, minister van onderwijs.

Aangezien de lokale geestelijkheid weigerde het godsdienstig onderricht te geven en de hoofdonderwijzer en -onderwijzeres bereid waren om zoals voorheen deze taak op zich te nemen, leverde dit agendapunt niet veel problemen op. Toen echter de door de wet voorziene vergoeding voor dit onderricht ter sprake kwam, manifesteerde zich opnieuw de tegenstelling binnen de groep van de raadsleden. Geen van beide onderwijskrachten eiste een vergoeding voor dit onderricht; toch bleek bij de stemming over dit punt dat Pieter Tysebaert, Désiré Ingels en Francies Van Vooren de wet strikt wilden toepassen en hen bijgevolg ook wilden betalen; notaris Taelman, brouwer Désiré Sisterman, Bruno Dauwe en Jan Francies Schollaert verzetten zich daar echter tegen²⁰³. Daarmee was de kous niet af, want op 23 september 1879 dienden zowel hoofdonderwijzer Gustaaf de Vaere als zijn hulponderwijzer Auguste Melchers hun ontslag in²⁰⁴; eerstgenoemde trok naar Zelzate, waar hij zijn taak verder zette in het katholiek onderwijs en laatstgenoemde wijdde zich aan dezelfde opdracht te Bentille²⁰⁵. Dit ontslag lag trouwens in de lijn van de verwachtingen. Toen de bisschoppen beslisten de H. Sacramenten te weigeren aan het onderwijzend personeel van de staatsscholen, evenals aan de leerlingen van de officiële normaalscholen, lag het voor de hand dat heel wat leerkrachten uit gewetensbezwaar hun betrekking zouden opgeven. Het feit dat elke pastoor verplicht werd om in zijn parochie een vrije lagere school op te richten, schiep trouwens ook de mogelijkheid om in deze nieuwe vrije scholen hun ambt verder uit te oefenen.

De benoeming van de nieuwe hoofdonderwijzer, Engelbert De Clercq - te voren gemeenteonderwijzer te Mendonk - bracht de vergoeding opnieuw ter sprake. Rekening houdend met een gouvernementeel schrijven van 27 september 1879 besliste de gemeenteraad op 15 oktober 100 fr. toe te kennen; ook nu weer bleek de eensgezinde houding van Tysebaert, Ingels en Van Vooren, die met drie stemmen hun zin wisten door te drijven, aangezien vijf andere raadsleden zich onthielden. Toen de vergoeding voor het kosteloos onderwijs aan bod kwam, namen laatstgenoemden echter weerwraak: de gemeenteonderwijzer zou voor het schooljaar 1879-1880 voor het geven van onderwijs aan de arme kinderen slechts vergoed worden voor de leerlingen die effectief de lessen volgden en niet volgens de lijst van de behoeftige gezinnen²⁰⁶.

De oprichting van rijkslagere scholen, zondag- en bewaarscholen moest, volgens minister Van Humbeeck, een gezond evenwicht brengen binnen de nationale onderwijsstructuur. De gouverneurs kregen dan ook de opdracht ervoor te zorgen dat binnen de gemeenten van hun ambtsgebied dergelijke instellingen werden opgericht. Zo ontving het Kaprijks gemeentebestuur op 31 augustus en 4 september 1880 een schrijven waarin op de oprichting van respectievelijk een school voor volwassenen en een bewaarschool werd aangedrongen; in beide gevallen was de stemming negatief; alleen dokter Tysebaert en Jan Francies Van Vooren waren voorstander²⁰⁷.

Ook de oprichting van een speciale commissie belast met de controle van de katholieke scholen, paste volledig in het kader van de toenmalige onderwijspolitiek. Daarnaast werden op regionaal plan reeds vanaf 15 december 1879 officiële comités voor het lager onderwijs aangesteld; voor het gebied Bassevelde-Kaprijke-Oosteeklo bestond dit uit :

- De Coorebyter, Pollet en Christiaen (Bassevelde);
- Van Hecke en H. Hamerlynck (Oosteeklo);
- Ingels en Van Damme (Kaprijke)²⁰⁸.

De publikatie van hogergenoemd comité - met enkel maar de vermelding van de familienaam - ging in Kaprijke niet onopgemerkt voorbij. De naam *Van Damme* was in deze gemeente inderdaad geen uitzondering en Jan Francies Van Damme, overtuigd katholiek, wenste geenszins de doeleinden van de minister te dienen. Op 30 december schreef hij de onderwijsminister een emotionele brief, die elke onduidelijkheid moest wegnemen²⁰⁹ :

“Mijnheer de Minister,

Sedert verschillende dagen vraagt men mij links en rechts of ik het wel ben die gij hier als lid van het officieel schoolcomité komt aan te stellen. Ik, Mijnheer, ik heb dat zeker nooit geloofd, maar daar de uitdrukking van den Moniteur, “Van Damme, particulier à Capryck” hiertoe aanleiding geeft (Mijnheer Ivo is koopman, Mr. Eduard is bakker en de andere Van Damme zijn landbouwers) kom ik Ued. verzoeken mij in mijne eer te herstellen en door Uw Staatsblad te melden dat het geenszins mij is dien gij beschikt om als lid van het schoolcomité onzen heiligen godsdienst te bestrijden.

Ik begeer niets meer dan als kristen te leven en te sterven, en altijd zou ik willen weerdig blijven de H.H. Sakramenten te ontvangen en daar dat alles onmogelijk is voor wie lid van een schoolcomité wordt - gelijk het de bisschoppen hebben verklaard - wil ik dus geenszins dit ambt uitoefenen en hiervoor, 't zij hier, 't zij in 't omliggende door iemand aanzien worden.

Aanvaard, Mijnheer de Minister, de uitdrukking mijner achting

(Get.) J. Fr. Van Damme

Caprycke 30 December 1879”

Als gevolg van dit schrijven werd pas in juli 1880 Eduard Van Damme, handelaar, als lid van het schoolcomité benoemd²¹⁰.

Ook E.H. Pieter Braem, pastoor te Kaprijke, was een verwoed tegenstander van de liberale onderwijspolitiek. Niettegenstaande zijn gevorderde leeftijd - hij was toen 65 jaar - zette hij zich zo onverdroten in voor de katholieke belangen, dat hij zelfs in de kamerzitting van 19 mei 1882 ter sprake kwam. Een verzoogschrift, ondertekend door 20 liberaalgezinden, vroeg dringend maatregelen tegen zijn persoon *“ten einde hij zich met meerdere rechtvaardigheid en volgens de voorschriften van zijn geestelijke bediening jegens zijne parochianen zou gedragen”*²¹¹. Concreet verweet men hem dat hij zijn herderlijke taak verzuimde ten voordele van de katholieke partij en dat hij een onverzoenlijke oorlog tegen het staatsonderwijs voerde.

Deze aantijgingen waren inderdaad niet uit de lucht gegrepen, want in 1881 en 1882 had hij verscheidene kinderen uit de gemeenteschool niet tot de Eerste Communie toegelaten. In de katholieke school werd godsdienstondericht gegeven; enkele leerlingen uit de gemeenteschool woonden dit bij, maar werden dusdanig behandeld dat hun ouders verkozen ze zonder godsdienst te laten opgroeien, liever dan ze verder door de pastoor te laten beledigen.

Met het overlijden van pastoor Braem op 23 mei 1884 verdween één van de bezielende krachten in de strijd tegen het rijksonderwijs. Na de parlements-verkiezingen van 10 juni van hetzelfde jaar verdween ook Van Humbeek van het toneel. De schoolpolitiek van de regering was een zeer dure onderneming gebleken: tussen 1879 en 1884 werden voor 26 miljoen nieuwe scholen gebouwd; sedert 1872 was de economische toestand geleidelijk aan verslecht en samen met de heffing van nieuwe belastingen op tabak en dranken, waren de electorale vooruitzichten weinig bemoedigend voor de liberalen. Het resultaat van de verkiezingen was dan ook een verpletterende nederlaag voor laatstgenoemden; Van Humbeek, gewezen minister van onderwijs, werd zelfs niet herkozen. Het gehate ministerie van openbaar onderwijs werd onmiddellijk afgeschaft en dit departement kwam opnieuw onder Binnenlandse Zaken. Reeds op 22 juli werd het parlement in buitengewone zitting bijeengeroepen om zo vlug mogelijk de liberale schoolwetgeving door een nieuwe te vervangen. Op 20 september 1884 werd de derde organieke wet uitgevaardigd; onder de voornaamste bepalingen vermelden wij o.m. dat

1. het lager onderwijs opnieuw in handen kwam van de gemeenten; met goedkeuring van de Bestendige Deputatie mochten zij vrije scholen aanvaarden of aannemen (aangenomen scholen);
2. de benoeming van de onderwijzers opnieuw vrij was; men moest dus niet langer houder zijn van een officieel diploma om in de gemeentescholen les te geven.

Wat te voorzien was, gebeurde: in de gemeenteraadszitting van 30 oktober 1884 maakte men dankbaar gebruik van de kansen die door de nieuwe schoolwetgeving geboden werden.

Tijdens de jaren van de schoolstrijd was het aantal leerlingen in de gemeenteschool voor jongens en meisjes sterk gedaald; de vrije jongensschool onder leiding van

Désiré Claeys en de vrije meisjesschool onder het bestuur van Louise Schollaert kenden integendeel een gestage groei. Met 8 stemmen tegen 1 (die van burgemeester Tysebaert) werd toen besloten²¹²:

1. de plaats van gemeente- en hulponderwijzeres van de meisjes af te schaffen en de beide leerkrachten in beschikbaarheid te stellen;
2. de plaats van hulponderwijzer bij de gemeenteschool voor jongens eveneens af te schaffen;
3. de vrije jongens- en meisjesschool van respectievelijk Désiré Claeys en Louise Schollaert aan te nemen;
4. de gemeenteschool voor jongens open te stellen voor jongens en meisjes en dit onder het bestuur van de gemeenteonderwijzer Engelbert De Clercq;

Het einde van de schoolstrijd betekende nochtans niet dat nu alle plooiën glad gestreken waren. De lokale tegenstelling gemeenteschool - vrije scholen zou nog een nasleep kennen door de tussenkomst van de hoofdinspecteur voor het lager onderwijs.

Op 11 januari 1888 schreef deze laatste in zijn verslag over de onderwijssituatie te Kaprijke dat het gemeentebestuur op eigen houtje twee klaslokalen van de gemeenteschool aan de vrije jongensschool van de heer Claeys had toegewezen, zonder voorafgaande bekrachtiging van dit besluit door de Bestendige Deputatie. Het leerlingen-aantal voor beide instellingen was inderdaad zeer uiteenlopend: de gemeenteschool beschikte over drie klaslokalen voor een totaal van 23 leerlingen, bestaande uit 12 jongens en 11 meisjes; de vrije aangenomen jongensschool telde 180 jongens. Het ware dan ook - althans volgens de hoofdinspecteur - verkieslijk deze beide scholen te laten fusioneren. En hier precies wong het schoentje. De lokale bevolking was de gemeenteonderwijzer niet genegen en wilde in geen geval van een versmelting van beide scholen horen, zolang Engelbert De Clercq als officiële hoofdonderwijzer zijn taak zou voortzetten. De raadsleden vonden het meer aangewezen dat hij met pensioen zou gaan, te meer daar hij reeds 30 dienstjaren achter de rug had. Voor het geval hij zou weigeren, waren zij zelfs van plan hem in beschikbaarheid te plaatsen. *“om reden dat de officiële gemengde school hier geene redenen heeft tot stand te blijven daar er thans geene twintig en zelfs geen tien huisvaders alhier zijn die het behoud of het bestaan onzer bijna onbevolkte officiële school vragen of eïsschen”* ²¹³.

Uit het verloop van de gebeurtenissen bleek echter dat het opdooien van de officiële school niet in een handomdraai gebeurde. Pas op 26 april 1890 gaf Prudence Van Hee haar ontslag als gemeenteonderwijzeres²¹⁴, hierin gevolgd door haar zuster Victorine op 28 maart 1891²¹⁵. Het zou uiteindelijk 11 juli 1891 worden vooraleer de plaats van *onderwijzer der gemengde gemeenteschool* werd afgeschaft en Engelbert De Clercq ter beschikking kon worden gesteld²¹⁶.

Het einde van de 19de eeuw was voor de katholieken in Kaprijke op onderwijsgebied een volledig succes: de vrije scholen voor jongens en meisjes konden voortaan reke-

nen op de financiële steun van de gemeente, en de bedreiging van rijkslagere concurrentie behoorde met het verdwijnen van de gemengde gemeenteschool voorlopig tot het verleden.

BESLUIT

In deze bijdrage poogden wij een beeld op te hangen van 500 jaar onderwijs in Kaprijke.

Hoe beperkt de middeleeuwse bronnen over dit onderwerp ook waren, toch bleek overduidelijk de monopoliepositie van de Kerk op dit domein; de scholasters of *scoelmeesters* waren in de regel geestelijken, die naast hun specifiek herderlijke taak ook voor het onderricht instonden.

Ook bij het begin van de Nieuwe Tijd kwam hierin weinig verandering; alleen van schoolmeester Franchois de Meyer weten we met zekerheid dat hij geen geestelijke was. Niettegenstaande het lager onderwijs zich beperkte tot elementaire noties van lezen, schrijven en rekenen, waren uiteindelijk toch een relatief groot aantal Kaprijkse studenten aan de Leuvense universiteit ingeschreven. Zoals verwacht kon worden, was hun studie meestal de voorbereiding op het priesterschap.

Ook tijdens de 17de en de 18de eeuw domineerde de Kerk de onderwijswereld. Wel ging de schoolmeestersfunctie geleidelijk aan - zij het dan onder toezicht van de geestelijkheid - volledig in lekehanden over; hierbij bleek dat de kosterfamilie Bocxtael het schoolmeesterambt gedurende meer dan 90 jaar ononderbroken waarnam.

Voor de grote wijzigingen in de onderwijswereld moeten we echter wachten op de periode van het Frans bewind; op kwalitatief gebied werd aanvankelijk weinig vooruitgang geboekt, doch met de alles overheersende positie van de Kerk was het gedaan.

Met de onderwijspolitiek van koning Willem I werd een stap in de goede richting gezet. De privé-scholen, meestal gehouden door weinig bevoegde onderwijskrachten, zouden weldra plaats maken voor gemeentescholen, waarin gediplomeerde onderwijzers hun ambt uitoefenden. De basis voor een onderwijsvernieuwing was gelegd en na de Belgische onafhankelijkheid kon men dan ook verder bouwen aan een meer gedifferentieerde schoolstructuur.

De komst van Louis Braet in 1835 - als gemeenteonderwijzer en kostschoolhouder - was voor Kaprijke een zegen. Dank zij zijn idealisme en vakbekwaamheid zou de Kaprijkse jeugd gedurende meer dan 30 jaar de kans krijgen om een degelijk onderrecht te genieten.

De evolutie van de socio-economische situatie tijdens de eerste helft van de 19de eeuw had de oprichting van nieuwe scholen voor gevolg. De zondagsschool bracht aan arme kinderen een elementaire kennis van lezen en schrijven bij; een kantwerkschool, opgericht in 1841, gaf aan de arme meisjes de kans een beroep te leren dat een interessante bijverdienste voor hun later gezinsleven kon opleveren. Voor de mannelijke telgen werd een leerwerkhuis opgericht, waarin de basistechnieken voor de textielbewerking werden bijgebracht. De crisis in de textielnijverheid rond het midden van de 19de eeuw verklaart de oprichting van een handwerkschool, waarin de meisjes werden voorbereid op een dienende taak bij de rijkere burgerij.

De tweede helft van de 19de eeuw stond te Kaprijke in het teken van een bouwpolitiek: de oprichting van een nieuwe gemeentelijke meisjesschool in 1861 en van een gemeentelijke jongensschool in 1870 bracht niet enkel een concentratie van de voorheen verspreide onderwijslokalen mee, maar was tevens een oplossing voor een steeds stijgend leerlingenaantal.

De liberale onderwijspolitiek van minister Van Humbeeck zette bij het katholiek denkend publiek in België heel wat kwaad bloed. De hieruit volgende schoolstrijd (1879-1884) zou - ook op louter lokaal niveau - voor heel wat animo en tegenstellingen zorgen. Met de terugkeer van een katholieke regeringsploeg in 1884 werd de onderwijswet van minister Van Humbeeck afgeschaft en lag voor de gemeentebesturen de weg open om de voorheen vrije katholieke scholen als gemeentescholen aan te nemen.

BIJLAGE 1

Bewijs der fondatie van wylent heer en meester Nicolaus vande Woestijne, canoynck ende heer franchois Luck, oom materneel.

Alsoo de voorseyde heeren hebben achtergelaeten eenige goederen (waervan de dry deelen bijden selven Woestyne en het vierde by den voornoemden Luck) tot het fondieren van seker bursen ter eeren van de H.H. drijvuldigheid, soo hebben sij by testament geautoriseerd hun beijde cosijns heer ende meester Marten de Rudder, cano-ninck van St. Wauburga tot Veurne ende heer ende meester Antonius Maeye, licentiaet in de H. Godheydt, pastor en deken van Hulst, tot het maeken van een absolu reglement der selve bursen als volgt :

1. Vooreerst dat uijt het inkomen der goederen sullen zijn 1, 2 oft 3, soo verre als 't selve inkomen hem strekt, elck burse voor de studenten in humanioribus tot rhetor

inclus ten hoogsten tot thien ponden grooten, en die sullen studeren in philosophie, godheyt, rechten of medecijnen tot Loven, parijs of dorjau ten hoogsten van veerthien ponden gr. courant t'jaers.

2. Dat de personen willende profiteren dese bursen moeten zijn van het geslachte der fondateurs ende anders geene, de naeste hebben de praeferentie ende met conditie van bequaemheyd tot tdiene van d'H. Kercke, soo in 't geestelijk oft in 't werelijck.

3. Dat niemand van deze bursen sal mogen profiteren ofte collateur wesen, ten zij hij en sij goet rooms catholyck sijn, en geensints suspect, oversulks sullen de collateurs voor het confereren deser bursen doen professie van het catholyck roomsch geloove, en doen sweiren met expresse intentie van de selve fondatie te weiren van eenige niet roomsch catholyck, ofte suspect van heresie.

4. Dat de intentie der fondateurs is voor de aerme ende niet voor de rycke der geslachte, oversulks moeten de aerme gepraefereert worden voor de rycke ex paribus aut fere paribus.

5. Tot deze burse mag niemand gepromoveerd worden ten sij ten minsten in syntaxi, ten waere daer geene studenten en waeren, alsdan sal hij die mogen profiteren van d' eerste schoole tot de promotie in artibus, ende ist dat hij ten minsten het derde deel der promoventen naer hem heeft, sal de selve burse mogen houden om te studeren in de Godtheydt in eene van de drij universiteyten tot vijf jaeren, ende in de rechten oft medeceynen tot twee of uytterlyck drij jaeren, want de intentie der fondateurs is, personen te queecken die de H. Kercke nut en profijtig sijn 'tsij met bedienen der pastorien of andersints in de kercke waerop de collateurs sonderlinge sullen letten.

6. Indien 't gevielle dat er geene en waeren der geslachte, die hem wilt tot de studie begeven, soo zal het inkomen van de collateurs gheemploeyt worden tot het queeken en leeren der aerme kinderen van het geslachte en dat er ook geene en waeren, zoo sal het incomen bewaert worden om eenige van den bloede te helpen tot staeten, besonderlijck tot den geestelijken staet.

7. Van dese fondatie sijn bij de fondateurs gesteld als proviseurs, administrateurs en collateurs heer en meester de Ruddere en heer en meester Anthonius Maeije, om te ontfanghen of ontfanger te stellen met salaris naer discretie met autoriteyt om tharlierder afscheede twee personen te denomeren in haerlieder plaetse, met geleyke autoriteyt van te kieser twee andere in hunne plaetse naer hunne dood ofte renunciatie en soo voorts, ende waer het saeke daer geene van het geslachte en waeren bequaem om te wesen proviseurs van dese bursen, soo sal die geconfereerd worden bij den archidiaken van brugge, bij den pastor ende burgemeester van Caprycke, die in sulck geval sullen wesen collateurs tot alderteyt dat er iemant van 't geslachte sal wesen bequaem om collateur te sijn der selve burse.

8. Waer het zaeke dat er eenigen proviseur in de administratie van dese fondatie onrechtveirdig handelde, men sal hem vermaenen, en niet gebeterd zijnde, zal den selven bij den archidiaken, pastor en burgemeester voornoemt met communicatie ende t'vois der vrienden van de fondateurs afgesteld worden, ende in syn plaetse eenen anderen gecoren worden, ende oft geschiede dat er maer eenen van 't geslachte en wierde bequaem gevonden om collateur te sijn, soo zullen de plaetse van den tweede proviseur bedienen, den Pastor ende burgemeester voornoemt.

9. De proviseurs sullen dat doen ter eeren Godts ende van het geslachte en sullen ook recompentie hebben naer behooren van dese fondatie en sullen rekeninge doen in handen van den archidiaken, archipriester ende penitentier van Brugge alle drij jaeren eens, welke drij persoonen voor hun toesicht en auditie elker rekeninge sullen hebben drij schellingen ende vier grooten courant.

10. Waer het zaeke dat 't geslachte der fondateurs waere te niet ende extinct, soo zal de collatie van dese burse hebben den archidiaken van Brugge met den Pastor en Burgemeester van Caprycke elk van gelyken en even kragtigen vois.

11. De proviseurs sullen sorgvuldig wesen, soo wanneer dat er eenige renten gelost of landen en goederen verkocht worden, om de penningen danof spruytende profijtelijk te employeren tot vermeerderinge van de fondatie.

12. Aldus geconcipieerd, vastgesteld ende gesloten zeventhienden maerte een duyst zes honderd en zeventhien. Was onderteekend M. De Ruddere, Anth. Maeye.

Aldus wordenlijk ende letterlijk gecopieerd door mij Dominicus Anthonius Luck, jongman binnen de commune van Waterdyck, prochie Bouchaute, den twintigsten junij duyst achthonderd en vijf.

BIJLAGE 2

Het geslacht Van De Woestijne en aanverwante families in de fundatie *Nicolaas Van De Woestijne*.

(zie schema hiernaast)

Gillis van de Woestijne x Catharina Luck
fs Nicolaas

° 1536
+ 22/01/1609

x

Marten DE
RUDDERE

Elisabeth
de Jaeger

ANTHONIS
(kanunnik)

Nicolaas

x

Livina v.d. Westhuysse

Livina
x

Catharina

x

Jan BOCHAUT

Pieter VAN DE VOORDE

Pieter

Tanneken

Betken

MARTEN
(kanunnik)

x

x

x

Jacquemijne

Guillaeme

Jooris DE SMET

Lammens
OBRECHT fs Arnaut

Tanneken

Joosijne

Pierijne

Maeyken

Janneken

BIJLAGE 3

Handthoeck der Schole tot Capryck. Anno 1690.

f. 1: *Zijn schole ghecomen den ii^{en} octobris 1690*

*Jan Baptiste de Mesele fs Jans 5 stuyvers ter maendt sol^l den 9 novembris,
den 4 januarij heeft thuyts gebleven
Abraham en Anna Maria fs Guillaeme
Joannes de Prince
Gillis de Muynck
Huybrecht en Francies Dhulst fs Francois
Joannes Bocxstaele fs Pieter
Marie de Wulf fa Joos
Jacobus Myle
Elisabeth de Smet
Joannes van Dabel
Pieter van Hecke fs Ryckaert
Anna Marie Huyghe fa Maximiliaen
Guillaeme Versuyt
Pieter Lanckaert
Elisabeth van Daebel fa Lieven
Joannes van Dabel fs Pieter, brandewijnmaker
Pieter Gallant
Theresia Meys fa Joannes
Joos van Eenaeme fs Paesschier
Francies fs Adriaens, gareelmaker
Catharina Thysebaert
Ryckaert Bombeke
Joannes de Coninck fs Adriaens
Marie Lanckaert
Susanneken Dauwe
Bauduyn, Emanuel en Jan Baptiste de Mey
Joannes Goethals fs Jans
Adriaen Thienpont fs Jans
Elisabeth Hoochstoel fa Guillaeme
Anneken van Maele
Adriaen, Baudewijn en Joanneken Huyghe
Pieter Claeys van Ecclou
Janneken van Hecke fa Christoffel*

f. 2: november

*Marie Threse van Vooren
Frans Droesbeke*

Pieter, Jacobus en Joannes Carré fs Jans
Lowijs Hiers
Elisabeth Sloovers
Elisabeth Gernaert
Joannes Gautiens
Joannes Bombeke
Janneken Sloovers
Pieter Hamerlinck
Jooris Mortier
Livyneken en Bernardus Maermans
Joosyntken en Pieternelleken Braet
Frans van Vooren
Lieven en Marie Anneken van Daebel
Jacobus Sabot
Marie Catharina vande Steene
Joanne Causmaeckers

f. 3: december

Martyntken Perre
Gabriel Minne
Pieter Wauters
Pieter en Jan de Pape
Marten vanden Bossche
Adriaen Heyne
Marie Anneken de Mol

BIJLAGE 4

Fundatie Carolus Jacobus de Bouck

Dese burse sullen moghen genieten de vrienden van den suppliant, soo van vaderlicke als moederlicke syde, ende die ontbreeckende, sullen die mogen genieten die van Capryck geboortig zyn, op den voet en conditie als hier naer volgt:

De bloedvrienden van vaders of smoederlicke syde sullen profiteren uyt de goederen der burse studerende in de *humaniora* ten tyde van ses jaren, niet langher ter somme van twaelf ponden grooten courant tjers. Ende commende tot de philosophie, sal hy in de pedagogie de lelie woonende genieten twee jaeren, elck jaer tot vierentwintig ponden grooten courant, soo nochtans dat hy om geseyde burse voorders te profiteren, moet gepromoveert syn in philosophie *ante medium* ten late.

Ende indien iemant, vriend synde, naer den Heer ernstelick gebeden te hebben, meinde syn roep niet te syn den geestelyken staet te aenveerden, sal hy gepromoveert synde als boven de gesejde vierentwintig ponden 't jaers vermogen te profiteren in de rechten tot Loven oft wel in de medecine aldaer, ten tyde van ses en dertig maenden, niet langer, profiterende 's maendelicks twee ponden grooten courant, tot welke ses en dertig maenden habitatie hy de borse niet langer als vier jaren naer syne promotie magh besitten: soo nochtans dat hy gedurende heel dien tyd moet wonen in een collegie van gesejde universiteyt en het tweede jaer zal moeten gedan hebben syn baceliars dispuyt.

Maer gepromoveert als boven gaende naer de theologie sal hy vrient synde, de gesejde vierentwintig ponden sjaers mogen genieten tot Loven in het groot oft het Pause Collegie, ten tyde van ses jaeren, soo nochtans dat hy gedurende de ses jaeren Syn hoogweerdigheyt den bisschop van Brugge, sulks geraedig vindende, een oft twee jaeren de gesejde vier en twintig ponden sal mogen profiteren in het seminarie van Brugge.

Ende tot Loven woonende, moet hy het vierde jaer van theologie worden *bachelarius formatus*, het vyfde jaer moet hy doen twee dispuytten *ad licentiam* als ook twee dispuytten het sesde jaer, andersints den act van bachalaureus en voorder dispuytten niet willende doen, moet hy teynde van het vierde jaer van theologie de burse verlaten.

Den goon dees burse in theologie is genietende moet sig verbinden en bequaem maeken tot het aenvaerden zielelast, ende moet syn aen de orders van den bisschop van Brugge in dit zielelast te aenveerden, wanneer, soo en daer het den bisschop sal believen.

Ende aengesien het de intentie is van den fondateur het bisdom van Brugge besonderlick hier door van persoonen tot zielelast bequaem te voorsien, sal hy vrient, synde van een ander bisdom, aler te becommen collatie van de burse tot de theologie, van zyn overheit, indien het den bisschop van Brugge geradig vint, moeten becommen zijn *exeat* om in het bisdom van Brugge te coomen; vertoonende onder andere den wille ende de intentie van den fondateur ende het faveur van gesejde burse.

Van het bisdom van Brugge nu synde, 't sy vrient of geen vrient, waert dat hy in een ander bisdom met denominatie van Loven bequaeme een pastorye oft ander beneficie, sal hy ten profyte van de burse moeten wedergeven vyftig ponden courant gelt omdat hy het bisdom van Brugge berooft van syn dienst: stellende tot dien eynde borghe ende cautie genoegsaem.

Gheen vrient in de studien synde, nochte sig presenterende tot deselve, vermogen die geboortigh syn van Capryck uyt de gesejde burse te profiteren in de philosophie ten tyde van twee jaeren tot vierentwintig ponden grooten courant gelt tjaers, soo nochtans, dat sy om die voorder te blyven profiteren sullen moeten gepromoveert syn *ante medium stricte*, vermogende dan die in theologie ende niet anders te profiteren noch vyf achtereenvolgende jaeren, doende hun dispuytten als boven vernelt.

Maer indien tusschen die jaeren een vrient sig presenteert tot de burse om die te genieten in de cleyne studien, sal dien vrient moeten wachten van die te profiteren tot dat dien van Capryck vier jaeren in theologie sal gehad hebben, nemaer iemant van

de vrienden sig presenterende tot de hooge studien, philosophie oft theologie, sal den goon gheen vriend is, de burse moeten cederen t'eynde der dry jaeren theologie.

Wel te bemerken nochtans gheen vriend tot de burse sikh presenterende, van Capryck gheen en sullen aengenomen worden als van noode hebbende vervolgens de armste en bequaemste tot het zielelast, indien sy daer naer bequaem gevonden worden: daerom versoecke ik den oudsten heer pastoor van Caprycke hy proviseur en collateur wilt syn, op dat hy geen vrienden sikh presenterende van de behoefteghyheit en bequaemheit van die van Capryck beter oordeele; welcken heer pastor met een van de naerste vrienden gesaementlick soo aen vrienden, als aen die van Capryck de burse sullen vergheven.

De collateurs en sullen niet meer moghen profiteren van aen wie de burse geconfeereert wort, als elck acht schellingen courant voor ieder collatie : te weten elck acht schellingen voor collatie van cleyne scholen, elck acht schellingen voor collatie van philosophie en elck acht schellingen voor collatie in theologie, rechten oft medecine. Indien eenige moeyelickheyt ontstonde, 'tsy wien den naersten vriend is tot het profiteren der gesejde burse, 'tsy wie soude moeten collateur syn, 'tsy aen eenige ander saeck, dees burse oft fondatie raeckende, sullen die beslist worden door den oudsten heer pastor van Capryck, ende sal dien, denwelcken hy oordeelt die burse te moeten profiteren, deselve absolutelick sonder eenig appel vermogen te genieten, als oock den by hem als naersten vriend geoordeelt, sonder eenige moeyelicheit oft proces te moghen instellen, proviseur wesen: immers is de absolute wille en begheerte van den suppliant fundateur dat alle moeyelickheden die hier jegens soudon connen rysen, sonder eenigh appel sullen geoordeelt worden en zyn oordeel in alles sal worden gevolgt; biddende tot glorie Gods en vermyden processen, hy dat last ghelieve te aenveerden.

Indien gheen vriend of vrienden sig en presenteerden om collateur te syn, versoecke den heer landtdeckken van het district van Ardenburg collateur te willen zyn nevens den oudsten heer pastor van Capryck.

Voorders en is het de intentie niet van den fundateur de kerck van Capryck ergens in ten minsten te beswaeren. Daerom in cas van reductie der renten geen incommen genoeg ware tot het gheven van vier en twintig ponden s'jaers in de hooghe studien en twaelf ponden tjaers in de cleyne studien, sullen sy dees burse genietende, moeten sig vergenoegen met te genieten twintig ponden grooten 'tjaers in de hooghe studien en thien ponden grooten 'tjaers in de cleyne studien, immers niet meer als het revenue van de renten is bedraegende; ende in cas van baetelick slot, sal het selve blyven by den ontfanger der kerck, tot dat hy sal hebben vyftig ponden wisselgelt, hetwelck alsdan sal worden aengheleyt ten profyte van de burse en soo voors om t'allen tyde vier en twintig ponden te kunnen uytmaeken. Welke burse tot vier en twintig ponden incommen hebbende, sal de excrescentie of baeten van de burse ontfangen worden door de heeren pastors van Capryck tot het coopen schoon linwart oft schoon ornamenten ten dienste van de kerck van Capryck : sullende ten dien eynde gehouden worden in de kercke rekening een particuliere rubrieke, op dat kan ghesien worden wat baeten de burse is hebbende, van de welcke den collateur vriend synde, telcken dry jaeren eens sal moghen nemen inspectie.

Waer het saecke, tgoon den Heer van ons gelieve afteweeren, de stede van Capryck

quaeme en bieve onder het ghebiet der ketters, ende soo misschien de goederen der kerck aldaer, tot ander eynde als tot voortghanck der Roomsche Kerck religie gebruyckt wierden, sullen in sulck geval, de collateurs vermoghen de penningen en capitaelen der burse weer te eysschen, ende de sorgers der kerck moeten aen de gesyde collateurs wedergeven; ende sy ergens ofte in een roomsche universiteyt oft ergens in een roomsche secure plaets, deselve aenleggen ten besten doenelyck. tot het profyt en op de conditien hierboven vermeld van deselve burse.

Eyndeling reserveert den fondateur geduerende zyn leven het inkomen van de gesyde burse, om daarvan te disponeren soo in studien als andersins tsynen beliefte en welbehagen.

En aengesien sulks niet en kan geschieden sonder prealabel adveu. approbatie en aggregatie van UE. doorluchtigste hoogwaardigheid, soo is't dat den suppliant tot UE. sig is keerende biddende dees fondatie te approbeeren en aggreeren op conditien boven vermeld ende de voornoemde renten te doen en laeten accepteeeren van die en waer het behoort. Ende in cas misschien de kerck van Capryck de gesyde renten. ten eynde voorseyt, niet en vermochte te accepteren, die te laeten accepteren door de armmeesters der gesyde stede; beloovende tot indemniasie van de kerck, indien sy dees fondatie vermacht te aenveerden, indien niet, tot indemniasie van den armen te gheven vyf en tseventig ponden wisselgelt, met voorder last van te laeten doen jaerlicks een jaergetyde met de *libera*, waervoor de pastors sullen hebben tien schellingen courant, den coster twee schellingen courant, den klockluyder twee schellingen courant, den organist met den blaeser t'samen twee schellingen courant en uytghe-deelt worden thien schellingen courant in broot, t'saemen ses en twintig schellingen courant. Soo dat noch jaerlicks sal overschieten met de twee schellingen van segel tot quitantie, een pont twaelf schellingen courant.

Het welck doende, sult grootelicks verplight houden dien, den welcken tot confirmatie end affirmatie van alles hierboven staende, d'eere heeft te syn.

Seer hooghweerdigh heer, UE. doorluchtigste hoogwaardigheid.

Ootmoedigsten en onderdaenigsten dienaer, Carolus-Jacobus de Bouck, pastor in Capryck.

BIJLAGE 5

Reglement voor het onderwijzersgezelschap van Jan-Baptist van Peene (1820)

Het jaer achttien honderd twintig den vijftienden der maend july, de onderschrevene J.B. Dhondt te Lembeke, G.B. De Coster te Zelzaete, A. De Schepper, L. De Pauw beyde te Assenede, en J. Van Zele te Watervliet, alle draegers van een volmagt tot het onderwijzen der jeugd:

Saemen geroepen door J.B. Van Peene, zijner Majesteyter begunstigen Schoolonderwyzer te Bouchaute, ten eynde in te rigten een onderwyzers Gezelschap

voor oogmerk hebbende de oefening hunner ryke en vloeyende Moedertael; en de daerstelling van eenen gelyk maetigen Schoolregel zoo van spel als waere taelgronden. gestaefd volgens de beste nederduydsche taelbouwers: hebben het gezeyde Gezelschap ingesteld op de volgende voorwaerden :

Art. 1: Het bestuer deezes Broederschap zal bestaen uyt twee Leden: eenen Voorzitter en Secretarier, te gelyk zal den voorzitter penningmeester weezen; hij heeft ook het recht van eene dubbele stem, in de gevallen waer het zoude kunnen noodig zijn.

Art. 2: Den Voorzitter en Secretaris zullen uyt den schoot der Maetschappij met meerderheyd van stemmen voor een jaer gekoozen worden. Den eersten keus zal onmiddelyk naer de goedkeuring deezer plaets hebben; t'elken jaere zal men ook een voorzitter en Secretaris eel lid der Maetschappij aenvoegen, die in hunne afwezigheyd deeze eerste zullen vervangen.

Art. 3: Elken persoon van goede zeden, zal tot Lidmaet kunnen worden aengenoomen : hy zal zich daer toe schriftelyk moeten aengeeven by den Secretaris, mits bewyzende dat hy als onderwyzer wettelyk is aengenoomen.

Art. 4: Er zullen ook moogen aengenoomen worden, werkende en niet werkende (honoraire) leden, zoo binnen als buyten dees District of Provintie woonende, mits bewyzende zoo gezegd is in artikel 3. Zy zullen aen geene boeten onderhevig zyn, ter uytzondering nogtans van de jaerlysche vergaederling.

Art. 5: De Maetschappij zal vergaederling houden den eersten zaterdag van elke maend : voorloopig zal de zittingsplaets voor elke bijeenkomst in de vergaederling bepaeld worden. Elke vergaederling moet ten minsten de helft der leden uytmaeken, eer zy kunnen overgaen tot eenige werking of stemming.

Art. 6: De zittingen zullen geopend worden door het hoofd der Maetschappij, naer welke opening, den Secretaris de naemlyst der Leden zal afleezen.

Art. 7: Elk lid is verbonden in alle vergaederlingen tegenwoordig te zijn, op verbeurte van vijftig cents, ziekte of uytlandigheyd zullen eeniglyk hier van bevryden (uytlandigheyd word verstaen buyten de provintie Oostvlaenderen) met voorloopige kennisgeving aen het naestwoonende lid der Maetschappij, belast met aen de vergaederling hiervan verslag te doen.

Art. 8: De voorzitter en Greffier zijn gehouden indien zij, voor het geval in 6en artikel voorzien, de vergaederling niet kunnen bijwoonen, de noodige stuks die zij bezitten, raekende de Maetschappij, in de vergaederling te zenden, op verbeurte van dry guldens nederlands, in diergelyk geval worden zij vervangen, by artikel 2 vermeld. Alle de boeten zullen zijn in profyte der Maetschappij, de welke op maening van den ontfanger betaelt moeten worden.

Art. 9: Naer de opening van elke vergaeding moet eene of meer van de volgende vraegen de werking der Maetschappij uytmaeken, te weeten : zoud'er middel zyn om eenen gelyken schoolregel aen te neemen, zoo Ja ... welke? - waar er geene mogelykheid om eene gelyke spelling in ons onderwijs te gebruyken? zoo Ja ...welke? - Waere het moogelyk in ons onderwijs gelyke tael- en grondregels te kunnen aenneemen? zoo Ja ... welke? - Zouden wy in ons onderwijs niet kunnen gebruyken gelyke leesboeken? zoo Ja ... welke? - Waere het niet prysbaer dat men de Jeugd de Aerdrykskunde op eenen gelyken voet onderwees? zoo Ja ... Welke werken gebruykt men daer toe? Enz..

Art. 10: Den voorzitter zal naer de opening der vergaeding, eene meer, van de vraegen by artikel 8 aen de leden voordraegen, en er zal met meerderheyd van stemmen (indien er stoffe is) beslist worden, of de zelve mondeling of schriftelyk moeten worden beantwoord. By geval de vergaeding in voordeele van het schryven beslist, zullen de antwoorden van elk lid moeten ingegeven worden in de eerstvolgende vergaeding, om overzien te worden en met ryphen raed en goed oordeel gezeyde vraegen te beslissen, om ten deele of in het geheel goedgekeurt of verworpen te worden.

Art. 11: Een werk voltooyd zynde, en de maetschappy genegendheyd hebbende om het zelve door den druk gemeen te maeken, zullen er twee volmagtigde uyt den schoot van het Broederschap by stemming gekoozen worden, draegende voorafgaendelyk eene volmagt van de Weldele Grootachtbaere heeren Gedeputeerde Staeten, om ingevolge de wet van den 23 van herstmaend 1814, hetzelve uyt naem der Maetschappy en ten haeren koste te doen drukken, mits hunnen reyskosten te worden betaelt; zullende de gevolmagtigde gehouden zyn ter eerstvolgende vergaeding, verslag van hunne werking te doen. De uytgave van alle werken, moet geschieden in den naem der Maetschappy, en moeten alleen bekrachtigt zyn met het handmerk van den Secretaris.

Art. 12: Den hoofdbestuerder houd de briefwisselingen, waer het zoude kunnen behooren; de verschooten van de vracht der brieven zullen hem worden voldaan.

Art. 13: Indien er buytengewoone vergaedingen, door dringende noodigheden vereyscht wierden (die doch altijd moeten plaets hebben op eenen zaterdag) zal den hoofdbestuerder aen den Secretaris beveelen, alle de leden schriftelyk te verwittigen; de brieven niet vrachtvry konnende verzenden, zullen door de maetschappy zijne verschooten worden voldaan. In buytengewoone vergaeding word niets verhandeld dan de reden der bijeenroeping.

Art. 14: De maetschappij zal doen vervaerdigen eenen stempel, draegende voor opschrift *School-maetschappij van't District Eecloo, Provincie Oostvlaenderen*; waermede den magtbrief (diplom) van ieder lid, en alle de werken der Maetschappij zullen worden gestempeld.

Art. 15: Elk is ontslagen als lidmaet deezer maetschappy, met het ingeeven van zinnen magtbrief (diplom). De uytgaende leden en zullen geen recht kunnen voorderen op den eygendom der voorwerpen van het Broederschap.

Art. 16: Den ontfanger zal geene betaelingen moogen doen, op wat voorwendsel het zij, zonder van schriftelyk bewys voorzien te zyn, bekrachtigt met het handteeken van de meerderheyd der leden.

Art. 17: Jaerlyks op den eersten zaterdag der maend January, zal den ontfanger in algemeene vergaederinge, van zijn handelingen rekening doen.

Art. 18: Alle de bovenstaende artikelen hebben kracht van wet, verbindende zich de leden by hunne handteekening tot het getrouw nakoomen der zelve.

Art. 19: Deeze zullen door de tusschenkoomst van den WelE^{en} Gestrengen heer Districts Commissaris van Eecloo ter goedkeuring van de WelE^e Groot-Achtbaere heeren Gedeputeerde Staeten deezer provincie gezonden worden.

Aldus gedaen in onze eerste vergaedering,
ten huize van J. De Wispelaere te Bassevelde,
Provincie Oostvlaenderen, daete als boven.

BIJLAGE 6

Reglement van de kantwerkschool te Kaprijke (1844).

Art. 1 : De Spellewerckschool onder het toezicht der Commissie en inwendig bestuur van Joffrouw Constance Dehooon wordt bij deze aangenomen tot Gemeenteschool onder de volgende bepalingen:

a. Zij wordt uitsluitelyk bestemd tot het leeren aen kinderen van het vrouwelyk geslacht van handwercken tot broodwiningen strekkende, zoo als tegenwoordig het spellewerck en bij voorkomende gelegenheid alzulke handwerck als de gemeenteraad zal oordeelen daertoe te behooren.

b. Tevens zullen de kinderen daer onderwezen worden in de Godsdienst en zedeleer, het lezen, het Schrijven, het rekenen en de Eerste grondgrondregels der moedertaal tot zoo ver als het meisjens van dien stand behoort, ten dien opzichte wordt dezelve onderworpen aen de inspectie door de wet op het onderwijs daergesteld.

c. Zij zal altoos bij voorkeur aenvaerden de kinderen van behoeftige of weinig begoevede vaders ingevolge de wetten en reglementen op het kosteloos onderwijs. Indien zij

kwam aan te nemen betalende leerlingen zal derzelve schoolgeld ontvangen worden ten voordeele der Gemeentekas.

d. De winst der kinderen is teenmael t'hunnen voordeele en wordt er ten dien einde nauwkeurig boek van gehouden. Het hooger opzicht en administratie der school is aen het gemeentebestuur het inwendig bestuur onder dankbetuiging voor voorleden diensten opgedragen aen Joffrouw Constance Dehoon met verzoek van in hare goede zorg wel te willen volharden.

Art. 2: Tot Gemeenteonderwijzeres wordt onder agreatie van die het behoort genomen de thans fungerende meestersse Joffrouw Adelaide Slock, met eene jaerwedde van twee honderd vijftien francs en een vrije woning wanneer zij zal goedvinden het gemeentelokaal te komen bewoonen.

Art. 3: Tot betaling der ondermeesterssen en schadeloosstelling voor de bekwaamste spellewerksters als opziensters gebruikt tot het aenkoopen van boeken en verdere schoolbehoefden alsmede tot onderhoud van vuer en licht wordt er door den Gemeenteraad als toelage voor het onderwijs der behoeftige kinderen op den voet van art. 20 § 4 der wet van 23/09/1842 aen de directrice der school betaeld tot drij franc sjaers voor ieder behoeftig kind haer ingevolge de beschikkingen van het koninglijk besluit van 26 mei 1843 toegezonden.

Art. 4: De bepalingen van het tegenwoordig besluit zullen kracht hebben met den aenvang des schooljaers 1844-1845; de gelden tot dien einde benoodigd zullen genomen worden uit de beschikbare fondsen behoudens regularisatie.

Art. 5: Het tegenwoordig besluit zal aen de Permanente Deputatie ter goedkeuring worden overgemaakt.

BIJLAGE 7

Alfabetische lijst van onderwijzers en hulponderwijzers te Kaprijke tijdens de 19de eeuw (*)

Naam	Functie	Ambtstermijn(en)
Jules BONQUET	Hu	1896 - ?
François BOVIJN fs. Gregorius	Ge	1797 - 1811
Karel BRAET fs. Louis	Hu	1862 - 1863
Louis BRAET	Ge + Ko	1835 - 1866
Charles Louis CLAEYS	Hu	1868 - 1869 1874 - 1875

Désiré CLAEYS	Hu	1869 - 1873
	Ho	1879 - 1887
Emiel CLAEYS	Ho	1887 - 1913
Engelbert DE CLERCQ	Ge	1879 - 1892
Omer DE CLERCQ	Hu	1898 - 1913
	Ho	1913 - 1933
Dominicus DE GROOTE	Ond	1824 - 1836
Gustaaf DE VAERE	Hu	1868 - 1879
Gustaaf DE VREESE	Hu	1861 - 1862
Florimond EECKMAN	Hu	1873 - 1874
Bernardus GEIRNAERT	Ge	1822 - 1830
August MELCHERS	Hu	1877 - 1879
Jules Karel MESTDAGH	Hu	1896 - 1909
Jaecques Bernard MOENS	Ge	1815 - 1822
Henri REYNIERS	Hu	1863 - 1865
Albinus VANDERVENNET	Hu	1860 - 1861
François Pieter VERBIEST	Ge	1801 - 1809
		1830 - 1832
Jozef VERDICK	Hu	1875 - 1877

(*) Gebruikte afkortingen: Ge: gemeenteonderwijzer
Ko: kostschoolhouder
Ho: hoofdonderwijzer
Ond: onderwijzer privé-school
Hu : hulponderwijzer

BIJLAGE 8

Alfabetische lijst van onderwijzeressen en hulponderwijzeressen te Kaprijke tijdens de 19de eeuw (*)

Naam	Functie	Ambtstermijn
Hélène DE CLERCQ	Hu	1897 - 1919
Marie Thérèse DOBBELAERE	Hu	1838
Caroline DU PRÉ	Hu	1857 - 1859
Rosalie DU PRÉ	Ond	1859 - 1860
Ursula JOCQUÉ	Ond	1852 - ?
Caroline LACAEYSE	Hu	1838
Caroline Leonie LECAT	Hu	1896 - 1897
Mathilde MESTDAGH	Ho	1896 - ?
Ursumarine MINET	Ond handwerkschool	1847 - 1852

Marie Thérèse REYGAERT	Ond kantwerkschool	1860 - ?
Emma SCHOLLAERT	Hu meisjesschool	1892 - 1934
Louise SCHOLLAERT	Ho meisjesschool	?
Mathilde SCHOLLAERT	Ho meisjesschool	1886 - 1930
Christine SIERENS	Hu	1838
Adelaïde SLOCK	Ond kantwerkschool	1841 - 1857
Caroline VAN DE VOORDE	Hu	1838
Adelaïde VAN DEN BROUCKE	Ond bewaarschool	1824
Amelie Sidonie VAN HEE	Ho Ge	1861 - 1890
Victorine VAN HEE	Hu Ge	1861 - 1891
Sophie VAN ZELE	Ond kantwerkschool	1857 - 1860

(*) Voor de gebruikte afkortingen, zie bijlage 7.

NOTEN

1. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.040; H. DE RIDDER-SYMOENS, *Studenten uit het Meetjesland aan Europese universiteiten*, in *Liber Amicorum Achiel De Vos*, Evergem, 1989, p. 113, vermeldt in bijlage 2 reeds een Balduinus de Gandavo de Caperike "*dispensatus quia accepit scholas in Caprike*" tussen 1425 en 1427.
2. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.040.
3. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.046.
4. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.046.
5. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.046 vermeldt zelfs dat deze beslissing te lezen stond op f. LXXXVI; helaas zijn deze schepenregisters niet bewaard gebleven.
6. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.046.
7. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.047.
8. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.051: "*Item als den biscop van de scoelkinderen hier zijn fecste hilt ende dat hij met zijnen gheselscepe hadden geweest teeclo ghenowichte doende, was ghesconken thuerliedre costewaert 4-3-0 lb. par.*"
9. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.100.
10. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.103.
11. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.105.
12. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.109.
13. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.110.
14. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.112.
15. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.112: "*Item also den Bailliu scepenen ende clerxq metg. de pastoirs en de kermeesters vander kercke van Caprycke ghevocepreet bodden gheweest omme te stellene, makene ende doen expedierene tcontract ghevoeltemqueert tuschen hemlieden ende meester franchoyx de Meyere, scholaster*".

16. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.115; vanaf 1568 zou deze Franchoyts de Meyer het ambt van baljuw te Kaprijke uitoefenen: "*Item betaelt franchoyts de Meyer, bailliu, wilent scolaster deser stede ...*"
17. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.117.
18. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.118.
19. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.118.
20. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.119.
21. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.119.
22. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.119: "*Item betaelt over tverlanghen ende vermeerderen vande schole, over maken van een privaet ende zwijscot. Item over tleggghen vanden zolder over de schole zijnde een camer omme den scholaster mids dat hij beneden zeer nauwe ghehuust es ende cleene plaetse heeft omme hem ende de kinderen te logierne, over tmaken ende leverynghe vanden haute daertoe veroirboort...*"
23. De laatst bewaarde rekening waarin Matheus Wolperdinck als scholaster vergoed werd, eindigt op 13 september 1579 (ARA-RK, stadsrekening Kaprijke, nr. 33.126).
24. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.125.
25. ARA-RK, stadsrekeningen Kaprijke, nr. 33.125.
26. H. DE RIDDER-SYMOENS, *a.w.*, passim.
27. H. DE RIDDER-SYMOENS, *a.w.*, p. 113.
28. R. BUYCK, *Kerkelijk en parochiaal leven te Kaprijke (13de-18de eeuw)*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 44 (1993), pp. 5-77.
29. Deze biografische gegevens over Nicolaas vande Woestijne zijn afkomstig uit een met de hand geschreven document waarvoor geen exacte referentie op te geven is.
30. Zie bijlage 1, art. 2.
31. Zie Bijlage 2, 'Fundatie Nicolaas vande Woestijne'.
32. Zie bijlage 2 : dit is een vereenvoudigde versie van de 17de-eeuwse genealogie (RAB, notarieel depot).
33. Een bewijs daarvoor wordt ons geleverd door de kerkrekeningen: op 23 juni 1609 is er de auditie over de ontvangsten en uitgaven van de jaren 1604 tot en met 1607. Daaruit blijkt dat primo er nog maar 3 pachters het werk op hun land hadden hervat en secundo de noodzakelijke kerkelijke diensten verricht werd door priesters uit andere parochies. De ontvangsten waren trouwens beperkt tot de inning van de landbouwпachten; enkele jaren later kwamen daar steeds als vaste bronnen van inkomsten bij: *de penninrenten, de losrenten de renten van de cappelrije van O.L.Vrouw en van Sint Nicolaus, de renten van de Coorehidersdienst, de imposten op het bier en de aelmoesen*. (RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 29).
34. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 31 f. 93.
35. RAB, Brugse Vrije, nr. 11.716.
36. R. BUYCK, *De armenzorg te Kaprijke (1525-1796)*, in *A.M.*, jb. 35 (1984), pp. 181-182.
37. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 62, rekening over het jaar 1634, f. 4 v.
38. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 64: "*Item betaelt aen Gheeraert Bockstael, coster ende scholaster deser stede over een jaer pentioen verschenen prima septembris 1646.*"
39. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 40: "*27 julii sepultus gerardus boxstael custos oppidi de Caprycke solemniter cum exequijs summi officii celebratis 11 septembris...*"
40. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 37.
41. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 64, rekening over het jaar 1648: "*Item betaelt aen de weduwe van Mr Gheeraert Bockstael ter causen haeren sone heeft bedient de costerije ende scholasterije deser stede over een jaer pentioen van thedienen van dezelve ende scholasterije verschenen prima septembris 1648...*"
42. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 66, rekening over het jaar 1664: "*Item aen Symoen Bocxtael 12-0-0 lb. gr. over een jaer pentioen van te bedienen de costerije midsgaders door Andries Bocxtael de scholasterije deser stede staende te verschijnen prima septembris 1664...*"
43. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 41.
44. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 41.
45. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 1, f. 42 v.
46. SAG, Vreemde steden, nr. 57.
47. Zie bijlage 3.
48. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 648.
49. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 648.
50. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 648.

51. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 354, f. 194.
52. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 43, f. 20.
53. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 354, f. 20 e.v.: "*Item vint men goet aen diversche pachters van het Rysselhof verschenen tot ende met 1686 ... 25 ponden groten ...*"
54. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 354, f. 20 e.v.: "*Ghevende den hauder te kennen dat alsoo hij ontfangher is over de kercke ende Aermen deser stede ...*"
55. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 43, f. 23.
56. Dit waren: Franciscus (° 7 okt. 1689), Elisabeth Theresia (° 28 sept. 1691), Bernardus (° 24 jan. 1694), Bernardus Alexander (° 31 okt. 1698), Philippus en Pieter (° 9 apr. 1701).
57. H. DE RIDDER-SYMOENS, *a.w.*, p. 108, nr. 113.
58. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 360, f. 248 v.
59. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 360, f. 248 v.
60. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 360, f. 248 v.
61. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 46.
62. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 525.
63. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 525.
64. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 11, f. 216.
65. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 11, f. 221 v.
66. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 11, f. 221 v.
67. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 649, f. 6 v.
68. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 649, f. 7.
69. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 649, f. 12.
70. De zaak Hemeryck werd door de heren van het Vrije uitgesproken in het nadeel van Kaprijke op 22 februari 1724 (RAG, Fonds Kaprijke, nr. 649, f. 27 r. en v.).
71. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 649, f. 21 v. - 22 v.
72. Hij stierf op 25 maart 1761 en was toen 70 jaar oud.
73. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 2, f. 683 v.
74. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 3bis, f. 315.
75. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 2, f. 692.
76. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 3bis, f. 396.
77. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 3bis, f. 450 v.: zij was bij haar overlijden 46 jaar oud.
78. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 101, rekening over het jaar 1748, f. 41 r. en v.: "*Betaelt aen Jacobus Emanuel Wydooghe, organist ende schoolmeester deser stede over een jaer dienst in te houden de schoole deser selve stede ende oock ten opsichte vande aerne kinderen grtis te leeren ende onderwijsen alsmede over het spelen op den orghel ter eeren godts ende omme te annmeren de ghemeentenaren tot den goddelycken dienst... verschenen kersavondt 1749...*"
79. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 101, rekening over het jaar 1749, f. 32 r. en v.
80. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 102, rekening over het jaar 1751, f. 68 v.
81. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 11, f. 2214.
82. SAE, Huwelijksregister, nr. 171, f. 2232 v.
83. Dit waren Carolina Benedicta (° 6 nov. 1750), Jan Baptiste (° 9 aug. 1752), Isabella Coleta (° 3 febr. 1754), Liberius Albertus (° 13 mrt. 1755), Maria Theresia (° 7 sept. 1757), Franciscus Antonius (° 14 mrt. 1759), Angela Judoca (° 19 nov. 1760), Regina (° 25 juni 1763), Catharina Francisca (° 18 juli 1765), en Engelbertus (° 15 mei 1770); op 8 september 1756 haarde de moeder een kind dat onmiddellijk na het doopsel stierf en op 23 december 1761 stierf een meisje bij de geboorte.
84. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 3bis, f. 412.
85. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 3bis, f. 429 v.
86. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 3bis, f. 437.
87. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 3bis, f. 448 v.
88. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 3bis, f. 453 v.
89. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 3bis, f. 475 r et v.
90. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 6, f. 1531.
91. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 11, f. 2214.
92. H. DE RIDDER-SYMOENS, *a.w.*, pp. 99-117.
93. R. BUYCK, *De margstraat van Eeklo. Bijdrage tot de sociaal-economische geschiedenis van de 18de eeuw*, Gemeentekrediet van België, Historische uitgaven, nr. 63, 1982. Uit het onderzoek van de ommestellinglijsten bleek dat de griffier de hoogst getaxeerde *stedelijke* inwoner was; slechts uitzonderlijk bereikten textiel- en granhandelaars hetzelfde niveau.
94. H. LÉNTZ, *Fondations de bourses d'étude établies en Belgique. Tome III*, Bruxelles, 1893, pp. 161-168.
95. RAG, Scheldedepartement, nr. 3057/76.
96. RAG, Kerkarchief Kaprijke, nr. 10, f. 1949 v.
97. RAG, Scheldedepartement, nr. 3743/4.

98. RAG, Schelvedepartement, nr. 3057/91.
99. RAG, Schelvedepartement, nr. 3057/102.
100. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1828-1836, f. 28 v.
101. RAG, Hollands Fonds, nr. 327/10.
102. RAG, Hollands Fonds, nr. 327/5.
103. RAG, Hollands Fonds, nr. 373/10.
104. RAG, Hollands Fonds, nr. 373/10.
105. RAG, Hollands Fonds, nr. 373/10.
106. RAG, Hollands Fonds, nr. 373/10, cote A; Kaprijke was op dit gebied trouwens geen uitzondering; ook op andere plaatsen stond men voor analoge situaties. Zie in dat verband M. DE VROEDE, *Van Schoolmeester tot onderwijzer*, Leuven, 1970, pp. 54-55.
107. RAG, Hollands Fonds, nr. 320/7.
108. RAG, Hollands Fonds, nr. 320/5.
109. Zie bijlage 5.
110. RAG, Hollands Fonds, nr. 320/5.
111. RAG, Hollands Fonds, nr. 320/5.
112. RAG, Hollands Fonds, nr. 320/5.
113. Over het belang en de verspreiding van deze onderwijzersgezelschappen, zie M. DE VROEDE, *a.w.*, pp. 127-129 en passim.
114. RAG, Hollands Fonds, nr. 331/6.
115. RAG, Hollands Fonds, nr. 911/6.
116. RAG, Hollands Fonds, nr. 911/6: gemeenteraadsverslag van 23 december 1825.
117. RAG, Hollands Fonds, nr. 911/6: brief van 20 februari 1826 aan de schoolopziener J. Dhuyvetter.
118. RAG, Hollands Fonds, nr. 911/6.
119. RAG, Hollands Fonds, nr. 911/6.
120. RAG, Hollands Fonds, nr. 911/6.
121. RAG, Hollands Fonds, nr. 332/1.
122. RAG, Hollands Fonds, nr. 334/5.
123. RAG, Hollands Fonds, nr. 367/1.
124. RAG, Hollands Fonds, nr. 340/1.
125. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1828-1836, f. 13-14.
126. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1828-1836, f. 28 v.; deze Frans Pieter Verbiest was trouwens geen onbekende in Kaprijke: van 1801 tot 1809 was hij in Kaprijke als onderwijzer en kostschoolhouder werkzaam geweest.
127. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1828-1836, f. 42 v.
128. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1828-1836, f. 62 r. en v.
129. GAA, Geboorteregisters, G/3, akte 53.
130. GAK, Geboorteregister, 1836/79.
131. GAK, Overlijdensregister, 1837/18.
132. GAK, Geboorteregister, 1837/93.
133. GAK, Geboorteregister, 1839/111.
134. GAK, Overlijdensregister, 1842/89.
135. GAK, Geboorteregister, 1842/52.
136. GAK, Geboorteregister, 1843/97.
137. GAK, Geboorteregister, 1845/48.
138. GAK, Geboorteregister, 1846/50.
139. GAK, Overlijdensregister, 1846/103.
140. GAK, Geboorteregister, 1848/9.
141. GAK, Overlijdensregister, 1850/47.
142. GAK, Geboorteregister, 1849/38.
143. GAK, Geboorteregister, 1850/40.
144. GAK, Geboorteregister, 1851/59.
145. GAK, Geboorteregister, 1857/15.
146. GAK, Overlijdensregister, 1857/39.
147. RAG, Provinciaal archief (1830-1850), nr. 3436/4.
148. RAG, Provinciaal archief (1830-1850), nr. 3437/4.
149. RAG, Provinciaal archief (1830-1850), nr. 3438/4.
150. RAG, Provinciaal archief (1830-1850), nr. 3439/4.
151. RAG, Provinciaal archief (1830-1850), nr. 3440.
152. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 647, register D, f. 14 v.
153. RAG, Fonds Kaprijke, nr. 647, register D, f. 27 v.- 28.
154. RAG, Provinciaal archief (1830-1850), nr. 3442/5.

KAN LOKALE GESCHIEDENIS GROEN ZIJN ?

Bellem in de 19de en 20ste eeuw ¹

Ivan HOSTE

Ruim een eeuw geleden kwam professor Julius Mac Leod, hoogleraar plantkunde aan de Gentse universiteit en eminent cultuurflamingant, geregeld op bezoek in Bellem. Ik stel me soms voor hoe hij, gewapend met notitieboek, insektennet en flora, in Bellem uit de trein stapte en vervolgens naar de Kraenepoel wandelde. Rekening houdend met de extreme geleidelijkheid waarmee vaak in de geschiedenis gedragspatronen en denkbeelden veranderen, neem ik aan dat de weinige Bellemnaren die Mac Leod in de toen nog stille omgeving van de *Kraenepoel* zagen wandelen, dachten dat die vreemde bezoeker toch maar een *rare snuiter* was. Hoe was het in godsnaam mogelijk dat zo'n geleerde professor zijn tijd mocht verdoen met het kijken naar plantjes en beestjes?

Julius Mac Leod had inderdaad een bijzondere interesse voor bestuivingsecologie en bloembezoek door insekten, m.a.w.: het verhaal van de bloemetjes en de bijtjes. Ik heb er wel eens aan gedacht hoe aangenaam het zou zijn geweest om die man persoonlijk te leren kennen. Gelukkig is er door het geschreven woord toch nog iets uit die tijd bewaard gebleven. Precies 100 jaar geleden immers publiceerde Mac Leod in het *Botanisch Jaarboek 1894*, uitgegeven door het door hemzelf gestichte genootschap *Dodonaea*, de bevindingen van zijn studie over de bevruchting der bloemen in het Kempens gedeelte van Vlaanderen.

Het is een bijzonder boeiend stuk lectuur. In de eerste plaats biedt de detailrijkdom van de door Mac Leod genoteerde waarnemingen telkens opnieuw aanknopingspunten voor korte *flashbacks* in Bellems natuurhistorisch verleden. Op 8 mei 1887 zag hij bij voorbeeld hoe *Eristalis pertinax* (een zweefvlieg) zich te goed deed aan het stuifmeel van wilgekatjes, en op 7 mei 1890 noteerde hij dat het *Oranjetipje* (een vlinder, behorend tot de witjes) nectar opzoog uit Pinksterbloemen. De eerste waarneming kan iedereen ook nu nog gemakkelijk elk jaar herhalen; voor de tweede heb je anno 1994 veel geluk en/of geduld nodig!

Mac Leods studie bevat bovendien een beknopte maar erg waardevolle beschrijving van de vegetatie van bossen, wegbermen, akkers, hooilanden, enz. in Zandig-

Vlaanderen, die illustreert hoe sterk natuur en landschap in de voorbije eeuw zijn veranderd. Mac Leod had zelf gezien hoe die evolutie zich ook al in de tweede helft van de 19de eeuw fors had doorgezet: “Voor een dertigtal jaren waren er nog eenige plekken te vinden die haar antieke Kempische physionomie grootendeels behouden hadden, maar thans zijn die woeste terreinen bijna alle ontgind”, schreef hij. Net als elders in West-Europa begonnen eind 19de eeuw in België geïsoleerde enkelingen zich af te vragen of al die ontginningen en veranderingen wel zo onverdeeld gunstig moesten worden ingeschat. Julius Mac Leod was één van hen.

Heel geleidelijk won de natuurbehoudsbeweging in de 20ste eeuw aan kracht en invloed. Eind jaren '60 echter dreigde ze op korte tijd te worden gepasseerd door een parallelle, jongere beweging. Apollo VIII, de ruimtecapsule die op Kerstmis 1968 enkele omwentelingen rond de maan maakte, bracht voor de allereerste keer mensen in de verre ruimte. De foto's die tijdens de vlucht werden gemaakt, verwekten sensatie. Met verbazing zagen we hoe de woonplaats van de mensheid als een kleine bol in de onmetelijke ruimte ronddoert: ontroerend mooi, maar vooral fragiel en bijna aaibaar klein.

In die jaren nam de milieubeweging een ongekende vlucht. Vrijwel gelijktijdig leek in heel het rijke Westen het besef door te breken dat er veel meer aan de hand was dan alleen maar het verdwijnen van bloemetjes en vissen, of het definitief verstillen van de zang der vogels. Overbevolking, energie- en grondstoffenverspilling en vervuiling werden actuele nieuwsthema's. De *Club van Rome* rekende ons voor dat we dringend het stuur moesten omgooien, zoniet zou de mensheid de rekening gepresenteerd krijgen van de roekeloze omgang met haar leefomgeving. *Pollutie* – tot na de Tweede Wereldoorlog volgens woordenboeken en encyclopedieën niet meer dan een *natte droom* – en *ecologie* werden vertrouwde en alom gehoorde begrippen. In 1972 dong in Nieuw-Zeeland 's werelds eerste groene partij mee naar de gunst van de kiezer.

De leefmilieuproblemen en de bijbehorende discussies over de noodzaak om de verhouding tussen de mens en zijn leefomgeving, tussen mens en natuur te herzien, zijn heel lang buiten het blikveld van de modale historicus gebleven. In de regel bekeken historici – en zij niet alleen! – de geschiedenis in essentie als één lange ontvoeringsstrijd. Doorheen de eeuwen waren de opeenvolgende generaties er alsmaar beter in geslaagd de beperkingen opgelegd door de natuur te overstijgen. Die natuur was een grote voorraadschuur die volledig ten dienste stond van de mens, die in volle vrijheid over planten en dieren, over het land en zijn grondstoffen kon beschikken.

Dat aan het gebruik van natuur en landschap ook een prijskaartje vastzit, leek de historici te ontgaan... tot in de jaren '70 in de V.S. de ecologische of leef-milieugeschiedenis ontstond. Heel eenvoudig uitgedrukt houdt ecologische geschiedenis zich bezig met de wisselwerking tussen mens en natuur, tussen natuur en cultuur: Hoe

155. Zie M. DE VROEDE, *a.w.*, pp. 449-451.
156. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1828-1836, f. 63 v.
157. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1843-1855, f. 14-15.
158. RAG, Provinciaal archief (1830-1850), nr. 3459/4.
159. Zie bijlage 6.
160. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1843-1855, f. 14-15.
161. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1843-1855, p. 19.
162. RAG, Provinciaal archief (1830-1850), nr. 3547/3.
163. RAG, Provinciaal archief (1830-1850), nr. 3555.
164. RAG, Provinciaal archief (1830-1850), nr. 3431/7.
165. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1843-1855, pp. 88 v. et 89.
166. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1855-1870, f. 11 v.: zitting van 3 april 1857.
167. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1855-1870, f. 38 v. en 39.
168. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1855-1870, f. 39.
169. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1855-1870, f. 44 v.
170. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1855-1870, f. 47 r. en v.
171. *De Eecloonaar*, 21 april 1850.
172. *De Eecloonaar*, 5 oktober 1856.
173. *De Eecloonaar*, 9 september 1860.
174. *De Eecloonaar*, 9 september 1860.
175. *De Eecloonaar*, 16 september 1860.
176. *De Eecloonaar*, 16 september 1860.
177. *De Eecloonaar*, 30 september 1860.
178. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1855-1870, f. 63 v.
179. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1855-1870, f. 96 v.
180. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1855-1870, f. 60.
181. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1855-1870, f. 79 en 81.
182. *De Eecloonaar*, 19 augustus 1866.
183. *De Gazette van Eecloo en het district*, 21 juni 1868.
184. *De Gazette van Eecloo en het district*, 5 juli 1868.
185. *De Gazette van Eecloo en het district*, 5 juli 1868.
186. *De Gazette van Eecloo en het district*, 12 juli 1868.
187. Zie pagina 26.
188. RAG, Hollands Fonds, nr. 1260.
189. RAG, Hollands Fonds, nr. 0332/1.
190. *De Eecloonaar*, 30 augustus 1868.
191. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1855-1870, f. 104 v. - 105.
192. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1855-1870, f. 107.
193. *De Gazette van Eecloo en het district*, 22 mei 1870.
194. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1855-1870, f. 117 v.
195. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1855-1870, f. 118.
196. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1855-1870, f. 122 v.
197. *De Gazette van Eecloo en het district*, 8 mei 1870.
198. *De Gazette van Eecloo en het district*, 22 mei 1870.
199. *De Gazette van Eecloo en het district*, 4 juli 1875.
200. Th. LUYKX, *Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden*, Brussel, 1969, pp. 91-92 en 175-182.
201. Th. LUYKX, *a.w.*, p. 175.
202. *De Eecloonaar*, 31 augustus 1879.
203. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad, f. 118.
204. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad, f. 120 v.
205. *De Eecloonaar*, 5 oktober 1879.
206. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1870-1884, f. 121 r. en v.
217. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1870-1884, f. 134 r. en v.
208. *De Gazette van Eecloo*, 28 december 1879.
209. *De Gazette van Eecloo*, 4 januari 1880.
210. *De Gazette van Eecloo*, 11 juli 1880.
211. *De Eecloonaar*, 21 mei 1882.
212. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1884-1900, f. 7 v.
213. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1884-1900, f. 61.
214. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1884-1900, f. 86.
215. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1884-1900, f. 95 v.
216. GAK, Beraadslagingen gemeenteraad 1884-1900, f. 98 v.

beïnvloedt de natuur het handelen van de mens? Hoe werken de activiteiten van een samenleving in op natuur en landschap?

Vandaag is leefmilieugeschiedenis goed op weg om zich een plaats te veroveren als aparte discipline. In 1992 verscheen *Een groene geschiedenis van de wereld*, een boek dat pas een jaartje vroeger oorspronkelijk in het Engels was uitgegeven. In 1993 volgde een *Groene geschiedenis van Nederland*. Dat in beide titels sprake is van *groene* en niet van *ecologische* of *leefmilieugeschiedenis*, is wellicht in de eerste plaats een gevolg van commerciële overwegingen. *Groene geschiedenis* wekt bij het door de uitgever beoogde lezerspubliek ongetwijfeld eerder belangstelling op dan de wat saaie termen *ecologische* of *leefmilieugeschiedenis*.

In het hoofdstuk *Mens, natuur en landschap in de 19de en 20ste eeuw* in de *Geschiedenis van Bellem* hebben wij geprobeerd enkele vragen en benaderingswijzen uit de *grote* ecologische geschiedschrijving in ons lokaal onderzoek te integreren.

Een eerste thema dat leefmilieuhistorici erg interesseert is hoe natuur en landschap er in het verleden hebben uitgezien. Met betrekking tot fauna en flora is meestal maar heel weinig bewaard gebleven. Soms laat enig puzzelwerk, gecombineerd met weloverwogen speculatie, toe om bepaalde ontwikkelingen te reconstrueren. Een voorbeeld daarvan is de Middelste teunisbloem, een forse plant met grote, heldergele bloemen, die sinds de 17de eeuw uit Virginia (in de V.S.) in Europa werd ingevoerd. Volgens betrouwbare bronnen kwam ze eind 18de eeuw reeds talrijk voor in het Gentse. In 1873 signaleerde een florist haar aanwezigheid in Bellem, meer bepaald op het talud van de spoorweg, dicht bij het station. Ongetwijfeld had de Middelste teunisbloem zich na 1838, toen de spoorlijn Gent-Brugge in gebruik werd genomen, vrij spoedig langs deze verkeersweg verspreid. Vermoedelijk is deze Amerikaanse inwijkeling sindsdien nooit meer helemaal weggeweest uit Bellem. Enkele jaren geleden werd me verteld dat Alice Lootens, die als kind vóór de Eerste Wereldoorlog langs de spoorweg woonde, de plant goed kende onder de volksnaam *schone bij nacht*. Die kennis had ze van haar vader, die heel veel afwist van kruiden en wilde planten. Vandaag groeit de Middelste teunisbloem nog altijd op het terrein van het gesloopte station en langs de spoorweg; alleen wordt een precieze determinatie nu bemoeilijkt door het mogelijke voorkomen van andere, nauw verwante teunisbloemsoorten.

Een tweede onderdeel van de ecologische geschiedenis onderzoekt hoe de mens tegen de natuur aankeek: Wat is de waarde van de natuur? Hoe verhouden zich mens en natuur tegenover elkaar? Antwoorden op die vragen zal het historisch onderzoek van kleine plattelandsgemeenschappen zelden opleveren. In de regel is in de bronnen enkel de mening van een beperkte elite bewaard gebleven; wat vroegere generaties boeren en arbeiders dachten, valt vrijwel niet meer te achterhalen.

Het derde deelgebied van de ecologische geschiedenis is tevens het meest omvattende. Hier wordt onderzocht welke middelen de diverse sociaal-economische groepen

in de samenleving in het verleden hebben aangewend om het hoofd te bieden aan de uitdagingen die de mens onophoudelijk door de omgevende natuur voor de voeten werden gegooid. Vanuit die optiek kan de geschiedenis van plattelandsgemeenschappen op een nieuwe manier worden herschreven. *Pure* natuur is in zo'n agrarisch landschap nauwelijks aanwezig. Evenmin is het landschap een star decor voor de geschiedenis van de dorpsbewoners. Het door boeren en koewachters, kasteelheren en tuinarchitecten, houthakkers en kasseileggers, aannemers en steenbakkers, enz. tot stand gebrachte landschap is integendeel de steeds veranderende plaats waar natuur en cultuur, werk en ontspanning mekaar steeds opnieuw ontmoeten en beïnvloeden.

Die veranderingen verliepen in Bellem in de 19de en 20ste eeuw steeds sneller. Het economisch weinig produktieve landschap van heidevelden en schrale hakhoutbossen werd aangepakt en opnieuw herbebest of, indien bodem-vruchtbaarheid en ontwatering dit toelieten, omgezet in landbouwland. Voor talrijke typische heideplanten en -dieren luidde dit het begin van het einde in.

In het derde kwart van de 19de eeuw werden diverse verbindingswegen met omgevende dorpen bestraat, zodat de transportmogelijkheden gevoelig toenamen. In diezelfde jaren bepleitte de gemeenteraad ook de inrichting van een goederenstation, wat de handel in vlas, lijnwaad, graan, steenkool, guano, bouwstoffen, hout, enz. zou bevorderen. De Bellemnaren wilden koste wat het wil vermijden de trein van de vooruitgang te missen.

Van een economisch in grote lijnen zelfstandige levensgemeenschap, die in essentie draaide op zonneënergie, evolueerde Bellem geleidelijk tot een welvarend, maar energieverslindend eind 20ste-eeuws dorp. Fossiele brandstoffen stelden na de Eerste Wereldoorlog spoedig het door mensen, trek- en lastdieren en windmolens geleverde arbeidsvermogen in de schaduw. Daardoor werd Bellem steeds minder een in zichzelf gekeerd dorp. Veel meer dan een eeuw geleden is de landbouw een open systeem geworden. We weten al lang niet meer precies waar het graan van ons dagelijks brood vandaan komt, en kunstmest en veevoeders zijn het voorwerp geworden van groot-schalige economische netwerken, die de hele wereldbol omspannen.

De tijd ontbreekt om deze algemene beschouwingen te illustreren met concrete gegevens uit de 19de- en 20ste-eeuwse geschiedenis van Bellem. Voor meer details over de teloorgang van de heideflora en orchideeënrijke hooilanden, de zogenaamde *kanten*, de koewachters, de beerschuiten en nog veel meer, verwijs ik graag naar de *Geschiedenis van Bellem*, die u straks kunt afhalen of kopen. Binnen het korte tijdsbestek van deze lezing heb ik enkel willen aantonen dat lokale groene geschiedenis een heel boeiend onderzoeksveld kan zijn. Ze wil niet in de eerste plaats een kroniek zijn van de opvallendste dagelijkse gebeurtenissen die zich in elk dorp – hoe rustig ook – in de schaduw van de kerktoren afspelen. Haar hoofdbekommernis is het opsporen, beschrijven en verklaren van de steeds variërende wisselwerking tussen de

mens en zijn leefomgeving, d.w.z.: natuur en landschap in de onmiddellijke nabijheid, de buurgemeenten, de marktsteden in de regio, en zo verder. *Eigen dorp eerst!* zal nooit haar slogan zijn. Ecologische geschiedenis is altijd een beetje wereldgeschiedenis.

NOOT

1. Referaat uitgesproken bij de voorstelling van de *Geschiedenis van Bellem* op 10 september 1994. Voor bibliografische verwijzing en bespreking zie de *Kroniek*, rubriek *Boekennieuws*.

SCHENKING VAN EEN STUK GROND TE LOVENDEGEM AAN HET SINT-ELISABETHBEGIJNHOF TE GENT (1305)

Luc STOCKMAN

In de verzameling van wijlen Firmin De Clercq, de eeuwige zanter van documenten, boeken, foto's, kranteknipsels e.d.m., steekt ook een merkwaardige oorkonde van 1305. Ze is interessant genoeg om uitgegeven en becommentarieerd te worden.

Een zekere Volwrijf Bruusch had een stuk land van 1 bunder 41 roede in het Lovendegembroek gekocht voor 22 p. 3 s. Vl. Deze *broek* besloeg heel de noordelijke helft van Lovendegem en nog grote delen van Sleidinge en Waarschoot¹. Het perceel werd in 1305 verpacht voor 33 s. Vl. per jaar.

Met de akte van 1305 schonk Volwrijf Bruusch dit stuk grond aan de infirmerie van het Gentse Sint-Elisabethbegijnhof voor het stichten van een jaargetijde. Het Sint-Elisabethbegijnhof kreeg pas in 1242 zijn definitieve vorm door de vestiging van vrome vrouwen op een moerassig terrein, ook *broek* genaamd, tussen de Burgstraat en het Overbroek te Gent. In juli 1242 kregen de begijnen de toelating te midden van hun huisjes een kapel met kerkhof te bouwen. Ook richtten zij een infirmerie of *fermerie* op, een afzonderlijke instelling binnen het kader van het begijnhof, waarin vooral zieke en oude begijnen ter verzorging werden opgenomen².

Na de dood van Volwrijf Bruusch zouden de inkomsten uit dit stuk land de *fermerie* ten goede komen. De 33 s. moesten op de dag van het jaargetijde als volgt besteed worden:

- 20 s. voor een *pitancie* of een glas wijn voor degenen die in de infirmerie verbleven³;
- 8 s. voor de arme begijnen van het convent, voor de aankoop van *spise* (naast rijke begijnen woonden ook minder vermogende vrouwen in het begijnhof);
- 4 s. voor de vier priesters (10 d. elk) en de koster (8 d.) van het begijnhof, die het jaargetijde verzorgden.

In 1305, 63 jaar na het optrekken van de kapel, waren er dus al vier wereldlijke priesters aan het begijnhof verbonden. In 1455 verbleven er volgens de staat van de kerkelijke inkomsten in Vlaanderen en het Doornikse “*tres vel quatuor mercenarii pres-*

biteri"⁴ in de begijnhofkerk. Deze drie of vier priesters stonden dus in voor alle vrome stichtingen.

Aan de oorkonde hingen drie zegels, nl. die van de prior van de dominicanen van Gent, die van de infirmerie en de derde vermoedelijk van Volcwijf Bruusch zelf, die ongetwijfeld uit een gegoede Gentse familie stamde. De prior van de predikheren was bij de zaak betrokken omdat hij met de zielzorg van de begijnen belast was⁵.

Tenslotte is het voor de naamgeving interessant vast te stellen dat Volcwijf al een achternaam draagt, terwijl de verkoper nog met *Jan Pieters soene ser Ghiselijns soene* werd aangeduid: zijn familienaam (mogelijk *Pieters*) was nog in wording. Zijn grootvader, *ser* [des heren] *Ghiselijn*, was te oordelen naar deze titel een geestelijke.

Deze schijnbaar onbetekenende oorkonde bevat dus toch heel wat interessante gegevens: over een zeer een vroege stichting, over de organisatie van een begijnhof en over de aanwezige priesters. Zij verschaft zelfs een stukje economische informatie: Volcwijf Bruusch haalde uit het geïnvesteerde kapitaal, 22 p. 3 s., een rendement van 7,5 % in de vorm van de 33 s. pacht!

BIJLAGE

1305, 20 september

Schenking van 1 bunder 41 roede land te Lovendegembroek aan de infirmerie van het Groot-Begijnhof te Gent voor het jaargetijde van Volcwijf Bruusch.

A. Oorspronkelijk: Eerst in het bezit van wijlen Firmin De Clercq, nu in Stadsarchief Gent, Fonds Groot-Begijnhof.

Perkament (23,5 cm h. bij 21 cm. br.) met oorspronkelijk drie zegels, allemaal verdwenen.

In de oorkonde worden de zegels van de prior van de predikheren van Gent en van de *fermerie* aangekondigd. Het derde moet van Volcwijf Bruusch geweest zijn.

Er zijn driemaal twee spleten in de plica.

"Het si cont ende kenleec allen den ghenen die dese letteren sullen sien ofte horen lesen dat ic Volcwijf Bruusch hebbe ghecocht een buunre lants ende een ende vier tech roeden jeghen Ianne Pieters soene ser Ghiselijns soene dat leghet te Lovendeghem in den broec bi der fermerien lande om twee ende twintech lib, ende drie s. dewelke ic vergolden hebbe ende betaelt van minen propren gheldende ende dwelke lant es verhuurt drie ende dertech s. siuers. Ende dit vorseide lant gheve ic der fer-

Het si cont en kenleer allen den ghenen die dese letteren sullen sien ofte horen lesen dat ic veldhuys leuvisch helbe gherichte
 een buure lant en een en veytich roeden leghen in mine pierers scene sey gheschijms scene dat seghet te louen eerste
 in den bract bider fermieren lant om alle en almitich. f. f. en dait. f. De helbe ic vergolden helbe en betriet in
 minen propren ghelde ende alle lant es verhuurt. die en dertich. f. siact. en die vorseide lant gheue ic der
 fermieren na mijn lufft mijn jaeghbetide mede te deene der fermieren te permitten almitich. f. op den dach dat
 men mijn jaeghbetide doen sal. En den haucloesen besghmen achter houe. Achre. f. waert spisen op den seluen
 dach. En elken pape. ten. d. van vier papen van den houende den costre. Achre. d. mijn jaeghbetide mede te
 deene in de herke te sente luffbeuten. en alle lant vooalwaert meer. en die lant see gheue ic der fermieren. ende
 daer omme see sal see mi gheuen. die en dertich. f. siact. al see het verhuurt es vlaemisch. paiments. al sulte
 alle gemeenlike gaet binnen. Eheit tennien lue. en dese vorseide die en dertich. f. sal men mi gheue
 den van der vorseider fermieren goede te sente kamesse jaetles alse lantche als ic laie. en na mijn luff see
 blyff. dat der fermieren nider manieren al soet voerseit es. In oertenscepen van desen dachten en dat si
 sijn vast en gheslade heb. In dese letteren gheuen seghelen met spicere seghelen van den priedelken van
 Eheit en metter vorseider fermieren seghelen. Dit was gheuen in jaer ons heren doe men screef. der
 tienhondert en viue den naesten dach sente mathisa dach.

merien na mijn lijf mijn jaerghetide mede te doene, der fermerien te petantien twintech s. op den dach dat men mijn jaerghetide doen sal. Ende den haveloesen begghinen achter hove achte s. waert spisen op den selven dach ende elken pape tien d. van vier papen van den hove, ende den costre achte d. mijn jaerghetide mede te doene in de kerke te Sente Lijsbetten euwelike voerwaert meer. Ende dit lant soe gheve ic der fermerien. Ende daer omme soe sal soe mi gheven drie ende dertech s. siaers alsoe het verhuurt es Vlaemsch paiments alsulc alse ghemeenlike gaet binnen Gent teminen live ende dese vorseide drie ende dertech s. sal men mi ghelden van der vorseider fermerien goede te sente bamesse jaerlics alse langhe als ic leve. Ende na mijn lijf soe blijft het der fermerien in der manieren al soet voerseit es. In oerconscopen van desen dinghen ende dat si sijn vast ende ghestade heb[ben] wi dese lettren ghedaen seghelen met sprioters seghela van de predekeren van Ghent ende metter vorseider fermerien seghela. Dit was ghedaen in jaer ons Heren doe men screef dertienhondert ende vive den naesten dach Sente Mathijs dach.”

NOTEN

1. A. DE VOS, L. STOCKMAN en G. ANDRIES, *Meetjeslande toponiemen tot 1600*, Deel III : Het Gentse, Band 2 : *Lovendegem*, Landegem, 1993, p. 45.
2. B. D'HUYS, *De Gentse begijnhoven in cultuurhistorisch perspectief*, in *Werken en kerken. 750 jaar begijnhofleven te Gent*, Gent, 1984, pp. 17-18.
3. Ook Jacob, pastoor van Kaprijke, voorzag in zijn testament van 1297 5 s. voor het aankopen van wijn ten behoeve van de kostgangers van de infirmerie. Zie A. DE VOS en L. STOCKMAN, *Het testament van heer Jacob, medepastoor van Kaprijke (1297-1298)*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 40 (1989), p. 35.
4. J. WARICHEZ, *Etat bénéficiaire de la Flandre et du Tournaisis*, Louvain, 1912, p. 56.
5. B. D'HUYS, *a.w.*, p. 18.

15DE-EEUWSE GENTSE BUITENPOORTERS UIT ERTVELDE

Wilfried STEEGHERS

1. *Pieter hacke fs mathijs, van heertvelde, heeft I wijf, woent met lijsbette sMijncke zynen swasenede [schoonzuster of schoondochter], vpt heinde vande huterste Meerembrugge, actum VI julij LXXVII (1477)¹.*

2. *Jan vande Sande fs Jans, van artvelde, heeft I wijf, gheen kinderen, woent met Jacob Sanders buten de Grauwepoorte, actum III^a septembris LXXVII (1477)².*

3. *Joos Diedolf fs Jans, van aertvelde, heeft I wijf, I kint, woent met Lievin Smet vp de mude, wagfhemakere, actum XXXI octobris LXXVII (1477)³.*

4. *Jan vanden Zande fs Jans, aertvelde, heeft een wuf, neghen kindren, woont met Jacop Sanders buter grauwer poorten, actum III^a Septembris anno LXXVII (1477)⁴.*

5. *Joos Diedolf fs Jans, van aertvelde, heeft een wijf, een kint, woent met Lievin de Smet vp de mude, wagfhemakere, actum XXXI^a octobris LXXVII (1477)⁵.*

6. *Wuyoen Balsaen fs Matthys, van ertvelde, heeft een wuf ende VI kindren, woont met Zegher Coolins, smit, buter Waelpoorten, actum XXVIII^a decembris anno LXXVIII (1478)⁶.*

7. *Heinderic Haec fs Jans, te heertvelde, heeft een wuf, III zonen ende een dochtere, te ghend, kerssavont a^o LXXX (1480)⁷.*

8. *Lievin Haec fs Jans, woonende te heertvelde, heeft een wuf, eenen zone ende een dochtere, te ghend met Janne Haec, tusschen poorten by den Sluzekin, zynen vader, den XXVI^a van december anno M III LXXX (1480)⁸.*

9. *Lievin de Zweemer fs Joos, wonende te heertvelde, heeft een wuf, II zonen ende een dochter, te ghend met Jan vanden Damme, tycwevere, wonende in de meerseniernsteghe, actum den lesten in lauwe a^o M III LXXX (1481)⁹.*

10. *Heinderic Haec fs Jans, van ertvelde, heeft I wyf III zonen ende II dochteren, te ghend met Marie, weduwe van Jan Haec, zyn moedere by de grauwoorte, actum XXVIII^{en} in meye LXXXVIII (1488)¹⁰.*

11. *Joos Haec fs Jans van ertvelde, heeft I wyf ende II dochteren, te ghend met Marie, weduwe van Jan Haec, tusschen poorten, actum XXVIII^a in may LXXXVIII (1488)*¹¹.

12. *Jan vanden Zande fs Jans, van eertvelde, heeft I wyf, te ghend met Jan vanden Hecke, cupere, inde donderstrate [Onderstraat], actum VI^a decembris LXXXVIII (1488)*¹².

13. *Lievin de Zweemere fs Joos, van eertvelde, heeft I wyf en III zonen ende I dochter, te ghend met Jan vanden Damme, lynmakere vp de coorenmaert, actum XXXIII^a decembris LXXXVIII (1488)*¹³.

BIBLIOGRAFIE

J. DECAVELE e.a., *Poorters- en buitenpoortersboeken van Gent (1477-1491), (1542-1796)*, Gent, 1983.

Wuyoen BALCAEN fs. Matthys	6
Joos DIEDOLF fs. Jans	3, 5
Pieter HACKE fs. Mathijs	1
Heinderic HAEC fs. Jans	7, 10
Joos HAEC fs. Jans	11
Lievin HAEC fs. Jans	8
Jan vande SANDE fs. Jans	2
Jan vanden ZANDE fs. Jans	4, 12
Lievin de ZWEEMERE fs. Joos	9, 13

NOTEN

1. Stadsarchief Gent, Buitenpoortersboeken, Reg. 122/1, p. 96
2. Idem, p. 50.
3. Idem, p. 51.
4. Idem, Register 122/2, p. 106.
5. Idem, p. 107.
6. Idem, p. 306.
7. Idem, p. 92.
8. Idem, p. 211.
9. Idem, p. 210.
10. Idem, Reg. 122/3, p. 119.
11. Idem, p. 173.
12. Idem, p. 151.
13. Idem, p. 208.

PERSONEN UIT HET MEETJESLAND OVER- LEDEN OP DE PAROCHIE SINT-MICHIELS-NOORD TE GENT (1736-1796)

Wilfried STEEGHERS

In de overlijdensregisters van de parochie Sint-Michiels-Noord vinden we voor de periode 1736-1796 een vijftal vermeldingen van Meetjeslanders.

1. Op 14 juni 1758 is overleden het naamloos kind, in de nood gedoopt, van weledede heer Emmanuel Joannes Dellafaille, heer van Eeklo, begraven in de kerk.

2. Op 13 oktober 1789 is begraven met middelbare uitvaartdienst Maria de Vos, dochter van Carolus, van Lovendegem, ongehuwd, overleden op 11 oktober om drie uur 's nachts, in de ouderdom van negenenzeventig jaar.

3. Op 14 maart 1793 is begraven Guilielmus Pynaert, van Assenede, echtgenote van Anne Livina de Boevere, overleden om twaalf uur 's nachts, in de ouderdom van vierentachtig jaar.

4. Op 15 oktober 1793 is begraven Anna Maria Grypdonck, van Evergem, echtgenote van Petrus Joannes de Wagter, overleden gisteren 14 oktober, in de ouderdom van zevenentwintig jaar.

5. Op 26 december 1794 is begraven Rosa van de Voorde, van Hansbeke, weduwe van Frederic Schottens, overleden gisteren 25 december om zes uur 's avonds, in de ouderdom van vijfentachtig jaar.

de BOEVERE	3
DELLAFAILLE	1
GRYPDONCK	4
PYNAERT	3
SCHOTTENS	5
van de VOORDE	5
de VOS	2
de WAGTER	4

NOTEN

1. Stadsarchief Gent, *Parochieregister Sint-Michiels-Noord*, overlijdens 1736-1793, nr. 102.
2. Idem, overlijden 1794-1796, nr. 103.

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK IN DE GEMEENTE LEMBEKE

Christophe VAN THUYNE

I. Problemen, bronnen en methode

In dit deel wordt getracht een overzicht te geven van de gebruikte bronnen en de aangewende methodes. Alle aandacht dient in de eerste plaats uit te gaan naar de archeologische bronnen, waarmee in hoofdzaak het terrein zelf wordt bedoeld.

Daarnaast zijn er verschillende bronnen en gegevens die een nuttige aanvulling geven bij de archeologische aanduidingen.

Het nadeel van sommige van deze bronnen is echter dat ze werden opgesteld zonder archeologische bedoeling. Ze dienen dan ook bijzonder kritisch benaderd te worden.

Daarnaast worden ook de aangewende methodes uiteengezet. Hierbij wordt specifiek de nadruk gelegd op de talrijke problemen waarmee men geconfronteerd wordt in verband met het terreinonderzoek¹. Daarbij dient te worden opgemerkt dat het onderzoek heeft plaatsgevonden binnen de beperkte tijdsduur van twee jaar. Daarbij komt nog dat de resultaten van het onderzoek slechts een tijdelijk karakter hebben: het geeft een voorlopige beschouwing weer van het archeologische patrimonium van het bestudeerde gebied.

1. De archeologische bronnen

Het terrein is en blijft één van de belangrijkste bronnen voor een streekarcheologisch onderzoek. Men treft er allerlei sporen en anomalieën aan in de bodem en het landschap, die getuigenissen zijn van menselijke activiteiten in het verleden. Deze sporen kunnen worden ingedeeld in twee grote groepen :

a. De oppervlaktevondsten

De oppervlaktevondsten behoren tot de tastbare archeologische sporen. Het gaat om artefacten die door landbouw- en dierenactiviteiten aan de oppervlakte komen. De toestand van het terrein op het ogenblik van de prospectie speelt hierbij een belangrijke rol.

Daarnaast zijn ook de weersomstandigheden een belangrijke factor. Een natte bodem (bijvoorbeeld na een fikse regenbui) zal kwantitatief meer materiaal opleveren dan

een veeleer droge bodem. De vochtigheid van het terrein heeft ook zijn weerslag op de zichtbaarheid van de te recuperen artefacten: zo zijn bepaalde ceramieksoorten, zoals het reducerend gebakken aardewerk, zeer moeilijk te onderscheiden bij een natte bodem, zodat bij de prospectie - weliswaar onbewust - heel wat over het hoofd wordt gezien.

Veldonderzoek is dus sterk seizoengebonden. Naar gelang van de aard van het terrein werd al dan niet overgegaan tot prospectie.

Akkerland

Bij de prospectie van akkerland is vooral de periode oktober-maart het meest geschikt, omdat de meeste akkers dan braak komen te liggen. De zomermaanden zijn minder geschikt door de meestal te droge bodem en de teelten op de akkers. Toch kon in een aantal gevallen alsnog een prospectie plaats hebben.

Ook de teelten bepalen in zekere mate de toegepaste prospectietechnieken.

Weiden

Daarnaast werden ook - zij het in mindere mate - een aantal weiden geprospecteerd. Het niet-bebouwde Lembeekse grondgebied bestaat immers hoofdzakelijk uit weiden.

De kans op het recupereren van archeologisch materiaal is echter beperkt. Men is dan ook vooral aangewezen op ontsluitingen, plaatsen waar de grasmat is platgetrapt door het vee, molshopen, enz.

Behouwde terreinen

Bepaalde terreinen werden niet systematisch gecontroleerd. Dit geldt vooreerst voor bebouwde percelen. Ondanks het grotendeels landelijke karakter van de gemeente Lembeke breidt de moderne bewoning zich in een ijtempo uit, zodat reeds heel wat (vaak archeologisch interessante) terreinen niet meer toegankelijk zijn voor onderzoek. Een uitzondering hierop vormt de kerk van Lembeke, die kan worden beschouwd als een middeleeuwse site. Dit geldt ook voor de nog bestaande sites met walgracht, waarbij in de mate van het mogelijke de woonzone werd *bezocht*.

Vergraven/opgehoogde terreinen

Ook gebieden die op de bodemkaart worden aangeduid als opgehoogd of sterk afgegraven werden niet geprospecteerd: het ophoogmateriaal is immers afkomstig van een andere plaats. Het materiaal dat er wordt aangetroffen is dan ook volledig irrelevant.

Vergraven terreinen zijn gronden waar op systematisch wijze wit zand werd afgegraven voor industriële doeleinden. Het spreekt vanzelf dat ook hier een systematische prospectie uit den boze is: de archaeologica zijn immers verloren gegaan. Zo werd te Lembeke een niet onaanzienlijk deel van de dekzandrug Maldegem-Stekene afgegraven. Toch dient opgemerkt te worden dat de bodemkaart in een aantal zeldzame gevallen fouten vertoonde. Percelen die op de bodemkaart staan aangeduid als niet afgegraven waren dat in werkelijkheid wel. Dergelijke terreinen zijn trouwens makkelijk op te merken omdat ze meestal ca. 0,5 tot 1 meter lager liggen dan de omliggende percelen. In Lembeke werden afgegraven terreinen meestal in de jaren vijftig beplant met dennenbossen.

Bossen

Ook beboste zones zijn zo goed als waardeloos voor prospectie. Tastbare archeologische sporen zijn er uiterst moeilijk te recupereren door het bladertapijt op de bodem. Morfologische sporen worden beter - zij het niet uitstekend - opgemerkt. De prospectie van zandige boswegels en dreven daarentegen is in een aantal gevallen wel interessant (zie LE 24).

Braakliggende terreinen

Braakliggende terreinen zijn als prospectieterrein ook zeer ondankbaar. Het betreft meestal verkavelde terreinen, begroeid met brandnetels, struikgewas en onkruid.

Varia

Tenslotte zijn sport- en speelterreinen, serres, moestuinen, kerkhofgronden en terreinen bestemd voor tuinbouw niet toegankelijk voor prospectie.

b. De morfologische sporen

Morfologische sporen bestaan uit bepaalde structuren zoals verkleuringen, denivellaties, perceelsvormen, enz. die aan de oppervlakte te zien zijn. Vaak echter gaat het om sporen die slechts een tijdelijk karakter hebben en dan ook sterk onderhevig zijn aan bepaalde weersinvloeden. Soms zijn ze moeilijk te onderscheiden van natuurlijke anomalieën of van recente ingrepen (bijvoorbeeld de aanleg van een silo). In veel gevallen worden ze geregistreerd met behulp van een hulpbron zoals de luchtfotografie en de cartografie.

Meestal komen dergelijke sporen vrij bij bepaalde weersomstandigheden en verdwijnen ze dan even vlug, waarbij ze vaak onopgemerkt blijven. Veel van deze sporen zijn reeds verdwenen vóór ze kunnen worden opgemerkt. Dit is vooral te wijten aan het feit dat bepaalde structuren ofwel hinderlijk zijn, ofwel hun nut in het landschap volledig hebben verloren. Zo werden bijvoorbeeld talrijke walgrachten rond hoeven

in de jaren vijftig met het huishoudelijk afval van de gemeente opgevuld of werden ze gedempt voor de uitbreiding van de bedrijfsgebouwen.

Tenslotte dient nog te worden opgemerkt dat de luchtfotografie hierbij een onmiskenbare rol speelt.

2. Andere bronnen

a. Cartografische bronnen

De cartografie is bij het archeologisch streekonderzoek een bijzonder interessante bron. Kaarten zijn zeer belangrijk voor de kennis van woonsites en het landschap in het verleden. Men moet er wel rekening mee houden dat cartografisch materiaal niet met archeologische doeleinden werd opgesteld, maar met specifieke militaire (Ferraris en topografische kaarten) of fiscale (landboeken, kadastrale plannen). De aard en de ouderdom van het document bepaalt ook in sterke mate de nauwkeurigheid. Zodoende vormen ze reeds een beperking op zichzelf en dienen ze kritisch te worden behandeld.

Voor Lembeke is weinig cartografisch materiaal van vóór de Franse Revolutie voorhanden. Tussen 1580 en 1800 zijn reeds kaarten bekend, doch het betreft meestal overzichtskaarten van het Graafschap Vlaanderen of het Brugse Vrije². Daarnaast zijn ook kaarten bewaard waarop de goederen van de opdrachtgever worden weergegeven. Hun waarde is echter zeer beperkt: bewoning, wegen, hoeven enz. worden zelden of niet weergegeven.

De oudste kaart die iets mededeelt over het prospectiegebied is die van Pieter Pourbus uit 1562-1571. Van het origineel is echter alleen het noordoostelijke gedeelte bewaard gebleven. Daarom werd gebruik gemaakt van een kopie, uitgevoerd door Pieter Claeissens omstreeks 1600. De kaart is voor haar tijd vrij betrouwbaar en gedetailleerd te noemen, maar leverde praktisch geen informatie. Slechts voor één site met walgracht (LE 120) was zij relevant.

Het tweede belangrijke document dat werd gebruikt en dat het hele Lembeekse grondgebied omvat is de *Kabinetkaart* van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris. Het betreft een handschriftelijke kaart, waarvan het origineel werd uitgevoerd op schaal 1/11 520. Ze werd opgemaakt in 1777 uit louter militaire overwegingen. Zoals ook voor andere gebieden werd vastgesteld vertoont deze kaart een aantal onnauwkeurigheden³. Hoewel de lokatis van de bewoning meestal zeer nauwkeurig is, komt een verkeerde voorstelling van de gebouwenconfiguratie regelmatig voor. Ook qua percelering is deze bron weinig betrouwbaar. Gezien de grote continuïteit in de post-middeleeuwse bewoning is deze kaart enkel in die mate van belang geweest dat we van nog bewoonde sites een voorstelling kregen van een bepaald moment in het verleden.

Tussen 1806 en 1843 werden voor Oost-Vlaanderen perceelsgewijze kadaster opgesteld, eerst het Frans kadaster (1806 - ca. 1815), nadien het zgn. Primitief Kadaster (1834 - 1843), op schaal 1/2500. Men kan ze beschouwen als een belangrijke historisch-geografische bron. De eerste kadasterplannen van Lembeke dateren van 1821.

Een andere interessante cartografische bron vormen de kadastrale plannen die door P.C. Popp tussen 1842 en 1879 werden opgesteld op schaal 1/5000. Ze werden gebundeld in de "*Atlas cadastral parcellaire de la Belgique*". Op deze kaarten heeft Popp de kadastrale mutaties ingetekend die sedert 1830-1835 zijn gebeurd. Vaak was het interessant om beide kadastrale bronnen te vergelijken.

Ook werd gebruik gemaakt van een oude topografische kaart uitgegeven door het toenmalige Militaire geografische instituut op schaal 1/20 000. Deze werd opgemaakt in 1862 en voor het laatst herzien in 1911. Zij kan beschouwd worden als een belangrijke historisch-geografische bron: talrijke bewoningsvormen van het type *site met walgracht* worden nog in hun oorspronkelijke staat aangegeven. Wanneer men nu deze kaarten vergelijkt met de huidige topografische kaarten, valt vooral de toename in bewoning op.

Wat de moderne topografische kaarten betreft werden de recentste uitgaven gebruikt, opgemaakt in 1981 en voor het laatst herzien in 1984. Hun schaal bedraagt 1/10 000. Ze werden ook gebruikt als basiskaart voor de lokalisatie van de archeologische vindplaatsen. Deze kaarten zijn een uitstekend werkinstrument en bieden heel wat informatie over diverse aspecten van het natuurlandschappelijk en het cultuurlandschappelijk kader van het bestudeerde gebied. Daarnaast werd aan de hand van deze topografische kaarten de vindplaats exact gelokaliseerd door middel van de Lambertcoördinaten.

Aanvullend bij de moderne topografische kaart werd gebruik gemaakt van het moderne kadasterplan. Dit kan men echter niet beschouwen als topografisch document: het werd opgemaakt met administratieve en fiscale doeleinden. De kaarten werden ons ter beschikking gesteld door dhr. O. Lippens en dateren uit 1969. Voor een aantal dossiers werden de recentste kadasterplannen (uit 1984) geraadpleegd op het gemeentehuis van Kaprijke.

b. De toponymie

De toponymie kan het best omschreven worden als een hulpwetenschap van de geschiedenis die zich bezig houdt met de studie van geografische eigennamen in taalkundig en historisch opzicht⁴. Zij kan als hulpbron in de archeologie worden aangewend, maar moet steeds voorzichtig worden gehanteerd. Wat de oorsprong van van een groot aantal toponiemen te Lembeke betreft kon worden vastgesteld dat de bodemgesteldheid en de landschappelijke evolutie van grote invloed zijn geweest. Geen enkel toponiem echter gaf rechtstreekse archeologische of historische informatie voor het verwerken van archeologische gegevens.

Tenslotte vermelden we nog dat geen enkel toponiem uit Lembeke wordt vermeld in het toponymisch woordenboek van M. Gijsseling⁵.

c. De luchtfotografie

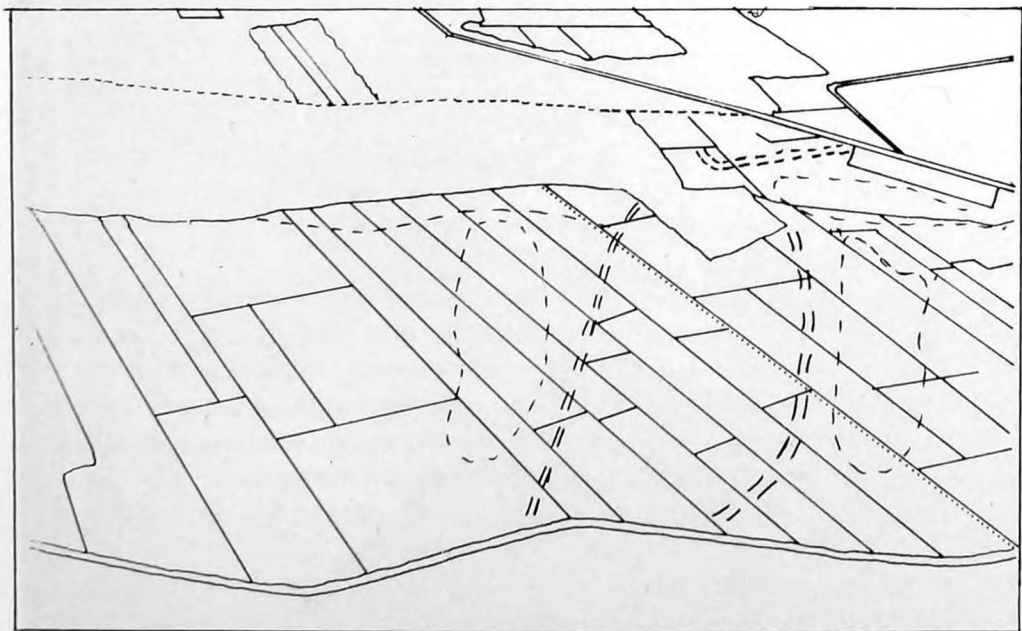
Bij de studie van luchtfoto's werd zowel gebruik gemaakt van verticale als van schuine opnamen.

- Verticale foto's tonen ons het terrein zoals het wordt weergegeven op de topografische kaart. Zij kunnen die dus vervangen. Daarenboven laten ze toe een stereoscopisch beeld te vervaardigen en zodoende bepaalde niveauverschillen nog meer te accentueren. In het kader van een prospectieonderzoek moet men zich doorgaans behelpen met verticale foto's van minder goede kwaliteit, die zelden of nooit met expliciet archeologische doeleinden werden genomen. Wij gebruikten de opnamen van het toenmalige Militaire Geografische Instituut uit 1952. Een systematisch stereoscopisch onderzoek heeft geen andere sites opgeleverd dan die welke door het veldwerk bekend waren. Zij waren enkel in die mate van belang dat zij ons een statisch beeld gaven van sommige sites op een bepaald ogenblik. Zij fungeren dus als een tijdsdocument, als een momentopname van het toenmalige cultuurlandschap.
- Schuine luchtfoto's die in het kader van een archeologische luchtverkenning worden genomen hebben daarentegen een enorme waarde. Hun nut bij het opsporen van sites is voldoende bekend⁶.

Omstreeks 1970 werd in Oost-Vlaanderen en voornamelijk rond Gent, bij gelegenhedsvluchten allerhande op kleine schaal een eerste produktieve stap gezet. Onderzoekers vlogen zonder vaste methode lukraak over de streek en registreerden alle sporen waaraan vermoedelijk een archeologische betekenis kon worden gegeven. Deze sporen werden jaar na jaar, seizoen na seizoen, opnieuw bekeken, voor bevestiging of eliminatie.

Vanaf de jaren '80 ontstond een nauwe samenwerking tussen piloot J. Semey en het Seminarie voor Archeologie. Hierbij werd voornamelijk getracht bepaalde opnamen op de begane grond te verkennen en te onderzoeken (o.a. Maldegem, Evergem, Gent Hoge Weg, ...) terwijl de vluchten geleidelijk aan tot intensieve zoektochten evolueerden. De behaalde resultaten werden sindsdien strikter wetenschappelijk en voldoende kritisch benaderd.

Vanaf 1984 werd als onderdeel van het door Prof. Dr. Nenquin gestarte project *Archeologische inventaris Vlaanderen* overgegaan tot het systematisch onderzoeken van archeologisch relevante sporen. Het aantal vluchten werd opgevoerd. Ook werden gemeenten die deel uitmaakten van een prospectiethesis herhaaldelijk en nauwkeurig van uit de lucht verkend. Het onderzoek nam een meer interdisciplinaire wending: diverse specialisten (historici, geologen, pedologen, geografen, e.a.) gebruikten de opnamen bij hun studie. Het onderzoeksgebied omvat een groot gedeelte van Oost-

Zandige opduikingen en depressie in de omgeving van Lembeke Singel.
(Universiteit Gent, Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa, foto J. Semey)

Lineaire sporen te Lembeke Singel. Vermoedelijk betreft het oude kavelstructuren.
(Universiteit Gent, Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa, foto J. Semey)

Zandige opduikingen en ovaalvormige depressie in de omgeving van Lembeke 't Kasteel. (Niet het kasteel Aveschoot maar "Kasteel" volgens stafkaart (dichtbij Gentweg en grens Oosteeklo).
(Universiteit Gent, Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa, foto J. Semey)

Vlaanderen en een stukje van West-Vlaanderen. Doelbewust werd het gebied klein gehouden, zowat 60 bij 60 km⁷.

Het Meetjesland en het Houtland kan men zowat beschouwen als de kern van het onderzoeksgebied. Het was vanuit archeologisch standpunt onbekend terrein. De inbreng van de luchtfotografie bracht een ware ommekeer teweeg. Vooral de droge oost-west gerichte, snel uitdrogende zandruggen, werden aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen.

Schuine opnamen bieden daarenboven het voordeel dat de gegevens op het voorplan van de foto gemakkelijker geïnterpreteerd kunnen worden. Verder kan de onderzoeker zelf het ogenblik en de ideale omstandigheden voor de opname uitkiezen. Een nadeel van de schuine luchtfoto is echter dat er geen stereoscopisch beeld kan worden verkregen.

De methode van de archeologische luchtverkenning bestaat hierin dat een bepaalde gebied met regelmaat wordt overvlogen. Deze frequent herhaalde vluchten gebeuren op een hoogte van ongeveer 300 meter. Hierbij worden alle anomalieën, zowel op naakt land als in de gewassen, gefotografeerd (hoofdzakelijk *soil-* en *crop-marks*). Meestal betreft het sporen zonder de minste archeologische betekenis: vlekken van waterplassen, lijnen van ruilverkavelingen en van in onbruik geraakte landwegels, beken en grachten, zaai- of bemestingspatronen enz. Verder ziet men dikwijls tractorsporen, voedersilo's, schimmelziek gewas, bomkraters, loopgrachten enz.

In een aantal gevallen echter is een spoor archeologisch. In de Zandstreek werden er tot nu toe duizenden waargenomen, zowel *crop-marks* (gewassenmarkering), *soil-marks* (markeringen in akkers), *damp-marks* (vochtmarkeringen) en in mindere mate ook *snow-marks* (sporen in the sneeuw). Wellicht zijn de *snow-marks* in onze gewesten minder succesvol door de bemestingstechniek die hier wordt gebruikt⁸.

Zodra in een bepaald gewas een spoor wordt waargenomen, worden onmiddellijk alle velden met dit gewas in het hele gebied op markeringen onderzocht. Op die manier wordt ook automatisch het groei- en rijpingsproces van de meest gangbare gewassen vanaf het vroegste stadium regelmatig opgevolgd. De reeds bij voorgaande verkenningssluchten ontdekte sporen worden steeds opnieuw geïnspecteerd. Het gebeurt overigens dat een eerste interpretatie van een spoor wordt veranderd. Daarnaast kunnen op een zelfde site meerdere sporen worden waargenomen.

In onze gewesten worden meestal graan- en grassoorten geteeld. Ook de teelt van maïs en bieten is in de Zandstreek dominant. Al deze gewassen komen voor *crop-mark*vorming in aanmerking, evenals tuinbouwgewassen. Er werden reeds sporen opgetekend o.a. in wortelen en schorseneren, zelfs in bomen en rozestruiken. Vooral de raaigrassen, die meermaals per jaar worden geoogst, zijn momenteel als inkuilvoeders in trek. Ze groeien snel en zijn sterk onderhevig aan klimatologische omstan-

digheden. Reeds bij kleine periodes van droogte tekenen zich anomalieën af. Soms kan men gedurende maanden dergelijke sporen volgen.

Wordt een spoor ontdekt, dan gaat men onmiddellijk op zoek naar nieuwe in het hele omringende gebied. Het spreekt vanzelf dat de wisselende klimatologische omstandigheden in onze gewesten hierbij een belemmerende rol spelen. Een ietwat aanhoudend vochttekort veroorzaakt al snel vage markeringen, die echter even vlug verdwijnen bij voldoende neerslag. Een andere hinderpaal in onze gewesten is de sterke versnippering van het landschap in kleine tot zeer kleine percelen. Daardoor kan een archeologisch spoor vaak slechts ten dele worden waargenomen. Dit euvel kan worden verholpen door herhaalde vluchten uit te voeren waarbij men poogt de uitbreidingen in wisselende gewassen en seizoenen af te bakenen. De vrij sterke bewoningsdichtheid van het onderzochte gebied ten slotte is evenmin bevoorlĳk voor de archeologische luchtprospectie.

De impact van deze archeologische luchtverkenning op Lembeke is eerder gering. De meeste schuine opnamen hebben betrekking op het zuidelijke gedeelte van de gemeente nabij de grens met Sleidinge en Oosteeklo, waar een aantal pedologische en/of antropogene sporen werden opgenomen.

In tegenstelling tot de meeste gemeenten in Oost- en West Vlaanderen en het Meetjesland en het Houtland in het bijzonder, zijn de sporen van vroege bewoning te Lembeke bijzonder schaars. Voor deze vaststelling, die ook geldt voor een aantal omliggende gemeenten als Waarschoot, Sleidinge, Ertvelde, Oosteeklo en delen van Evergem, is nog geen verklaring. Het onderzoek op het terrein bevestigde dit: behalve op de dekzandrug Maldegem-Stekene waren ten noorden en ten zuiden van deze zandrug haast geen materiële sporen van menselijke occupatie uit de prehistorie te vinden...

Hoewel het niet de bedoeling is hier verder op deze materie in te gaan, spelen o.i. een aantal bodemkundige aspecten daarbij een rol. C. Verbruggen wijst op het feit dat het gebied ten zuiden van de dekzandrug Maldegem-Stekene als gevolg van een geleidelijke vervochtiging sedert het begin van het Tardiglaciaal tot een moeras werd gevormd. Zowat bij het begin van het Holoceen viel deze depressie weer helemaal droog. De depressie bezat toen hoogstens een vochtige bodem en er was praktisch geen aangroei van organisch materiaal, waarschijnlijk tot in het subboreaal⁹. Gedurende het post-atlanticum trad een nieuwe vervochtiging op. Hoewel C. Verbruggen een klimatologische factor niet uitsluit, stelt hij dat ontbossingen (die het gevolg zijn van menselijke ingrepen) de oorzaak zijn van deze vervochtiging. Deze fenomenen werden eveneens vastgesteld voor de Ede-depressie ten zuiden van Maldegem, de Assebroekse meersen ten zuiden van Assebroek en de Moervaart-Kaledepressie ten zuiden van Moerbeke en Wachtebeke. Ook hier waren er gedurende geheel of bijna geheel het Laat-glaciaal grote ondiepe moerassen of meren aanwezig. Daarom waren deze gebieden vanaf de vroege bronstijd/Atlanticum nat tot zeer nat en dus zeer onaantrekkelijk voor occupatie¹⁰. Dr. Verhoeve stelt dat de ont-

sluiting van deze gronden door landbouw en bewoning pas in de late middeleeuwen of zelfs post-middeleeuwen mogelijk was, dankzij de opkomst van nieuwe landbouwtechnieken en grondige drainage. Deze stelling van een late (18de-eeuwse) ontginning wordt bevestigd door A. Verhulst¹¹. We achten het echter niet uitgesloten dat ook andere factoren een rol speelden. Verder onderzoek is dan ook noodzakelijk.

d. Geschreven bronnen

Het aantal geschreven bronnen over Lembeke is bijzonder schaars. Vooreerst vermelden we de *Geschiedenis van de gemeenten in Oost-Vlaanderen* door F. De Potter en J. Broeckaert, uit 1864-1870¹². Gezien de relatieve ouderdom en de tijdsgeest waarin het werk werd geschreven dient het met de nodige omzichtigheid te worden benaderd. Toch bevatte het een aantal gegevens die nuttig bleken bij de interpretatie van een aantal gegevens.

Eveneens vermeldenswaard is het geschiedkundige werk van E. Neelemans, *De Geschiedenis der gemeente Lembeke en der vrije heerlijkheid van Aveschoot* uit 1872¹³.

Tenslotte verwijzen we nog naar de rijkdom aan gegevens, vooral van historische aard, in de goed gestoffeerde jaarboeken van de Geschiedkundige kring van het Meetjesland, *Appeltjes van het Meetjesland*.

e. Handschriftelijke bronnen

De handschriftelijke bronnen leveren soms een interessante bijdrage voor het interpreteren van gegevens. Gezien de prioriteit van het veldwerk werden de handschriftelijke bronnen, die zich hoofdzakelijk in de archieven bevinden, niet systematisch geraadpleegd. Beheersdocumenten van de heerlijkheid Bardelaere bevinden zich in privé-handen en waren niet ter inzage beschikbaar. Een 17de-eeuws landboek, bewaard in het rijksarchief te Gent, omvat deels het grondgebied van Lembeke. Aangezien echter de figuratieve kaart ontbreekt, kon van deze bron geen gebruik worden gemaakt.

f. Gegevens uit boringen

Om bepaalde interpretatiemogelijkheden op hun waarde te toetsen werden op sommige sites proefboringen verricht. Het ging hoofdzakelijk om fenomenen waarover de bodemkaart geen directe informatie verschafte.

g. Toevalsvondsten en opgravingsresultaten

Er is voor Lembeke slechts één toevalsvondst bekend: die van een gepolijste bijl uit hardsteen. R. Van de Rostyne ontdekte haar in de jaren dertig, tijdens verbredings- en

uitdiepingswerken van een sloot. Ze wordt thans bewaard door Mevr. L. De Paepe - Van de Rostyne.

Systematische opgravingen zijn op het grondgebied van Lembeke nog niet gebeurd.

h. Prospecties door amateur-archeologen

Reeds in de jaren twintig werd de omgeving van de Antwerpse Heirweg min of meer systematisch *afgespeurd* door J. Maertens de Noordhout. De vondsten werden bewaard in het Bijlokemuseum (zie ook g., Gegevens uit musea en privé-verzamelingen).

Eveneens vermeldenswaard zijn de vondsten die werden gedaan in de jaren vijftig door Oskar Lippens en Z.E.H. Stock, destijds onderpastoor te Lembeke. Het betreft hier noch toevalsvondsten, noch opgravingsresultaten: ze kwamen te voorschijn bij systematische prospecties. Beide amateur-archeologen hebben hun materiaal ter beschikking gesteld voor deze studie.

In het begin van de jaren tachtig recupereerde S. Joos in samenwerking met Jan Vanmoerkerke een aantal artefacten nabij de Antwerpse Heirweg. Deze worden bij de heer Joos bewaard.

i. Iconografische bronnen

De grens tussen iconografische en cartografische bronnen is vaak zeer klein. Figuratieve schetsen van gebouwenconfiguraties, walgrachten en monumenten zijn vaak interessant om de architecturale evolutie van de gebouwen te volgen. Enige voorzichtigheid dient toch geboden, omdat sommige tekeningen veeleer aan een ideaalbeeld dan aan de realiteit beantwoorden. Tijdens de prospectie kregen we ook de gelegenheid bij privé-personen oude foto's van meestal verdwenen hoeven te raadplegen. Hoewel dergelijk materiaal zelden wordt gepubliceerd, kan het toch interessant zijn om een beeld te krijgen van vroegere bewoning. Het illustreert de periode vanaf de late 19de eeuw.

j. Mondelinge informatie

Bij het prospecteren is maar al te vaak gebleken dat landbouwers heel wat weten te vertellen over het bodemgebruik en de bodemgesteldheid van hun akkers en over recente wijzigingen in de bebouwing.

Daarnaast was de mondelinge informatie van Oscar Lippens zeer nuttig bij het interpreteren van de door hem gelokaliseerde silexvindplaatsen¹⁴.

k. Volkskunde

In het werk van De Potter en Broeckaert over de geschiedenis van Lembeke werden een aantal lokale sagen en legenden gebundeld. Prof. Dr. S.J. De Laet wees reeds op de mogelijke archeologische relevantie van deze verhalen¹⁵. Herinneringen aan oude heidense begraafplaatsen zijn heel erg in trek en geven voedsel aan een orale volkstraditie, waarin duivels, heksen, katten, de galg, de hel of andere doembeelden de boventoon voeren. Een mogelijk voorbeeld te Lembeke is het toponiem *Kattelaar* met de bijbehorende sage over een verborgen muntschat op de Kattelaarakker¹⁶.

3. Methode

De toegepaste methode omvat drie fasen: de detectie, de registratie en de interpretatie. De detectie bestaat hoofdzakelijk uit het terreinonderzoek, eventueel aangevuld met de secundaire bronnen. Daarnaast worden de gegevens geregistreerd volgens een methode ontworpen door het Seminarie voor Archeologie. In de interpretatie worden de gegevens van de detectie op hun waarde gewogen en verwerkt.

a. Detectie

Het opsporen van archeologische vindplaatsen vormt de eerste stap in het terreinonderzoek. We maken daarbij gebruik van de verschillende bronnen zoals die hierboven werden opgesomd. Het terrein is en blijft voor een streekarcheologisch onderzoek de hoofdbron. Andere leveren soms aanwijzingen, maar deze kunnen steeds op het veld worden nagegaan en geverifieerd.

Het terreinonderzoek gebeurt zo systematisch mogelijk. Vooreerst worden de nodige kaarten van het bewuste gebied verzameld en bestudeerd. Aan de hand van de kaarten en een eerste terreinverkenning proberen we een overzicht te krijgen van wat het te onderzoeken gebied precies inhoudt. Deze eerste verkenning is ook in die mate nuttig dat zij toelaat het gebied te verdelen in archeologisch interessante en minder interessante zones: men mag niet uit het oog verliezen dat het onderzoek maximaal twee jaar duurt, zodat hoe dan ook de meest relevante zonens worden geselecteerd. Voor Lembeke zijn dit:

1. De dekzandrug Maldegem-Stekene

Deze dekzandrug is in feite een oost-west verlopend complex van 50 km lang en 1 tot 3 km breed, dat door het zuiden van de gemeente loopt. Bijna overal bleef de roestige B-aanrijkingshorizont van de podzol goed bewaard. Landbouwkundig zijn deze bodems ongunstig. Ze werden dan ook vooral bebost. De top van deze zandrug te Lembeke ligt op 10 à 12 meter TAW. De aangrenzende landschappen liggen enkele meter lager. Het terreinonderzoek werd dan ook toegespitst op deze zandrug. Hierbij

dient wel te worden opgemerkt dat een niet onaanzienlijk deel van deze rug werd afgegraven en bebost en als dusdanig niet toegankelijk was voor prospectie.

2. Zandige opduikingen

Ten noorden van de zandrug Maldegem-Stekene ligt een gebied met een uitgesproken micro-reliëf. Daarin bevinden zich een aantal zandruggetjes met een overwegend (maar niet uitsluitend) oost-west gerichte oriëntering, die worden afgewisseld met depressies. Op de bodemkaart worden deze zandruggetjes aangeduid als droge tot matig droge gronden (a, b, c - draineringsklasse). Vooral naar het noorden van de gemeente toe zijn ze vrij uitgesproken. Bij het geplande diepgaande onderzoek ervan, dat jammer genoeg dikwijls werd belemmerd door de aanwezigheid van huidige bewoningskernen, was een grondige studie van de bodemkaart vanzelfsprekend onontbeerlijk.

Om geen vals beeld te creëren in het geprospecteerde areaal werden ook andere zones zorgvuldig onderzocht, bijvoorbeeld de depressie van de Burggravenstroom ten zuiden van de zandrug Maldegem-Stekene. Ook ten noorden van de dekzandrug Maldegem-Stekene kregen enkele zones die op grond van een aantal factoren eventueel archeologische sporen konden vrijgeven, extra aandacht.

De volgende stap is het systematische terreinonderzoek. De standaarduitrusting daarvoor bestaat uit speciale steekkaarten, papier, schrijfgerei, plastic zakjes, rolmeter, schopje, regenkleedij en eventueel een fototoestel. De meest geschikte terreinen zijn akkers en weiden. Zoals in het voorgaande hoofdstuk al werd vermeld, levert de prospectie van akkers de beste resultaten op. Zij worden systematisch afgelopen in de richting van de ploegvoren, waarbij een onderlinge afstand van ongeveer 1 meter wordt aangehouden. Het bleek in een aantal gevallen ook interessant de akker in twee richtingen te prospecteren, langs de ploegvoren en loodrecht erop.

Daarnaast werden ook een aantal weiden - zij het dan in mindere mate - aan een onderzoek onderworpen. Dit gebeurt echter niet zo systematisch als bij akkers: het heeft immers weinig zin een weide meter na meter te prospecteren wanneer ze volledig is dichtgegroeid. Hier rekent de archeoloog op de natuurlijke medewerking van de 'graver' bij uitstek, nl. de mol. Molshopen leverden in een aantal gevallen archeologica op. Ook eventuele kleine terreinverschillen werden genoteerd.

We vonden het ook noodzakelijk om bij de prospectie aandacht te besteden aan de controle van ingekuilde silo's. Hoewel het onderzoek van silo's te Lembeke geen directe archeologische informatie heeft gegeven, leverde het toch een aantal interessante bodemkundige vaststellingen op (zie hoofdstuk II, 2, Geologische opbouw).

Het gevonden materiaal wordt dan per (bedrijfs)perceel in een zakje gedeponneerd en krijgt een nummer per vindplaats. Het gerecupereerde materiaal dient zowel tijdens als na de prospectie afzonderlijk bewaard. De frequentie van onderzoek verschilt van

veld tot veld: minimaal één grondige prospectie, maar soms ook verscheidene, naar gelang van de rijkdom van het perceel. Naast de akkers en de weiden kwamen praktisch geen terreinen voor prospectie in aanmerking.

b. De registratie

Eigenlijk gelijktijdig met de detectie gebeurt de registratie van zowel de velden als de vondsten zelf: de gedetecteerde vindplaatsen dienen systematisch en overzichtelijk vastgelegd te worden. Enkel wanneer dit naar behoren gebeurt, heeft de detectie enig nut. Een verkeerde registratie geeft een verkeerd beeld en maakt de detectie zo goed als waardeloos.

1. Nummering van de velden

Alle (bedrijfs)percelen krijgen een nummer, in de volgorde waarin ze worden geprospecteerd. Ook velden die geen vondsten opleverden krijgen zo'n identificatie, maar ze worden niet opgenomen in de dossiers. Bij elke vindplaats komen de Lambertcoördinaten te staan, zodat een exacte topografische lokalisatie kan worden gegeven.

2. Nummering van de vondsten

Ook ieder archeologisch artefact krijgt een afzonderlijk nummer. Dat is tweedelig: eerst het nummer van de vindplaats, gevolgd door het volgnummer van het artefact zelf. Na de prospectie worden alle ingezamelde voorwerpen gereinigd en genummerd. Zij zijn dan klaar voor de volgende stap: de interpretatie.

Tevens wordt bij de registratie een steekkaart ingevuld, ontworpen door het *Seminarie voor Archeologie* te Gent. Daarop komen een korte beschrijving van het materiaal, een eerste appreciatie, een voorlopige chronologie, enz. Per prospectie worden eveneens de datum, de weersomstandigheden en de geschiktheidsgraad voor prospectie genoteerd.

We zijn ervan uitgegaan dat alles wat ook maar enigszins informatie verschaft, van prehistorisch tot 19de-eeuws, een vindplaats is. Een vindplaats kan een spoor zijn, een anomalie in het landschap of een vondst (ceramiek, glas, vuursteen en dergelijke meer). Deze laatste vormen de zogenaamde mobiele vindplaatsen, omdat ze niet vastliggen zoals bijvoorbeeld een woonsite of een bodemspoor. We onderscheiden daarin drie categorieën: vindplaatsen met verspreid materiaal, losse vondsten en concentraties. In die optiek vergen termen als *vindplaats*, *site*, *losse vondst*, *concentratie* en *toevalsvondst* enige toelichting.

- Vindplaats met verspreid materiaal

Bij een vindplaats met verspreid materiaal liggen de archeologisch voorwerpen zonder een welbepaald patroon verspreid over de hele oppervlakte van het (bedrijfs)perceel. Het betreft in de meeste gevallen opgevoerd materiaal, meegekomen met de bemesting, de ophoging van het terrein, storten, enz. Meestal gaat het om post-mid-

deleeuws materiaal dat op bijna alle akkers verspreid ligt. Dateert het van vóór 1500, dan is het wel interessant, omdat het een aanwijzing is voor menselijke interventies (meestal landbouwactiviteiten) in een zekere periode. Vindplaatsen met verspreid materiaal krijgen een nummer en worden in het midden van de akker gelokaliseerd.

- Losse vondsten

Een losse vondst is een voorwerp dat geïsoleerd ligt. Het vormt daarop op zichzelf een vindplaats. Deze vondsten krijgen een nummer dat overeenkomt met een punt op de topografische kaart. In een aantal gevallen betreffende silexmateriaal gaat het om twee of maximaal drie artefacten. Deze vondsten krijgen eveneens een nummer en worden in het midden van de akker gelokaliseerd.

- Concentraties

De concentratie kan men beschouwen als de belangrijkste vindplaats. Concentraties kunnen enerzijds uitgedrukt worden in termen van het aantal scherven per m²¹⁷. Deze definitie lijkt ons inziens niet toepasselijk bij een archeologische prospectie in de Zandstreek. We denken veeleer aan een relatief grote hoeveelheid voorwerpen op een vrij beperkte oppervlakte. De grens tussen een concentratie en een amalgaan van losse vondsten is echter niet gemakkelijk te trekken. Ook het onderscheid met een vindplaats met verspreid materiaal is niet altijd eenvoudig. Meestal is er een gradueel verschil in kwantiteit en oppervlakte. We kunnen stellen dat een concentratie als het ware ‘instinctief’ wordt aangevoeld, iets wat pas na de nodige terreinervaring kan worden bereikt.

- Vindplaats

Onder vindplaats verstaan wij iedere plaats waar archeologica en/of sporen worden aangetroffen.

- Site

De term site hanteren we enkel wanneer de gevonden archeologica en/of sporen in situ worden aangetroffen¹⁸.

- Toevalsvondsten

Toevalsvondsten tenslotte groeperen alle vondsten gedaan onder omstandigheden die met de klassieke prospectie geen uitstaans hebben.

Tenslotte dient nog te worden vermeld dat deze termen sterk afhangen van de situatie in de regio. Concentraties zijn in de Zandstreek bijvoorbeeld opmerkelijk armer dan in de polders wat bijvoorbeeld Romeins materiaal betreft.

Bij de registratie worden ook kaarten opgesteld, gaande van eenvoudige terreinschetsen tot stippenkaarten. Bij het opmaken van die kaarten waren we beperkt door onze uitrusting, die slechts een tekening bij benadering toeliet. Voor de stippenkaarten

maakten we gebruik van een denkbeeldig raster, dat een nauwkeurige optekening in kleine vakken mogelijk maakte. De stippenkaarten van verspreid materiaal zijn interessanter dan die van concentraties. De juiste ligging van het voorwerp heeft daarbij minder belang dan de oppervlakte die het materiaal in het geheel beslaat. Bij een concentratie werd gepoogd zo precies mogelijk de ligging van van de voorwerpen ten opzichte van het rasterplan vast te leggen. We merkten dat er bij een concentratie meestal een kern voorkomt.

Stippenkaarten geven enerzijds een goed beeld van de bewuste concentratie, maar hebben ook hun beperkingen. We zijn er ons terdege van bewust dat een stippenkaart steeds een subjectieve interpretatie inhoudt. Het is dan ook van wezenlijk belang voor de veldonderzoeker dat hij geen concentratie creëert.

Tenslotte dient nog te worden opgemerkt dat een concentratie vaak moeilijk te herkennen is in het geheel van de vondsten. We nemen aan dat in sommige gevallen een aantal vindplaatsen die sterk fragmentarisch naar voren komen, mogelijk deel uitmaken van één grote concentratie. Door tijdsgebrek was het echter niet mogelijk dit fenomeen aan een nadere controle te onderwerpen.

c. Analyse

Nadat de artefacten en/of sporen werden gedetermineerd en geregistreerd, worden ze aan een zorgvuldige analyse onderworpen. Deze analyse of interpretatie gebeurt in de dossiers.

II. Fysisch kader

Lembeke ligt in de provincie Oost-Vlaanderen, op ca. 25 km ten noordwesten van Gent en op ca. 6 km ten oosten van Eeklo. Het grenst in het westen aan Eeklo, in het noorden aan Kaprijke (waarmee de gemeente Lembeke in 1977 fuseerde), in het oosten aan Bassevelde en Oosteeklo en in het zuiden aan Sleidinge en Waarschoot. Lembeke is een nog hoofdzakelijk agrarische gemeente met een totale oppervlakte van ca. 1900 ha. In het noorden wordt ze doorsneden door de expresweg Antwerpen-Knokke (N 49).

Het fysische kader waarbinnen het onderzoek plaats had werd uitgebreid bestudeerd. Het studiegebied vertoont immers een grote geologische, pedologische en landschappelijke verscheidenheid, waarmee bij de interpretatie van de vondsten terdege rekening moet worden gehouden¹⁹. In dit tweede hoofdstuk besteden we aandacht aan de diverse aspecten van het landschap en de wisselwerking tussen mens en natuur.

1. Geologische opbouw

Morfogenetisch gezien valt Lembeke binnen het gebied van Zandig-Vlaanderen en meer precies in het noordelijke deel van de Vlaamse Vallei. Het Vlaamse-Valleilandschap is een laag en vlak gebied met een eigen microreliëf en hydrografisch patroon.

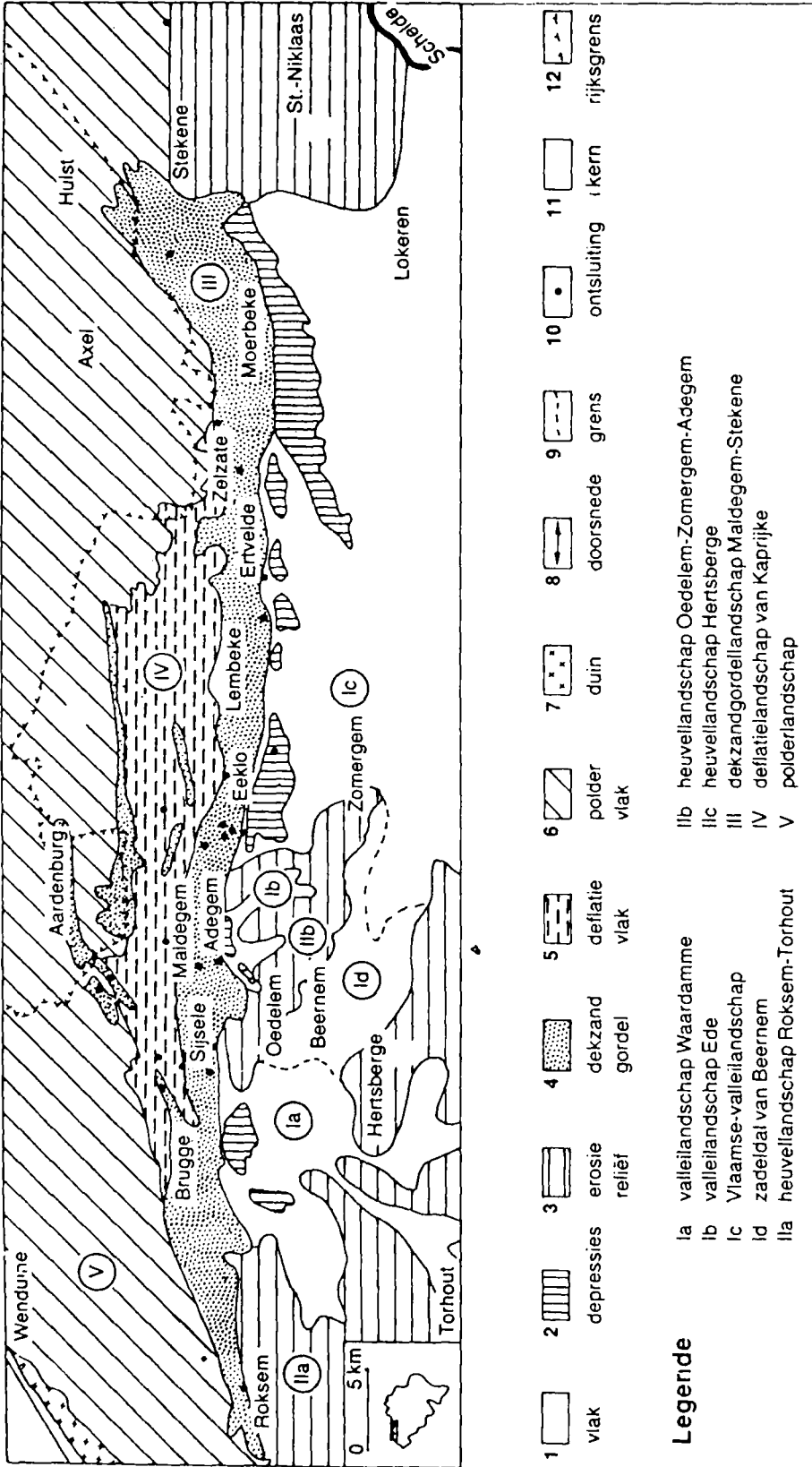
De Vlaamse Vallei is een glaciële erosievallei, die zich tijdens het onder- en midden Pleistoceen 20-30 meter diep in het tertiaire substraat (Eoceen: Assiaan, Lediaan, Paniseliaan) heeft uitgeschuurd²⁰. De Vlaamse Vallei vormde de verbinding tussen de rivieren van het Scheldebekken en de Noordzee, waarvan het zuidelijke deel droog lag.

Tijdens het Riss-Würminterglaciaal (Eemiaan) begon de opvulling van de Vlaamse Vallei vanaf de zee met estuariumsedimenten (assise van Oostende). In het Würmglaciaal werd ze verder landinwaarts gekolmateerd met niveo-eolisch en (niveo-)fluviaal zandig en lemig materiaal, dat zich eveneens buiten de Vlaamse vallei afzette. Het lemig-zandig en fijnzandig eolisch materiaal van de Würmijstijd, oud dekzand genaamd, werd afgezet door overheersende noordwestenwinden.

Na de Würmijstijd veranderde het klimaat geleidelijk, met een afwisseling van koudere en warmere fasen, het laatglaciaal. Het huidige microreliëf ontwikkelde zich voornamelijk gedurende deze periode. De zanden die toen werden afgezet zijn iets grover dan het oude dekzand en staan bekend als het jong dekzand of lokaal dekzand. In het Laat-Glaciaal komt een belangrijke warmere periode voor, de Alleröd (9800 - 8900 v. Chr.), gekenmerkt door een begroeiingshorizont, de Usselolaag, met meestal veel *Pinus*-houtskeerresten, en die plaatselijk horizontaal aansluit aan een venige of glyttja-achtige formatie. Dit bodemkundige fenomeen werd te Lembeke aangetroffen ter hoogte van het gehucht Heihoek. Ten zuiden van de gemeente werd onder een dik pakket lokaal dekzand (1 - 1,5 meter) een veenlaagje aangeboord, dat tot de Allerödperiode behoort²¹. Dit laagje was eveneens zichtbaar in de gracht van een maïssilo nabij het gehucht Singel. Deze silo werd onderzocht in het kader van de vlakbij gelegen silexconcentratie (Lembeke Singel). De Alleröd sluit de oude Dryasperiode (10 400 - 9 800) af, gekenmerkt door het jonge dekzand I, afgezet door overheersende westnoordwestenwinden. Na de Alleröd werd tijdens de Jonge Dryas (8 900 - 8 300 v. Chr.) het jonge dekzand II afgezet door overheersende westzuidwestenwinden²².

Ook tijdens het Holoceen (vooral in het Boreaal) hadden langs beken en op de droogste delen van de zandruggen nog zandverstuivingen plaats. Vanaf het Atlanticum kolmateerden beekvalleien en depressies met terrigeen (kleilig, zandlemig) en ten dele met organoëen (venig, mergelig) materiaal.

Samevattend kunnen we dus stellen dat in dit gebied slechts de Pleistoëene en Holoëene formaties van rechtstreeks belang zijn geweest voor de bodemvorming, aangezien het tertiaire substraat zich op meer dan twintig meter diepte bevindt.

De dekzandrug Maldegem-Stekene (naar I. Heyse en G. De Moor, 1978).

2. Reliëf

De gemeente Lembeke kent een uitgesproken microreliëf, waarin verschillende entiteiten onderscheiden kunnen worden.

Ten zuiden van de dekzandrug Maldegem-Stekene, nabij de grens met Waarschoot en Sleidinge, ligt de omvangrijke depressiezone van de Burggravenstroom. Het is een uitgesproken laaggelegen gebied, dat nauwelijks een hoogte van 5 à 6 meter TAW bereikt en zich uitstrekt van Eeklo over Waarschoot en Sleidinge tot in Ertvelde. Hier dagzomen op de laagste plaatsen venige en mergelachtige sedimenten; in de iets hoger gelegen zones komen vochtig zand of zandlemige gronden voor. Deze sedimenten zijn overwegend fluviaal. Op het einde van de Weichsel-IJstijd, voordat de oost-west gerichte dekzandrug Maldegem-Stekene werd afgezet, gebeurde de afwatering in noordelijke richting. De dekzandrug betekende een barrière voor de noordelijke drainage en deed het grondwaterniveau ten zuiden ervan aanzienlijk stijgen. Hierdoor werd de vorming van waterzieke gronden in de hand gewerkt. In de 13de eeuw werd in deze depressie de Burggravenstroom (ook Schipgracht genoemd) gegraven.

Ten noorden van deze depressiezone ligt de dekzandrug Maldegem-Stekene. Deze rug is oost-west georiënteerd en heeft een asymmetrische dwarsdoorsnede: een steile zuidrand en een zachter hellende noordflank. Het zuidelijke talud van deze rug is duidelijk in het landschap zichtbaar en kan zonder onderbreking gevolgd worden vanaf Eeklo, ter hoogte van de Hoge Zandweg (vandaar het toponiem), tot aan de grens met Oosteeklo, ter hoogte van het gehucht Singel. Het microreliëf op deze rug bestaat vooral uit oost-west gerichte ruggetjes, die zo dicht bij elkaar liggen dat ze nagenoeg een aaneensluitende brede complexe rug met sporadische duintjes vormen. De hoogte van de zandrug varieert van 8 tot 10 meter TAW, 500 meter ten westen van het gehucht Singel bereikt de rug een hoogte van 12 meter TAW, net als ter hoogte van De Warande. Het zijn de hoogste punten van de gemeente. Opvallend hierbij is dat zij worden verbonden door een zandweg, de Antwerpse Heirweg. De noordelijke rand van deze rug valt ongeveer samen met de Eeklostraat en de Ledestraat (gewestweg Eeklo-Zelzate N 448). Buiten de gemeente is deze zandrug in het westen over Eeklo, Maldegem, Brugge tot in Oudenburg te volgen. Ten oosten van Lembeke is deze rug over Oosteeklo, Ertvelde, Wachtebeke, Stekene tot in het Land van Waas zichtbaar.

De zone ten noorden van deze zandrug is een laag gebied met een uiterst vlak oppervlak, dat bijna geen microreliëf vertoont, en waarvan de hoogte varieert van ca. 7 meter tot ca. 5 meter TAW. Dit noordelijke deel reikt tot aan de poldergrens, ca. 8 km ten noorden van Lembeke. Dit laaggelegen gebied is topografisch zeer homogeen, met een maximaal hoogteverschil van ca. 2 meter over grote afstand. Het gebied helt licht af naar de polders toe. Ten noorden van de dorpskom daalt de hoogte tot ca. 5 à 4 meter TAW nabij de grens met Kaprijke.

3. Waterlopen

Wegens de lage ligging van het gebied is de natuurlijke waterafvoer zeer gebrekkig. Bovendien verkeert het grachtenstelsel dat instaat voor de ontwatering doorgaans in zeer slechte staat. Sommige grachten zijn zelfs plaatselijk gedempt. In het zuiden van de gemeente, in de depressie van de Burggravenstroom, ondergaan de gronden een sterke kunstmatige drainering.

Het gebied kent geen georganiseerde afvloeiing. Ten noordwesten van de dorpskom zorgen twee kleine beken, de Isabellawatergang en een kleinere beek, voor de afwatering van het gebied. De Isabellawatergang “ontspringt” ter hoogte van het gehucht Kerkakker aan de zuidelijke flank van de dekzandrug Maldegem-Stekene, en stroomt in noordelijke richting. Ten oosten van de dorpskom vormt deze beek een komvormige depressiezone, die wordt omgeven door zandige opduikingen. Ter hoogte van het Krommeveldgoed stroomt de beek verder naar het noorden. Bij de grens met Kaprijke loopt zij, parallel met de Beekstraat, in meer noordoostelijke richting.

De tweede beek “ontspringt” ten westen van de Kaprijkestraat en stroomt eveneens noordwaarts, langs het Duiversgoed. Ter hoogte van de Wouterakker, in de noordoostelijke punt van de gemeente, mondt zij uit in de Isabellawatergang.

Ten noordwesten van de dorpskom zorgen twee middeleeuwse kanaaltjes, de Sleepdammewatergang en de Zuidakkerbeek, voor de afwatering naar het noorden.

In het zuiden van de gemeente vormt de Burggravenstroom de gemeentegrens tussen Lembeke en Sleidinge en Waarschoot. De Burggravenstroom is een klein ontwateringskanaaltje, dat van Gent via Ertvelde naar Eeklo loopt. De oudste vermelding dateert uit 1251²³. De burggraaf spreekt in het bedoelde document van “*Fossa nostrum*”, wat erop zou kunnen wijzen dat hijzelf de Schipgracht had laten graven²⁴.

Tenslotte vermelden we nog het Kaprijks Vaardeken, een kanaaltje dat in de 17de eeuw werd gegraven als verbinding tussen Kaprijke en de Burggravenstroom²⁵. Het raakte in de 18de eeuw volledig in onbruik en werd in de loop der jaren gedeeltelijk gedempt. Enkel ten zuiden van de dorpskom en ter hoogte van de dekzandrug Maldegem-Stekene is een gedeelte bewaard gebleven.

4. Bodemgesteldheid

Pedologisch gezien valt het grondgebied van Lembeke binnen het gebied van Zandig-Vlaanderen. Voor de interpretatie van de bodemgesteldheid van het bestudeerde gebied werd gebruik gemaakt van de bodemkaart van België, uitgegeven door het I.W.O.N.L.²⁶ Het grondgebied van Lembeke is verdeeld over 4 kaartbladen: EEKLO (24 E), BASSEVELDE (25 W), ZOMERGEM (39 E) en EVERGEM (40 W).

De bodemprofielen werden bestudeerd door middel van boringen (ca. 2 per ha) en profielkuilen tot op ca. 125 cm diepte.

We kunnen stellen dat het grondgebied van Lembeke een grote verscheidenheid van bodems bezit.

De zone ten zuiden van de dekzandrug Maldegem-Stekene is een depressiezone met hoofdzakelijk natte tot zeer natte lemig-zandgronden tot lichte zandleemgronden.

Ten noorden van deze depressie ligt de dekzandrug Maldegem-Stekene, met *zeer* droge tot droge zandgronden met duidelijke humus- en/of ijzer B-horizont. Ze werden grotendeels afgegraven en bebost.

Ten noorden van de dekzandrug Maldegem-Stekene ligt een overwegend vlak en laaggelegen gebied met een eigen microreliëf. Het bestaat uit een mozaïek van hoofdzakelijk matig droge tot matig natte gronden met een verbrokkelde of duidelijke humus- en/of ijzer B-horizont, vaak gepaard gaande met ijzerconcreties (= prepodso- len). Deze gronden vormen afwisselend kleine zandige opduikingen en depressies.

5. Wegennet

Het grondgebied van Lembeke wordt doorsneden door tal van wegen van sterk verschillend belang. De meeste worden door lintbebouwing overheerst.

Het noorden van het grondgebied Lembeke wordt doorsneden door de expresweg Antwerpen-Knokke (N 49). Deze verbindingsas tussen de Westkust en de haven van Antwerpen werd in het begin van de jaren '80 aangelegd. Er zijn plannen om de weg om te vormen tot autosnelweg.

Daarnaast wordt het grondgebied van Lembeke doorsneden door twee gewestwegen: de N 456 (Gent-Watervliet), die het dorp van zuid naar noord doorkruist, en de N 448 (Zelzate-Eeklo), van oost naar west. Deze laatste ligt grotendeels op de noordelijke rand van de dekzandrug Maldegem-Stekene.

Buiten deze grote verkeerswegen kent Lembeke een vrij dicht net van geasfalteerde gemeentewegen van overwegend lokaal belang. Vooral ten oosten en ten noorden van de dorpskom hebben ze een onregelmatig en kronkelend verloop. Opvallend is het verband tussen de ligging van deze wegen en de bodemgesteldheid: ze lopen bijzonder vaak op zandige ruggen. Dit kon worden vastgesteld voor de Weststraat, de Kaprijkestraat, de Gentstraat, de Kerkstraat, de Kaprijkestraat en in mindere mate ook voor de Krommeveldstraat en de Westermolenstraat. We achten het dan ook niet uitsloten dat deze wegen relatief oud zijn. Over de absolute ouderdom van het wegennet hebben we echter zeer weinig gegevens.

Ten westen van de dorpskom hebben de gemeentewegen een meer rechtlijnig verloop. Dit min of meer kwadratische net is typisch voor het Meetjesland. De gehuchten liggen telkens langs de oost-west gerichte wegen. Langs de noord-zuid gerichte, die parallel lopen met de hoofdrichting van de percelering, komt op wat zeer recente bebouwing na, geen bewoning voor. Populieraanplantingen langs deze wegen zijn vrij algemeen.

Naast de geasfalteerde wegen nemen tal van grotere en kleinere zandwegen een belangrijke plaats in. Ze worden door de lokale landbouwers gebruikt om hun landerijen te bereiken. Verder liggen rond de dorpskom een aantal kerkwegels die bij de lokale bevolking goed bekend zijn. Tijdens de prospectie werd van deze weggetjes dankbaar gebruik gemaakt om een aantal akkers te bereiken. Vooral in het zuiden van de gemeente, op de dekzandrug Maldegem-Stekene, komen haast geen geasfalteerde wegen voor. Deze zandrug wordt doorsneden door tal van zandwegen. De belangrijkste is de Antwerpse Heirweg, die vrijwel rechtlijnig van oost naar west loopt. Hij kan gevolgd worden vanaf de grens met Oosteeklo, waar hij ter hoogte van het gehucht Singel het grondgebied van Lembeke bereikt. Hij is dan verder westwaarts te volgen tot de residentiële wijk De Warande, waar hij soms moeilijk herkenbaar is tussen de grootschalige recente bebouwing. Waarschijnlijk boog het oorspronkelijke tracé iets naar het noorden af. Ongeveer 200 meter meer naar het westen duikt de weg weer op en is hij geasfalteerd. Hij loopt dan verder richting Eeklo. De relatie tussen de ligging van deze weg en de bodemgesteldheid is duidelijk.

In de literatuur wordt de Antwerpse Heirweg zeer oud genoemd²⁷. Niet één archeologische vondst kan deze veronderstelling kracht bijzetten, ofschoon een Romeinse, zelfs prehistorische oorsprong a priori niet uit te sluiten is.

6. *Percelering*

Het studiegebied vertoont een grote verscheidenheid van percelering. Hoewel het vaak moeilijk is een grens te trekken, kunnen we grosso modo twee types onderscheiden: enerzijds is er repel- of strokenpercelering, anderzijds komen ook meer blokvormige percelen voor. De landindeling is meestal georienteerd op wegen en greppels.

Vooral op het oostelijke deel van de dekzandrug Maldegem-Stekene zijn de meer blokvormige akkers dominant. Het westelijke deel van de dekzandrug vertoont vooral repelpercelering. De zone tussen de Gentstraat en de Weststraat en ten zuiden van de Vroenhoek bestaat uit een mozaïek van afwisselend blokvormige en strokenpercelering. Ten westen van de dorpskom, naar de grens met Eeklo toe, is de repelpercelering dominant.

Het rechthoekige patroon van deze percelering gaat terug tot de 13de eeuw, toen dit laaggelegen en vlak gebied op een systematische manier werd verkaveld om in cul-

tuur te worden gebracht. Deze strookpercelen zijn een typisch landschappelijk relict van het Meetjesland. De indeling in stroken is een proces dat later op gang komt dan de verkaveling en ontginning in blokken, en vermoedelijk in verband staat met de overgang van een extensieve veeveelt naar een meer intensieve vorm van landbouw²⁸. Tot omstreeks 1950 waren alle stroken afgezoomd door een net van treksloten, waarlangs een houtkant groeide. Dit gaf aan het landschap een sterk gesloten karakter, dat nog geaccentueerd werd door de populieren langs de wegen. In de laatste decennia is het landschapsbeeld grondig gewijzigd onder invloed van de mechanisatie en de schaalvergroting van de landbouw. Stroken werden samengevoegd tot blokken, waardoor grachten werden opgevuld en het lineaire groen verdween. Dit gebeurde door de landbouwers zelf, zonder dat de ruilverkaveling tussenkwam. Het resultaat is een sterk geopend landschap, waarin perceelsrandbegroeiing nog maar sporadisch voorkomt. De opgaande wegen langs de populieren zijn evenwel grotendeels behouden, omdat niet de boer-pachter maar de grondeigenaar met zijn planrecht over deze bomen beschikt.

7. Agrarisch bodemgebruik

Het spreekt vanzelf dat het bodemgebruik nauw samenhangt met een aantal topografische en pedologische factoren. We kunnen stellen dat het bodemgebruik te Lembeke sterk gediversificeerd was en is. Ondanks de gestage toename van de bewoning na de Tweede Wereldoorlog blijft het gebied voorlopig nog agrarisch georiënteerd, met een belangrijk aandeel voor bosbouw en tuinbouw.

8. Bewoning

De bewoning te Lembeke is vrij verspreid en groeide vooral na de Tweede Wereldoorlog enorm aan. Desondanks heeft de gemeente haar agrarisch karakter grotendeels weten te behouden. De overwegend landelijke bewoning volgt het dichte wegenpatroon, met gehuchten in lintvorm. Ze is volledig in dit straatdorp- en gehuchensysteem opgenomen, met als gevolg dat er aan de hoeven dikwijls geen of te weinig weiden grenzen, wat voor de streek landbouw-economisch zeer nadelig is. De studie van de *Ferrariskaart* en de *Popp-kaart* maakt duidelijk dat de bewoning - op de recente bebouwing na - weinig drastische veranderingen heeft ondergaan.

III. Synthese van de onderzoeksresultaten

1. Laat-paleolithicum

Over het laat-paleolithicum, dat ca. 8000 v. Chr. eindigt, zijn voor het onderzochte gebied geen gegevens bekend. Het epipaleolithicum wordt algemeen gesitueerd in het

Tardiglaciaal (14 000 - 10 000 BP.). Gedurende deze klimaatsfase vinden de noordwaartse terugtrekking van de ijskap, de geleidelijke stijging van het zeeniveau en de insnijding van het huidige rivierennet plaats. Daarnaast treden eveneens definitieve wijzigingen in fauna en flora op. De typische fauna bestaat uit het rendier en kleine knaagdieren. De flora wordt gekenmerkt door een toendra- en steppevegetatie, waarin zich enkele bomen ontwikkelen, zoals beuk en eik.

a. Archeologische gegevens

Een aantal artefacten kunnen onder voorbehoud worden gedateerd in het epipaleolithicum. Vooreerst is er de steentijdconcentratie LE 21²⁹. Het materiaal kan waarschijnlijk tot het vroeg-mesolithicum worden gerekend. Twee stekers wijzen met het nodige voorbehoud in de richting van het epipaleolithicum. Ongeveer 150 meter ten oosten van deze vindplaats trof dhr. Lippens een concentratie steentijdmateriaal aan, die in het vroeg- of midden-mesolithicum kan worden gesitueerd. Een aantal artefacten van deze verzameling, waaronder een aantal stekers en een kernrandkling, zouden onder voorbehoud uit het epipaleolithicum kunnen stammen.

Naast deze vrij nauwkeurig dateerbare vindplaatsen werd een reeks andere van onduidelijke ouderdom gelokaliseerd. Hoewel we opteren voor het mesolithicum, werden ze vooralsnog bij de niet-dateerbare steentijdvindplaatsen ondergebracht. Het betreft LE 1, LE 8, LE 9, LE 33, LE 41, LE 42, LE 47, LE 55, LE 58, LE 61, LE 65 en LE 133.

Het is niet uitgesloten dat zich bij het andere gerecupereerde lithische materiaal (epipaleolithische) artefacten bevinden, die echter niet als dusdanig herkenbaar zijn.

b. Interpretatie

In het kader van het huidige onderzoek kan de vraag gesteld worden in hoeverre deze artefacten representatief zijn voor de mogelijke epipaleolithische bewoning in het geprospecteerde gebied. Het lijkt ons inziens nogal voorbarig hiertoe te besluiten aan de hand van deze schaarse vondsten, die overigens met het nodige voorbehoud zijn gedateerd. Niettemin is het epipaleolithicum in de zandstreek vrij goed gedocumenteerd. Ten oosten van Lembeke, bij de opgravingen op de abdijhoeve van Klein-Sinaai (Stekene) kwam een epipaleolithische site aan het licht, behorende tot het Tjongeriaan³⁰. Verschillende activiteitszones konden duidelijk worden onderscheiden. Verder signaleren we de site van Maldegem - Veldhoek³¹, en het onlangs bestudeerde materiaal van de in 1914-1918 ontdekte site aan de Gentse Port-Arthurlaan³². Beide vondstenensembles worden door M. Otte aan het Chresswello-Hamburgeriaan uit het Tardiglaciaal toegeschreven (Bölling-einde Dryas II). Verder werden bij prospecties in de Kale-Moervaartvallei een aantal epipaleolithische artefacten gerecupereerd³³. De meeste vindplaatsen zijn te situeren op zandige gronden, in de nabijheid van waterlopen.

2. *Mesolithicum*

Traditioneel laat men het mesolithicum aanvangen met de definitieve klimaatsverandering omstreeks 10 000 BP, met het aanbreken van het Holoceen. De steppevegetatie, typisch voor het Tardiglaciaal, moest nu voorgoed wijken voor een gemengd loofbos. Deze klimatologische veranderingen hadden op hun beurt een weerslag op de fauna en de flora. De rendierkudden, gewoon aan een open steppevegetatie, trokken noordwaarts, naar de minder beboste en koudere gebieden. Het hert, het everzwijn en klein wild werden nu de belangrijkste dieren in onze streken. Vooral de jacht, de visvangst en het verzamelen van kleine ongewervelde dieren en gewassen speelden een rol in de voedselvoorziening³⁴. Typische elementen in de materiële cultuur van de mesolithische mens zijn kleine, zorgvuldig vervaardigde stenen werktuigjes, de zogenaamde microlieten, die als pijlbewapening of weerhaak in een houten schacht werden gevat. Bepaalde microlieten vertonen een kenmerkende geometrische vorm, zoals driehoeken, segmenten, trapezia, enz. De mesolithische jager-verzamelaar zocht immers zijn voedsel in een boslandschap, waarin pijl en boog uitstekend geschikt bleken voor de jacht op klein wild. De "nederzettingen" uit deze periode bestonden uit tijdelijke kampplaatsen op de drogere zandgronden, die een uitstekende uitvalsbasis vormden voor de rijke en sterk gevarieerde fauna en flora in en langs het water. De mesolithische levenswijze heeft zich aldus meer dan 4000 jaar gehandhaafd.

In Vlaanderen werden er de laatste jaren talrijke mesolithische sites ontdekt; een aantal van hen werd door de Universiteit Gent opgegraven³⁵.

Vooreerst zijn er de vroeg-mesolithische sites van Ursel³⁶, Vinderhoute-Molenbrug³⁷ en Oudenaarde-Donk Meso II³⁸. Daarbij werden via prospectie nog talrijke sites uit het vroeg-mesolithicum ontdekt in de vallei van de Kale-Moervaart³⁹.

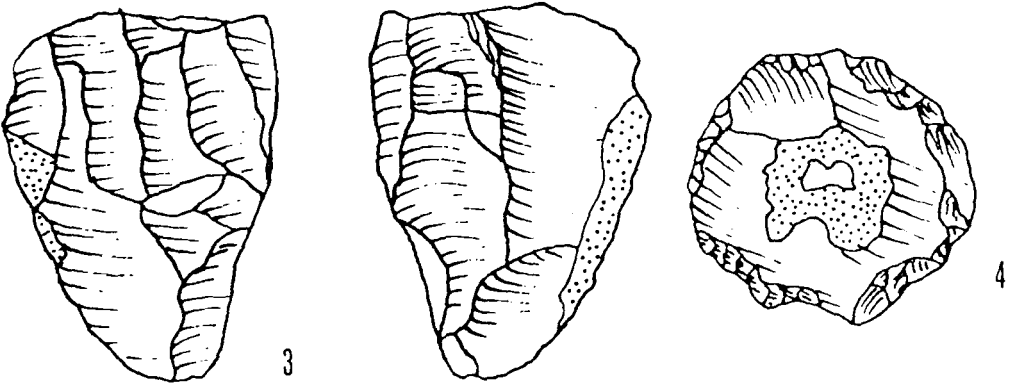
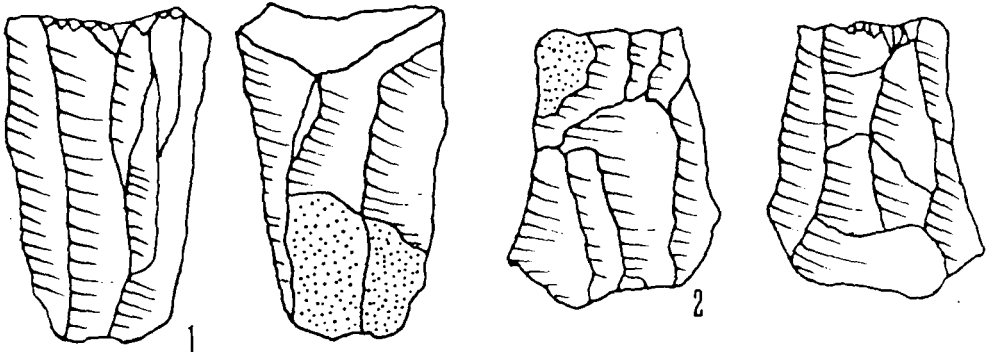
Voor het midden-mesolithicum vermelden we nog de site van Mendonk⁴⁰. Uit het laat-mesolithicum kwam eveneens een aantal sites aan het licht, waaronder Oudenaarde-Donk Meso I⁴¹, Sint-Kruis-Winkel Spanjeveer⁴² en Eksaarde-Fondatie⁴³.

a. Archeologische gegevens

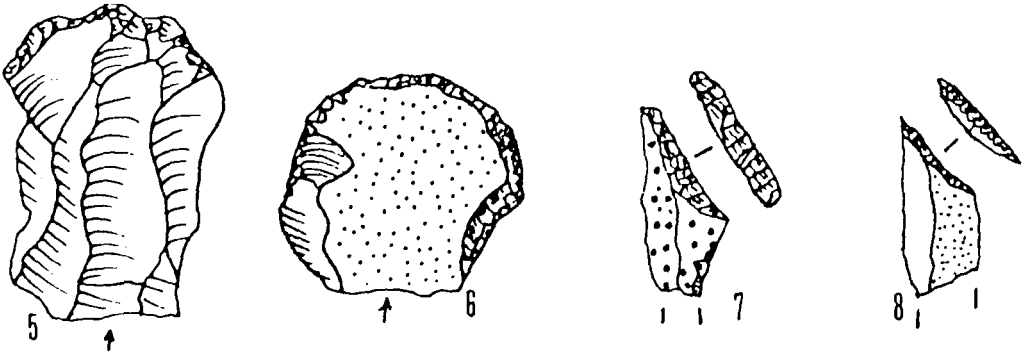
De meeste steentijdvondsten die door middel van veldprospectie in het onderzochte gebied werden gerecupereerd, behoren tot deze periode.

Een eerste groep kan vrijwel met zekerheid in deze periode worden gesitueerd. Vooreerst zijn er de concentraties *LE 21*, *LE 28*, *LE 112*, *LE 168*, *LE 170* en *LE 172*.

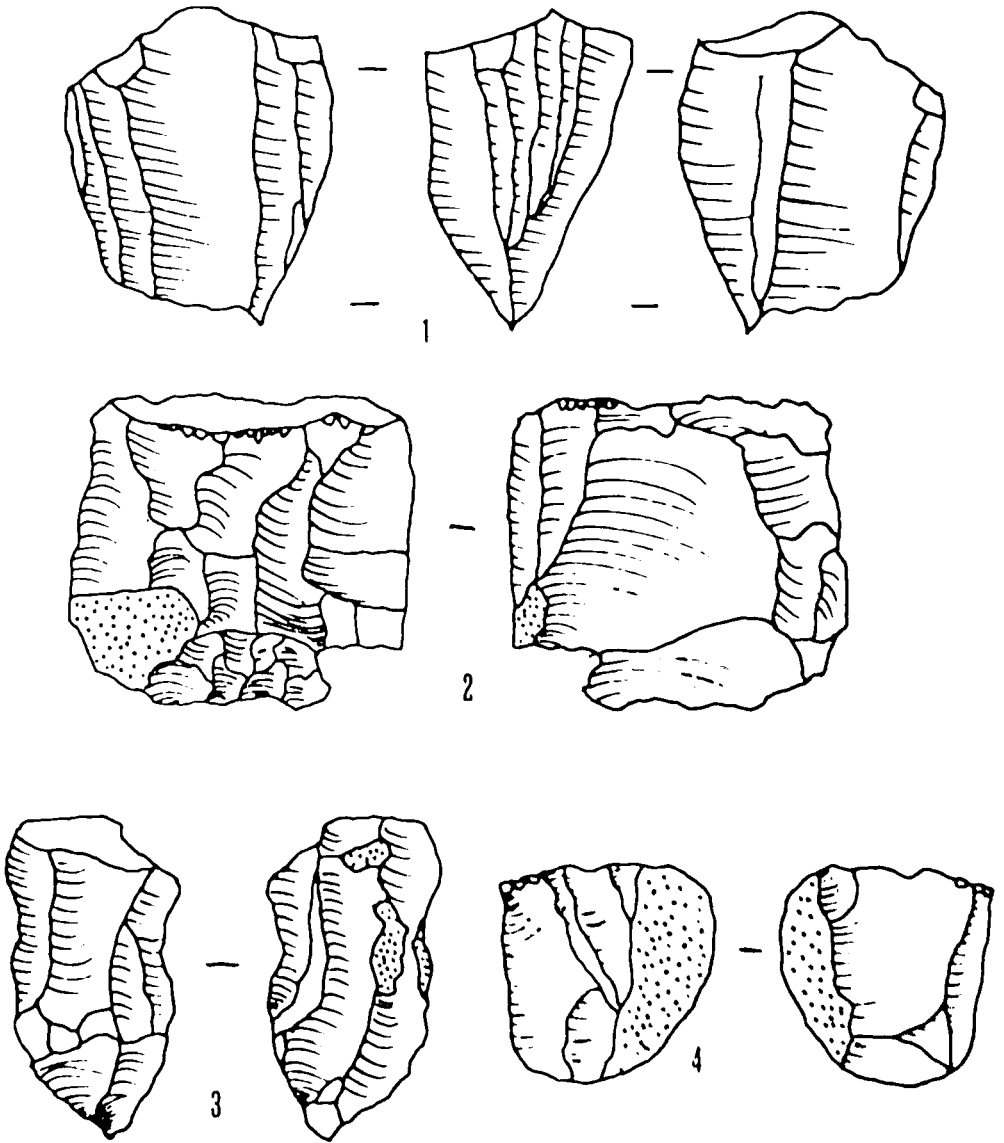
Vindplaats *LE 21* ligt op de zuidelijke rand van dekzandrug Maldegem-Stekene en is de grootste gelokaliseerde concentratie, 281 artefacten werden er gerecupereerd, waaronder 7 kernen, 1 kernrandafslag en 25 werktuigen. Vooral de schrabbers zijn

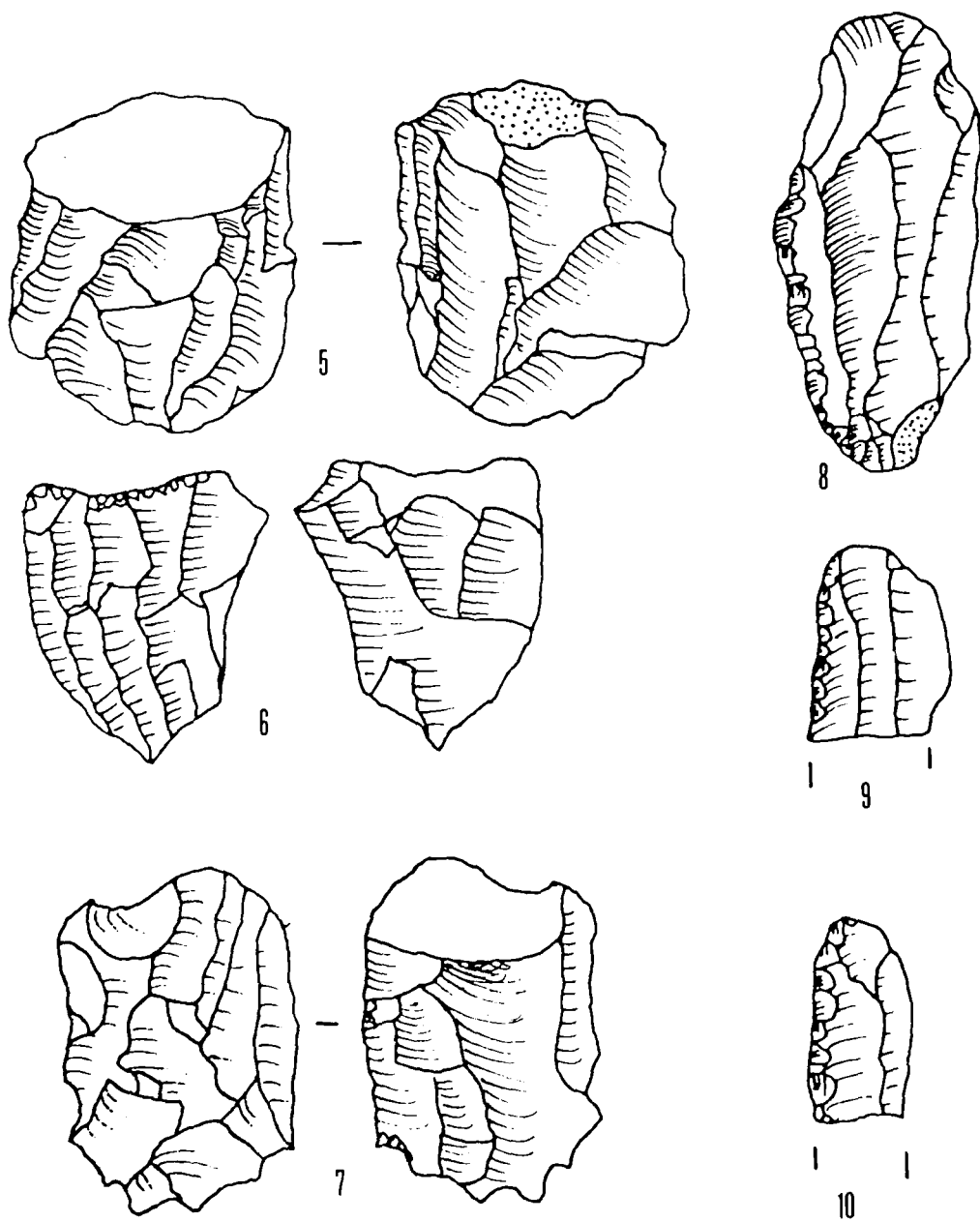
LE 21/5

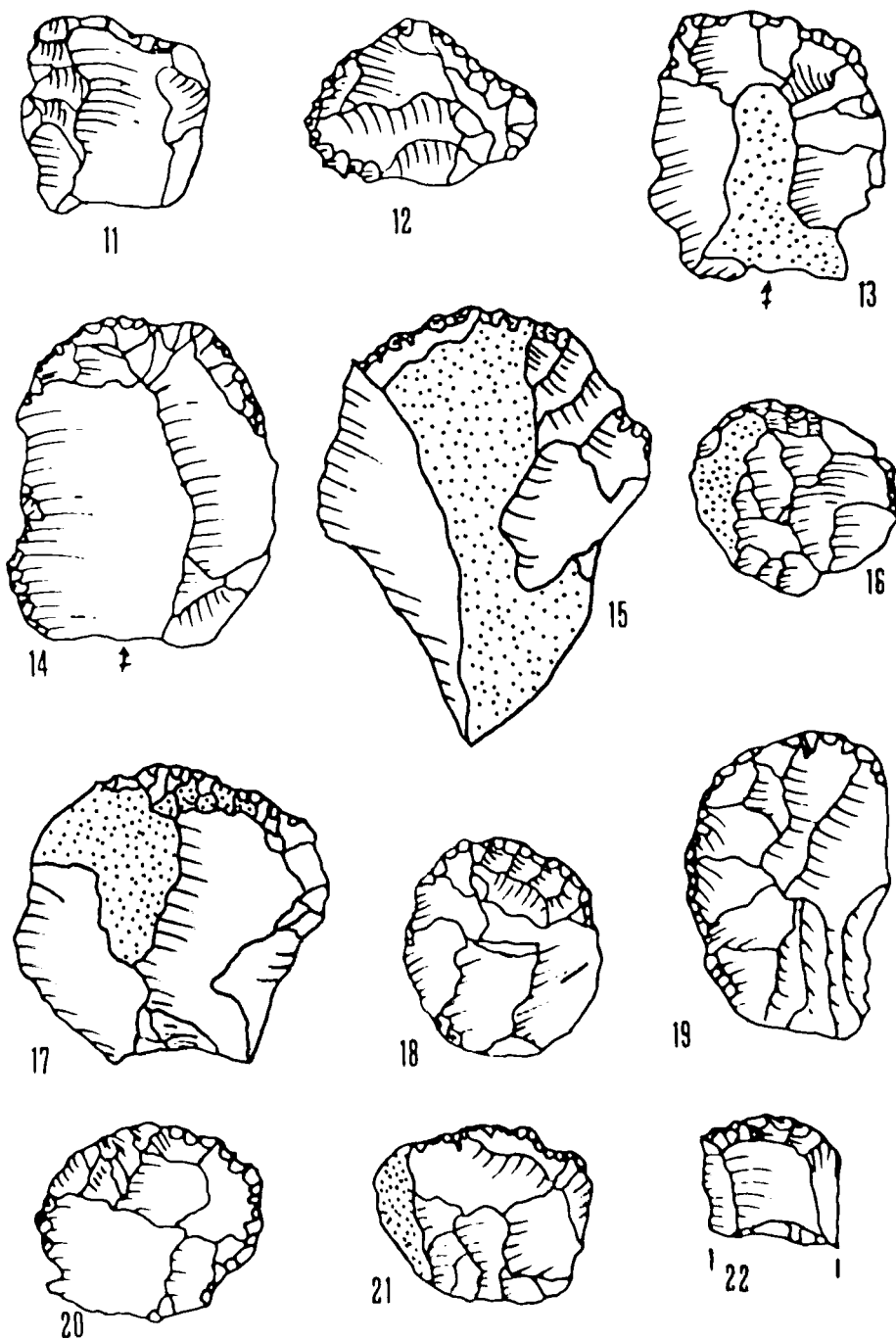
Silexmateriaal afkomstig van de mesolithische site te Lembeke Singel; kernen (fig. 1-3), schrabbers (fig. 4-6) en microlieten (fig. 7-8) (schaal : 1/1).

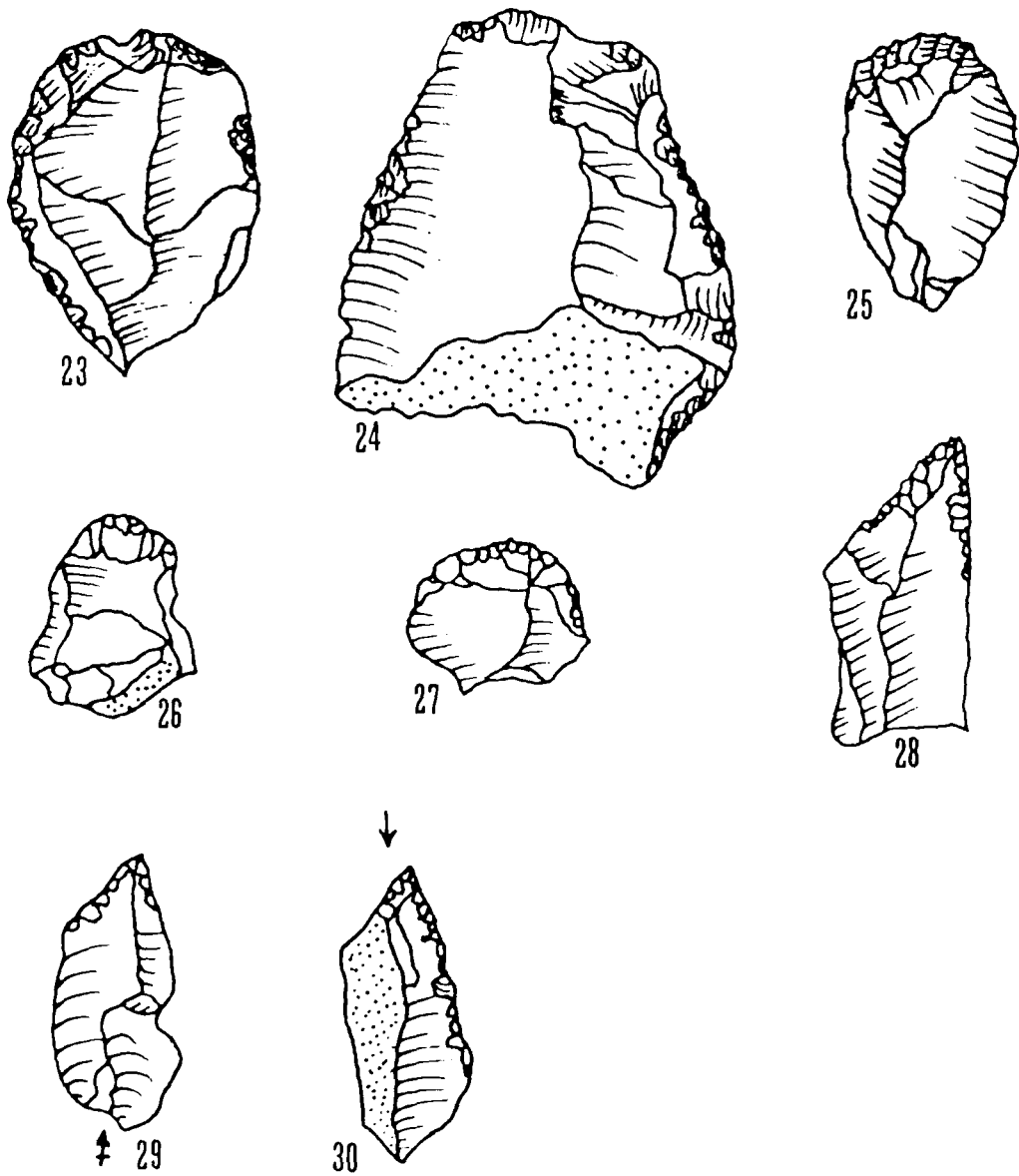
Silexmateriaal afkomstig uit de collectie Lappens, kernen (fig. 1-4) (schaal 1:1).

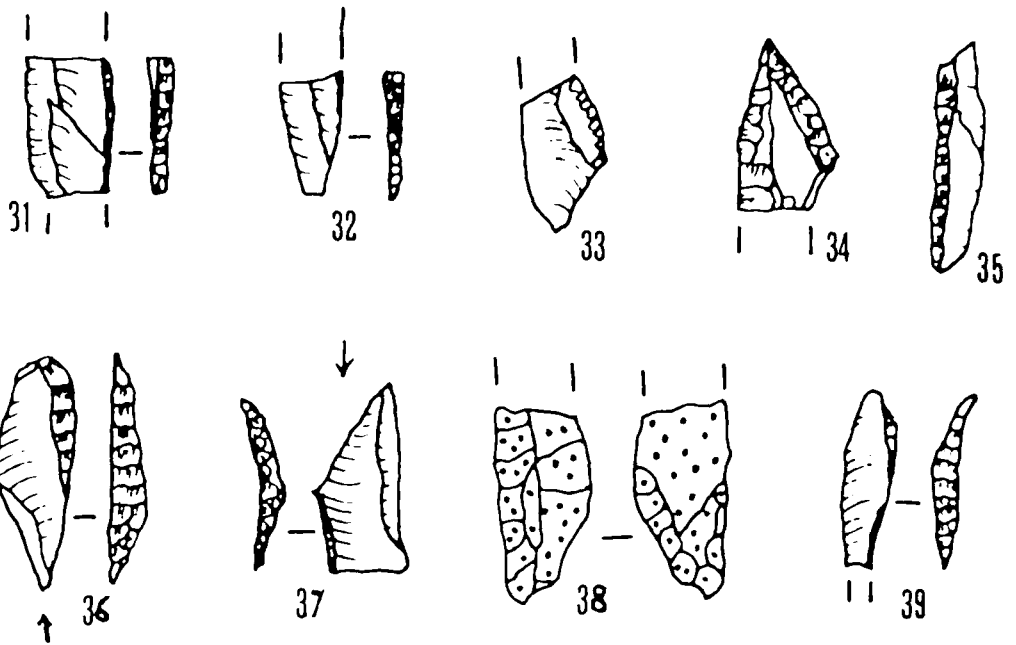
Silexmateriaal afkomstig uit de collectie Lippens; kernen (fig. 5-7) en geretoucheerde microklingen (fig. 8-10) (schaal 1/1).

Silexmateriaal afkomstig uit de collectie Lippens; schrabbers (fig. 11-22) (schaal 1:1)

Silexmateriaal afkomstig uit de collectie Lippens; schrabbers (fig. 23-27) en boren (fig. 28-30) (schaal 1/1).

Silexmateriaal afkomstig uit de collectie Lippens; microlieten (fig. 31-39) (schaal 1:1).

goed vertegenwoordigd. Een aantal artefacten waaronder stekers lijkt te situeren in epipaleolithicum of vroeg-mesolithicum. De afwezigheid van typische artefacten uit het midden- en laat-mesolithicum versterken deze hypothese.

Uit een tweede concentratie (*LE 28*), ongeveer 1 km ten noorden van deze vindplaats, werden 29 silexartefacten waaronder een microkling in microkwartsiet van Wommersom gerecupereerd. De microkling, de kernen, de afslagen en andere microklingen wijzen in de richting van het mesolithicum. Gezien het gering aantal werktuigen was een preciezere datering echter niet mogelijk.

Ten noorden van de dekzandrug Maldegem-Stekene werd slechts één concentratie steentijdmateriaal aangetroffen: *LE 112*, gelegen op een zandige opduiking nabij de depressie van de Isabellabeek. Er kwamen in totaal 35 artefacten te voorschijn, waaronder 3 werktuigen. Het afslagmateriaal en de schaarse werktuigen wijzen in de richting van het mesolithicum. Eén artefact (*LE 112/3*) kan onder voorbehoud in het neolithicum worden geplaatst (zie verder). Ook deze concentratie bevat echter te weinig diagnostische stukken om een preciezere datering te wettigen.

Ten zuidwesten van het geprospecteerde grondgebied, eveneens op de zuidelijke rand van de dekzandrug Maldegem-Stekene, werd een vierde concentratie, *LE 168*, ont-

dekt. Onder de ca. 28 silexartefacten bevonden zich 2 werktuigen. Ook hier wijzen de bijna uitgeputte kernen, de aangetroffen schrabber en de microkling met afgestompte boorden in de richting van het mesolithicum. Een preciezere datering is alweer onmogelijk.

Ongeveer 150 meter ten oosten van *LE 21* lokaliseerde Oscar Lippens door middel van veldprospectie een vijfde vindplaats, *LE 170*. Hij bewaart ook de vondsten. Hoewel de betrouwbaarheid en de precisie van deze prospecties vaak de wensen overlieten, hebben we alsnog deze collectie bij de steentijdsites opgenomen. Het gaat om ca. 787 artefacten, waaronder zo'n 47 kernen en een 40-tal werktuigen. Er is een duidelijke dominantie van kernen met verscheidene slagrichtingen. In het werktuigengamma zijn de schrabbers het best vertegenwoordigd. Verder werden drie stekers, drie boren en drie geretoucheerde artefacten gerecupereerd. Onder de 12 microlieten werden vooral spitsen en microklingen met afgestompte boorden aangetroffen. De site werd in het vroeg- of midden-mesolithicum gedateerd. Een aantal artefacten waaronder een aantal stekers en een kernrandking kunnen onder voorbehoud naar het epipaleolithicum verwijzen. Andere, o.a. een grote kling, behoren mogelijk tot het neolithicum. Een afslagfragment van een gepolijste bijl kan tot het neolithicum worden gerekend (zie verder).

Tot slot vermelden we nog *LE 172*, via veldprospectie ontdekt door de heer J. Rogiers. De vondsten, ca. 230 artefacten waaronder 9 werktuigen, worden te Leuven bewaard. De vindplaats was exact te lokaliseren in het overzicht van de steentijdsites. *LE 172* ligt op de zuidelijke rand van de dekzandrug Maldegem-Stekene. Deze concentratie werd eveneens in het mesolithicum geplaatst. Hoewel het aantal werktuigen ook hier te klein is om een preciezere datering toe te laten, zouden we wegens de afwezigheid van trapezia en driehoeken het laat-mesolithicum kunnen uitsluiten. Voorlopig blijft dit echter een hypothese. Een terzelfdertijd aangetroffen pijlpunt kan op basis van vergelijkingsmateriaal in het midden-neolithicum worden geplaatst (zie verder).

Naast deze concentraties werden tal van losse vondsten gelokaliseerd, waarvan sommige met zekerheid in het mesolithicum kunnen worden geplaatst.

Vooreerst zijn er de losse vondsten op de dekzandrug Maldegem-Stekene: op vindplaats *LE 4* een spits met afgeronde basis in microkwartsiet van Wommersom. Een laat-mesolithische datering kan worden vooropgesteld. 1,2 km ten oosten daarvan, op *LE 24*, kwam een Tardenoisspits te voorschijn. Dergelijke artefacten worden doorgaans in het oud- of midden-mesolithicum gedateerd.

Ook een aantal vondsten ten noorden van de dekzandrug Maldegem-Stekene is wellicht mesolithisch. De marebladspits afkomstig uit *LE 71* werd in het midden- of laat-mesolithicum geplaatst. De spits met geretoucheerde rechterboord uit *LE 78* (ongeveer 300 meter ten noordoosten van de vorige) kan algemeen in het mesolithicum worden geplaatst.

Andermaal zijn er vindplaatsen van moeilijk te bepalen ouderdom. Hoewel we opteren voor het mesolithicum, werden ze vooralsnog bij de niet-dateerbare steentijd-vindplaatsen ondergebracht. Het betreft *LE 1, LE 8, LE 9, LE 33, LE 41, LE 42, LE 47, LE 55, LE 58, LE 61, LE 65, en LE 133* (zie verder).

Daarnaast vermelden we nog de collectie Maertens de Noordhout (*LE 171*), 55 artefacten waaronder 5 werktuigen, in de jaren twintig nabij het gehucht Singel gerecupereerd. Indien we aannemen dat deze collectie betrouwbaar is, dan kan ze in het laat-mesolithicum worden gedateerd.

Ten slotte is er nog de collectie Joos (*LE 173*), eveneens via veldprospectie gerecupereerd. Hoewel deze vondsten strikt genomen buiten het geprospecteerde gebied vallen, werden ze alsnog opgenomen in het geheel der steentijdsites. Op basis van de schaarse werktuigen kon een datering binnen het mesolithicum worden vooropgesteld.

b. Interpretatie

Uit de verspreiding van deze vindplaatsen valt af te leiden dat de dekzandrug Maldegem-Stekene voor de prehistorische jagers-verzamelaars vanaf het epi-paleolithicum een aantrekkelijk gebied vormde. We achten het niet uitgesloten dat de grootste concentraties, waaronder *LE 21, LE 170* en *LE 172*, restanten zijn van (tijdelijke) kampementen van deze nomaden.

Mede door een tekort aan typische, precies te dateren artefacten kunnen we voorlopig geen verband leggen met bekende prehistorische culturen. Het onderzoek van slijtagesporen (microwear analysis) geeft soms enkele aanwijzingen over de activiteiten van een prehistorische groep. Hoewel werktuigen soms multifunctioneel zijn, blijkt dat zij vaak voor specifieke doeleinden werden gebruikt, zonder dat andere doeleinden daarom uitgesloten zijn. Boren, bekken en stekers zouden vooral zijn aangewend bij de bewerking van been en huid. Klingen en microklingen worden doorgaans als messen beschouwd, waarbij het snijdende deel (de afgestompte boord) het werkende deel van het artefact zou vormen. Microscopisch onderzoek op artefacten uit Meer heeft niettemin aangetoond dat een aantal klingen niet met de scherpe, maar veeleer met de stompe boord werd gebruikt⁴⁴. Op microklingen uit Pincevent kon worden vastgesteld dat deze ook als pijlbewapening dienden⁴⁵. Schrabbers zouden vooral zijn aangewend bij het afschrappen van huiden. Het microscopische onderzoek op prehistorische artefacten staat nog in zijn kinderschoenen en belooft voor de komende jaren nog heel wat relevante informatie op te leveren.

Samenvattend kunnen we dus stellen dat in Lembeke enkele vindplaatsen zijn vastgesteld uit het mesolithicum die zich blijkbaar concentreren op de hoger gelegen dekzandrug Maldegem-Stekene. Dit verspreidingsbeeld sluit aan bij gedane vaststellingen te Mendonk⁴⁶, Sint-Kruis-Winkel en Wachtebeke⁴⁷ en het heuvellandschap van

Oedelem-Zomergem-Adegem⁴⁸. We mogen veronderstellen dat de ligging van de vindplaatsen op de dekzandrug Maldegem-Stekene nabij de toendertijd moerassige Sleidingse meersen voor een deel kan verklaard worden door het belang van de waterfauna en -flora voor de voeding. Dit beantwoordt aan het algemene beeld van mesolithische sites in Vlaanderen, waarvoor het milieu (duinen) en de aard van de bodem (zand) dikwijls, zo niet steeds bepalend zijn⁴⁹.

3. *Neolithicum/vroege Bronstijd*

Het neolithicum dateert men traditioneel tussen ca. 6400 BP. en 3800 BP⁵⁰. Dit tijdperk kan worden gesitueerd in het Atlanticum (7800 BP - 5000 BP.), dat globaal gekenmerkt wordt door een gematigd klimaat. Hoe de overgang van mesolithicum naar neolithicum is verlopen, is vooralsnog niet duidelijk.

De vroegste (schaarse) sporen van de *neolithisatie* in de Zandstreek werden aangetroffen te Melsele - Hof ten Damme en dateren uit het vroeg-neolithicum⁵¹. Aanduidingen voor midden-neolithische bewoning kwamen aan het licht te Gent-Port-Arthurlaan⁵². Het laat-neolithicum is beter vertegenwoordigd en werd aangetroffen o.a. te Kruishoutem⁵³, Asper⁵⁴, Vinderhoute⁵⁵ en Klein-Sinaai⁵⁶.

a. Archeologische gegevens

Slechts op 3 plaatsen werden artefacten aangetroffen die met zekerheid in het neolithicum kunnen worden geplaatst. Het betreft losse stukken. Daarnaast komen tal van niet-dateerbare vindplaatsen en losse vondsten voor, die slechts algemeen in de steentijd kunnen worden geplaatst en eventueel in deze periode thuishoren. We nemen echter aan dat er verhoudingsgewijs meer kans is dat ze uiteindelijk uit het mesolithicum blijken te komen. Ze werden dan ook bij deze periode behandeld.

Vooreerst vermelden de vondst van een geretoucheerde kling, aangetroffen in een mesolithische concentratie (*LE 112*) in het noorden van de gemeente. Het stuk kan zowel op basis van zijn typologische kenmerken als op basis van de gebruikte grondstof onder voorbehoud in het neolithicum worden geplaatst.

Dezelfde situering kan ook gelden voor sommige door Oscar Lippens gelokaliseerde stukken (*LE 170*). Gezien de relatieve betrouwbaarheid van deze verzameling werd ze globaal opgenomen in het geheel van de steentijdvindplaatsen. Vooreerst vermelden we het afslagstukje van een gepolijste bijl die waarschijnlijk uit een ingevoerde silexsoort werd vervaardigd. We nemen aan dat de oorspronkelijke bijl opnieuw werd gebruikt nadat ze stuk was gesprongen.

We weten dat in een aantal mijnbouwcentra silex “industriële” werd gexploiteerd. De prehistorische ontginners worden algemeen aangezien als de bevoorraders van half afgewerkte producten, waaruit dan gepolijste bijlen werden vervaardigd. De vondst

bewijst alleen dat er contacten zijn geweest tussen de plaatselijke bevolking en deze mijnbouwcentra. Daarnaast bevat de collectie een grote kling die onder voorbehoud in het neolithicum kan worden geplaatst, en twee afslagstukjes die mogelijk als mijn-silex werden gedetermineerd, een silexsoort die algemeen in het neolithicum werd gebruikt.

In de collectie Rogiers (*LE 172*), die eveneens exact werd gelokaliseerd, verwijst een pijlpunt ook naar het midden- neolithicum.

Tenslotte signaleren we de vondst van een gepolijste stenen bijl in het oostelijke gedeelte van de gemeente (*LE 16*). Aangezien het hier gaat om een toevalsvondst, is datering of toeschrijving aan een bepaalde archeologische cultuur erg gewaagd. Op basis van het vergelijkingsmateriaal hoort zij misschien tot de Michelsbergcultuur. De gebruikte grondstof, grofkorrelig kwartsiet, wekt het vermoeden dat dit stuk door (overzeese) handel tot bij ons is gekomen. Over de functie is geen eensluidende conclusie mogelijk; gepolijste bijlen worden doorgaans in verband gebracht met houtwerking.

b. Interpretatie

In tegenstelling tot het mesolithicum zijn sporen van het neolithicum in het bestudeerde gebied uiterst zeldzaam. Het vondstenmateriaal verschaft weinig duidelijkheid. Het is dan ook onmogelijk op deze basis iets voorop te stellen in verband met de menselijke occupatie van het gebied in deze periode. De hardstenen gepolijste bijl uit *LE 16* en het afslagstuk van een gepolijste bijl uit *LE 170* wijzen mogelijk op activiteiten in de regio gedurende het neolithicum. De pijlpunt uit de collectie Rogiers bewijst wel dat er toen in de regio werd gejaagd. De vraag kan echter gesteld worden in hoeverre deze schaarse vondsten representatief zijn voor de neolithisatie van het gebied. Ze kunnen worden gedateerd vanaf het midden-neolithicum, de periode waarin de zandige gronden werden gekoloniseerd met de intrede van de Michelsbergcultuur. Bij deze kolonisatie mogen contacten met de autochtone mesolithische bevolking zeker niet uitgesloten worden, zodat het mesolithicum in onze gewesten langer heeft geduurd dan traditioneel wordt vooropgesteld. Men zou kunnen spreken van een "*neolithiserend mesolithicum*".

4. Niet te dateren lithisch materiaal

Talrijke vondsten kunnen niet precies in een welbepaalde periode van het steentijdperk worden ondergebracht, vooral wegens hun a-typische karakter. Ze kunnen wel niet veel ouder zijn dan het epipaleolithicum, in de eerste plaats omdat het relatief kleine afslagprodukten, kernen en werktuigen betreft, die volgens een relatief regelmatige afslagtechniek zijn gevormd. Ook de grootte van de artefacten, die zelden de

40 mm overschrijden, sterkt dit vermoeden. Daarenboven is het gebruik van silexartefacten niet beperkt gebleven tot de steentijden⁵⁷.

a. Archeologische gegevens

Dergelijk materiaal werd aangetroffen op *LE 1, LE 8, LE 9, LE 33, LE 41, LE 42, LE 47, LE 55, LE 58, LE 61, LE 65, en LE 133*.

In het zuidwesten van de gemeente werd op *LE 1* twee afslagen en één microkling aangetroffen. Ten oosten van deze vindplaats, werd vindplaats *LE 33* gelokaliseerd. Er werden drie afslagen gerecupereerd. In het zuidoosten van de gemeente werden eveneens een aantal niet dateerbare losse vondsten gedaan. Vooreerst is er vindplaats *LE 55*: er werden 4 afslagen gerecupereerd. Ten westen hiervan, ter hoogte van het gehucht Heihoek ligt vindplaats *LE 65*: er werden 9 afslagen gerecupereerd. In de omgeving van het gehucht Singel werden drie vindplaatsen gelokaliseerd die eveneens steentijdmateriaal opleverden: het zijn *LE 8* (1 afslag en 1 microkling met gerecoucheerde boord), *LE 9* (1 afslag en 1 kern) en *LE 47* (1 afslag en 1 schrabber). Nabij het gehucht “De bevende Hazelaar” werden eveneens enkele losse vondsten gedaan : vooreerst is er vindplaats *LE 58* (1 afslagschrabber) en *LE 61* (3 afslagen).

Al deze sites zijn gesitueerd op de dekzandrug Maldegem-Stekene. Ten noorden van deze zandrug werden drie niet dateerbare losse vondsten gedaan: het betreft *LE 41, LE 42* en *LE 133*. Elke van deze vindplaatsen leverde telkens één afslag op.

b. Interpretatie

Hoewel de waarde van deze vindplaatsen beperkt is, vervolledigen ze toch het beeld van de steentijdoccupatie in het geprospecteerde gebied. Ze vormen vooral een aanvulling in het verspreidingsbeeld van de vindplaatsen. Net zoals de gedateerde vindplaatsen zijn ze hoofdzakelijk te situeren aan de rand van of op de dekzandrug Maldegem-Stekene. Ten noorden van de dorpskom werden eveneens enkele losse vondsten aangetroffen. We zijn niet in staat deze vondsten in een chronologisch kader te plaatsen.

5. De metaaltijden

De Bronstijd is voor onze gewesten te situeren tussen 1800 en 1100 vóór Christus⁵⁸. Hij kan worden gesitueerd in het Subboreaal (5000 BP - 3000 BP) en het Subatlanticum (3000 - heden)⁵⁹. In het Subboreaal heerst een gematigd droog klimaat, waarbij het gemengde loofbos domineert. Tijdens het Subatlanticum wordt het

klimaat iets vochtiger. Fauna en flora lijken sterk op de huidige, voor zover nu nog sprake kan zijn van een natuurlijk milieu. In deze periode ziet men eveneens een uitbreiding van het heidebestand in de zandstreek. Het gebied wordt bijgevolg sterk onderhevig aan erosie.

Voor Zandig-Vlaanderen was de Bronstijd slechts bekend door een reeks bronzen voorwerpen, meestal buiten archeologische context bijeengebracht. Door luchtfotografische prospectie werden het laatste decennium in Binnen-Vlaanderen tientallen circulaire structuren ontdekt⁶⁰. Deze funeraire monumenten worden in de Vroege en Midden-Bronstijd gedateerd. Ze zijn bijna allemaal op de hoogste "toppen" van tardiglaciale zandruggen te vinden. De sites houden verband met de begrafenisritus en duiden aldus op een bevolkingsaanwezigheid die vrij aanzienlijk moet geweest zijn. Opgravingen gebeurden reeds o.a. te Gent (Hoge Weg)⁶¹, te Evergem⁶², te Ursel⁶³ en te Aalter⁶⁴.

De Late Bronstijd (ca. 1200 - 700 v. Chr.) zal worden ingevuld door de Urneveldencultuur.

Bewoningssites werden tot op heden niet aangetroffen. Een uitzondering vormen schaarse vondsten te Aalter-Woestijne, die wijzen op mogelijke bewoning⁶⁵. Ook in verband met de IJzertijd was men tot voor kort voor het Meetjesland slecht gedocumenteerd. Uit de literatuur waren enkele schaarse vondsten bekend. Ook hier bracht de luchtfotografische prospectie nieuwe perspectieven. O.a. in Ursel⁶⁶ en Evergem⁶⁷ kwamen sporen uit de IJzertijd aan het licht.

a. Archeologische gegevens

Geen enkele vondst van tijdens de prospectie werd als Bronstijd- of IJzertijdmateriaal herkend. We achten het echter niet uitgesloten dat een aantal silexartefacten tot in deze periode werd gebruikt. Vooreerst moet de pijlpunt uit de collectie Rogiers, besproken in dossier *LE 172*, eventueel tot in de metaaltijden gedateerd worden. Ook het afslagstuk van een gepolijste bijl aangetroffen in het verzamelde materiaal van Oskar Lippens (*LE 170*), kan ook nog tot in de Vroege Bronstijd worden gedateerd, nl. tot ca. 3500 BP.

b. Interpretatie

Net zoals voor het Neolithicum zijn sporen van de Metaaltijden in het bestudeerde gebied uiterst zeldzaam. Het vondstenmateriaal verschaft weinig duidelijke gegevens. Het is dan ook onmogelijk op basis van enkele losse vondsten iets voorop te stellen in verband met de toenmalige menselijke occupatie van het gebied.

Dat er geen sporen uit de Metaaltijden werden gevonden, betekent niet dat er in deze periode geen menselijke activiteit in het gebied kan geweest zijn. Ongeveer 4 km ten noordwesten van de gemeente, ter hoogte van het gehucht De Waan (grens

Eeklo/Kaprijke), werd door middel van luchtfotografische prospectie een circulaire structuur aangetroffen, vermoedelijk uit de Bronstijd⁶⁸. Ook ten oosten van Lembeke, op het grondgebied van Eeklo en ook verder naar Adegem toe, op slechts een 12-tal km ten oosten van Lembeke, werden een tiental circulaire structuren ontdekt die vermoedelijk uit de Bronstijd dateren⁶⁹.

We verwachten dat de recente resultaten van het luchtfotografisch onderzoek in Zandig-Vlaanderen een nieuwe stimulans zullen geven aan het onderzoek van de Metaaltijden in de regio.

6. De Gallo-Romeinse tijd

Traditioneel vangt de Romeinse periode in onze gewesten aan met de veroveringen van Julius Caesar in 57 v. Chr. en eindigt ze in het begin van de 5de eeuw⁷⁰. Een lange periode van romanisering moet zeker in acht worden genomen. De eerste tekenen van een effectief romaniseringsproces zijn slechts merkbaar vanaf het tweede decennium vóór onze jaartelling, en op het platteland zet zij zich slechts door omstreeks 50 na Chr. Ook het einde van de Romeinse aanwezigheid is niet strikt te bepalen. Na de grote invallen van de 3de eeuw zal de Gallo-Romeinse cultuur sterk terugvallen. De militaire aanwezigheid zal duren tot het begin van de 5de eeuw.

Tot voor kort was de Gallo-Romeinse aanwezigheid in het Meetjesland slecht gekend. Zowel De Bast⁷¹ als het bibliografisch repertorium van Bauwens-Lessenne⁷² geven praktisch geen vermeldingen van Romeinse vondsten of bewoningssporen in het gebied. Het bewijs van Romeinse aanwezigheid beperkte zich tot enkele toevalsvondsten en de opgraving van het Gallo-Romeinse grafveld van Balgerhoeke (Eeklo)⁷³.

Het staat nu echter vast dat de Romeinse aanwezigheid in het Meetjesland (en de onmiddellijke omgeving) veel intenser is geweest dan tevoren werd gedacht. Zowel de luchtfotografie en de prospectietechnieken als opgravingen bevestigen dit beeld. Recente opgravingen te Aalter⁷⁴, Maldegem⁷⁵, Ursel⁷⁶, Asper⁷⁷ en Evergem⁷⁸ brachten een aantal nieuwe gegevens aan het licht.

a. Archeologische gegevens

Voor de archeologische studie van de gemeente Lembeke was er over deze periode in het gebied niets bekend. Nergens werd er een duidelijke concentratie van Gallo-Romeins materiaal gevonden die wijst op een bewoningssite. Slechts één enkele vondst, een fragment aardewerk, kan met zekerheid in de Romeinse tijd worden gedateerd. Het werd aangetroffen op de vindplaats *LE 79*, aan de rand van de dorpskom, en is een wandfragment behorende tot de groep van het lokaal aardewerk.

b. Interpretatie

De vondst van één enkel fragment Romeins aardewerk wettigt onmogelijk besluiten in verband met (verdwenen) occupatie gedurende de Romeinse periode. Eventueel is het een aanwijzing dat het perceel gedurende de Romeinse tijd in gebruik is geweest voor landbouwactiviteiten. Dat er zich bij dergelijke landbouwarealen een kleine nederzetting of woonsite kan bevonden hebben, lijkt niet uitgesloten, doch daarvoor hebben we geen enkel bewijs. Deze kan eventueel ook buiten Lembeke gelegen hebben: ook in de Vroege Middeleeuwen vormde het akkerland van een nederzetting immers geen aaneengesloten geheel⁷⁹. We dienen de schaarse vondsten dan ook te zien in een ruimer kader. Op 9 km ten zuiden van Lembeke werden op de tardiglaciale zandrug langs de Kale te Evergem een aantal Romeinse bewoningssporen ontdekt⁸⁰. Vrij recent werden door middel van luchtfotografie enkele Romeinse sporen ten westen van Eeklo vastgesteld⁸¹, langs het tracé van de Antwerpse Heirweg. Dit lijkt aan te tonen dat ook in dit gebied sprake is geweest van een (zij het misschien geringe) verspreide bewoning, zoals in het noordelijk deel van het Land van Waas⁸² of de regio tussen Leie en Schelde⁸³, die vooral gericht waren op de landbouw. Verder archeologisch onderzoek kan hierin meer klaarheid brengen.

Tenslotte vermelden we nog de Antwerpse Heirweg, die volgens een aantal literatuurbronnen zou teruggaan tot de Romeinse tijd. Hij werd reeds besproken in het tweede hoofdstuk, onder 'Wegen'.

7. Vroege en volle middeleeuwen

Deze periode is chronologisch te situeren van de 5de eeuw na Chr. tot omstreeks 1200. Het fysische milieu van Lembeke moet gedurende de volle Middeleeuwen bestaan hebben uit een heidelandschap onderbroken door enkele restanten bos, zoals het grafelijke bos Aalschoot. Ten zuiden van de dekzandrug Maldegem-Stekene overheersen onvruchtbare en moerassige meersen. Het uitzicht benadert nog zeer sterk dat van het natuurlandschap. Pas vanaf de late middeleeuwen, met de systematische ontginningen van de heidegronden, zal daar verandering in komen.

a. Archeologische gegevens

Slechts drie vindplaatsen leverden materiaal op dat op basis van zijn technische kenmerken tot in de volle middeleeuwen kan worden gedateerd. Het gaat om een sterk verweerde scherf van een onbekende ceramieksoort uit *LE 65*, en twee scherven reducerend gebakken aardewerk uit *LE 109* en *LE 128*.

b. Interpretatie

Deze losse oppervlaktevondsten laten niet toe tot een vorm van verdwenen bewoning te besluiten. We nemen aan dat deze scherven een aanduiding zijn van (beperkte) landbouwactiviteiten uit deze periode.

8. Late middeleeuwen

Voor deze periode zijn we zowel ingelicht door de archeologische als door de historische bronnen. Gedurende de laat-middeleeuwse periode werd het Lembeekse grondgebied systematisch ontgonnen. Deze ontginning maakte deel uit van de derde fase van de middeleeuwse ontginningsgolf gedurende de 13de en 14de eeuw, waarbij het weinig vruchtbare heidegebied in noordelijk Binnen-Vlaanderen werd ontsloten⁸⁴. Door misoogsten, epidemien en oorlogen kwam aan deze ontginningsactiviteit een einde en werden vele in cultuur gebrachte marginale gronden weer prijs gegeven.

In deze periode kwam ook Lembeke aan de beurt, dankzij de ontginning van het grafelijk domein Aalschoot (1220-1250), dat delen van Eeklo en ook Lembeke omvatte. Lembeke behoorde aanvankelijk tot de Keure van Eeklo, dat stadsrechten kreeg in 1240. Bij de bevestiging van de Keure in 1271 werd het aantal schepenen van 6 op 9 gebracht, waarvan steeds drie keurbroeder van Lembeke moesten zijn. Tot 1626 had Lembeke op bestuurlijk gebied dezelfde geschiedenis als Eeklo. Het is een periode waarin het landschap grondige veranderingen heeft ondergaan. De 13de-eeuwse ontginningsgolf kwam er vooral op initiatief van grote hoeven, waartoe ook enkele kloosters kunnen worden gerekend. Het natuurlijke landschap wordt bijgevolg geleidelijk omgevormd tot een cultuurlandschap. Toch bleven grote delen van Lembeke in deze periode onontgonnen. Dit was o.a. het geval voor de depressiezone ten zuiden van de dekzandrug Maldegem-Stekene.

a. Archeologische gegevens

Voor de laat-middeleeuwse periode leverde de veldprospectie een beperkt aantal gegevens op. Dit hoeft ons eigenlijk niet te verwonderen, aangezien de huidige bewoningskernen zich hebben ontwikkeld vanuit de laat-middeleeuwse, en zo de archeologische sporen uit deze periode ontoegankelijk maken.

We kunnen stellen dat een aantal vindplaatsen ten noordoosten en ten zuidoosten van de dorpskom laat-middeleeuwse archeologica heeft opgeleverd. Deze kunnen echter moeilijk als relevant voor verdwenen bewoning worden beschouwd, omdat ze wellicht vaak via bemesting op het land terecht zijn gekomen. Daarbij komt nog dat ze vaak werden vermengd met min of meer grote hoeveelheden opgevoerd post-middeleeuws materiaal. Ze geven echter wel een aanduiding van bodemgebruik in deze periode. Ondanks deze beperkende omstandigheden komen ze hier toch aan bod.

Vooreerst werden er 7 concentraties laat-middeleeuws materiaal gelokaliseerd, nl. op de vindplaatsen *LE 13*, *LE 15*, *LE 41*, *LE 42*, *LE 95*, *LE 108* en *LE 141*. *LE 13* leverde 14 scherven op. De 13 scherven uit *LE 15*, ten zuidwesten van de vorige, stammen uit de late of de post-middeleeuwen. Op *LE 15* werd eveneens een post-middeleeuws muntje gevonden. 6 scherven komen uit *LE 41*, ten noorden van de dorpskom. De iets westelijker gelegen *LE 42* was goed voor een 8-tal scherven die in deze periode kunnen worden gesitueerd. Op *LE 95* werden 14 scherven gerecupereerd. In het uiterste

oosten van de gemeente, werd een vindplaats met een zestal scherven gelokaliseerd. Tenslotte vermelden we nog vindplaats *LE 141*, met 7 scherven uit de late of de post-middeleeuwen. Er is een mogelijk verband met vindplaats *LE 102* (site met walgracht).

Een beperkt aantal scherven (2 tot 6) kwam te voorschijn op vindplaatsen *LE 5*, *LE 43*, *LE 65*, *LE 78*, *LE 96*, *LE 133*, *LE 150* en *LE 158*. Het gaat meestal om reducerend gebakken aardewerk.

Losse vondsten grijs reducerend gebakken aardewerk uit deze periode werden aangetroffen op *LE 8*, *LE 55*, *LE 71*, *LE 109*, *LE 128* en *LE 146*.

Tevens werden de sites met walgracht in deze periode opgenomen. Met deze term duiden we een hoeve aan waarvan de bebouwde zone of woonzone gedeeltelijk of volledig door een walgracht wordt omgeven. Taylor omschrijft deze sites als volgt: “*A moated site may be defined as an area of ground often occupied by wide ditch, which in the most cases was intended to be filled with water, the whole usually dating from the later part of the medieval period*”⁸⁵. Waarschijnlijk dienen we deze walgrachten te beschouwen als statussymbolen, zoals te Veurne-Ambacht werd vastgesteld⁸⁶.

Zeven dergelijke sites werden gelokaliseerd: *LE 20*, *LE 48*, *LE 59*, *LE 82*, *LE 102*, *LE 111* en *LE 120*. Hoewel onze studie van deze bewoningsvormen geen laat-middeleeuwse datering vooropstelt, worden deze vindplaatsen naar analogie met andere grondig bestudeerde exemplaren in de genoemde periode gesitueerd. De meeste zijn nog steeds bewaard en doen dienst als hoeve. Door de alsmaar uitbreidende veeteelt in Lembeke werd hun oorspronkelijke staat maar al te vaak verminkt, bijv. door tal van recent gebouwde varkensstallen. Hoewel het oorspronkelijke uitzicht daardoor sterk verstoord werd, kunnen ze vanuit archeologisch standpunt worden benaderd. Een overzicht van deze sites lijkt ons dan ook verantwoord. De indeling gebeurde volgens de typologie van F. Verhaege⁸⁷. In zijn studie verdeelde deze de sites in Veurne-Ambacht volgens hun vorm in 5 klassen, die elk, naar gelang van de vorm van de walgracht en op basis van o.a. de oppervlakteverhouding tussen de woonzones bij de meerledige sites, verder in groepen werden onderverdeeld⁸⁸. Daarbij werd geen rekening gehouden met post-middeleeuwse sites zoals lusthoven en *huizen van plaisancie* uit deze periode⁸⁹. Slechts één van de 7 Lembeekse sites met walgracht kon op basis van prospectie worden gedateerd in de late middeleeuwen (*LE 102*).

b. Interpretatie

Uit deze archeologische gegevens lijkt ons inziens de laat- middeleeuwse ontginning van het bestudeerde gebied zich vooral toegespitst te hebben op het oostelijk gedeelte van de gemeente. Op één site met walgracht na (*LE 59*) liggen vindplaatsen ten noordoosten van de dorpskom. Een directe verklaring daarvoor is niet voorhanden. We nemen aan dat de nabijheid van waterlopen zoals de Isabellawatergang een rol

speelde bij de inplanting. Op twee na (*LE 48* en *LE 111*) liggen alle sites in depressies of aan de rand ervan. Dit is logisch wanneer men aanneemt dat men streefde naar een constante waterstand in de grachten. Bij drie sites (*LE 20*, *LE 48* en *LE 111*) staat de walgracht rechtstreeks in verbinding met een beek in de nabijheid, wat eveneens in dezelfde richting wijst. Bijgevolg is drainage als specifieke functie van een walgracht onwaarschijnlijk, omdat men de gelegenheid had zich op de nabije hoger gelegen, beter gedraineerde zandgronden te vestigen.

Hiermee zijn we aanbeland bij de functie van dergelijke grachten. Wegens de meestal geringe breedte konden ze evenmin een militaire functie hebben. Uiteindelijk blijft maar één verklaring over: ze waren een statussymbool, afgeleid van de gracht rondom de oudere castrale mottes, die natuurlijk een hoger sociaal aanzien hadden. Dit werd o.a. in Veurne-Ambacht vastgesteld⁹⁰. Verder wijzen we nog op een mogelijke functie als vis- of eendevijver, waterreserve bij brand of als afsluiting⁹¹. Te Laarne werd vastgesteld dat de gracht ook kon worden gebruikt als rootput voor het vlas.

Op het eerste gezicht lijken grote verschillen voor te komen wat betreft de oppervlakte van de woonzone.

Net zoals voor de sites in Veurne-Ambacht⁹² blijkt nergens uit dat de woonzone bij deze sites in de late middeleeuwen werd opgehoogd.

Steunend op het cartografische materiaal nemen we aan dat de meeste hoeven behoorden tot het open type. Bij de meeste bestond de woonzone immers voor een groot deel uit weiland of akkerland.

Structuren in hout of steen om inkalving te voorkomen werden bij de thans nog bestaande grachten niet aangetroffen. Ook bermen aan de binnen- of buitenzijde van de walgracht komen niet voor.

Van de 7 sites zijn er nog 5 bewoond, dit in tegenstelling tot het gebied van Veurne-Ambacht, waar een groot deel van de bestudeerde sites werd verlaten⁹³. Twee sites zijn volledig verdwenen. Merkwaardig genoeg leverde de luchtfotografie geen bijdrage bij het interpreteren ervan.

Tenslotte hebben we ook een vindplaats bestaande uit een rurale bewoningsvorm zonder walgracht als post-middeleeuwse site opgenomen (*LE 14*).

De depressiezone ten zuiden van de dekzandrug Maldegem-Stekene bleef grotendeels onontgonnen gebied. We nemen aan dat deze waterzieke gronden wel werden gebruikt voor begrazing. Hiervoor zijn we aangewezen op laat en post-middeleeuwse toponiemen uit het gebied, zoals *meers* en *velt*. Een *meers* was grasland dat regelmatig werd gehooid; na het hooien kon het ook als grasland worden gebruikt. Ook *velt* wijst in dezelfde richting: met dit toponiem duidt men gronden aan die werden

afgegraasd. Meestal waren het gemeenschapsgronden. We kunnen zelfs stellen dat dit gebied pas in de 19de eeuw, met de komst van de moderne technieken, in landbouwgebied werd omgezet.

9. Post-middeleeuwen

Tussen de 15de en de 18de eeuw onderging het landschap in Vlaanderen geen grondige wijzigingen⁹⁴. Gedurende de Oostenrijkse periode werd de heidezone op de dekzandrug Maldegem-Stekene hoofdzakelijk met pijnbomen beplant. In 1846 waren nog 143 ha woeste grond en 294 ha bossen. In 1959 waren de woeste gronden verdwenen maar restte er nog 163 ha. naaldbos, dat nu een belangrijk recreatiegebied vormt⁹⁵. Vergeleken met de toestand in 1846 was in 1959 de weidegrond sterk toegenomen, namelijk van 149 tot 381 ha.

In archeologisch opzicht is relatief weinig geweten over deze periode, omdat ze lange tijd weinig aandacht heeft gekregen. Toch kan precies deze periode het best bestudeerd worden, omdat van dan af talrijke historische bronnen voorhanden zijn.

Tot 1626 had Lembeke op bestuurlijk vlak dezelfde geschiedenis als Eeklo. In dat jaar werd het in leenpand gegeven aan Jan Stalins, die het in 1642 verkocht aan Lodewijk van der Haegen. In het begin van de 18de eeuw bezat de familie Keingiaert Lembeke, dat in 1750 verkocht werd aan de familie van den Hecke. Deze behield de heerlijkheid tot het einde van het ancien régime⁹⁶.

Ook Lembeke ontsnapte niet aan de godsdiensttroebelen van de 16de eeuw (het herbergde immers hervormingsgezinden), en evenmin aan die van de 17de en de 18de eeuw. In 1796 tenslotte werden onze gewesten ingelijfd bij de Franse republiek.

Net zoals in de omliggende gemeenten eisten ook te Lembeke de Eerste en de Tweede Wereldoorlog hun tol.

Gedurende de 16de eeuw kende de bloeiende textielnijverheid dezelfde ontwikkeling als die te Eeklo. Ze ging teniet in de 16de eeuw ten gevolge van de godsdienstoorlogen, maar kwam later weer van de grond. In de periode 1768-1778 werden tussen de 148 en 189 getouwen geteld en in de heerlijkheid Aveschoot tussen de 36 en de 40. Volgens F. De Potter en J. Broeckaert was één derde van de bevolking actief betrokken bij deze vlasnijverheid, maar in 1896 bleef er niets meer van over⁹⁷.

In de telling van 1937 staan enkele fabrieken van koekjes, speculaas en aanverwante produkten. Zij waren decennialang typisch voor Lembeke, maar thans blijft er nog maar één onderneming over: de N.V. Corona-Lotus, die in 1976 156 personen tewerkstelde.

a. Archeologische gegevens

De meeste vindplaatsen leverden naast laat-middeleeuws aardewerk grote hoeveelheden post-middeleeuws materiaal op: rood gebakken al of niet geglazuurd aardewerk, wit gebakken aardewerk met geel of groen glazuur, steengoed met een grote varieteit aan glazuur en recent aardewerk. Scherven met slibversiering en majolica werden niet aangetroffen. Aangezien het materiaal volledig intrusief is, moet men er rekening mee houden het soms van verre afkomstig kan zijn. Geen enkele vindplaats lijkt expliciet een vorm van verdwenen bewoning te suggereren. Uitzondering hierop vormt vindplaats *LE 141*, waarvan de gerecupereerde scherven vermoedelijk in verband moeten worden gebracht met de verdwenen site met walgracht *LE 102*.

Naast het post-middeleeuwse aardewerk werden op praktisch ieder geprospecteerd veld pijpestelen en -koppen gevonden, vervaardigd in witte pijpaaarde. Sommige waren zeer dik, vermoedelijk 17de-eeuws.

Iets minder gewoon is de vondst van drie geweerkeien. Deze kleine vuurstenen artefacten hebben meestal een vierkante of rechthoekige, vlakke vorm. Twee van de vier hoeken zijn normaal gezien door retouches afgerond. Een scherpe rand blijft behouden. Dergelijke stenen werden gebruikt als vuurstenen voor geweren en pistolen die met buskruit werden bediend. Ze waren in gebruik vanaf de tweede helft van de 17de eeuw tot ca. 1850.

Vuurstenen met verbrijzelde boorden werden eveneens sterk verspreid over het geprospecteerde gebied aangetroffen. Het betreft dikke vuursteenafslagen of klingen die werden vervaardigd uit een grove silexsoort. Ze werden gebruikt voor het maken van vuur met een tondeldoos⁹⁸. Ze kunnen dateren vanaf de Romeinse periode tot de 19de eeuw⁹⁹.

Ten slotte vermelden we nog *LE 14*, dat gedurende de post-middeleeuwse periode is ontstaan. Het betreft een rurale site zonder walgracht, vermoedelijk uit de 17de eeuw. Opvallend daarbij is het uitgebreide gebouwenbestand.

b. Interpretatie

Gedurende de post-middeleeuwen krijgt het landschap zijn definitieve vorm. Een blik op de kaart van Ferraris toont dat het in de 18de eeuw duidelijk een gesloten karakter had. Na de Tweede Wereldoorlog is er een evolutie naar een open landschap. Vooral na WO II neemt de bebouwing gestadig toe.

De meeste sites met walgracht blijven bestaan en breiden hun gebouwenbestand soms uit (*LE 20*, *LE 48*, *LE 82*, *LE 111*, *LE 120*). Andere verdwijnen nog vóó het einde van de 18de eeuw (*LE 59* en *LE 102*). Gedurende de laatste honderd jaar is een duidelijke degeneratie van de oorspronkelijke bewoningskernen zichtbaar, wat het oude cultuur- en bewoningspatrimonium volledig teloor doet gaan.

NOTEN

1. A.H.A. HOGG, *Surveying for Archeologists & other field Workers*, London, 1980, p. 5.
2. J. BOSSU, *Vlaanderen in oude kaarten*, Tielt, 1982, 168 p.
3. L. DAELS & A. VERHOEVE, *Les déformations topographiques de la carte Ferraris*, in: *Tijdschrift van de Belgische Vereniging voor Aardrijkskundige studies*, XXXII, 1963, pp. 308-309.
4. A. VERHULST & D.P. BLOK in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, deel III, Haarlem, 1982, p. 99.
5. M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (voor 1226)*, Brussel, 1960, 2 delen.
6. D. WILSON, *Areal reconnaissance for archeology*, in *Council for British Archeology Research Report*, vol. IX, nr. 12, 1982.
7. J. VANMOERKERKE, J. SEMEY & J. BOURGEOIS, *Archeologie en luchtfotografie in Binnen-Vlaanderen. Meer dan 15 jaar onderzoek*, in *V.O.B.O.V.-INFO*, nr. 38-40, 1990, pp. 8-9.
8. Ibidem.
9. C. VERBRUGGEN, *Postglaciale landschapsgeschiedenis van zandig-Vlaanderen*, scriptie RUG, 1971, pp. 111-112.
10. C. VERBRUGGEN, *Postglaciale ...*, p. 113.
11. A. VERHULST, *Het landschap in Vlaanderen in historisch perspectief*, Antwerpen, 1966, p. 73 en p. 87.
12. F. DE POTTER & J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, deel II, Lembeke*, Gent 1864-1870.
13. E. NEELEMANS, *De Geschiedenis der gemeente Lembeke en der vrije heerlijkheid van Aveschoot*, Gent, 1872.
14. Met dank aan dhr. O. Lippens.
15. S.J. DE LAET, *La Belgique d'avant les Romains*, Wetteren, 1982, pp. 24-25.
16. F. DE POTTER & J. BROECKAERT, *Geschiedenis ...*, pp. 40-41.

17. P. DE ROEVER. *Archeologisch onderzoek in de gemeente Adegem. Prospectie, Analyse, Synthese*. Onuitgegeven licentiaatscriptie R.U.G., 1986.
18. Dit staat bijv. in tegenstelling tot de visie van S. PLOG, F. PLOG & W. WAIT, *The Study of prehistoric change*, in *Studies in Archeology*, vol. IV, New York, 1978, pp. 385-389, die "concentratie" en "site" gelijkschakelen.
19. F. VERHAEGE, *Medieval Moated Sites in coastal Flanders*, in F.A. ABERG & A.E. BROW, *Medieval Moated Sites in North-West Europe*, B.A.R., International Series, nr. 121, 1981, p. 268.
20. R. TAVERNIER. *Bodemkaart van België*. Verklarende tekst bij het kaartblad Evergem 40 W, Gent, 1967.
21. Mondelinge mededeling Ph. Crombé.
22. I. HEYSE & G. DE MOOR, *De morfologische evolutie van de Vlaamse vallei*, in *De aardrijkskunde*, jg. 4, (1978), pp. 343-375.
23. Kliniek Maria Middelaars Gent, Archief Bijloke: Fonds 16.
24. M.K.E. GOTTSCHALK. *De 4 Ambachten & Het land van Saafginge in de Middeleeuwen. Een historisch-geografisch onderzoek betreffende Oost-Zeeuws-Vlaanderen*, Assen, 1984, p. 77.
25. F. DE POTTER & J. BROECKAERT, *Geschiedenis ...*, p. 20.
26. I.W.O.N.L. = Instituut ter bevordering van het wetenschappelijk onderzoek in nijverheid en landbouw.
27. N. KERCKHAERT, *Romeinse heirwegen in het Meetjesland*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 19 (1969), p. 148.
MAERTENS DE NOORDHOUT, *Identification de parties de la voie romaine d'Anvers vers la mer du nord ; découverte de nouvelles stations néolithiques*, in *B.M.G.O. Gent*, jb. XXXVI (1927), pp. 45-51.
28. L. DAELS, A. VERHOEVE & M. ANTROP, *Vlaanderen vanuit de lucht, deel I : Oost- en West Vlaanderen*, Gent, 1989, p. 48.
29. Bij het terreinonderzoek kreeg ieder onderzocht perceel een volgnummer (zie registratie).
30. J. VANMOERKERKE & A. DE BELIE, *Epipaleolithicum en Laat Neolithicum te Klein Sinaai (Stekene)*, in *V.O.B.O.V.-INFO*, nr. 14, 1984, pp. 1-13.
31. M. OTTE, N. VANDERMOERE, I. HEYSE & J.M. LEOTARD, *Maldegem et le paleolithique récent du nord-ouest européen*, in *Helinium XXIV*, 1984, pp. 105-126.
32. M. OTTE, A. GOB, N. CAUWE & V. HURT, *Mesolithique dans le bassin de l' Ourthe*, in *Société Wallonne de Palethnologie, Mémoire 3*, 1986, pp. 157-201.
33. L. VAN VLAENDEREN, *Oppervlakteprospektie in de vallei van de Kale Moervaart*, in *V.O.B.O.V.-INFO*, nr. 38-40, 1990, pp. 16-23.
34. J.G. ROZOY, *Les derniers chasseurs. L' epipaleolithique en France et en Belgique. Essai de synthèse*, 3 vol., Charleville, 1978, pp. 1029-1041.
35. Ph. CROMBÉ, *Het steentijdonderzoek in Oost-Vlaanderen*, in *V.O.B.O.V.-INFO*, nr. 38-40, dec. 1990, pp. 29-37.
36. J. BOURGEOIS, J. BUNGENEERS, A. DELCOURT & J. ROMMELAERE, *Fouilles à Vinderhoute-Molenbrug. Campagnes 1985-1986. Occupation mésolithique, habitat du Second Age du Fer et de l'epoque Romaine*, Gent, 1987 (= *Scholae Archeologicae*, nr. 8), pp. 39-54.
37. P. CROMBÉ & J. VANMOERKERKE, *La préhistoire*, in: J. BOURGEOIS, J. BUNGENEERS, A. DELCOURT & J. ROMMELAERE, *Fouilles à Vinderhoute-Molenbrug, campagne 1985-1986. Occupations mésolithiques, habitat du Second Age du Fer et de l'epoque Romaine*, Gent, 1987 (*Scholae Archaeologicae* nr. 8), pp. 15-32.
38. J.P. PARENT, P. VAN DER PLAETSEN P. & J. VANMOERKERKE, *Prehistorische jagers-verzamelaars aan de Donk te Oudenaarde*, in *V.O.B.O.V.-INFO*, nr. 24-25, 1986-1987, pp. 13-16.
39. L. VAN VLAENDEREN, *Oppervlakteprospektie ...*, pp. 16-23.
40. J. VANMOERKERKE, *Het Mesolithicum te Mendonk*, Gent, 1982, p. 56.
41. J.P. PARENT, P. VAN DER PLAETSEN & J. VANMOERKERKE, *Prehistorische jagers-verzamelaars aan de donk te Oudenaarde*, in *V.O.B.O.V.-info*, nr. 24-25 (1986-87), pp. 1-23.
42. J. VANMOERKERKE & L. VAN VLAENDEREN, *Een Laat-Mesolithische site te Sint-Kruis-Winkel-Spanjeveer*, in *Stadsarcheologie*, nr. 1, 1986, pp. 16-27.
43. L. VAN VLAENDEREN & M. DE MEIRELEIR, *Een Laat-Mesolithische site te Eksaarde-"fondatie"*, in *V.O.B.O.V.-INFO*, nr. 42, 1991, pp. 1-14.
44. P.M. VERMEERSCH, *Le Michelsberg en Belgique*, *Acta Archeologica Lovaniensa*, deel 26-27 (1980), p. 267.

45. S.J. DE LAET, *Prehistorische culturen in het zuiden der Lage Landen*, Antwerpen, 1979, p. 439.
46. J. VANMOERKERKE, *Het Mesolithicum ...*, 1982.
47. L. VAN VLAENDEREN, *Oppervlakteprospektie ...*, pp. 16-23.
48. R. VAN ACKER, *Prehistorische vondsten ten oosten van Brugge*, in *Westvlaamse Archaeologica*, nr. 2 (1983), pp. 93-98 P. CROMBÉ, *Liber Amicorum*, J. NENQUIN 1991, pp. 101-107.
49. P.M. VERMEERSCH, *Du paléolithique final au mesolithique dans le nord de la Belgique*, in *Peuples chasseurs dans leur cadre naturel*, Brussel, 1984, pp. 181-193.
50. S.J. DE LAET, *La Belgique d' avant ...*, p. 46.
51. J.P. VAN ROEYEN & P.-L. VAN BERG, *Un habitat Danubien A Bliqy*, in *Archaeologica Belgica*, nr. 221 (1989), pp. 31-32.
52. M. OTTE, A. GOB, N. CAUWE & V. HURT, *Les fouilles du Séminaire d' Archeologie de la Rijksuniversiteit te Gent à Destelbergen-Eenbeekeinde (1960-1984) et l' histoire la plus ancienne de la région de Gent (Gand). I. La période préhistorique*, in *Dissertationes Archaeologicae Gandenses*, XXIII, 1986, pp. 157-201
53. S.J. DE LAET & M. ROGGE, *Het Gallo-Romeins grafveld van Destelbergen*, in *O.O.V.O.V.*, 1972, pp. 209-224.
54. J. VANMOERKERKE, *The Roman settlement and Cemetary at Asper (Gavere, East-Flanders)*, in *Scholae Archaeologicae*, nr. 5 (1986), pp. 161-167.
55. J. BOURGEOIS & Ph. CROMBE, *Vinderhoute-Molenbrug (Lovendegem O.-Vl.)*, in *Archeologie*, 1987, nr. 2, pp. 134-135.
56. J. VANMOERKERKE & A. DE BELIE, *Epipaleolithicum ...*, pp. 1-13.
57. D. CAHEN, *Pierres taillés trouvés dans des sites d' habitat de l' Age du Fer en Belgique*, in *Bulletin de la Société Royale Belge d' Anthropologie et de préhistoire*, 1976, nr. 87, pp. 29-36.
58. S.J. DE LAET, *La Belgique d' avant ...*, p. 413.
59. F. MARECHAL, *Geologische kaart bij het streekplan Gent*, Gent, 1980, Verklarende tekst bij de kaart.
60. L. BAUTERS, J. BOURGEOIS, P. DE MEESTER & G. DEMULDER, *De Metaaltijden in de provincie Oost-Vlaanderen, een blik op 25 jaar onderzoek*, in *V.O.B.O.V.-INFO*, nr. 38-40, 1990, pp. 38-53.
61. P. RAVESCHOT, J. SEMEY & J. VANMOERKERKE, *Circulaire structuren aan de Hoge Weg*, in *Stadsarcheologie*, nr. 8 (1984), pp. 2-36.
62. J. SEMEY & J. VANMOERKERKE, *Opraving van een circulaire structuur uit de Metaaltijden te Evergem-Ralingen*, in *V.O.B.O.V.-info*, nr. 11 (1983), pp. 26-33.
63. J. BOURGEOIS, J. SEMEY & J. VANMOERKERKE, *Luchtfotografisch onderzoek met archeologische doeleinden in Oost- en West-Vlaanderen. Methode en resultaten*, in *Archeologisch Jaarboek Vlaanderen*, 1989.
64. J. BOURGEOIS & J. ROMMELAERE, *Bijdragen tot de kennis van het Meetjesland in de metaaltijden. De opgravingen te Ursel (1985-1989) en Aalter (1989-1990)*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 42 (1991), pp. 59-88.
65. L. BAUTERS, J. BOURGEOIS, P. DE MEESTER & G. DE MULDER, *De Metaaltijden...*, pp. 38-54.
66. J. BOURGEOIS & J. ROMMELAERE, *Bijdragen tot ...*, pp. 59-88.
67. J. BOURGEOIS, F. PARMENTIER, J. ROMMELAERE J. & F. VERMEULEN, *Noodopgravingen in de landelijke nederzettingen uit de late ijzertijd, de Gallo-Romeinse periode en de late middeleeuwen te Evergem Spoorwegstraat*, in *VOBOV-INFO*, nr. 34-35, 1989, pp. 28-41.
68. Mondelinge mededeling J. Semey.
69. Mondelinge mededeling J. Semey.
70. S.J. DE LAET, *La Belgique d' avant les Romains*, Wetteren, 1980, p. 730
71. J. DE BAST, *Recueil d' antiquité romaines et gauloises*, Gent, 1908.
72. M. BAUWENS-LESSENNE, *Bibliografisch repertorium der oudheidkundige vondsten in Oost-Vlaanderen (vanaf de vroegste tijden tot aan de Noormannen)*, Oudheidkundige repertoria, deel II, Brussel, 1962.
73. Ibidem, p. 48.
74. J. BOURGEOIS & J. ROMMELAERE, *Bijdragen tot ...*, pp. 81-82.
75. H. THOEN, *The Roman fortified site at Maldegem (East-Flanders), 1986 Excavation Report*, in *Scholae Archaeologicae*, nr. 6 (1986).
76. J. BOURGEOIS & J. ROMMELAERE, *Bijdragen tot ...*, pp. 59-88.
77. J. VANMOERKERKE, *The Roman Settlement ...*

78. J. BOURGEOIS, F. PARMENTIER, J. ROMMELAERE J. & F. VERMEULEN, *Noodopgravingen ...*, pp. 28-41.
79. A. VERHULST & D.P. BLOK in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, deel III, 1982, p. 116.
80. M. VERLOT, *Archeologisch onderzoek in de gemeente Evergem; Prospectie, Analyse, Synthese*, onuitgegeven licentiaatsscriptie R.U.G., 1984.
81. Mondelinge mededeling J. Semey.
82. H. THOEN, 1989, in H. THOEN (red.), J. BOURGEOIS, P. KIDEN, L. VAN DURME & J.P. VAN ROEYEN, *Temse en de Schelde, van IJstijd tot Romeinen*, Brussel, 1989, pp. 69-85.
83. F. VERMEULEN, *Kelten, Romeinen en Germanen tussen Leie en Schelde, Archeologische vondsten in Sint-Martens-Latem en in het zuiden van de Vlaamse Zandstreek*, Gent, 1989 (Scholae Archaeologicae, nr. 10), 117 p.
84. A. VERHULST & D.P. BLOK in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, deel III, 1982, p. 117 en p. 120.
85. C. C. TAYLOR, *Moated Sites: their definitions, form, and classification*, in A. ABERG, *Medieval Moated Sites*, C.B.A., 1978, Research Report, nr. 17, p. 5.
86. F. VERHAEGHE, *Medieval ...*, p. 54.
87. Ibidem.
88. Ibidem.
89. F. VERHAEGHE, *Medieval ...*, pp. 48-49.
90. F. VERHAEGHE, *A Medieval site at Lampernisse (West Flanders, Belgium)*, Dissertationes Archaeologicae Gandensis, nr. 13, Brugge, 1977, pp. 376-385.
91. F. VERHAEGHE, *A Medieval Site at Lampernisse ...*, pp. 396-398.
92. F. VERHAEGHE, *Medieval ...*, p. 43
93. F. VERHAEGHE, *Medieval ...*, p. 57.
94. L. DAELS, *Het landschap anders bekeken*, R.U.G. 1989 (48 losse pagina's + diareeks).
95. F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis ...*, p. 41.
96. O. LIPPENS, *Over Lembeke en zijn heren*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 8 (1957), pp. 155-181.
97. F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis ...*, pp. 41-42.
98. A. BOSCHMANS, *Vuur maken*, in *Mens en natuur*, jg. 1989, p. 4.
99. H. THOEN, *De Romeinen langs de Vlaamse kust. Koksijde en Oudenburg*, 1987, p. 181.

DE ST.- JANSKAPELLE IN ASSENEDE-AMBACHT : NIEUWE FEITEN

Marc DE VLEESSCHAUWER

INLEIDING

In het najaar van 1979 werden in kavel 12 van de Albertpolder (gemeente Sas van Gent) archeologische sporen teruggevonden van wat later de laat-middeleeuwse *St.-Janscapelle* bleek te zijn.

Opgegraven werden het (vermoedelijke) koor, drie bakstenen gemetselde grafkelders en gedeelten van de fundering. Wat de datering betreft werd de late 13de of vroege 14de eeuw vooropgesteld.

Bij gebrek aan bronnenmateriaal opperde Omer Pauwels dat de Sint-Janskapel een *uithof* (ontginningshoeve) kon zijn geweest van de een of andere grote abdij die in de streek aan (veen)ontginning zou hebben gedaan. Deze hypothese bleek bij het ter beschikking komen van nieuwe gegevens niet meer houdbaar².

Cartografische en andere bronnen

Aanvankelijk was het bestaan van de Sint-Janskapel alleen bekend uit enkele 16de- en 18de-eeuwse cartografische bronnen. Zo staat ze onder meer op een kaart van François Van de Velde uit 1549. Deze kaart geeft een vrij exacte plaatsbepaling, namelijk ten noordoosten van het Assenede dorpscentrum. Op een kaart uit 1747 getekend door D.C.W. Hattinga, die de 16de-eeuwse toestand van de noordelijke gedeelten van Boekhoute- en Assenede-ambacht weergeeft, lezen we in het rand-schrift links de volgende tekst:

“Anno 1440 verwijdde den Brakman; verdrong Steelant, Ertinghe, Peereboom, Moerkercke, St. Janscapelle, de stadt Huijghesluis bij den ambagte van Assenede”. We zien op deze kaart ook duidelijk dat de streek ten noorden van Assenede in het midden van de 16de eeuw een door geulen doorsneden schorregebied was.

Als gevolg van een sluisdoorbraak in de zomer van 1488 kwam het noordelijk gedeelte van het Ambacht Assenede blank te staan. Deze overstroming bleek van lange duur, variërend van enige tientallen jaren tot enkele eeuwen. Voor de Sint-Janskapel betekende zij het einde.

In 1612 werden de voormalige kapel en het omliggende schorregebied ingedijkt onder de benaming Albertpolder³. In het bedijkingsoctröoi werd aan de indijkers ont-heffing van het betalen van tienden verleend.

Tienden zijn van oorsprong een Oudtestamentische kerkelijke belasting: een tiende deel van de opbrengst van graangewassen, vee etc. was bestemd voor de kerk. Normaal gezien kwam één derde ervan toe aan de pastoor; een ander derde diende voor het instandhouden van het kerkgebouw en het laatste werd besteed aan de armen⁴. Na de invallen van de Noormannen waren veel van die tienden geüsurpeerd door leken. In de late middeleeuwen kwamen ze echter onder druk van pauselijke concilies en de bisschoppen voor een groot deel weer terug in handen van de geestelijkheid, met name van de abdijen⁵. Op hun beurt zagen die in deze tienden een belangrijke inkomstenbron.

In het bedijkte gebied waarvan hier boven sprake werden vóór de overstroming van 1488⁶ tienden geheven door de abdijen van Nieuwenbossche en Baudelo, het kapittel van Doornik en de Chartreusen van Gent. Deze waren niet van zins om die zo belangrijke bron van inkomsten (die ze echter reeds ruim 120 jaar niet meer hadden kunnen innen) zomaar te laten schieten. Daarom waren ze bereid hiervoor dure processen te voeren. In hun bewijsvoering waren het bestaan en de ligging van de Sint-Janskapel belangrijke argumenten om hun rechten op de vermeende tienden te bewijzen. Daarom toverden ze allerlei oude documenten van onder het stof te voorschijn en lieten ze een aantal getuigen opdraven die hun gelijk moesten bewijzen. Dankzij deze tiendenprocessen zijn we dan ook wat meer te weten gekomen over de *St. Janscapelle*⁷

Getuigenissen

In het abdijsarchieef van Nieuwenbossche vonden we een akte terug waarin een zekere Jan Van Hoorebeke, *gheswooren landmeter* van beroep en afkomstig uit het land van Aalst, verklaart een opmeting te hebben gedaan i.v.m. de ligging van de bewuste kapel⁸. Op verzoek van de *paeter conveyeur* van de abdijs Nieuwenbossche was hij op 15 september 1649 aanwezig op kavel 12 van de Albertpolder, in tegenwoordigheid van Jacques Michiels, Guillaume Van de Vijvere, Pieter Cools, Pieter De Vleeschauwer en Anteunis Doens. Deze vijf getuigen, allen inwoners van Assenede, moesten Van Hoorebeke de juiste plaats aanduiden waar de voormalige kapel gestaan had. Nadat zij dit hadden gedaan, bevestigden ze hem dat ze deze plaats “...altijts hebben hooren hauden ende repeteren voor Ste. Janskeerchhof...”⁹. Van deze plaats tot de aan de noordelijke zeedijk van de Albertpolder had Van Hoorebeke een afstand van 218 roeden en 12 voeten (ca. 843 m) gemeten.

Deze vijf getuigen konden de plek in 1649 nog zo goed aanduiden, omdat ze bij de bedijkingswerkzaamheden van de Albertpolder (anno 1612) betrokken waren geweest, en “...aldaer over al menichte van oude struijcken [stronken] van boommen

*hebben gevonden, ende oock specialick een gedaente van een kerckhoff daer eenighe kisten met gherasen [geraamten] van doode lichaemen zijn gevonden..”*¹⁰. Verder verklaarden ze nog dat de plaats waar het voormalige kerkhof gevonden was iets hoger lag dan het omliggende land.

We beschikken ook nog over de getuigenis van een viertal andere personen. Deze verklaarden bij graafwerken in de nieuw bedijkte Albertpolder op verscheidene kavels restanten te hebben gevonden, die wezen op menselijke bewoning van dit gebied vóór de overstroming van 1488. Drie van hen bevestigden in kavel 12 van de Albertpolder fundamenten van de voormalige Sint-Janskapel te hebben gevonden. Zo legde een zekere Marten Van Hille, *oudt ontrent 46 jaeren*, in 1637 voor burgemeester en schepenen van Assenede de volgende verklaring af:

*“...Dat hij comparant [= Van Hille] ghegraven hebbende op cavel no. 12 in seker hoochte aldaer ghevonden ende uutghedaen heeft veele schallien, dacktichels, arduijnsteen en grote yseren naghels die van roost [roest] bedorven ende gheeten waeren, en sticken ghelas [glas] van ghelasvensters, soo dat der plaetse eene kercke moet ghestaen hebben, midts de rondicheijt van plaetse kerckhoffs ghelijck noch wel saude connen ghesien worden bij te doene visitatie”*¹¹.

Laureijns Van Kets, die in 1637 in de Autricenpolder (het huidige Westdorpe, deelgemeente van Sas van Gent) woonde, verklaarde dat hij sinds de inpoldering (1612) tot 1626 in de Albertpolder had gewoond en in kavel 12 *“op ende in sekere hoochte”* eveneens had *“ghevonden ende vutghedolven dicke fundamenten, vele schallien, dacktichelen, groote en cleene stucken arduijnsteen en vele aude ijsers cruijsghewijsde ende ander groote naghels, ende ander ijserwerck, dat van roost opgeheten was, ghelas van ghelasvensters van kercken, metsgrs. noch een dootkiste vast anden anderen liggende, op dewelcke hij met sijnen voet trappende ende die van anderen scheedende heeft daerin ghevonden het gheraemte ende thoof van een doot lichaem, Item noch ghevonden ende vutghedolven diversche verderen ende andere meer dootkisten, soo dat apparent op deselve hoochte eene kercke moet ghestaen hebben midts de rondicheijt van deselve ghelijckende een kerckhoff soo alsnoch jeghenwordich can ghesien worden...”*¹².

Olivier De Mangheleere, inwoner van Assenede en 37 jaar oud, verklaarde tenslotte dat hij in kavel 12 *“ghevonden ende vutghegraven heeft op ende ontrent seker hoochte diversche aude anckers van ijser Item diversche ijseren haecken ende ooghen ende ijseren rijnghe [...] welke anckers haecken ende ooghen souffisant ghenouch waeren tot kerckdueren daer van die apparentelijck [waarschijnlijk] ghecommen sijn, ende d’apparentie vutwijst dat eertijts op deselve hoochte ghestaen heeft eene kercke”*¹³.

Al deze getuigen gewaagden van een verhevenheid in het landschap, waarop de genoemde fundamenten gevonden werden. De plaats waar wij in 1979 de restanten

van de Sint-Janskapel opgegraven hebben, bleek een pleistocene zandrug te zijn, die inderdaad wat hoger ligt dan de directe omgeving.

Contemporaine informatie omtrent de Sint-Janskapel

Bovenvermelde gegevens dateren allemaal uit de 17de eeuw. Op dat moment waren er nog slechts enkele archeologische sporen van de kapel in het landschap bewaard. Samen met de getuigenissen in verband hiermee moesten zij, zoals hierboven gezegd, als bewijs dienen voor de procederende abdijen om hun recht op de zo gegeerde tienden veilig te stellen. Hieronder volgt een aantal - zij het fragmentaire - gegevens over de Sint-Janskapel. Zij dateren uit de periode dat de kapel nog bestond en in functie was. Ze zijn interessant omwille van het feit dat het om primair bronnenmateriaal gaat, en wat meer licht werpen op de aard en het wezen van de genoemde kapel.

Het Eveninbouck

Het grondgebied van de parochie Assenede was in de late middeleeuwen onderverdeeld in een aantal districten of ambachten. Zo lag ten noorden van het centrum het *Huugsambacht*¹⁴, dat ongeveer het huidige poldergebied van de gemeente Assenede en de aangrenzende gemeente Sas van Gent (NL.) omvatte. Van dit *Huugsambacht* is een gedeelte van het *Eveninbouck* (een soort proto-kadastrale legger) uit 1457 bewaard gebleven¹⁵. Uit dit Eveningboek van het *Huugsambacht*, dat onderverdeeld was in een aantal belopen, vernemen we dat de St. Janscapelle in het 48ste beloop lag, aan de *oostmoerstrate*. Daaruit kunnen we dus duidelijk opmaken dat het gelegen was in een moergebied (zie verder).

Rentebouck van den heleghe gheest in assenede

Volgens dit met miniaturen verlucht handschrift uit 1475 was de erfgenaam van Pieter de Fraeie een rente van 3 s. par. schuldig aan de Heilige Geest van Assenede. Deze rente was bezet op 400 roeden land gelegen op *mukem ackere*. Aan de westzijde van dit stuk land grensde de eigendom van *de capelrie van sent jan in assenede*¹⁶. Er is nu sprake van een kapelanie. Kerkelijk-juridisch gezien betekende dit dat de kapel over eigen inkomsten beschikte en begiftigd kon worden met onroerend goed, i.e. akkerland, cijnzen of anderszins. Die inkomsten dienden dan om een priester (kapelaan) te onderhouden, die dagelijks of op bepaalde dagen in de kapel een aantal missen moest opdragen voor de begiftigers¹⁷. Dat dit inderdaad zo was, blijkt uit de volgende aantekening in het *rentebouck*: een zekere Jan Brecht had een dienst voor *sente jan* gefundeerd, bestaande uit twee missen per week, "*eene smaendachs ende dander tvridaechs*"¹⁸. De uitvoering van deze dienst was toevertrouwd aan de H. Geest van Assenede, die daarvoor kon beschikken over een erfelijke rente van 17 p.

4 s. par., bezet op diverse partijen land in de parochie Beoostenblijde (bij Axel) en in de parochie Assenede¹⁹.

Registrum generale...

Het bestaan van een priester (kapelaan) verbonden aan de Sint-Janskapel wordt bevestigd in het *Registrum generale omnium beneficiorum et officiorum ecclesiasticorum officij de assenede*. Hiervan is een 17de-eeuws (voor authentiek verklaard) gekopieerd uittreksel bewaard gebleven²⁰. Daarin staat voor 1487, dus vlak voor de noodlottige overstroming van 1488, een zekere Balduinus Nepotis als aan de Sint-Janskapel verbonden priester genoteerd. Sinds wanneer hij zijn ambt uitoefende wordt niet vermeld, evenmin wie zijn eventuele voorganger was.

Registers van de schepenen van de Keure

Bij het doorpluizen van de regesten op de Jaarregisters van de Keure viel ons oog op het testament van een zekere Jacob Tac, gedateerd 5 oktober 1357²¹. Deze Gentenaar uit de Erpelsteeg moet een vermogend man geweest zijn, want naast heel wat particulieren worden ook enkele Gentse geestelijke orden met een dotatie bedacht. In deze opsomming van schenkingen staat dan opeens de bepaling dat aan de “*nieuwer capellen staet in vieramb(achten) an den mour in de prochie van assenede*”²² een bedrag van 2 s. tourn. wordt geschonken.

Wordt hiermee de bewuste Sint-Janskapel bedoeld? Alhoewel de omschrijving vrij vaag blijft, mogen we er met een grote mate van zekerheid van uitgaan dat het om een en dezelfde kapel gaat. Een aantal zaken lijken dit te bevestigen. Vooreerst de aanduiding *an den mour*. Uit deze topografische omschrijving vernemen we dat de nieuwe kapel in een moer-of veengebied stond. Ten noorden en ten oosten van het dorpscentrum van Assenede lag in de late middeleeuwen een groot veengebied dat zich uitstreckte tot in het ambacht Axel: het Lepemoer²³. De ligging van de Sint-Janskapel aan de *Oostmoerstrate* (zie hierboven) lijkt een bevestiging van deze these. Ook de toevoeging “*in de prochie van assenede*” wijst erop dat deze kapel in het zielzorggebied van de (moeder)kerk van Assenede lag. Dit aspect trachtten trouwens ook de grote tiendeheffers in hun tiendenprocessen, waarvan hierboven reeds sprake was, te bewijzen.

We kunnen ons echter ook de vraag stellen waarom genoemde Jacob Tac deze nieuwe kapel begiftigde. Het lijkt in eerste instantie niet logisch dat een inwoner van Gent geld schenkt aan een kapel die toch een heel eind van zijn woonplaats verwijderd was. Een logisch verband ligt daarom niet direct voor de hand. Een verklaring zou kunnen zijn, dat genoemde Tac zakelijke belangen had of eigendom(men) bezat in dit noordelijk veengebied en daardoor de kapel kende. Medio 15de eeuw, dus ruim een eeuw later, bezaten de nazaten van ene Willem Tac 200 roeden eigendom in het

Huugsamba:ht, waarin ook de Sint-Janskapel stond (zie hiervoor). Enig familiaal verband met de reeds meermaals genoemde Jacob Tac is echter niet meer te achterhalen.

De Sint-Janskapel als kruisbroedersconvent?

De familie De Gand-Vilain, nazaten van de bekende Gentse burggraven, had in de Vier Ambachten veel bezittingen, o.m. het patronaat- en collatorschap van al de kerken in het ambacht Assenede. Een telg van deze familie, ene Adrien De Gand-Vilain, zoon van Jan III Vilain en Margareta van Gavere, huwde met Josina Van Praet. Hij was tijdens zijn leven kamerheer aan het hof van hertog Jan I van Bourgondië, graaf van Vlaanderen. In 1449 overleed hij en werd hij begraven in de de kerk van Temse. Deze Adrien Vilain "*conceda à Pierre Henry Pretre du Pays de Zelande, la Chapelle de St. Jean scituée à Moerkerke avec toutes ses dépendances pour y construire un nouveau Convent de l'Ordre des Freres de Sainte Croix*"²⁴. Deze bewilliging zou gebeurd zijn in het jaar 1427.

Uit het hierbovenstaande zou men het besluit kunnen trekken dat de Sint-Janskapel, die inderdaad vlakbij het ontginningsdorp Moerkerke in het Ambacht Assenede stond, als kruisbroedersconvent gefungeerd heeft. Toch moeten we met deze conclusie voorzichtig zijn. Indien er daadwerkelijk een kruisboedersconvent gesticht is geweest, zou dit, uitgaande van het feit de de genoemde priester uit Zeeland afkomstig was, in verband gebracht kunnen worden met het kruisbroedersklooster in Goes (Zuid-Beveland). Dit werd gesticht in 1429²⁵. De Sint-Janskapel zou in deze optiek dan als *bijhuis* gefungeerd kunnen hebben. Het jaartal 1427 klopt dan niet, maar kan een (schrijf) fout van de opsteller zijn. We dienen ons ook de vraag te stellen wie de genoemde priester was aan wie de kapel in concessie werd gegeven. Stond hij in direct verband met de kruisbroeders in Goes, wat in de lijn der verwachtingen zou liggen? In de schaarse gegevens hierover in het gemeentelijk archief van Goes komen we zijn naam niet tegen, maar dit is uiteraard nog geen bewijs van het tegendeel.

Normaliter werd een kapel bij een schenking aan de orde vooraf door enkele prioren *geïnspecteerd*. Vooral werd dan gekeken of ze voldoende inkomsten bezat, m.a.w. of er voldoende bestaansmiddelen voorhanden waren. Pas dan werd de kapel aanvaard en werden er enkele broeders naartoe gestuurd om ze te *bemannen* en uit te bouwen tot klooster(tje). Deze procedure werd althans toegepast bij de stichting van een kruisbroedersklooster te Maaseik²⁶.

Waarom werd de St. Janscapelle in concessie gegeven aan de Orde der Kruisbroeders? Hiervoor zijn een aantal verklaringen te geven. Vooreerst stond de orde goed aangeschreven. Ze waren immers een van de eersten, die de observantie-regel in hun kloosters hadden weten door te voeren²⁷. Voorts had de familie Vilain

zowel zakelijke als familiale bindingen met Zuid-Beveland: ze was namelijk nauw verwant met het aloude adellijke Zeeuwse geslacht Van De Maelstede²⁸. Zo was de overgrootvader van Adriaen Vilain o.m. gehuwd geweest met zijn nicht Maria Van De Maelstede. Aangezien ene Wolfert Van De Maelstede aan de wieg stond van het kruisbroedersklooster in de stad Goes²⁹, ligt de keuze voor de hand.

Het antwoord op de vraag of bij de Sint-Janskapel uiteindelijk een klooster(tje) van de kruisbroeders is gesticht, kan evenwel nog niet met zekerheid gegeven worden. Nadere gegevens die dit zouden kunnen bevestigen, zijn immers nog niet gevonden. Waren de bestaansmogelijkheden waarvan hierboven sprake wellicht niet voldoende voor een stichting?

Archeologische bronnen

Uit de ons bekende archeologische gegevens weten we echter dat de Sint-Janskapel een rijk begiftigde stichting moet zijn geweest, aangezien het om een bakstenen gebouw ging met een leien dak. De vloer van de kapel bestond uit tegeltjes in gebakken klei, die bovendien met figuren versierd waren.

Dit alles lijkt in contradictie met de veronderstelde beperkte bestaansmiddelen. Bovendien is ons bekend dat de kapel op een bepaald moment aanmerkelijk vergroot werd in zuidelijke richting. Had deze vergroting iets te maken met een klooster(tje) van de kruisbroeders?

Indien er ooit een klooster(tje) bestaan heeft, moet dit evenwel voor een korte periode geweest zijn, en kwam de kapel nadien gewoon weer in het bezit van de familie Vilain. Daardoor zou het kunnen dat de herinnering aan dit korte bestaan op het einde van de 15de eeuw vervaagd was.

SAMENVATTING

Steunend op de momenteel voorhanden zijnde gegevens kunnen we stellen dat de familie Villain de Sint-Janskapel omstreeks het midden van de 15de eeuw als kapelanie stichtte in het grensgebied van de parochies Assenede en Moerkerke. In de loop der tijden werd deze kapelanie begunstigd met verschillende renten en onroerende goederen en werden er zielemissen gesticht, zowel door personen uit de streek als uit verderaf gelegen gebied (Gent). Aan deze kapelanie was een priester (kapelaan) verbonden. Kort na 1429 werd de Sint-Janskapel in concessie gegeven aan een Zeeuwse priester.

Mogelijk stichtte de orde der kruisbroeders er vanuit haar Zeeuwse klooster te Goes een bijhuis. Als dit zo was, zal dit kloostertje evenwel geen lange levensduur gekend hebben. Bij de overstromingsramp van 1488, of in ieder geval ten gevolge daarvan, ging de Sint-Janskapel, die toen (weer) in het bezit was van de familie Vilain, uiteindelijk voorgoed verloren.

NOTEN

1. O. PAUWELS, *De Sint-Janskapel in de Sint-Albertpolder*, in *Ons Meetjesland*, jg. 13 (1980), pp. 28-33.
2. M. DE VLEESSCHAUWER, *De St. Janscapelle in Assenederambacht*, in *Over den Vier Ambachten*, Kloosterzande, 1993, p. 186.
3. M. DE VLEESSCHAUWER, *De bedijking van de Albertpolder in 1612 en het ontstaan van de heerlijkheid St. Albert in 1614*, in *Over den Vier Ambachten*, Kloosterzande, 1993, p. 212.
4. W. NOLET en P.C. BOEREN, *Kerkelijke instellingen in de middeleeuwen*. Amsterdam, 1951, pp. 327-330.
5. J. LAENEN, *Kerkelijk en godsdienstig Brabant*, passim.
6. A. DE KRAKER, *De grote Landdijk van de Vier Ambachten, 1494-1586*, in *Over den Vier Ambachten*, Kloosterzande, 1993, pp. 187-192.
7. UBG(ent), Handschriftenzaal, *Diversche advertenties*, nr. 63450.
8. RAG, *Abdij Nieuwenbossche*, nr. 277.
9. RAG, *Abdij Nieuwenbossche*, nr. 277.
10. UBG, Handschriftenzaal, *Div. advertenties*, nr. 63450.
11. RAG, *Abdij Nieuwenbossche*, nr. 277.
12. RAG, *Abdij Nieuwenbossche*, nr. 277.
13. RAG, *Abdij Nieuwenbossche*, nr. 277.
14. Het *Huugsambacht* is genoemd naar Hugo van Boneem. Zie hiervoor : M.K.E. GOTTSCHALK, *De Vier Ambachten en het Land van Saaftinge in de Middeleeuwen*. Assen, 1984, passim.
15. RAG, *Fonds Rijke Gasthuis*, nr. 11.
16. RAG, *Kerkarchief Assenede*, nr. 111bis.
17. J. LAENEN, *Kerkelijk en godsdienstig Brabant*, pp. 265-267.
18. RAG, *Kerkarchief Assenede*, nr. 111 bis.
19. Ibidem.
20. RAG, *Abdij Nieuwenbossche*, nr. 281.
21. SAG, *Jaarregisters van de Keure*, nr. 301.
22. Ibidem.
23. E. DE RIËU, *Moeren en turfexploitatie van de Vier Ambachten 12de-14de eeuw*, Onuitgegeven licentiaatsscriptie, Gent, 1958, passim.
24. *Genealogie de la Maison de Gand ou d'Ysenghien*, 2 j., 2 d., U.G., Centrale bibliotheek, nr. 7919.
25. P. VAN DEN BOSCH, *Studiën over de observantie der Kruisbroeders in de vijftiende eeuw*, Diest, 1968, p. 107.
26. L. HEERE, *De Kruisheren te Maaseik*, Maaseik, 1955, p. 12.
27. P. VAN DEN BOSCH, *Studiën over de observantie der Kruisbroeders in de vijftiende eeuw*, Diest, 1968, passim.
28. *Genealogie de la Maison de Gand ou d'Ysenghien*, 2 j., 2 d., U.G., Centrale bibliotheek, nr. 7919, p. 6.
29. Mondelinge mededeling van prof. C. Dekker, Odijk.

DE H.-KRUISDEVOTIE IN LOTENHULLE vóór 1796

Luc STOCKMAN

De parochiekerk van Lotenhulle is toegewijd aan het H.-Kruis. Waarschijnlijk was dit al vanaf de stichting in het midden van de 12de eeuw. Op 14 september wordt elk jaar de H.-Kruisverheffing gevierd en in Lotenhulle is dit meteen ook het kerkwijdingsfeest of ker(k)mis ! Dit feest is een herinnering aan de inwijding van de basiliek op de Calvarieberg te Jerusalem, die op 14 september 325 of 328 plaatsgreep. Bij die gelegenheid werd het H.-Kruishout op een plechtige wijze aan de gelovigen getoond. Dit noemt men in het latijn *exaltatio* of verheffing¹. De H.-Kruisverering was al vroeg verspreid in West-Europa. De geleerde monnik en abt van Fulda in Duitsland, Rabanus Maurus, schreef al ca. 802-816 een "*de laudibus Sanctae Crucis*"².

1. De verering vóór de geuzenberoerten

De oudste sporen van de H.-Kruisdevotie in Lotenhulle dateren uit het begin van de 15de eeuw. Vóór 1415 had Lodewijk van de Steene al twee wekelijkse missen aan het H.-Kruisaltaar gefundeerd. Daartoe had hij een jaarlijkse rente van 12 pond bezet³. Deze Lodewijk van de Steene woonde in een huis te Deinze, palend aan het kerkhof, waar hij omstreeks 1407 stierf⁴. Deze stichting was een *servicium altaris* of altaardienst zoals uit een tekst van 1455 blijkt : "*servicium ibidem ad altare Sancte Crucis, ad II missas, unde vice-curatus recepit annuatim 12 pond*"⁵.

Een altaardienst mag niet verward worden met een kapelanjstichting. De inkomsten, zoals offergaven en renten, van een altaardienst werden beheerd door altaarmeesters die instonden voor de verfraaiing van het altaar, de aankoop van liturgische gewaden en voorwerpen, en ook voor het laten opdragen van missen. In 1455 werd de plaatsvervangende pastoor van Lotenhulle daarmee belast.

In de kerk van Lotenhulle stond er een H.-Kruisaltaar, dat opgesteld stond in een zijkoor of kapel. In 1535 was er in de H.-Kruiskapel een metalen *rade* of kaarsenbalk aanwezig. Rogier Plasschaert en Jan Van Mullem fungeerden toen als H.-Kruismeesters. Zij namen toen een deel van de kosten op zich om de kapel van O.-L.-Vrouw te versieren en in het kaarslicht te zetten⁶. Het is duidelijk dat ze over belangrijke inkomsten beschikten die vooral van de bedevaarders afkomstig waren.

2. De Sint-Kruisomwegang

Vóór de geuzenberoerten moet er al een Sint-Kruisomwegang bestaan hebben want in het jaar 1591 was "*den ommeganck vanden helegghen Cruuse ghedaen geweest naer aude costume metten pasteur van Ruuselede*". Toen verteerden de pastoor, baljuw, schepenen en verschillende parochianen 42 pond parisis in de herberg *Het Franse Schild* op den Hul bij Adriaan De Meestere⁷. "*Inden ommeganck van den Cruuse van Loo*" van 1599 betaalden de kerkmeesters 17 pond 8 schellingen parisis "*over de verteerde kosten*"⁸.

Hoe verliep nu een dergelijke ommegang volgens de oude gebruiken? In 1612 bijvoorbeeld kwam broeder Jan Coppins prediken om de devotie van de Lotenhullenaars te vergroten⁹. De ommegang ging in het begin van de 17de eeuw uit "*up den dach vanden H. Drijvuldich[ey]*". Op Drievuldigheidsdag 1608, zijnde 1 juni 1608, verteerden de pastoor, *terminarissen* (= bedelmonniken), kerk- en H.-Kruismeesters 2 pond 4 schellingen 11 grooten. Dat was meer dan de bedevaarders inbrachten ter ere van het H.-Kruis nl. 1 pond 6 schellingen 9 grooten 6 deniers. De volgende jaren beliepen die inkomsten¹⁰:

- op 14 juni 1609	1 p. 17 sch. 6 gr.
- op 14 juni 1610	1 p. 8 sch. 8 gr.
- op 29 mei 1611	2 p. 2 sch. 7 gr.
- op 17 juni 1612	2 p. 11 sch. 6 gr.
- op 2 juni 1613	2 p. 3 1/2 gr.

Er werden uitgaven gedaan voor de aankoop van kaarsen, van een "*crucifix*" om mede te "*seynen*" (= zegenen), van vlaggen en van een ton bier die tijdens de maaltijd van de ommegang 1613 werd uitgedronken¹¹.

Op de ommegangdag van 25 mei 1614 bracht de omhaling in de kerk van Lotenhulle, Poeke en Ruiselede 20 sch. 5 gr. op. De verkoop van de geofferde eieren en brood leverde 10 sch. 1 gr. en van vlas 1 p. 17 sch. 4 gr. 6 d. op¹². Een pater-terminaris uit Gent predikte "*Woort Godts*" in de drie kerken. De ommegang of processie werd opgevrolijkt door *speellieden*¹³.

In de herberg *Het Vliegend Hert* bij Antoon Tassart werd 3 p. 8 sch. 8 gr. verteerd door onder meer "*de gone die Heylich Cruyce, vaenen ende tortsen droeghen met trommelslaeghers*"¹⁴.

De deelnemers aan de ommegang legden dus een flinke afstand af: Lotenhulle-Poeke-Ruiselede-Lotenhulle. Er stapten dus ook trommelaars, speellieden en dragers van vlaggen en de relikwiekast op in de ommegang. Uiteraard ontbraken ook de pastoor, de gastpredikant, de kerk-, arm- en H.-Kruismeesters en de wetheren van Oudegoede niet op het appel. Ook de traditionele maaltijd werd nog aangericht. Dit alles wijst erop dat alles nog volgens de oude geplogenheden verliep en dat de strenge bisschop Antoon Triest (1621-1657) nog niet aan het roer van het bisdom Gent

stond. Toch werd ca. 1615 de ommeegang al korter want men haalde slechts “*apportghelde inde kercke van Loo, tot Poucques als onderweghe ghemerct de processie ghecort was*”¹⁵. De feestmaaltijd bleef echter voorlopig behouden.

Vijftien jaar later is er ook geen sprake meer van Poeke. Wel betaalden de H.-Kruismeesters 1 p. gr. uit aan de “*aerbeyders*” die op ommeegangdag 1632 en op Sacramentsdag 1632 het “*heylich Cruys*” ronddroegen. In het huis van de pastoor werd 3 sch. 4 gr. verteerd voor de broeders van Tielt, die kwamen prediken¹⁶. In de ommeegang werden ook nog kruisen en vaandels meegedragen¹⁷. Op de ommeegangdag van 1636 gaf men 22 sch. gr. uit voor de koster, zangers, kruis- en vlagdragers¹⁸. De ommeegang had blijkbaar meer het karakter van een processie gekregen, die vermoedelijk alleen nog door het dorpscentrum trok. De dragers en de zangers werden weliswaar nog getrakteerd, maar de maaltijd was geschrapt en profane elementen zoals trommelaars en trompetters waren verdwenen.

In 1660 verliep de H.-Kruisommeegang geheel volgens het contrareformatische model. De pastoor kreeg 1 p. gr. voor een vroegmis, voor een preek en het ronddragen van het H.-Sacrament op de ommeegangdag van 1660. Men kocht “*knilbanckxkens met trailien op deen sijde bequaem ende dienende voor eenen bichtstoel, voor den tweden prister bicht thooren op ommeegangen ende solemniteyten van tHH. Cruys als wanneer datter somwijlen is een groot concurs ende frequentie van poenitenten*”. De ommeegang had duidelijk nog een uitsluitend godsdienstig karakter. Dit wordt nog onderstreept door de aanwezigheid van jonge *dochterkens* op de processie die daarvoor witte “*brookens*” kregen¹⁹. Tijdens de ommeegangen 1653 en 1654 kregen ze elk een brood van één stuiver (= 2 gr.). In totaal betaalde de H.-Kruismeester 10 sch. gr. Dit komt overeen met 60 *maagdekens* of 30 per ommeegang²⁰. Daar er voor de ommeegangen 1659 en 1660 1 p. 2 sch. gr. werd uitbetaald, moeten er telkens 66 jonge meisjes in de processie opgestapt hebben²¹. In 1664 gingen acht zangers en in 1665 negen zangers mee in de ommeegang²².

In de periode 1653-1654 kocht de H.-Kruismeester een nieuw zilveren kruis om “*daerinne te legghen de reliquien van het HH. Cruyce*”. Deze relikwie zat in een kristallen houder en in het kruis waren stenen ingelegd. Dit relikwiekruis werd dan in een verzilverde voet gezet, ter verering door de pelgrims²³. Die offerden vlas, boter en eieren op het H.-Kruisaltaar en bij de zegening met de relikwie gaven ze geld. Verder werd geregeld rondgegaan met de schaal voor het H.-Kruis tijdens de goddelijke diensten²⁴.

Op de ommeegangdag 1675 waren zes zangers, twee vaandeldragers, één kruisdrager, één belledrager en twee wierookdragers in de processie aanwezig. Ook de *maagdekens* namen eraan deel, terwijl vijf “*luyers*” instonden voor het klokgelui²⁵. In 1677 luisterden vijf zangers de diensten in de kerk op en zongen daarna in de processie. Verder waren er vier “*grootte clockluyers*” en een “*cleen clockluyer*” aan het werk op die feestdag. In de processie stapten twee vaandeldragers, één kruisdrager, twee zilverenkruisdragers, een belleman, een wierookdrager en 108 jonge meisjes²⁶.

Uiteraard namen ook de pastoor, de baljuw, burgemeester en schepenen van Oudegoede deel aan die processie.

Gedurende de 18de eeuw veranderde het uitzicht en de vorm van de ommegang heel weinig. Men beperkte zich tot het verfraaien van de processiegroepen. Omstreeks 1710 kocht men een troon om het "*Heylich Cruys in te stellen als de processie gaet*"²⁷.

3. De inkomsten van het H.-Kruis

Na de geuzenberoerten krijgen we een kijk op de inkomsten en uitgaven van de H.-Kruisstichting. Vooreerst brachten de renten jaarlijks 1 p. 16 sch. 11 gr. 2 d. op²⁸. Daarnaast kwam er veel geld binnen van de H.-Kruisvereerders. Vooral tijdens de ommegangsdagen kende Lotenhulle een grote toeloop van pelgrims die het H.-Kruis kwamen vereren en zich lieten zegenen met de relikwie²⁹. Ze offerden veel vlas en boter en lieten uiteraard ook veel kaarsen branden³⁰.

In de jaren 1629-1630 kon de H.-Kruismeester Karel De Bouvere de volgende sommen innen³¹ :

- " <i>appoortgeld</i> " tot Kerstdag 1630	20 sch. 1 gr. 3 d.
- zegenpenningen	3 sch. 9 gr. 6 d.
- ontvangst van vlas, boter en eieren op de ommegang 1629	14 sch. 8 gr.
- idem op de ommegang 1630	13 sch. 4 gr.
- van boter, vlas en " <i>den ouden ghebrockenen voet vanden autuer des Heyl. Cruyce</i> ", tot Sint-Jans 1630	5 sch. 6 gr.

De H.-Kruisdevotie kende natuurlijk haar hoogtepunt tijdens de ommegangsdagen, maar geheel het jaar door kwamen pelgrims het H.-Kruis vereren in Lotenhulle. Alhoewel het niet heel gemakkelijk is kunnen we aan de hand van de inkomsten toch proberen de bloei en het verval van de H.-Kruisdevotie in Lotenhulle te volgen. In de bijlage hebben we de inkomsten vanaf de jaren dertig van de 17de eeuw tot op het einde van het *Ancien Régime* verzameld. Alhoewel in de loop van die 160 jaar de aard van de inkomsten wel iets wijzigde, en dan vooral de manier van boeking in de rekening, is het toch mogelijk de evolutie van de devotie te volgen.

Ondanks de vijandelijkheden tussen de Spanjaarden en de Hollanders kunnen we tot 1644 een toename van het *appoortgeld* (= offerpenningen) en de andere inkomsten vaststellen. Voor de jaren 1631 en 1632 beliepen de totale inkomsten 3 p. 8 sch. 8 gr. terwijl in de periode ommegang 1642- ommegang 1644 6 p. 3 sch. 9 gr. binnenkwamen. Tot aan de Vrede van Munster in 1648 werden het echter moeilijke jaren. In 1645 en 1646 verdween een deel van het geld "*nuttin disch omdat soo int jaer 1646 als 45 telkent de kercke vande soldaten ghepilleert wiert*"³².

Na het beëindigen van de vijandelijkheden tussen Spanje en de Verenigde provinciën stegen de inkomsten opnieuw. In 1653 en 1654 deed de pastoor van Lotenhulle een extra-inspanning om geld bijeen te krijgen voor het aankopen van een zilveren reliek-kruis. In totaal gaven de H.-Kruisvereerders meer dan 18 1/2 pond aan de H.-Kruisstichting³³. In de volgende periode schommelde de tweejaarlijkse inkomsten rond de 10 p. gr.

In de jaren 1663-1665 noteerde de H.-Kruismeester volgende inkomsten³⁴ :

- vlas, boter, eieren en koren	1 p. 14 sch.
- uit de schaal van het H. Kruis, van offeranden en verkoop van " <i>spenskens</i> " (= kaarsjes)	7 p. 2 sch. 8 gr.
- uit de schaal op 29 september 1665	1 p. 5 sch.
- zegenpenningen	1 p. 9 sch. 5 gr.

De bedevaarders offerden dus ook in natura zoals vlas, boter, eieren en koren. De verkoop van *spenskens* of kaarsjes bracht ook een aardige stuiver op, terwijl de H.-Kruismeester geregeld met de schaal rondging in de goddelijke diensten. Tenslotte legden de pelgrims bij de zegening met de relikwie ook veel offerpenningen in de schaal. Deze zegenpenningen moesten echter gedeeld worden met de pastoor !

1681-1683 waren ongetwijfeld topjaren met een ontvangst van 11 p. 15 sch. 2 gr. uit de schaal en van de offeranden, terwijl de zegenpenningen en het geld uit de "*kasse aenden kerckdeurstijl*" goed waren voor een bedrag van 8 p. 6 sch. 4 gr. 4 d. Een verklaring ligt niet zo maar voor de hand³⁵. Ook in de periode 1685-1687 werd er nog veel geld bijeengezameld nl. 9 p. 18 sch. en 4 p. 17 sch. gr. !

In de loop van de 17de eeuw was de toeloop van de bedevaarders zo groot geworden dat men een "*spiessche*" tafel aankocht "*dienende inde cappelle van het voorn. heyligh Cruys soo tot het ontfanghen vande offeranden als om op te legghen de wassefiguren, spenskens etc. die tot dienste vande pelgrim alhier vercocht werden*"³⁶.

Tijdens het laatste decennium van de 17de eeuw verminderde het aantal bedevaarders, en dus ook de inkomsten door de voortdurende invallen van de Fransen die het platteland onveilig maakten. Op 3 september 1693 roofden Franse soldaten het geld uit de kas aan de kerkdeurstijl. Toen brachten het schaalgeld en de kaarsen nog 3 p. 7 sch. 10 gr. op in de periode van 26 juni 1689 tot 24 juni 1690³⁷.

In het begin van de 18de bleef de H.-Kruisdevotie op een laag pitje branden. In 1736-1737 was er een zekere heropflakking door het herinrichten van de broederschap van het H.-Kruis. Het inschrijvingsgeld en de zegenpenningen waren goed voor 5 p. 14 sch. 2 gr. Aan de broederschap werden bovendien nog speciale aflaten verleend³⁸. Ondanks die poging zien we daarna toch geen groei in de inkomsten van het schaalgeld en de zegenpenningen. Wel worden onder de rubriek *waslicht* belangrijke bedragen ingeschreven. In 1739-1740 : 6 p. 6 sch. 6 gr.; in 1741-1742 : 6 pond; in 1743-1744 : 5 p. 2 sch. 4 gr. Het is best mogelijk dat onder die rubriek ook de opbrengst

van de verkoop van de kaarsen die ontstoken werden ter ere van O.-L.-Vrouw verscholen zit.

Anderzijds denken we dat de devotie tot O.-L.-Vrouw een sterke verspreiding kende ten nadele van de H.-Kruisverering. De hiernavolgende sommen “*uuyt de bursse vande offeranden ten altaere van Onse Lieve Vrouw*” spreken voor zichzelf³⁹ :

13 oktober 1736 tot 28 september 1738	23 maand	5 p. 8 sch. 8 gr.
7 mei 1747 tot 7 augustus 1749	27 maand	24 p. 15 sch.
7 augustus 1749 tot 22 juni 1752	34 maand	28 p. 16 sch. 5 gr. 6 d.
22 juni 1752 tot 31 mei 1755	35 maand	25 p. 10 sch. 5 gr.
31 mei 1755 tot 6 oktober 1757	28 maand	19 p. 16 sch. 1 gr.
6 oktober 1757 tot 13 februari 1760	28 maand	12 p.
13 februari 1760 tot 24 mei 1762	27 maand	12 p. 16 sch. 5 gr. 6 d.
24 mei 1762 tot 25 maart 1765	34 maand	21 p. 18 sch. 11 gr.
25 maart 1765 tot 31 augustus 1769	53 maand	36 p. 17 sch. 3 gr.
31 augustus 1769 tot 13 augustus 1770	12 maand	10 p. 2 sch. 2 gr.
13 augustus 1770 tot 6 januari 1773	29 maand	28 p. 16 sch. 2 gr.
6 januari 1773 tot 27 juni 1776	42 maand	41 p. 2 sch. 4 gr.
	extra	47 p. 15 sch. 10 gr.
27 juni 1776 tot 27 juli 1782	73 maand	52 p. 5 sch. 1 gr.
27 juli 1782 tot 8 juni 1786	46 maand	21 p. 15 sch. 1 gr.
8 juni 1786 tot 26 mei 1789	35 maand	26 p. 4 sch.

De H.-Kruismeesters beheerden trouwens vanaf 1752 ook de penningen van de O.-L.-Vrouwkapel. Ze kochten al in de jaren zestig van de 18de eeuw “*boucxkens ende paternosters omme te vercoopen ten prouffijte van Onse Lieve Vrouwe cappelle*”⁴⁰.

Met het beschikbare geld werd eerst in 1776 een nieuw O.-L.-Vrouwaltaar gekocht en in het H.-Kruiskoor kwam slechts enkele jaren later een nieuw altaar⁴¹. De H.-Kruisdevotie was op het einde van de 18de eeuw definitief op de achtergrond gedrongen door de verering van de Moeder Gods.

BESLUIT

De H.-Kruisverering te Lotenhulle bestond zeker al vóór 1400. In de 15de en 16de eeuw beheerden twee H.-Kruismeesters een altaarstichting ter ere van het H.-Kruis. Die devotie was toen belangrijker dan de Mariaverering, want met geld van de H.-Kruisstichting werd ook de kapel van O.-L.-Vrouw opgesmukt. Jaarlijks greep er ook een Sint-Kruisomwegang plaats. Die overleefde de geuzenberoerten, maar hij kreeg lood in de vleugels toen de strenge bisschop Triest alle profane elementen uit de omwegang weerde. In de tweede helft van de 17de eeuw en geheel de 18de eeuw was de omwegang een louter religieuze aangelegenheid geworden. Na de geuzenberoer-

ten kreeg de H.-Kruisdevotie te Lotenhulle een nieuw *élan*. De Franse veroveringsoorlogen van het einde van de 17de eeuw doofden echter deze heropbloei uit en in het midden van de 18de eeuw wist de Mariadevotie de H.-Kruisverering van het eerste plan te verdrijven.

NOTEN

- 1 L. STOCKMAN, *De Sint-Kruisparochie van Lotenhulle in de 15de eeuw*, in *Land van de Woestijne*, jg. 2 (1979) nr. 1, p. 32.
- 2 Thomas MARTIN, *Klosterleben und Reichspolitik. Die Anfänge des Klosters Fulda 744-842*, Mainz, 1989, pp. 65-66.
- 3 M. ENGLISH, *Dagklapper V*, Brugge, 1986, pp. 277-279.
- 4 ARA, *Rekenkamer* (afgekort RK), nr. 33.917, stadsrekeningen Deinze 1407-1408, f° 2 r° en ARA, *RK*, nr. 33.919, stadsrekeningen Deinze 1409-1411, f° 10 r°.
- 5 L. STOCKMAN, *Altaarstichtingen en altaardiensten in het Meetjesland tijdens het Ancien Régime*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 39 (1988), p. 9.
- 6 L. STOCKMAN, *Altaarstichtingen...*, pp. 10-11.
- 7 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1301, f° 10 r° en v°, (kerk-, arm- en H.-Kruisrekeningen 11 juli 1598 - 2 januari 1602).
- 8 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1301, f° 7 v°.
- 9 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 21 v°, (kerk-, arm- en H.-Kruisrekeningen 1599-1605).
- 10 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 1 r° tot f° 3 r°, (H.-Kruisrekeningen 1608-1613).
- 11 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 4 r°, (H.-Kruisrekeningen 1608-1613).
- 12 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 1 r°, (H.-Kruisrekeningen 1613-1617).
- 13 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 2 r°, (H.-Kruisrekeningen 1613-1617).
- 14 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 2 v°, (H.-Kruisrekeningen 1613-1617).
- 15 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 3 r°, (H.-Kruisrekeningen 1613-1617).
- 16 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 1 v° en f° 2 r°, (H.-Kruisrekeningen 1631-1632).
- 17 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1301, f° 2 r°, (H.-Kruisrekeningen 1628-1629).
- 18 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1302, f° 2 v°, (H.-Kruisrekeningen 1636-1638).
- 19 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 3 v°, (H.-Kruisrekeningen 1658-1660).
- 20 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 4 r°, (H.-Kruisrekeningen 1652-1654).
- 21 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 3 v°, (H.-Kruisrekeningen 1558-1560).
- 22 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 3 r°, (H.-Kruisrekeningen 1663-1665).
- 23 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 4 r° en f° 3 r°, (H.-Kruisrekeningen 1652-1654).
- 24 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 3 r°, (H.-Kruisrekeningen 1658-1660).
- 25 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 3 r°, (H.-Kruisrekeningen 1673-1675).
- 26 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 11 r° en f° 11 v°, (H.-Kruisrekeningen 1674-1675).
- 27 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1305, f° 53 v°, (kerkrekeningen 1708-1711).
- 28 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1302, f° 14 r° tot f° 17 v°, (rekeningen van pastoor J. Michiels van de renten van de kerkfabriek, arrendis en de H.-Kruisdienst 1639-1643).
- 29 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1291, f° 1 r°, (H.-Kruisrekeningen 1646-1648).
- 30 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1291, f° 2 r°, (H.-Kruisrekeningen 1646-1648).
- 31 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1301, f° 1 r° en f° 1 v°, (H.-Kruisrekeningen 1628-1629).
- 32 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 1 v°, (H.-Kruisrekeningen 1644-1646).
- 33 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, (H.-Kruisrekeningen 1653-1654).
- 34 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 2 v°, (H.-Kruisrekeningen 1663-1665).
- 35 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 7 r°, (kerkrekeningen 1679-1681).
- 36 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, f° 7 v°, (kerkrekeningen 1683-1685).
- 37 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1304, (kerkrekening 1689).
- 38 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1307, f° 28 r° en f° 28 v°, (kerkrekeningen 1736-1738).
- 39 RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1312, f° 9 v°, (H.-Kruisrekeningen 1759-1761).
- 40 RAG, *Baronie Nevele*, f° 10 r° en f° 16 r°, (kapelrekening afgesloten op 5 mei 1733).
- 41 RAG, *Baronie Nevele*, f° 14 r°, (kapelrekening afgesloten op 18 september 1777) en f° 20 v°, (kapelrekening afgesloten op 3 maart 1783).

BIJLAGE 1

Inkomsten van het H.-Kruis in Lotenhulle

Ommegang 1631		11 sch.	10 gr.	6 d.
Ommegang 1632		7 sch.	7 gr.	
	Totaal	19 sch.	5 gr.	
Appoortgeld : Kerst 1630 - Kerst 1632	2 p.	9 sch.	3 gr.	
<hr/>				
vlas + koren : 9/4/1634 - 17/5/1636		16 sch.	7 1/2 gr.	
appoortgeld : 9/4/1634 - 17/5/1636	1 p.	17 sch.	4 1/3 gr.	
<hr/>				
vlas + boter : 27/5/1638 - ommegang 1640	1 p.	17 sch.	5 gr.	
appoortgeld : 27/5/1638 - ommegang 1640	1 p.	11 sch.	8 gr.	
<hr/>				
vlas + andere : 1641		16 sch.	1 gr.	
vlas + andere : 1642		20 sch.	8 gr.	
	Totaal	1 p.	16 sch.	9 gr.
appoorten : ommegang 1640 - ommegang 1642	3 p.	3 sch.	2 gr.	
<hr/>				
vlas + andere : 1643	1 p.	9 sch.	7 gr.	
vlas + andere : 1644	1 p.	7 sch.	6 gr.	
	Totaal	2 p.	17 sch.	1 gr.
appoorten : ommegang 1642 - ommegang 1644	3 p.	6 sch.	8 gr.	
<hr/>				
vlas + andere : 1645		15 sch.	6 gr.) een deel
vlas + andere : 1646		16 sch.	4 gr.) werd
	Totaal	1 p.	11 sch.	10 gr.) geplunderd
appoorten : ommegang 1644 - ommegang 1646		17 sch.	3 gr.	
<hr/>				
vlas + <i>seynen</i> : 1647 en 1648		17 sch.	3 gr.	6 d.
appoorten : ommegang 1646 - ommegang 1648	1 p.	14 sch.	10 gr.	
<hr/>				
<i>op den autaer geoffert</i> : 1649)				
<i>op den autaer geoffert</i> : 1650)	1 p.	17 sch.	4 gr.	
appoorten : ommegang 1648 - ommegang 1650	2 p.			
<hr/>				
inkomsten 1651 en 1652	1 p.	13 sch.	2 gr.	6 d.
appoorten : ommegang 1650 - ommegang 1652	3 p.	13 sch.	10 gr.	
<hr/>				
inkomsten 1653 en 1654	1 p.	16 sch.	9 gr.	
appoorten	12 p.	13 sch.	6 gr.	
extra inkomsten	4 p.	2 sch.	8 gr.	6 d.
<hr/>				
inkomsten 1655 en 1656	3 p.	3 sch.	11 gr.	
appoorten	6 p.	13 sch.	9 gr.	
<hr/>				
inkomsten 1657 en 1658	2 p.	6 sch.	11 gr.	
appoorten : ommegang 1556 - ommegang 1558	7 p.	11 sch.	2 gr.	6 d.

vlas, boter, eieren) 1659				
<i>offerande int sayne</i>) en	8 p.	2 sch.		
uit de schaal) 1660				
1/2 jaar <i>saynen</i>		2 p.	19 sch.		
<hr/>					
vlas, boter, enz.) ommegang 1661 -				
en schaal) ommegang 1663	7 p.	9 sch.		
zegenpenningen			10 sch.	7 gr.	
<hr/>					
vlas, boter, eieren en koren	ommegang 1663		1 p.	14 sch.	
schaal, offeranden en) tot				
kaarsjes) ommegang 1665	7 p.	2 sch.	8 gr.	
uit de schaal	(op 29/9/1665)	1 p.	5 sch.		
	Totaal	10 p.	1 sch.	8 gr.	
zegenpenningen		1 p.	9 sch.	5 gr.	
<hr/>					
vlas, boter, enz.	ommegang 1667	1 p.	6 sch.		
schaal, offeranden en) tot				
en kaarsjes) ommegang 1669	9 p.	2 sch.	5 gr.	3 d.
	Totaal	10 p.	8 sch.	5 gr.	3 d.
zegenpenningen		2 p.	15 sch.	2 gr.	6 d.
<hr/>					
schaalgeld, kaarsjes) ommegang 1669 tot				
vlas, boter en eieren) ommegang 1671	10 p.		8 gr.	
zegenpenningen		1 p.	8 sch.	10 gr.	3 d.
<hr/>					
koren en tarwe	ommegang 1671		7 sch.		
kaarsjes, vlas, boter) tot				
en eieren) ommegang 1673	12 p.	3 sch.	4 gr.	
zegenpenningen			?		
<hr/>					
tarwe	ommegang 1673		14 sch.	6 gr.	
vlas, boter en eieren	tot		15 sch.	7 gr.	6 d.
schaal en kaarsen	ommegang 1675	8 p.	11 sch.	5 gr.	6 d.
	Totaal	10 p.	1 sch.	7 gr.	
zegenpenningen			?		
<hr/>					
schaal, koren, kaarsen) 1679-1681	12 p.	16 sch.	9 gr.	
vlas, boter en eieren)				
zegenpenningen	3/6/1681	2 p.	14 sch.		9 d.
<hr/>					
schaalgeld :	1681-1683	11 p.	11 sch.	10 gr.	
offeranden :	1681-1683		3 sch.	4 gr.	
	Totaal	11 p.	15 sch.	2 gr.	
zegenpenningen en <i>uyt de kasse</i>					
<i>aender kerckdeurstijl</i> :	11/5/1683	8 p.	6 sch.	4 gr.	4 d.
<hr/>					
schaalgeld en was :	1685-1687	8 p.	3 sch.	6 gr.	
offeranden :	1685-1687	1 p.	14 sch.	6 gr.	

	Totaal	9 p.	18 sch.		
zegenpenningen en uit de bus		4 p.	17 sch.		
<hr/>					
schaalgeld, was en offeranden : 1687-1688		2 p.	12 sch.	1 gr.	
zegenpenningen en uit de bus		2 p.	6 sch.	6 gr.	
<hr/>					
schaalgeld en wassen <i>spenskens</i> : 1688-1689	3 p.	16 sch.	10 gr.	6 d.	
zegenpenningen			12 sch.		5 d.
<hr/>					
schaalgeld en was : 24/6/1689 - 24/6/1690		3 p.	7 sch.	10 gr.	
zegenpenningen (de Fransen hebben de kas geplunderd op 3/9/1693)			nihil		
<hr/>					
schaalgeld, was en offeranden : 25/6/1690 - 24/6/1693		8 p.	11 sch.	3 gr.	
zegenpenningen		2 p.	5 sch.		
<hr/>					
schaalgeld : 25/6/1693 - 24/6/1695		4 p.	8 sch.	8 gr.	
zegenpenningen			niet afgerekend		
<hr/>					
schaalgeld : 25/6/1695 - 24/6/1697		2 p.	4 sch.		
zegenpenningen : 25/6/1693 - 24/6/1697		2 p.	3 sch.	4 gr.	
<hr/>					
schaalgeld : 25/6/1697 - 25/12/1697			14 sch.	10 gr.	6 d.
zegenpenningen : 25/6/1697 - 25/12/1697			9 sch.	2 gr.	
<hr/>					
schaalgeld : 1698		1 p.	13 sch.		6 d.
zegenpenningen : 1698			14 sch.	11 gr.	
<hr/>					
schaalgeld : 1699 en 1700		2 p.	9 sch.	9 gr.	
zegenpenningen : 1699 en 1700		2 p.	1 sch.	4 gr.	
<hr/>					
schaalgeld : 1702 en 1703		2 p.	9 sch.	9 gr.	
zegenpenningen : 1702 en 1703		1 p.	13 sch.	3 gr.	
<hr/>					
schaalgeld : 1704 en 1705		1 p.	16 sch.	11 gr.	
zegenpenningen : 1704 en 1705			?		
<hr/>					
schaalgeld : 1706 en 1707		1 p.	19 sch.	1 gr.	
zegenpenningen : 1706 en 1707			?		
<hr/>					
schaalgeld : 1708, 1709, 1710 en 1711		7 p.	11 sch.	3 gr.	
zegenpenningen : 1708, 1709, 1710 en 1711			?		
<hr/>					
schaalgeld : 1713 en 1714		1 p.	10 sch.	7 gr.	
zegenpenningen : 1713 en 1714			?		
<hr/>					
schaalgeld : 1715 en 1716		2 p.	2 sch.	2 gr.	
zegenpenningen : 1715 en 1716			?		

schaalgeld : 1717 en 1718	5 sch.	5 gr.
zegenpenningen : 1717 en 1718	?	
<hr/>		
schaalgeld : 1719, 1720 en 1721	?	
<hr/>		
schaalgeld : 1722 en 1723	2 p.	2 sch. 10 gr.
zegenpenningen : 1722 en 1723		voor de pastoor
<hr/>		
schaalgeld : 1724 en 1725	1 p.	16 sch. 8 gr.
zegenpenningen : 1724 en 1725	1 p.	16 sch.
<hr/>		
schaalgeld : 1728 en 1729	1 p.	16 sch. 1 gr.
zegenpenningen : 1728 en 1729		13 sch. 3 gr.
<hr/>		
schaalgeld : 1732 en 1733	1 p.	13 sch. 2 gr.
zegenpenningen : 1732 en 1733	1 p.	3 sch. 2 gr.
<hr/>		
schaalgeld) 4/10/1736 - 16/4/1739	1 p.	3 sch. 4 gr.
zegenpenningen) of 1734 en 1735	1 p.	8 sch. 6 gr.
<hr/>		
schaalgeld : 1736, 1737 en 1738	1 p.	9 sch. 4 gr.
zegenpenningen : 1736, 1737 en 1738	1 p.	3 sch. 10 gr.
inschrijving in de broederschap en zegenpenningen	5 p.	14 sch. 2 gr.
<hr/>		
schaalgeld : 1739 en 1740		17 sch. 10 gr.
zegenpenningen : 1739 en 1740	2 p.	3 sch. 10 gr.
<hr/>		
schaalgeld : 1741 en 1742	1 p.	8 sch. 4 gr.
zegenpenningen : 1741 en 1742	3 p.	9 sch. 4 gr.
<hr/>		
schaalgeld : 1743 en 1744	2 p.	
zegenpenningen : 1743 en 1744	2 p.	12 sch. 5 gr.
<hr/>		
schaalgeld : 1745 en 1746	2 p.	7 sch. 3 gr.
zegenpenningen : 1745 en 1746	2 p.	6 sch. 3 gr.
<hr/>		
schaalgeld) 1747, 1748 en 1749	2 p.	7 sch. 3 gr.
zegenpenningen) tot 16/4/1752	3 p.	7 sch. 10 gr.
<hr/>		
schaalgeld) 1750 en 1751	2 p.	10 sch.
zegenpenningen) tot 31/5/1755 ?	3 p.	12 sch. 6 gr.
<hr/>		
schaalgeld) 1752, 1753 en 1754	1 p.	10 sch.
zegenpenningen) tot 6/10/1757 ?	2 p.	17 sch.
<hr/>		
schaalgeld : 1755 tot 1756 (tot 13/2/1760 ?)	1 p.	
zegenpenningen : tot Kerstdag 1758 ?	2 p.	14 sch. 2 gr.

schaalgeld : 1757 en 1758 (tot 24/5/1762)	1 p.	5 sch.	9 gr.
zegenpenningen : tot 1/1/1762 ?	5 p.	4 sch.	
<hr/>			
schaalgeld : 1759, 1760 en 1761 (tot 11/8/1765)	4 p.		
zegenpenningen : 1759, 1760 en 1761 (tot 30/12/1764)	5 p.	8 sch.	10 gr.
<hr/>			
schaalgeld : 1762 en 1763 (tot 14/10/1770)	7 p.	4 sch.	7 gr. 6 d.
zegenpenningen : 1762 en 1763 tot 30/12/1769	9 p.	5 sch.	11 gr.
<hr/>			
schaalgeld : 1765, 1766, 1767 en 1768 (tot 10/1/1773)	3 p.	9 sch.	6 gr.
zegenpenningen : 1765, 1766, 1767 en 1768 (tot 28/12/1772)	6 p.	5 sch.	7 gr.
<hr/>			
schaalgeld : 1769, 1770, 1771 en 1772 (tot 18/9/1777)	7 p.	14 sch.	10 gr. 6 d.
zegenpenningen : 1769, 1770, 1771 en 1772 (tot 18/9/1777)	7 p.	2 sch.	2 d.
<hr/>			
schaalgeld : sedert 18/9/1777 tot 27/7/1782	7 p.	10 sch.	1 gr.
zegenpenningen : 18/9/1777 tot 27/7/1782	8 p.	16 sch.	
<hr/>			
schaalgeld : sedert 3/3/1783 tot 21/5/1786	5 p.	4 sch.	7 gr.
zegenpenningen : 3/3/1783 tot 21/5/1786	6 p.	7 sch.	8 gr.
<hr/>			
schaalgeld : tot 26/5/1789	4 p.	13 sch.	7 gr.
zegenpenningen : tot 26/5/1789	4 p.	7 sch.	4 gr.
<hr/>			
schaalgeld : tot 20/6/1791	3 p.	9 sch.	6 gr.
zegenpenningen : tot 20/6/1791	2 p.	15 sch.	2 gr.
<hr/>			
schaalgeld : tot 2/7/1793	2 p.	6 sch.	
zegenpenningen : tot 2/7/1793	11 p.	13 sch.	6 gr.
<hr/>			

BIJLAGE 2

Lijst van de H.-Kruismeesters

1535	Rogier Plasschaert en Jan Van Mullem	ca. 1626	Lieven Temmerman
1608-1613	Gillis Inghels en Guillaume Bollaert	1628-1629 1631-1632	Karel De Bouvere Joos De Schounemakere
1613-1617	Thomas Inghels en Pauwels Verschaffelt	1632-1634 1634-1636 1636-1638	Jan Meganck Pieter Van de Voorde Maarten Raes

1638-1640	Jacques Van Wonterghem	1702-1703	Joos Wallaert
1640-1642	François Verschaffel	1704-1705	Guillaume Bollaert
1642-1644	Joos De Schrijver	1706-1707	David Van Parijs
1644-1646	Andries Claeys	1708-1711	Pieter Claeys
1646-1648	Lieven Huvaert	1713-1714	Pieter Blomme
1648-1650	Adriaan Wittevronghel	1715-1718	Frans Herpels
1650-1652	Joos Ghijsens	1718-1719	Ommaert Van Branteghem
1652-1654	Jan Van Doorme	1720-1721	Judocus Van Oost
1654-1656	Jan De Wulf	1722-1723	Lieven Van de Walle
1656-1658	Geert De Wulf	1724-1725	Joannes Snauwaert
1658-1660	Geert De Vos	1726-1727	Jan Faelens
1661-1663	Aarnout Maenhaut	1728-1729	Michael Oosterlijnck
1663-1665	Jacques De Vos	1730-1731	Gillis Van Eicken
1665-1667	Jan De Vos	1732-1733	Joannes Serweytens
1667-1669	Jan De Bruyn	1734-1735	Joseph Hoorijck)
1669-1671	Pieter De Bouver		aanstelling op 4 oktober
1671-1675	Jan Timmerman		1736 ! (1)
1675-1677	Niklaas Raes	1736-1738	Frans Van Parijs)
1677-1679	Joos Verheyen	1739-1740	Franchois Landuyt
1679-1681	Andries Van Parijs	1741-1742	Joannes Van Quaethem
1681-1683	?	1743-1762	Joannes Herpels
1683-1685	Adriaan Dardeyn	1763-1770	Joannes Steyaert
1685-1687	Pieter Baes	1771-1791	Augustinus Van Parijs
1687-1689	Lieven Provijn	1792-	Jan-Baptist Mortier
1689-1691	Pieter Diericx		
1691-1692	Lieven De Brabantere		
1693-1694	Jan Eggermont		
1695-1696	Martin Lijbaert		
1697	Jan Van de Walle		
1698	Joos Vale		
1699-1700	Lieven De Meyer		

(1) RAG, *Baronie Nevele*, nr. 1305.
(kerkrekening 1732-1733).

**MONASTERIEM BEATE MARIE
SANCTIE MONIALUM ORDINE
CISTERCIENSIS...
ABDIJ VAN OOSTEEKLO**

Annick VAN WIJNSBERGHE

Toelichting door Oskar Lippens

Toen Annick Van Wijnsberge besloot haar eindverhandeling over de Abdij van Oosteklo te schrijven (Binnenhuisarchitectuur Hoger Architectuur Instituut Sint-Lucas Gent), stond zij voor een regelrechte uitdaging.

Van dit klooster, dat in 1577 door de watergeuzen werd geplunderd en verwoest, rest thans nog een betrekkelijk klein gebouw, dat verwaarloosd en bouwvallig is geworden. Daar deed ze de opmetingen, gedocumenteerd met uitgebreid, eigenhandig gemaakt fotomateriaal. Het is vooral dit gedeelte van haar scriptie dat mijns inziens verdient gepubliceerd te worden.

De ontstaansgeschiedenis en de verdere groei van deze cisterciënzerinnenabdij was al het onderwerp van de scriptie van de heer Leo Adriaensen in 1966 (Universiteit Leuven), die voor onze streek zeer belangrijk is. De auteur doorwerkte het volledige archief van de abdij, dat bewaard wordt in het Rijksarchief te Gent. De scriptie is daardoor een zeer gedetailleerd en gedocumenteerd overzicht geworden, vanaf het ontstaan in de eerste helft van de 13de eeuw tot het begin van de 16de eeuw. Daarin blijkt hoe belangrijk de abdij is geweest; haar invloed is tot nu toe veel te weinig bekend.

Wellicht was zij niet zo belangrijk als de oudere cisterciënzerabdij Boudelo te Sinaai-Waas, die uiteraard als dichtstbijgelegen er toezicht over had. Ook invloed van de abdij ter Duinen te Koksijde is geschiedkundig vastgesteld. De opgravingen van deze beide kloosters brachten hun omvang en structuur aan het licht.

Alles laat vermoeden dat ook de kloostersite te Oosteeklo nog waardevolle restanten op historisch-bouwkundig gebied in haar ondergrond verbergt. Uiteraard zijn de opgravingsmogelijkheden hier uiterst beperkt, door de verkaveling en de bebouwing die op deze plaats gebeurden.

Toch moet het mogelijk zijn door magnetische oppervlakteprospectie, gepaard met proefboringen, ons reeds een idee te vormen van de omvang van de verdwenen gebouwen. Dit zou zeker zonder schade of hinder voor de huidige eigenaars uitgevoerd kunnen worden, en geen grote financiële inspanning vergen.

De publikatie van het recente opmetingswerk van het nog bestaande gebouw door Mevr. Van Wijnsberge is daarom voor het bredere publiek een zeer belangrijke aanleiding tot kennismaking .

Wij koesteren de hoop dat het ooit eens mogelijk zal zijn om deze archeologische *bouwsteen* in te passen in de nog verwarde ontstaansgeschiedenis van onze streek.

A. De algemene cisterciënzerbouwstijl

Overeenkomstig de ideeën van Bernardus, de bezieler van de orde, kenmerken de cisterciënzergebouwen zich door grote nuchterheid en eenvoud, zowel in de keuze van de bouwmaterialen (steen, baksteen, pleisterwerk) als in het gehele concept.

Bernardus wilde de kloosterkerken even armoedig en eenvoudig als het leven van de monniken, dus zonder versiering met schilderijen of beeldhouwwerk, zonder pralende en uitgesponnen eredienst, zonder kostbaar vaatwerk. Ooit schreef hij in een brief:

"O vanitas vanitatum, sed non vanior quam insanior: O, ijdelheid der ijdelheden, maar niet meer ijdel dan dwaas. De muren van de kerken schitteren van rijkdom, maar de armen lijden gebrek; de stenen zijn met goud belegd en de kinderen hebben geen kleren..."

De voorstellingen van schilder- en beeldhouwwerk zijn zo talrijk en de verscheidenheid is zo charmant en afwisselend, dat men de dag eerder bewonderend doorbrengt, dan over Gods wet te mediteren."

Bernardus' idee van discretie werd vertaald in een globaal plan voor de westerse abdij, dat een vaste inspiratiebron werd, althans wat de grote lijnen betreft. In alle landen was het grondplan voor de kloosters uit de 12de en de 13de eeuw hetzelfde; overal had men dezelfde algemene indeling en dezelfde bouwtrant, altijd even verzorgd maar streng van lijn, wat kenmerkend is voor de orde.

Ook moesten duizelingwekkende hemelhoogtes binnen de kerken vermeden worden, omdat St.-Bernardus dit een uiting van hoogmoed vond. Daarom mocht er ook geen stenen torenspits op de kerk: de monnik was een boeteling die zich verschulde, ver

van waar de mensen woonden. Kostbare marmeren mozaïekwerken waren natuurlijk helemaal uit den boze.

Cîteaux verschilt opmerkelijk veel van Cluny: het nam al heel vroeg enkele gotische stijlvormen over, zoals de boog, het spitsbogige kruisgewelf en de eigenschappen van grote eenvoud en verhevenheid. Cluny maakt daartegenover rijkelijk gebruik van schitterende plastische versieringen en kostbare marmersoorten, zowel voor de muren als voor de vloeren.

B. Architectuur binnen de kloosteromheining van Oosteeklo

a. Algemeen grondplan

De cisterciënzerarchitectuur onderscheidt zich van de complexiteit van andere bouwstijlen door haar knappe en plastische ordening, die alweer bepaald wordt door de regel van Cîteaux. Het benedictijnse grondplan werd nu eens uitvergroot, dan weer verkleind, naar gelang van de nodige voorzieningen. De meeste abdijen hadden namelijk een volledig zelfstandige organisatie: door het feit dat ze afgelegen gebieden uitzochten, kon het moeilijk anders.

De bijgaande schets van het grondplan van de vroegere abdij van Oosteeklo, beantwoordt ondanks de zeer schematische aanduidingen toch vrij goed aan het te verwachten patroon¹.

Als bewijs hiervan volgt een vergelijking met het grondplan van de cisterciënzerabdij van *Boudelo* en de abdij van *Ter Duinen*, die naar de schaalgrootte te oordelen wel merkkelijk groter waren dan die van Oosteeklo. Deze hadden wel geregeld contact met het klooster, daar hun abten er regelmatig toezicht hielden.

De 3 abdijen vertonen een aantal treffende gelijkenissen:

1. De oriëntatie

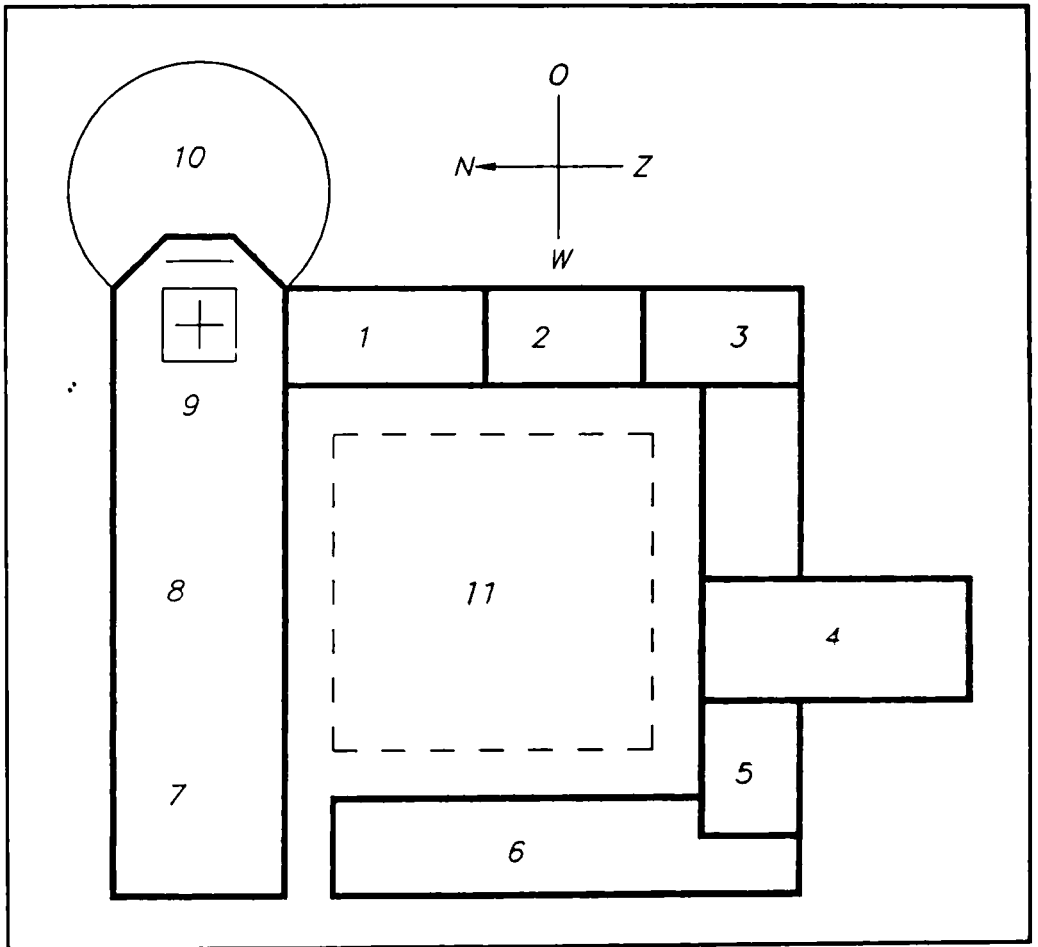
Bij elk van de 3 voorbeelden staat de kerk aan de noordzijde, met de apsis naar het oosten gericht. De refter daarentegen is altijd aan de zuidkant voorzien.

2. De kerk

De verhouding van de kerk ten opzichte van de andere kloostergebouwen is bij elk grondplan min of meer dezelfde. Het koor is steeds oostelijk gelegen, met rechts daarvan de sacristie.

3. Kapittelzaal

Deze bevindt zich naast de sacristie, en ligt altijd ten oosten van de kloostergang.

Grondplan van de abdij van Oosteklo.

Legende :

1. Sacristie

2. Kapittelzaal

3. Verwarmingsruimte

5. Keuken

6. Lekezusters

7-9. Kerk

8. Nonnen

9. Koor met altaar

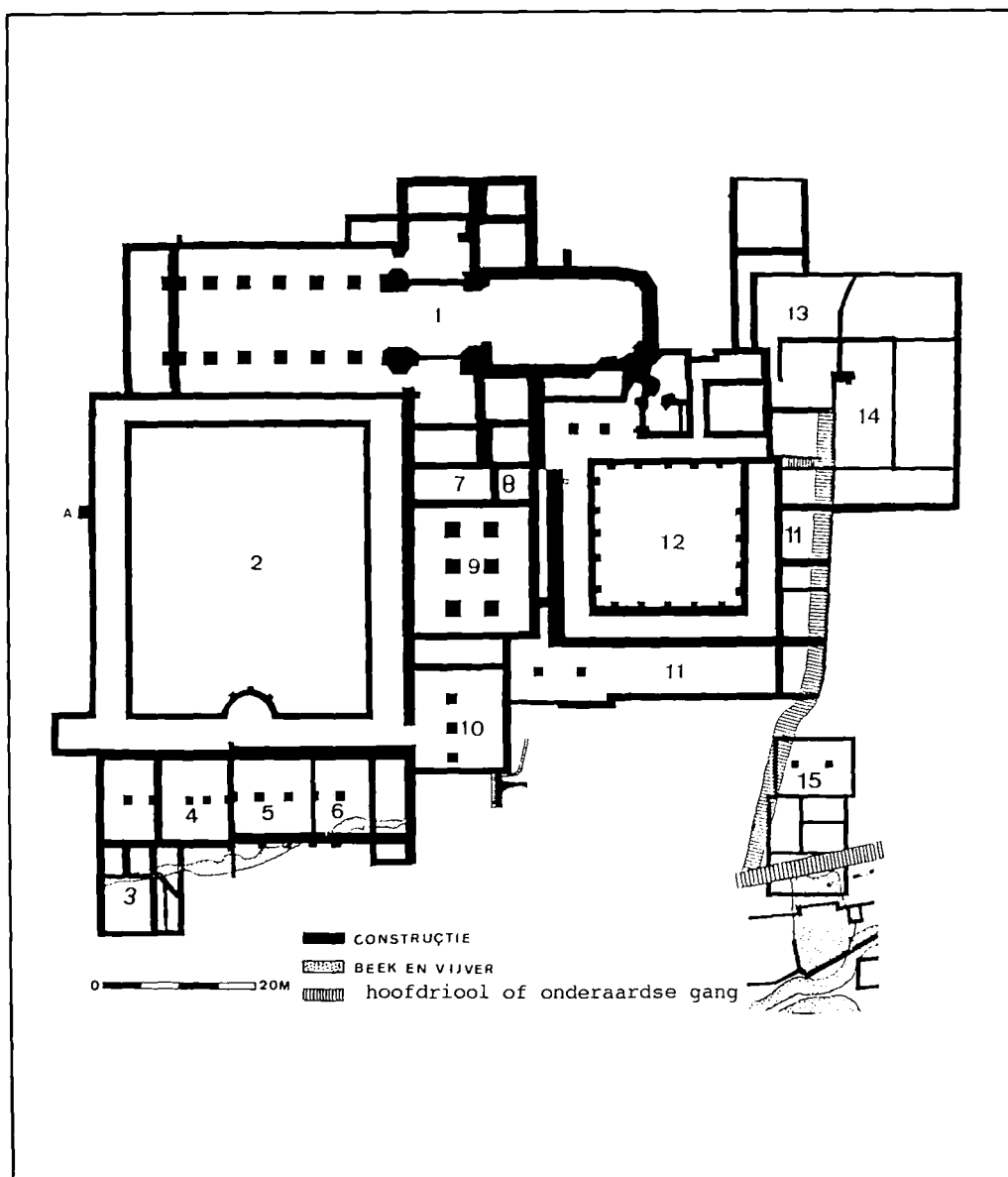
10. Begraafplaats

4. De refter

Ligt t.o.v. de kerk steeds aan de tegenoverstaande buitengevel, paalt evenals de vorige ruimten aan de kloostergang en is naar het zuiden georiënteerd.

5. De keuken

Sluit links aan bij de refter.

Algemeen plan van de Boudelo-abbij te Klein-Sinaai (tekening A. De Belie) uit VOBOV-Info, nr. 20

1. De kerk	9. Kapittelzaal
2. Het grote pand, omgeven door de pandgang	10. Keuken
3. Priorswoning	11. Bijgebouwen
4. Rafter	12. Tweede binnenhofje
5-6. Grote en kleine verwarmde plaats	13-14. Lekenverblijven
7. Sacristie	15. Stallingen
8. Bibliotheekje	

6. De kloostergang

De kloostergang ligt in de drie gevallen centraal, ingesloten door de verschillende kloostergebouwen. De kloostergang omsluit de binnenkoer (binnentuin), waarop meestal een waterput staat. Deze put is in Oosteeklo echter niet aangeduid.

Hiermee is duidelijk bevestigd dat aan de basis van elke abdij hetzelfde grondplan ligt, met als gevolg dat het globale concept vrijwel overal gelijk is. Bij gebrek aan bronnen kan de gedetailleerde structuur van de abdij van Oosteeklo alleen maar achterhaald worden door een onderzoek naar de fundamenten.

b. De verschillende functies

Teneinde een goed sfeerbeeld te scheppen van de totale organisatie binnen de abdij, volgen eerst nog enkele andere traditionele voorzieningen binnen dit soort volledig op zichzelf bestaande abdijen. De *Atlas de l'ordre Cistercien* van *Frédéric van der Meer* was daarbij een ideale leidraad.

Wat de *kerk* betreft, verkozen de kloosterlingen zoals gezegd strengheid en soberheid, die al het overbodige vermeden maar op subtiële manier de schoonheid evenaarden. Het kerkinterieur kende, naast enkele ijzeren kandelaars, geen ornamenten. De wanden waren naakt, egaal en onopvallend van kleur, en zorgden voor een zeer goede akoestiek. Er hingen geen luchters in de gewelven, de glasramen waren vrijwel kleurloos. Schilderwerk was er niet te vinden, er lagen geen tapijten of vloertegels: de ruwe stenen waren zorgvuldig bijeengebracht, met grote open voegen ertussen.

's Nachts brandden er in de donkere diepte van de kerk 1 of 2 lange waskaarsen, die gigantische schaduwen wierpen. Overdag was er het wonderlijke spel van het licht, dat uiteengerafeld werd tussen de pilaren, en dat licht- en schaduwvlakken tekende tegen de kruisgewelven.

Bij de kerk hoorden ook de *sacristie* en de *begraafplaats* voor de kloosterlingen. De abdisen werden vanzelfsprekend in de kerk begraven.

De *kloostergang* is een vierkante ruimte, afgebakend door 4 vrijwel altijd gewelfde galerijen, en gebouwd omheen een onoverdekte binnenplaats die de 3 vleugels van het oosten, het westen en het zuiden verbindt met de noordelijke, de kerk.

In de noordelijke vleugel zijn naast de kerk meestal het *armarium* (gereedschapskamer) en de *bibliotheek* voorzien. Deze laatste is niet meer dan een nis, afgesloten door een houten deur, waaruit men na de vroegmis boeken kan halen om ze te lezen in de kapittelzaal. Op vrije momenten overdag mag dit ook, maar dan worden ze gelezen in de kloostergang zelf.

Vlakbij is er een deur, dikwijls voorzien van een bescheiden versiering, die toegang geeft tot de kerk: zij zit zo veel mogelijk naar het oosten in de zijmuur of in de westelijke muur van de aangrenzende dwarsbeuk. Daarnaast staan dikwijls graftomben van min of meer befaamde overleden abdisen.

In de winter worden kaarsen aangestoken: dicht bij de deur, in de kapittelzaal, en in het paviljoen van de fontein, vlak tegenover de refter. De spirituele lectuur, de *collatio*, inspirerend voor het leven van de kloosterlingen, wordt meestal gegeven vóór de *completen*, in de leesvleugel van het klooster.

In de binnentuin ziet men vaak, centraal opgesteld, een waterput omgeven door struiken en bloemen. De kloosterzusters wandelen of lezen, steeds in diepe stilte, onder de arcaden.

De oostelijke vleugel wordt in beslag genomen door een reeks kleinere en grotere ruimten: de sacristie, de bibliotheek, de kapittelzaal, de spreekkamer en (later) de nonnenzaal en het verblijf van de novicen. Een doorgang leidt naar de ziekenzaal en de tuin.

De *kapittelzaal* is een gewelfde ruimte met een of meer kolommen. Er zijn deuropeningen aan de zijde van de kloostergang en ramen aan de tuinzijde. De zitplaats van de abdis is voorzien in het midden van de oostelijke muur, de zusters nemen plaats op de stenen banken langs de muren. Elke dag, na de *primen*, komt de hele gemeenschap in deze zaal bijeen voor de nodige vermaningen, de verdeling van de taken en soms voor een preek van de abdis.

In de *spreekkamer* of het *auditorium* mogen de zusters zich, indien nodig, aanmelden bij de priorin of andere waardigheidsbekleders. Het is de enige ruimte waarin ze mogen praten met verheven stem. Meestal is deze kamer zeer bescheiden qua afmetingen. Later heeft men aan deze vleugel een grotere zaal met een haardvuur moeten toevoegen voor werken die een zekere gerieflijkheid vereisten (het klooster is immers totaal open en er zijn geen tafels). Deze zaal werd voornamelijk gebruikt voor het kopiëren van manuscripten.

De *slaapzaal*, op de verdieping van de hoofd vleugel, is te bereiken via een trap in de kruisbeuk van de kerk. Aan het andere uiteinde liggen de kamer van de abdis, de schatkamer en de nodige bergruimten.

Op de opvallend kleine *kamer van de abdis* staan een tafel en een kast voor de bevelschriften en de charters. Het is de enige individuele cel. De zusters genieten dit voorrecht niet, zij slapen allemaal samen op stro onder het timmerwerk van de immense slaapzaal met zeer smalle ramen, volledig aangekleed, zelfs met de schoenen aan hun voeten. Hun nachtrust is beperkt tot 7 uur, de tijd tussen de *completen* en de *metten*. Tijdens de oogst liggen hun sikkels, hun hooivorken en hun harken aan het voetende van het bed, op de grond.

De zuidelijke vleugel wordt gevormd door de verwarmingskamer, de refter, de keuken en de spreekkamer van de keldermeester.

Er brandt steeds vuur in de *verwarmingskamer*: de *kopiïstes* drogen er hun perkamenten en ontdooien er indien nodig hun inkt. In deze plaats mag men de handen en de voeten warmen.

In de *wasplaats*, tegenover de refter, staat in een soort overdekt paviljoen in de binnentuin een fontein, waar de zusters voor de maaltijd hun handen wassen.

Opvallend in de *grote refter* is de lezenaar in een nis in de westelijke muur: daar wordt tijdens de maaltijden voorgelezen uit de *regel*, de *Heilige Schrift* en andere godsvruchtige werken. Een opening in de muur, dicht bij de kloostergang, geeft toegang tot de *keuken*, een vierkante ruimte voorzien van een waterleiding en een oven, ingebouwd in de schoorsteen. Daarnaast werkt de keldermeester, de *econoom van het huis*, die de levensmiddelen van buitenaf ontvangt en bij feestdagen het rantsoen uitdeelt.

De westelijke vleugel is bestemd voor de lekezusters. Het *gebouw van de conversen* functioneert als een apart klooster, met een eigen refter, een eigen zaal, en op de verdieping de slaapzaal. Ze zijn gescheiden van de zusterabdij door een smalle doorgang langs de blinde muur van het klooster. Beneden zijn de zeer schaars verlichte, gewelfde *kelders*.

De conversen komen de kerk binnen door een speciale in de achtergrond verscholen deur, zeer dicht bij hun plaatsen, die met een tussenschot afgesloten zijn van het koor van de zieken. Die zitten achter de *chorus psallentium*, 2 of 3 rijen koorstoelen achter elkaar opgesteld, evenwijdig aan de as van het schip van de kerk.

De lekezusters nemen slechts deel aan enkele officies; hun gebeden zeggen ze in de *grangiae*, in hun bidkapel of gewoon gedurende hun werk op het land. Men kan zeggen dat de 2 gemeenschappen zich zelden onder elkaar vermengen: ze zien elkaar slechts nu en dan op de velden, waar iedereen in de grootste stilte moet werken.

Buiten de verblijven van de geestelijken staan nog enkele onafhankelijke gebouwen. Ten oosten van het complex zien we de *ziekenzaal* met de *dodenzaal*, waar het lichaam van de overleden zuster gewassen wordt op een stenen tafel alvorens ze wordt aangekleed met haar laatste cisterciënzergewaad. Daarna zal ze met psalmgezang overgebracht worden naar de kerk, waar onmiddellijk de begrafenisplechtigheid plaats vindt.

Aan de westzijde is een *logeerruimte*. De woning van de portierster en de kapel voor de buitenstaanders, de enige plaats waar mannen toegelaten worden, zijn natuurlijk vlakbij de enige ingang van het klooster opgetrokken. Een stenen omheining sluit het geheel af van de buitenwereld.

C. De stille getuige van een ver verleden

De huidige toestand van de abdij in Oosteeklo

We weten dat in 1577 de *Geuzen* de abdij totaal met de grond gelijk maakten. Toch blijkt uit onderzoek dat ze wel iets hebben overgelaten: de inmiddels vrij vervallen gewezen kloosterhoeve *Schoonlugt* in de Kloosterakker te Oosteeklo.

a. Onderzoek naar de authenticiteit

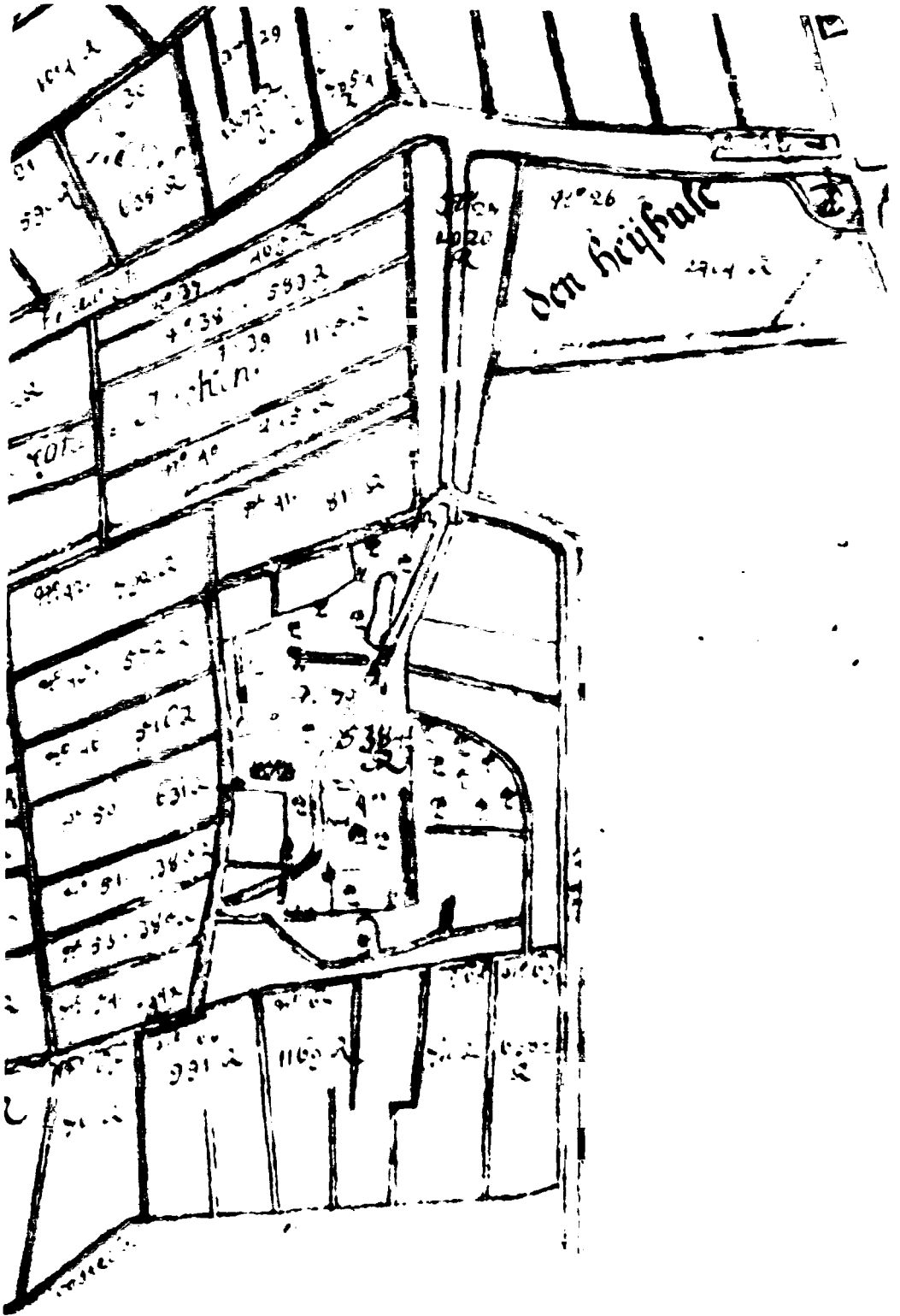
De belangrijkste vraag die meteen gesteld wordt bij het zien van dit merkwaardige gebouw, is: “*In hoeverre is dit de originele toestand?*”, of sterker nog: “*Heeft dit gebouw wel iets met de abdij te maken?*”.

Het antwoord is te vinden op enkele oude kaarten van Oosteeklo in het Rijksarchief Gent. Het gaat om een bundel van 14 “*wijckcaerten*” (54,3 bij 37,7 cm) getekend door de landmeter *Jacques Motte* in 1741. Ze tonen de bezittingen van de abdij in 14 wijken van *Oosteeklo*, *Lembeke* en *Ertvelde*.

Voor het onderzoek naar de oorsprong van *Schoonlugt* is de belangrijkste kaart die van het hele goed van de abdij zelf. Ook enkele omliggende percelen worden bij naam genoemd: de *Eeckel Bosschen*, de *Polder Bosschen*, *Buijsenste Bosch* en *den Heijbulc*. De pachtgronden in de omgeving heten de *Polderkens*, de *Buysen Steke*, de *Langen Reepen*, de *Ghendtwegh Stucken* en de *Poesten*. Als straatbenamingen zien we *den Heirewegh*, de *Dreve* en *den voetwegh lopende naer Sleine*.

Verder zien we in de rechterbovenhoek van *den Heijbulc* een molen getekend, waarschijnlijk die welke op de hoek van de *Molenhoekstraat* stond en in 1946 gesloopt werd. Belangrijker voor ons onderzoek is natuurlijk het rechthoekige perceel nr. 5384, de huidige *Kloosterakker*. Op de detailkaart zien we de door de zusters opgerichte hoeven. Volgens de bewaarde bronnen werden deze hoeven rond de vroegere kloosterabdij gebouwd. Als we deze kaart nu vergelijken met een kadasterplan uit 1835 en een kadasterplan van de huidige situatie, kunnen we het verloop van de gebouwen zien: sommige werden gesloopt, andere werden achteraf bijgebouwd.

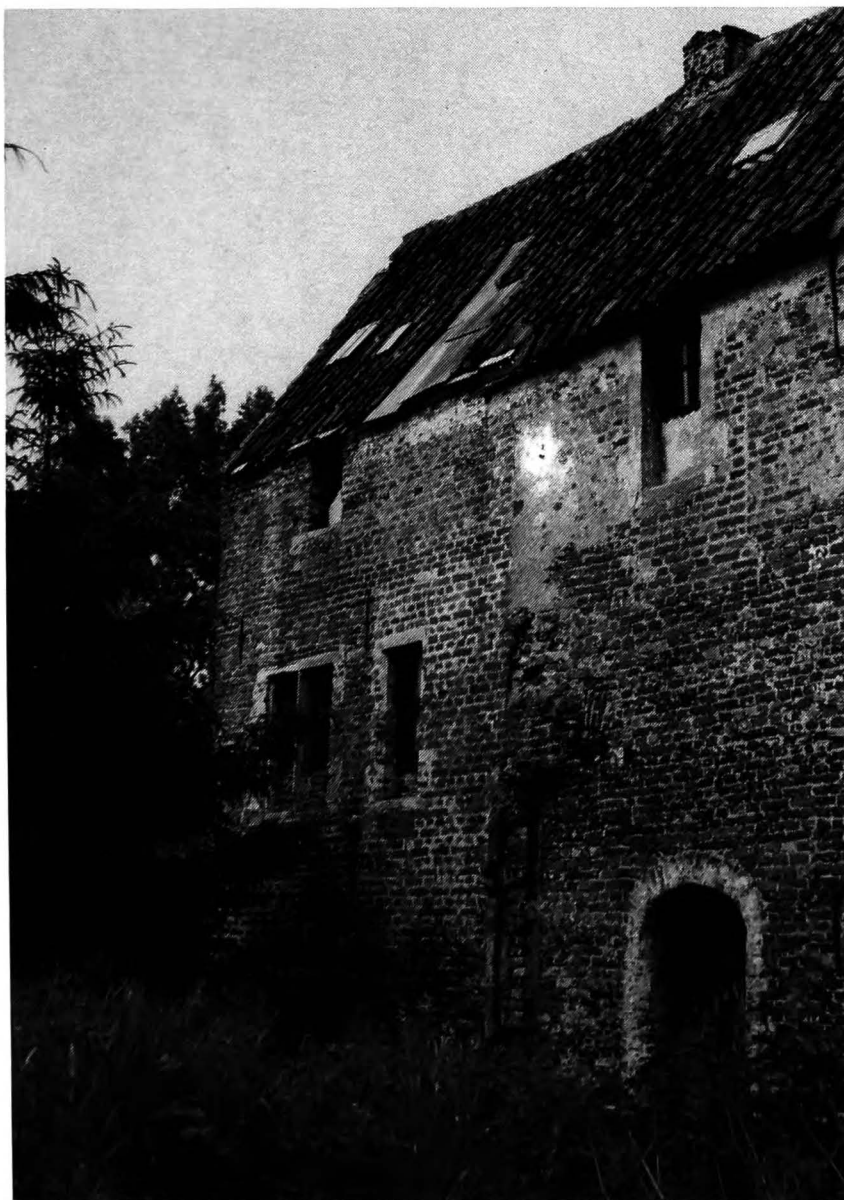
Bij een vergelijking van de kaarten merken we dat de meeste gebouwen ondanks het tijdsverschil van ± 90 jaar ongewijzigd bleven: alleen een langgerekt gebouw uiterst rechts is verdwenen, en onder het nummer 326 zien we het kasteel (de huidige *hoeve Schoonlugt*, bewoond door de familie *Roegiers*). De brouwerij onder het nr. 322 is bijgebouwd. Ook het aantal waterpartijen is sterk verminderd, nr. 325 is de enige overgebleven waterplas. Ten slotte worden de hoofdweg die het goed doorkruiste en de grote ingangspoort niet meer afgebeeld.

Detail uit een "wijkkaart" getekend door de landmeter Jacques Motte (1741).

Tussen 1835 en nu blijkt het uitzicht integendeel grondig gewijzigd. De oorspronkelijke percelen zijn nu bezaaid met allerlei gebouwen, waarvan sommige waarschijnlijk nog metselwerk bevatten van de bebouwing die op de kaart uit 1741 voorkomt.

Eén gebouw is echter zeker overgebleven, namelijk de gewezen kloosterhoeve *Schoonlugt*. Het grondvlak stemt wel niet volledig overeen met mijn grondplannen (zie verder), maar dit is te verklaren: het voorste gedeelte van de abdijhoeve werd in de jaren '80 door een storm grotendeels verwoest. De huidige eigenaar heeft daarop

Recente foto van wat rest van de gewezen kloosterhoeve "Schoonlugt".

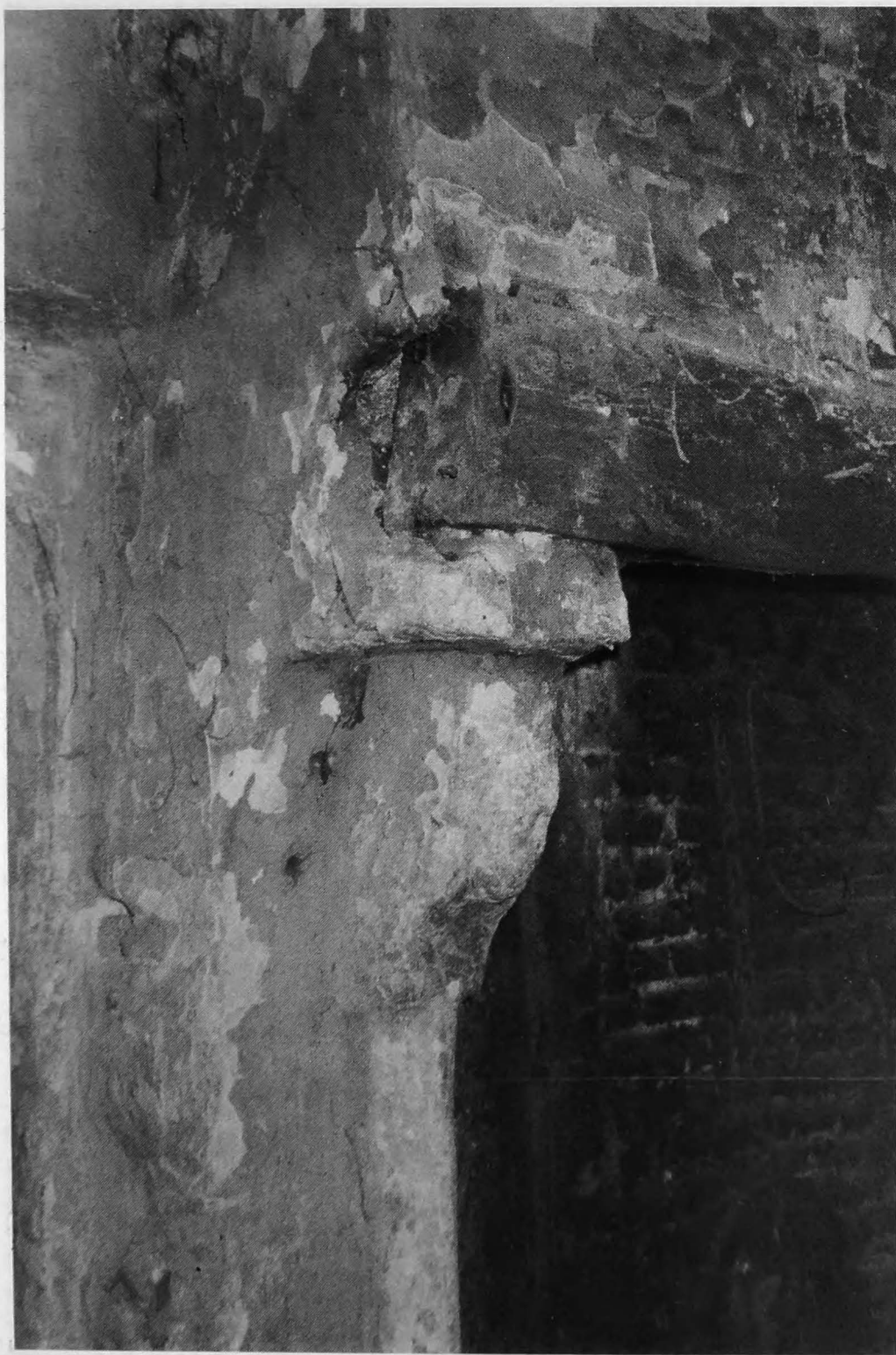
de beschadigde gedeelten laten slopen, zodat het uitzicht helemaal veranderd is. De toestand van vóór de storm is gelukkig bewaard in twee krant artikels met bijbehorende foto's.

b. De abdijhoeve

Wanneer we lezen dat de abdijhoeve na de vernielingen in 1577 met het overgebleven puin heropgebouwd werd omheen de plaats van het vroegere klooster, dan moeten daarbij toch enige opmerkingen gemaakt worden.

Een onlogische zandstenen omlijsting van een kelderraam. Het hangende linteel wijst duidelijk op verbouwing.

Schouwmantel op de eerste verdieping.

Vernieuwd raam en console onder de moerbalk.

De onderste lagen van de oude muren bestaan uit opvallend grote bakstenen: 29 x 13 cm en 6,5 cm hoog, een formaat dat karakteristiek is voor de periode van 1200 tot 1240. De hogere lagen werden gemetseld in een iets kleinere baksteensoort, 27 x 13 cm, en 6 à 7 cm hoog, die dateert uit de jaren 1400 - 1450. Met andere woorden, hoe korter de stenen, hoe jonger ze zijn.

Bij nader toezien blijkt dus dat het nog bestaande gebouw best origineel kan zijn tot 30 à 50 cm boven het maaiveld. Dit zou betekenen dat :

- de abdij niet *volledig* met de grond gelijk werd gemaakt;
- de nieuwe hoeve niet helemaal heropgebouwd is rond het oude klooster, maar wel iets verderop, op een deel van de oorspronkelijke grondvesten (het is evenwel niet uitgesloten dat andere delen van de hoeve omheen de oude fundamenten werden gebouwd);
- op grond van een vergelijking met het vermoedelijke grondplan (zie verder) het nu nog bestaande gebouw een deel van de refter en van de keuken zou geweest zijn.

Verdere bouwdetails kunnen een steun zijn voor het dateren van de heropgebouwde gedeelten. Zo zit in de achtergevel een klein kelderraam (zie foto), dat vroeger duidelijk groter is geweest (een deur?), en waarboven zich een zeer onlogische constructie bevindt: het *hangende* linteel heeft nergens een steunpunt (het is maar even breed als het raam zelf), en daarboven zit een ontlastingsboog. Dergelijke constructies verwijzen naar het begin van de 16de eeuw.

In het interieur zien we vooral elementen uit de 16de en de 17de eeuw. Enkele voorbeelden:

- de schouwmantel op de eerste verdieping;
- de typische oven die in deze schouw ingewerkt zit;
- de ornamenten tegen en in de zoldering;
- de rode en zwarte vierkante (12,5 cm op 12,5cm) tegels in gebakken aarde;
- de *nieuwere* ramen;
- de kelderruimte, die qua vormgeving sterk doet denken aan die van de pastorie van Oosteeklo. In *Ken Oosteeklo* wordt de pastorie omschreven als een pachthoeve uit 1507, eigendom van *Margareta van den Camere*. Ze stond vóór de kerk en werd in 1634 verbouwd tot pastorie.

De stenen spiltrap wijst er echter wel op dat de hoeve gebouwd werd door mensen van hogere rang (ze diende als buitenverblijf van de abdis): in de kleinere woningen werd toen zoveel mogelijk hout verwerkt, vooral voor de trap. Steen was immers onbetaalbaar voor de gewone mens, zelfs de zusters recupereerden zuinig al het afbraakmateriaal en puin voor hun *nieuwbouw*.

Stenen spiltrap, een teken van welstand.

Mooie balksleutel waarbij door de twee 'pennen' de indruk wordt gewekt dat het om een 'opzetstuk' gaat.

Een opmerkelijk resultaat van de opmeting was de buitengewone precisie waarmee de funderingen zijn gegraven en de muren zijn opgetrokken. Alles paste perfect in 4 hoeken van 90° op elkaar (zie bv. de niveauplannen 0 en 1).

De lengtedoorsnede toont de niveauverschillen over de 3 verdiepingen. Centraal staat de spiltrap die toegang geeft tot de verschillende verdiepingen.

BESLUIT

Het is zeer moeilijk om op het hele gebouw een juiste datum te kleven, omdat de gebruikte materialen qua leeftijd variëren tussen 1200 en 1600, en bij de herhaalde verbouwingen op de koop toe flink door elkaar werden geschud.

Toch blijft de woning - of wat het dan ook was - fascinerend, niet enkel door haar mysterieuze verleden, maar ook door haar bijzondere afmetingen.

NOOT

1. Schets in particulier bezit en vertrouwelijk ter beschikking gesteld met het nodige voorbehoud.

BRONNEN

* *Koninklijke Bibliotheek Albert I* Brussel,
Handschriftenkabinet :

- Inventaris nr. II 1654, categorie nr. 3911:
Historia monasterii de Oosteecklo.

- Inventaris nr. II 2972: *Sermoenenboek.*

* *Rijksarchief Gent*, Fonds Abdij Oosteecklo, nrs. 31/31 bis.

BIBLIOGRAFIE

L. ADRIAENSEN, *Ontstaansgeschiedenis en verdere groei van de Cisterciënzerinnenabdij van Oosteeklo van ca. 1226 - 1507*, 1966.

[CENTRUM VOOR KUNST EN CULTUUR, St.-PIETERSABDIJ GENT], *Benedictus en zijn monniken in de Nederlanden*, 1980.

U. BERLIERE, *Monasticon Belge*, 1890.

J.M. CANIVEZ, *l'Ordre de Cîteaux en Belgique des origines (1132) au XXe siècle*, 1926, pp. 490 - 493.

F. DE POTTER & J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten van de provincie Oost-Vlaanderen*, 1870-1872.

J. HUYSMAN, *Abdij van Oosteeklo*, in *De godsdienstige week van Vlaanderen*, 1902.

R. LINDEKENS, *Wat 'n leven!*, 1980.

A. SANDERUS, *Verheerlijkt Vlaandre, deel 2*, 1735.

V.A. STUYVER, *Ken Oosteeklo*, 1951.

F. VAN DER MEER, *Atlas de l'ordre Cistercien*, 1965.
[MUSEUM VOOR SCHONE KUNSTEN], *De vrienden van het museum van Gent, 65 jaar op de bres*, 1963.

HET TESTAMENT VAN JACOB DE DONKER, PASTOOR VAN TER PIET IN HET AMBACHT BOEKHOUTE (1331)

Luc STOCKMAN

INLEIDING

In de nagelaten papieren van Achiël De Vos bevindt zich een fotokopie van het testament van heer Jacob de Donker, pastoor van het verdronken *kerkdorp Ter Piet*¹. De laatste-wilsbeschikking van deze zieleherder bevat een aantal gegevens over de kerkelijke organisatie van de *Vier Ambachten*, de kloosters uit de Gentse regio, de schikkingen voor zijn begrafenis, de jaargetijden en de verdeling van de erfenis onder zijn familieleden. Hoewel dit testament niet zo interessant is als dat van pastoor Jacob, medepastoor van Kaprijke (1297-1298), loont het toch de moeite om de tekst van naderbij te bekijken².

1. De parochie Ter Piet

De Gentse Sint-Pietersabdij bezat in het midden van de 13de eeuw o.m. tienden in de heerlijkheid *Ter Piet*, in de parochie *Ten Hamer* en in de parochie *Ijzendijke*, ten noorden van Biervliet. Ter Piet lag ten noordoosten van het klooster van de wilhelmieten en ten oosten van de *Nieuwe Keure van Watervliet*.

De heerlijkheid Ter Pieten kwam in 1242 in het bezit van de Sint-Pietersabdij door aankoop van alle heerlijke rechten die de burggraaf van Gent daar hield. In 1266 verleende de abt een keure aan de "*lieden die woenen up ons lant, dat legt binder Pieten streckende hem tote den dorpe*" van Watervliet. Vijf door de abt benoemde schepen bestuurden deze heerlijkheid, waarbinnen vooral boeren woonden die zich toelagden op het verbouwen van tarwe en meekrap. De landgebruikers moesten een jaarlijkse cijns aan de Sint-Pietersabdij afdragen. De boeren van de *Abbekinspolder* waren aan dezelfde cijns onderworpen, hoewel die polder niet onmiddellijk aan de heerlijkheid Ter Piet paalde.

In 1281 woonden er in de omgeving van de proosdij van Sint-Pieters meer dan 150 cijnsplichtige *hospites*. De grondcijns van Ter Piet en de *Abbekinspolder* was gedeel-

telijk bestemd voor de kerk, de pastoor, de kapelaan en de koster. In 1245 werd Ter Piet voor het eerst als kerkdorp vermeld. Deze parochie strekte zich tot in de Nieuwe Keure van Watervliet uit. Bij de stichting ervan kreeg de kerk van de monniken Sint-Pieter als beschermheilige mee³.

Ter Piet ressorteerde onder het bisdom Utrecht en de dekenij van de Vier Ambachten. Tenslotte maakte zij ook deel uit van het Ambacht Boekhoute, dat in 1331 zeven parochies telde: Boekhoute, Boterzande, Coudekerke (= Bernisse), Groede in de Losenpolder, Sint-Laurentius in de Polder, Ter Piet en Wevelswale. Hoewel Bassevelde en Oosteeklo ook tot dit ambacht behoorden, was voor deze beide parochies de deken van Gent bevoegd⁴. Het dorp overstroomde en verdween tijdens de grote stormvloed van 1375.

Ten zuidwesten van Ter Piet stichtte gravin Margareta in 1249 een klooster voor *eremijten* in de *wastina* van O.-L.-Vrouw⁵. Dit wilhelmietenklooster stond te Watervliet, ten zuidwesten van de Groenestraat⁶. De gravin was bijzonder mild voor dit nieuwe klooster, want zij schonk herhaaldelijk gronden en tienden aan de broeders. Ook pastoor Jacob Donker zou zich niet onbetuigd laten: hij bedacht het *eremitorium* met een ruim legaat.

2. De bepalingen van het testament

a. Giften aan kerkfabrieken en armendissen

- 20 s. aan de kerkfabriek van Ter Piet
- 20 s. aan de armendis van Ter Piet
- 20 s. voor kaarsen bij het O.-L.-Vrouwbeeld in de kerk van Ter Piet
- 3 s. aan elke kerkfabriek van het ambacht Boekhoute (d.w.z. aan de zeven genoemde parochies plus Bassevelde en Oosteeklo)
- 3 s. aan elke armendis van het ambacht Boekhoute
- 3 p. voor de Sint-Martensaflaten te Utrecht (het kapittel van Utrecht voerde Sint-Marten als titelheilige)

b. Giften aan priesters en koster

- 20 s. aan heer Joost Vos, kapelaan
- 20 s. aan heer Pieter de Pieter
- 20 s. aan heer Jan Stommelin
- 20 s. aan heer Pieter Wittoghe, pastoor van Ten Hamer⁷
- 20 s. aan de heer Pieter van Morkerke, pastoor van Assenede
- 20 s. aan de heer Jan Zoeteman, pastoor van Nieuwerkerke in de Oostmoer⁸
- 20 s. aan Boudewijn Langhe, kapelaan
- 10 s. aan de koster van Ter Piet

c. Giften aan abdijen, klooster en hospitalen

- 3 p. aan het Sint-Janshospitaal te Brugge
- 20 s. aan de abdijs van Zoetendale te Maldegem
- 20 s. aan de abdijs van Oosteeklo
- 10 s. aan de *jacobijs* (dominicanen) te Gent
- 10 s. aan de minderbroeders te Gent
- 10 s. aan karmelieten te Gent
- 10 s. aan de augustijnen te Gent
- 14 s. 8 d. aan de wilhelmieten te Watervliet, aan wie hij ook zijn stenen huis in de wijk Het Riet te Boekhoute legateerde

d. Jaargetijden

Voor zijn jaargetijde in de kerk van Ter Piet voorzag hij 5 s., waarvan 1 s. voor de pastoor, 2 s. voor de kerkfabriek en 6 d. voor elk van de twee kapelaans, de koster en de Armendis. Voor een tweede jaargetijde, in de kerk van Boekhoute, reserveerde hij een zelfde bedrag, te verdelen onder de beide pastoors (1 s. elk), de vier kapelaans (8 d. elk) en de koster (4 d.).

e. Legaten aan zijn familieleden

Pastoor Jacob de Donker respecteerde blijkbaar niet alle regels van het celibaat, want hij had een zoon (Jan) en een dochter (Maria) bij Maria, dochter van Diederik, de koster van Ter Piet. Deze zoon kreeg een aantal goederen als huwelijksdotatie.

Aan zijn dochter Maria bezette hij twee gemet land, gekocht van Jan Verneten fs. Pieter te Boekhoute, plus vijf en een half gemet land in de wijk Woestijne, gekocht van Jan van Boekhoute fs. Matthijs. Ten slotte gaf hij haar nog een koe en een ligbed met toebehoren.

Zijn concubine Maria kreeg het vruchtgebruik van 100 roede land bij de poort van zijn hoeve in Het Riet te Boekhoute. De kinderen van zijn drie zusters werden bedacht met driemaal 50 p., de verkoopswaarde van 6 gemet 200 r. land.

f. Eventuele dotatie voor de oprichting van een kapelanij

Indien er geld overbleef na het uitkeren van alle legaten, schenkingen en renten, moest twee derde besteed worden aan de stichting van een kapelanij; het resterende derde was bestemd voor Niklaas en Willem, broeders van het wilhelmietenklooster.

3. Testamentuitvoerders

Voor het uitvoeren van zijn testament duidde Jacob de Donker de volgende personen aan: heer Pieter van Morkarke, pastoor van Assenede; heer Jan Zoeteman, pastoor van Nieuwkerke in de Oostmoer; heer Pieter Witthoge, pastoor van Ten Hamer; heer Joost Vos, kapelaan; heer Boudewijn Langhe, kapelaan; Willem van Piete en Jan van Leke fs. Jan. De meesten kregen daarvoor trouwens een som geld van de milde pastoor. De twee genoemde kapelaans waren waarschijnlijk verbonden aan Ter Piet.

4. Betekenis van dit testament

Daar pastoor de Donker een stenen huis te Boekhoute bezat, mogen we ervan uitgaan dat hij afkomstig was uit de Vier Ambachten. Hij leidde dus een parochie niet ver van zijn geboortehuis. De talrijke schenkingen wijzen erop dat hij een vermogend man was.

Vooreerst ging zijn bezorgdheid uit naar zijn eigen parochiekerk en de armen van Ter Piet. Ook elke kerkfabriek en armendis van het ambacht Boekhoute genoten van zijn gulheid. Daarna bedacht hij zijn collega's, pastoors en kapelaans: zij kwamen bijna allemaal uit de kring van de geestelijken uit de Ambachten Assenede en Boekhoute.

Het wilhelmietenklooster lag bij hem in de bovenste lade. Ook het Sint-Janshospitaal kreeg met 3 pond een fors bedrag, terwijl het pond voor de abdijen van Zoetendale en Oosteeklo bedoeld was voor een *pitancie* (een glas wijn). De kloosters van de bedelorden in Gent moesten het stellen met een minimaal bedrag van 10 s⁹.

Uit de stipulaties betreffende zijn jaargetijden kunnen we afleiden dat de parochie van Ter Piet in 1331 één pastoor, twee kapelaans en één koster telde, terwijl in Boekhoute twee pastoors, vier kapelaans en één koster actief waren. Het is wel opvallend dat in een kleine parochie zoals Ter Piet toen al twee kapelanieën gesticht waren. Boekhoute had er zelfs al vier. Bovendien stelde pastoor De Donker een derde kapelanie in Ter Piet in het vooruitzicht, en was de periode van de oprichting van kapelanieën nog lang niet voorbij.

Ook hier valt op dat de *prochiepape* weinig geld veil had voor de heiligenverering: alleen voor het Mariabeeld liet hij kaarsen branden. Wel voorzag hij drie pond voor de aankoop van Sint-Martensaflaten!

Zijn twee kinderen vergat hij uiteraard niet in zijn testament. Daar zij niet wettig waren, ging een deel van de erfenis naar de kinderen van zijn drie zusters.

BESLUIT

Pastoor Jacob de Donker was een welgesteld man met een oog voor de goede werking van de parochies. Hij had een zekere sympathie voor de Gentse bedelorden, het Sint-Janshospitaal en enkele kloosters uit de omgeving van Ter Piet. Met enkele geestelijken uit zijn naaste omgeving onderhield hij vriendschappelijke relaties, maar de celibaatsverplichting viel hem duidelijk te zwaar.

BIJLAGE

1331, 3 mei

Testament van Jacob de Donker, pastoor van Ter Piet

A. Oorspronkelijk: Rijksarchief Gent, *Fonds abdij van Sint-Pieters*, oorkonde nr. 1127.

Perkament (hoogte: links 470 mm, rechts 445 mm; breedte: boven 260 mm, onder 265 mm), met oorspronkelijk acht zegels, waarvan één volledig verdwenen is.

De acht zegels worden in de oorkonde aangekondigd. Ze zijn van: 1. Jacob de Donker zelf; 2. Pieter van Morkarke, pastoor van Assenede; 3. Jan Zoeteman, pastoor van Nieuwkerke in de Oostmoer; 4. Pieter Wittoghe, pastoor van Ten Hamer; 5. Joos Vos, kapelaan; 6. Boudewijn Langhe, kapelaan; 7. Willem van Piete; 8. Jan, zoon van Jan van Leke. De laatste zeven zijn de testamentuitvoerders.

Er zijn achtmaal twee dubbele spleten en achtmaal een enkele spleet in de plica.

1. Rond bruin waszegel (15 mm diameter) zonder tegenzegel, hangende aan dubbele staart van perkament.

2. Fragment van een rond bruin waszegel zonder tegenzegel, hangende aan dubbele staart van perkament.

3. Rond bruin waszegel (18 mm diameter) zonder tegenzegel, hangende aan dubbele staart van perkament.

Legende: + S' JOHANNES []. In veld: 3 horizontale strepen met tekst tussen strepen 1 en 2, 2 en 3; 1/2: L' UUE en 2/3: SIGL'E.

4. Klein fragment van een rond groen waszegel zonder tegenzegel, hangende aan één staart; de bovenste staart is afgescheurd.

5. Rond bruin waszegel (19 mm diameter) zonder tegenzegel, hangende aan dubbele staart van perkament.

Schild in veld. Legende: + S' IVDO[]PSLI.

6. Klein fragment van rond bruin waszegel zonder tegenzegel, hangende aan één staart van perkament (de bovenste is los). De linkerrand van het zegel is bewaard, maar de legende is onleesbaar.

7. Klein fragment van rond bruin waszegel zonder tegenzegel, hangende aan één staart (de bovenste is los). De rechterrand van het zegel is bewaard.

Legende: []V IL'[DE?][]

8. Verdwenen: dubbele staart gedeeltelijk afgescheurd.

Op de plica staan:

(1.) Jacob(us) Donk(er); (2.) d. P(etrus) de Mork(arke); (3.) J(ohannes) Soeteman; (4.) P(etrus) Wittoghe; (5.) Judo(cus) Vos; (6.) B(alduinus) Langhe; (7.) W(illelmus) de Piete; (8.) Johan(nes) de Leke.

Dorsale notities: "*Hoc est testamentum domini Jacobi Donkers curati in Piete - Capellania in de Piet - Capellania mea ratione consanguinitatis in de Piet. Pro Bochaute modo - Testament vanden pastor van Piten - Testamentum domini Jacobi Doncker quondam pastoris in Piete. Anno 1331.*"

TEKST VAN HET TESTAMENT

"In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti Amen. Ego, Jacobus dictus Donker, presbiter curatus ecclesie de Piete Traiectensis dyocesis per Dei gratiam, sanus mente ac compos rationis ac memorie, considerans tamen quod nichil certius sit morte ac nichil incertius hora mortis, mearum rerum et bonorum meorum omnium dispositionem per presens testamentum in modum qui sequitur facere et ordinare providi.

In primis igitur do et lego ecclesie de Piete viginti solidos usualis monete, Sancto Spiritui ipsius ecclesie XX s., ad lumen sive luminare Beate Marie ibidem XX s., domino Judoco Vos XX s., domino Petro de Piete XX s., domino Johanni Stommelin XX s., custodi de Piete X s., domino Petro Wittoghe XX s., domino Petro de Morkarke curato in Hassnede XX s., domino Johanni Zoeteman XX s., domino Balduino Langhe XX s., hospitali Sancti Johannis Brugensis tres lib., conventui monasterii de Dulci Valle XX s. ad pitantiam, conventui monialium in Felo etiam ad pitantiam XX s., in Gandavo Jacobitis X s., fratribus Minoribus ibidem X s., Carmelitis ibidem X s., Augustinis ibidem X solid.

Insuper do et lego cuilibet ecclesie officii de Bochout tres solidos et cuilibet mense pauperum eiusdem officii iij s. ac indulgentiis Sancti Martini Traiectensis tres lib.

Item do et lego monasterio Sancti Willelmi in Woistine domum meam constructam de lapidibus sitam in parrochia de Bochout in loco qui dicitur int Riet. Item eidem monasterio quatuordecim solidos et octo denarios grossorum veterum et bonorum turon(ensium) in quibus Heinricus dictus de Ysendike ex causa puri mutui michi est efficaciter obligatus in hunc modum quod prefectus de dicta domo cum dictis solidis et denariis provenientes ad fabricam ecclesie dicti monasterii convertantur, alioquin per mei testamenti executores inferius nominandos ad usus pauperum seu ad pia loca prout eisdem expedire videbitur convertantur.

Item volo quod omnia bona que promisi et concessi tanquam in puram elemosinam Johanni filio meo ad opus matrimonii sui ipsi remaneant ac eadem in perpetuum reservet heredibus suis legitimis, ea in solidum relinquenda, predicta enim bona omnia et singula ad opus matrimonii sui ut dictum est a me sibi promissa in solidum et plenarie sibi persolvi licet defectum solutionis dictorum bonorum in aliquo affirmaret in dictorum enim bonorum ut dictum est a me sibi promissorum aut in aliquo eorumdem solutione seu in aliquo alio licet aliquas calumpnias quorumcumque promissorum aut debitorum in quibus eidem ut ipse dicit possem teneri, proponendo minusjuste allegaret prout alias et pluries in presentia mea proposuit et coram pluribus fidedignis quas quidem calumpnias universas et singulas in sonscientia mea decerno minus justas et penitus refutandas ipsi me fore obligatum in aliquo penitus non recognosco. Nec volo quod dictus Johannes filius meus deductis bonis supradictis eidem a me irrevocabiliter donatis et concessis gaudeat aliquibus bonis mobilibus seu immobilibus post me relictis.

Item do et lego Marie filie mee quam habeo cum Maria filia quondam Theodorici custodis in Piete duas mensuras terre cum fructibus anni presentis emptas a me erga Johannem filium Petri dicti Verneten.

Item confero et lego eidem Marie filie mee quinque mensuras cum dimidia terre jacentis in parrochia de Bochout in loco dicto Woistine, quam terram emi erga Johannem dictum Mathijs de Bochout.

Concedo etiam et lego predicte Marie filie mee lectum meliorem cum suis pertinentiis et meliorem vaccam meam quos lectum et vaccam tempore mei decessus post me relinquam hoc adiecto quod predicta filia mea Maria sine liberis legitimis decedente dicta bona per me sibi legata ad opus capellanie vel ad usus pauperum seu alias prout executoribus mei testamenti videbitur expedire pro anima mea, parentum et benefactorum omnium cedant in perpetuum possidenda hoc salvo quod Maria, mater predicte Marie filie mee predictas duas mensuras terre emptas a me erga Johannem filium Petri predictum quoad vitam suam post mortem filie mee predicte si post eam vixerit

obtinebit et post mortem predictae Marie matris filie mee predictae si ita evenerit cum ceteris terris predictis predictae filie mee ut dictum est a me legatis de mei testamenti executorum consilio prout anime mee salubrius esse noverint convertantur.

Item confero predicto Marie matri filie mee predictae fructus anni presentis scilicet lini et ordei centrum virgarum terre jacentium ante portam mansionis mee int Riet.

Item confero liberis trium sororum mearum heredibus meis post mortem meam centum quinquaginta lib. usualis monete videlicet liberis cuiuslibet sororis mee quinquaginta lib. quas eisdem assigno et ordino habendas jure successionis tanquam pro bonis que a parentibus meis michi provenerunt usque ad summam sex mensurarum terre cum ducentis virgis in testamento per me alias condito expressis et declaratis quas estimo fuisse et esse circiter valoris centum quinquaginta lib. usualis monete hoc salvo in premissis quod si dicti liberi sororum mearum, heredes mei predicti, voluerint et maluerint dictas terras que michi de dictis parentibus provenerunt adire et sibi attrahere quod easdem sibi attrahere valeant et in solidum reservare quodque in aliis bonis meis mobilibus et immobilibus post me relictis nullum jus debeant obtinere et si dicti heredes mei eligerint dictas terras de parentibus meis michi provenientes sibi retinere, volo quod extunc ipsi heredes mei predicti mediantibus ipsis terris presens meum testamentum, debita mea, restitutiones, legata et exequias meas facere, solve-re teneantur et in solidum adimplere ac terminare. Si vero dicti heredes mei pecuniam ut dictum est ipsis a me deputatam seu collatam eligerint a ceteris bonis meis mobilibus et immobilibus post me relictis manus suas amicabiliter deponentes, ab omni honore testamenti mei supradicti permanebunt liberi et immunes. Preterea si aliqui heredum meorum predictorum bonorum meorum ordinationi meeque extreme voluntati prout in presenti meo testamento continetur rebelles et per se seu per alios contradictores inveni fuerint aliqua bona mea mobilia seu immobilia post me relicta sibi attrahentes seu attrahere conantes que eisdem per me non fuerint vel aliter quam fuerint scilicet honore testamenti supradicto non observato assignata, aut si dicti heredes mei predictas terras de parentibus meis jure successionis seu hereditatis ad me devenientes cum honore supradicto elegerint et in premissorum omnium seu in aliquo premissorum factura solutione ac terminatione defecerint, volo dictos rebelles seu contradictores aut deficientes ut dictum est eo ipso fore privatos de parte ipsis contingente in dictis bonis meis ad eorum optionem ut dictum est ipsis a me deputatis ac etiam omni juri quod eisdem in ceteris bonis mobilibus et immobilibus ad me spectantibus universis et singulis post me relictis competere posset aut quoquomodo spectare ad eosdem.

Volo etiam quod dicta pars de bonis meis ipsis collatis ut dictum est eisdem contingens cedat domino terre aut ad pia loca seu alias prout mei testamenti executoribus videbitur expedire et supplico universis et singulis heredibus meis et volo quod bonorum meorum ordinationem et extremam meam voluntatem in premissis studeant observare et de eadem esse contenti sub pena predicta. Et ne aliquis heredum meorum predictae bonorum meorum ordinationi ac etiam subsequenti se possit aut debeat opponere profiteor bona mea mobilia et immobilia fere omnia non ex successione

parentum deductis septem mensuris terrarum cum ducentis virgis que jure successio-
nis a parentibus meis ut supradictum est michi provenerunt sed per Dei gratiam prop-
rio labore ac industria mea de patrimonio Jhesu Christi me acquisivisse.

Si quid autem in bonis meis mobilibus seu immobilibus post me relictis superha-
bundauerit post factam per dictos meos executores heredeibus meis predictis pecunie
ut dictum est ipsis assignate deliberationem post debitorum meorum omnium de me
juste conquerentium, exequiarum, donorum, legatorum et elemosinarum ut predictum
est plenariam satisfactionem, volo quod illud superhabundans in bonis meis mobili-
bus seu immobilibus post me relictis ad opus nove capellanie vel ad usus pauperum
seu alias de mei testamenti executorum consilio prout anime mee salubrius esse
noverint convertatur.

Si vero dicta bona mobilia seu immobilia ut dictum est superhabundantia de consilio
dictorum executorum ad opus nove capellanie conversa fuerint, volo quod tertia pars
provenientium seu redditum de dictis bonis superhabundantibus annuatim provenien-
tium cedat fratri Nicholao filio Nicholai Helperoeps et fratri Willelmo de Praet ordi-
nis sancti Willelmi quamdiu vixerint seu alteri eorum qui diutius vixerit, in loco quo
voluerint pro anima mea, parentum et benefactorum omnium missas celebrando in
tantum quod in premissis suas conscientias exhonaberunt. Volo etiam ut cum pro-
ventibus et redditibus annuatim de aliis duabus partibus terciis convenientibus per-
petui redditus per mei testamenti executores qui se super hoc intromittere voluerint
ad opus dicte capellanie comparentur quousque aliquis consanguineorum meorum et
maxime is qui michi propinquior fuerit in linea consanguinitatis prius ad sacerdotium
promotus fuerit non beneficiatus quam capellaniam confere eidem salva tertia parte
proventuum et reddituum predictis fratribus Nicholao et Willelmo quo ad vitam utri-
usque seu alterius eorum qui diutius vixerit cum omnibus fructibus ad ipsam capella-
niam spectantibus ab ipso levandis post mortem predictorum fratrum in ecclesia de
Piete in quo eligo sepulturam meam pro anima mea, parentum et benefactorum omni-
um deservendam.

Item confero ad anniversarium meum in die obitus mei in ecclesia de Piete celebra-
ndum quinque solidos parysiensium annuatim in hunc modum quod curatus ibidem
habeat duodecim denarios, ecclesia ibidem duos solidos, duo capellani ibidem quilibet
sex denarios, Spiritus sanctus ibidem vi d., custos ibidem vi d.

Item confero ut prius ad anniversarium meum in die obitus mei in ecclesia de
Bochout celebrandum quinque solidos parysiensium annuatim in hunc modum quod
curati ibidem habeant duos solidos, quatuor capellani ibidem quilibet octo denarios,
custos ibidem quatuor denarios. Hos autem decem solidos assignari volo super certis
terris post me relictis per mei testamenti executores prout et ubi eisdem videbitur
expedire.

Et hanc meam ultimam voluntatem assero esse quam valere volo jure testamenti quod
si jure testamenti non valeat, valeat saltem jure codicillorum vel alterius cuiuslibet
ultime voluntatis. Executores autem huius presentis testamenti seu codicillorum vel

altertius cuiuslibet ultime voluntatis et etiam voluntatis supradicte esse volo dominum Petrum de Morkarke, curatum in Hassnede, dominum Johannem Zoeteman Nove Ecclesie in Ostmoro curatum, dominum Petrum Wittoghe, curatum in Hamere, dominum Judocum Vos et dominum Balduinum Langhe, capellanos, Willelmum de Piete, Johannem filium Johannis de Leke, dans eisdem et cuilibet eorum in solidum plenam et liberam potestatem ut sine contradictione aliqua cujuscumque vel quorumcumque sua propria auctoritate de bonis meis quibuscumque disponant et si opus fuerit eadem vendant et alienent ad satisfaciendum primitus omnibus de me juste conquerentibus et ad complendum omnia et singula per me donata et legata necnon ad concedendum etiam si opus fuerit domino comiti Flandrie aliquam summam pecunie quantumcumque voluerint ut ipse dominus comes pro premissis compellat et constringat omnes et singulos qui contra premissa in aliquo contradictores fuerint et rebelles, salva tamen michi in omnibus libera potestate premissis addendi, ea diminuendi et abstrahendi de eisdem dum voluero et michi visum fuerit expedire. Insuper volo quod si contigerit aliquem vel aliquos dictorum executorum mei presentis testamenti michi premori vel mori ante executionem omnium premissorum, alii vel alius qui supervixerint vel supervixerit predicta omnia et singula in solidum exequantur vel exequantur.

Quicquid autem per dictos meos executores seu per maiorem et sanioerem eorum partem actum fuerit et ordinatum, volo quod in omnibus et per omnia perpetuam habeat roboris firmitatem.

Item si dictos meos executores pro presentis mei testamenti expeditione expensas necessario exponere oporteret, volo quod dictas expensas recipiant de bonis meis promptioribus et magis paratis.

In quorum omnium testimonium et munimen sigillum meum presentibus duxi apponendum rogans attente predictos executores meos et quemlibet eorum specialiter ut presentibus sigilla sua apponant in testimonium veritatis. Et nos Petrus de Morkarke, Johannes Zoeteman, Petrus Wittoghe, Judocus Vos, Balduinus Langhe, Willelmus de Piete et Johannes filius Johannis predicti ad premissa vocati et rogati eisdem sigilla nostra presentibus duximus apponenda attestantes omnia et singula premissa.

Actum et datum anno Domini millesimo tricentesimo primo in die Inventionis Sancte Crucis.”

Op 21 mei 1331 verleende Andries, deken van de Vier Ambachten, zijn goedkeuring aan dit testament:

“Pateat universis quod nos Andreas, provisor ac decanus Quatuor Officiorum, presens testamentum conditum per dominum Jacobum dictum Donker, curatum in Piete, et ultimam voluntatem suam ordinata per eundem ad preces ipsius quantum in nobis est, approbamus, ratificamus et nostrum consensum adhibemus. In testimonium premissorum et munimen presenti testamento litteras nostras duximus transfigendas sigilli nostri officij sigillatas. Datum anno Domini m^o ccc^o xxxi^o feria tertia ante Urbani martyris.”

We danken de heer Cyriel Vleeschouwers, afdelingshoofd-werkleider bij het Algemeen Rijksarchief te Brussel, heel hartelijk voor zijn bereidwilligheid om onze transcriptie van dit testament na te zien en te verbeteren. Zonder zijn deskundige hulp zou deze uitgave niet mogelijk geweest zijn. Ook Freddy Pille verdient onze dank voor het doornemen van het Nederlandstalige deel van deze bijdrage.

1. *septem* : verbeterd uit oorspronkelijk *sex*.
2. Superhabundantibus] superhandantibus A.
3. Tussen A. *e rum* en *specialiter* doorstreept *in solidum* A.
4. *Duximus*] interlineair toegevoegd boven *apponenda*.

NOTEN

1. Rijksarchief Gent, *Fonds Sint-Pietersabdij*, nr. 1127, oorkonde van 3 mei 1331.
2. A. DE VOS en L. STOCKMAN, *Het testament van heer Jacob, medepastoor van Kaprijke 1297-1298*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 40 (1989), pp. 27-42.
3. M.K.E. GOTTSCHALK, *Historische geografie van Westelijk Zeeuws-Vlaanderen*. Deel I, Assen, 1955, pp. 81-83.
4. K.J.J. BRAND en W.J.P.M. BRAND, *Geschiedenis en godsdienst in Zeeuwsch-Vlaanderen en het in België gelegen deel van de Vier Ambachten*, in *Over den Vier Ambachten, 750 jaar Keure, 500 jaar Graaf Jansdijk*, Kloosterzande, 1994, p. 724.
5. M.K.E. GOTTSCHALK, *a.w.*, p. 83.
6. R. TONDAT, *Verdere opgravingen in het Wilhelmiënklooster te Watervliet*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 15 (1964), p. 469.
7. De parochie Ten Hamer lag ten noorden van Ter Piet, maar ressorteerde onder de dekenij Aardenburg. Ook Ten Hamer verdween in de stormvloed van 1375. Zie K.J.J. BRAND en W.J.P.M. BRAND, *a.w.*, p. 723.
8. De parochie van Nieuwkerke in de Oostmoer lag ten oosten van Ter Piet, in het ambacht Assenede. Ze verdween in de stormvloed van 1488. Zie K.J.J. BRAND en W.J.P.M. BRAND, *a.w.*, p. 724.
9. De bedelorden waren op dat ogenblik nog niet zo lang te Gent gevestigd : de minderbroeders in 1226, de dominicanen in 1228, de karmelieten in 1287 en de augustijnen in 1296.

HEEMKUNDIG REPERTORIUM

1994

Lopende heemkundige bibliografie voor de geschiedenis van het Meetjesland

Filip BASTIAEN

De vorige aflevering (de tweede) van onze bibliografie telde 229 titels. Die lijst was daarenboven niet volledig. Het betrof weliswaar als het ware een anderhalve aflevering, maar het aantal maakte het duidelijk dat nieuwe criteria zich opdrongen. Snoeien gebeurt echter altijd arbitrair. Een (te) beperkte omvang leek ons echter geen geschikt criterium, het belang en de originaliteit daarentegen wel. In de toekomst - en ten dele ook nu reeds - schrappen we bijdragen die:

- te algemeen zijn. Sommige titels verwijzen naar een lokaliteit of een regio, terwijl die amper of zelfs niet aan bod komt.
- zo goed als geen nut hebben voor andere navorsingen.
- puur op compilatie steunen of een (samenvattende) overname van andere/vroegere artikels zijn.
- louter enkele foto's en een onderschrift bevatten.

Bij de huidige aflevering hebben we tevens een nieuwe rubriek opgenomen, namelijk *Historische geografie en ecologische geschiedenis*. In het werk *Over den Vier Ambachten. 750 jaar keure. 500 jaar Graaf Jansdijk*, kwam het eerste lid vrij veelvuldig aan bod en wisten we niet goed raad waar die titels in het bestaande schema onder te brengen. Ecologische geschiedenis is een vrij jonge discipline, maar schijnt geen eendagsvlieg te zijn. De wisselwerking tussen mens en natuur staat er centraal. De gemeenschappelijke factor *landschap* laat toe hen in één rubriek onder te brengen.

Gebruikte sigels

(Voor meer informatie zie jaarboek 43(1992), p. 261)

AM	Appeltjes van het Meetjesland
B	Biekorf
BB	Bos en Beverveld
BTFG	Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis
BTNG	Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis

DB	De Belle
DE	De Eik
DED	De Eeklose Dobbelgebakkene
DL	De Levensboom
DTA	De Twee Ambachten
HB	Handelingen Genootschap voor Geschiedenis Brugge
HBM	Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland
HG	Handelingen Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent
HLvN	Het Land van Nevele
KB	Kapel en Beeld
KOK	Jaarboek van de Kunst- en Oudheidkundige Kring - Deinze
LvdW	Land van de Woestijne
ME	Molenecho's
MvT	Mensen van Toen
OH	Ons Heem
OR	Oud Ruysselede
OVZ	Oostvlaamse Zanten
RvT	De Roede van Tielt
TG	Tijdschrift voor Geschiedenis
TGk	Het Tijdschrift van het Gemeentekrediet
TSG	Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis
VS	Vlaamse Stam

- [A] aanwezig op Gemeentearchief Aalter
[E] aanwezig op Stadsarchief Eeklo

1. Bibliografie

Voor de werkmethode en criteria, zie jaarboek 43(1992), pp. 258-263.

A. Werkinstrumenten

Bibliografieën

1. BASTIAEN Filip, *Heemkundig repertorium. 1992-1993. Lopende heemkundige bibliografie voor de geschiedenis van het Meetjesland.* - AM, 44 (1993), 197-226. [A] [E]
Thematische bibliografie met vier indices.

Inventarissen

2. HAEGEMAN M., *Inventaris van het archief van de priorij van Waarschoot.* Brussel (Algemeen Rijksarchief), 1991, 217 p.
Met uitvoerige inleiding, beschrijving van de stukken en indices.

Bronnen(-publicaties)

zie ook de nrs. 66 en 67

3. BOLLAERT André, *Enkele doodsoorzaken in het midden van de 19de eeuw.* - MvT, 4(1994), 3, 79-80. [A]
Naamlijst van de zes overledenen in Poesele, 1851, met doodsoorzaak.
4. BOLLAERT André, *Gesneuvelde Poeselaars in het leger van Napoleon.* - MvT, 4(1994), 4, 96-98. [A]
Naamlijst met enkele gegevens op basis van akten Burgerlijke Stand en parochieregisters.
5. BOLLAERT André, *Inwoners uit Het Land van Nevele overleden tijdens de Gentse calvinistische republiek (1578-1584).* - MvT, 4(1994), 4, 103-107. [A]
Gegevens geput uit de *Staten van Goed*.
6. COPPENS M[artine], *Volkstelling van 1748 te Eeklo.* - DE, 18(1993), 4, 206-227. [A] [E]
Alfabetisch gerangschikt op de huishoudhoofden en bijkomend register op andere familienamen.
7. DE GROOTE Katrien, *Emigranten uit Het Land van Nevele vermeld in de Venesoerapporten.* - MvT, 4(1994), 2, 34-43; 3, 58-66; 4, 82-95; met grafieken en kaart. [A]
Lijst per gemeente van emigranten naar Amerika tussen 1901 en 1903, op basis van twee andere bronnenpublicaties. Met inleidende nota.
8. DE LILLE Gilbert, *Oostwinkel. Parochieregisters 1616-1796.* - Maldegem, 1994, 3 delen in 2 banden, 450, 216 en 181p. [A]
Bewerking van de parochieregisters, opgevat als een uitgebreide klapper.
9. DE SMET Erik, *Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid.* - HBM, 8(1994), 1, 11-19, geïll. [A] [E]
Vervolg op 1992-1993/70.
10. DE SMET Erik en HAMERLYNCK Willy, *De immobiliënmarkt te Eeklo tijdens het Ancien Regime.* - DE, 19(1994), 3, 87-138. [A] [E]
Basisgegevens uit de *Wettelijke Passeringen*, vanaf 1536. Met datum, koper en verkoper en aard goed.
11. HUYS Paul, *Materiële rechtsrelicten: de galg. Archivalia i.v.m. Lovendegem (1604) en Gent (1692).* - Ons Heem, 47(1993), 3, 153-154. [A] [E]
Vraag tot heroprichting galg.
12. JANSSENS Antoine, *Overleden tijdens legerdienst.* - HLvN, 24(1993), 4, 294-295. [A] [E]
Biografische nota's over drie Nevelaars overleden tijdens militaire dienst: Karel De Cloedt, Lodewijk Van Compostelle en Pierre Cannoot.
13. MAES David, *Soldaten uit Het Land van Nevele, begraven op Belgische militaire kerkhoven in de Westhoek.* - MvT, 4(1994), 2, 52-54. [A]
Naamlijst per kerkhof met de gegevens op de zerkjes.
14. MARTENS Albert, *Enkele fundaties in de kerk van Merendree gedurende de 19e en 20e eeuw.* - HLvN, 24(1993), 4, 310-313. [A] [E]

Korte inhoud van de kerkelijke fundaties door Augustin Martens, Joseph Coppens, Melanie De Vriendt, Leo De Poorter, Eduard Vermeersch, E.H. Remi Van Rechem en gravin (Frédéric) van der Stegen de Putte.

15. MARTENS Albert, *Gentse poorters (1542-1796) uit Het Land van Nevele*. - MvT, 3(1993), 4, 87-92. [A]
Per gemeente, op basis van de publikatie *Poorters en buitenpoorters van Gent 1477-1492, 1542-1796*, Gent, 1986.
16. MARTENS Albert, *Uitvaarten te Hansbeke, anno 1888-1926*. - MvT, 3(1993), 4, 93-98. [A]
Alfabetische lijsten van koordiensten en begrafenissen eerste klasse, voorafgegaan door verklaring van de gebruikte terminologie.
17. MARTENS Albert, *Kommunikantjes te Hansbeke in de oorlogsjaren 1914-1918*. - MvT, 3(1994), 4, 105-109. [A]
18. MARTENS Albert, *Renteplichtigen aan de kerk van Hansbeke, circa 1665*. - DL, 7(1994), 2, 29-35, met index persoonsnamen. [A]
19. MARTENS Albert, *Kerkmeesters te Hansbeke na het Ancien Regime*. - MvT, 4(1994), 3, 76-79. [A]
Alfabetische lijst met data functies in de raad en het bureel.
20. MARTENS Albert, *Uit de praktijk. Vader gekend, wie was de moeder?* - MvT, 4(1994), 4, 99-102. [A]
Moeilijkheden bij genealogisch onderzoek. Hoe noemde de vrouw van Jacob Lambrecht? Maria Taets of Wegge? (Hansbeke, 17de eeuw).
21. STEEGHERS Wilfried, *Personen uit het Meetjesland overleden op de Sint-Baafsparochie te Gent (1671-1796)*. - AM, 44(1993), 195-196, met index. [A] [E]
Op basis van parochieregisters.
22. STEEGHERS Wilfried, *Eeklonaren die Gents buitenpoorter werden in de 15de eeuw*. - DE, 19(1994), 1, 41. [A] [E]
23. STEEGHERS Wilfried, *Oosteeklonaren die Gents buitenpoorter werden in de 15de eeuw*. - DE, 19(1994), 1, 42. [A] [E]
24. STEEGHERS Wilfried, *Waarschootnaren die Gents buitenpoorter werden in de 15de eeuw*. - DE, 19(1994), 2, 44. [A] [E]
25. STEEGHERS Wilfried, *Basseveldnaren die Gents buitenpoorter werden in de 15de eeuw*. - DE, 19(1994), 3, 139-142. [A] [E]
26. KERCKHAERT Noël, *Ze barst er uit de voegen. Heemkunde in het Meetjesland*. - Toerisme Oost-Vlaanderen, 43(1994), 4, 85-87, 4 foto's. [A]
Summier en bijgevolg ook onvolledig, maar ook onnauwkeurig, overzicht van 50 jaar heemkundige werking in het Meetjesland.

B. Hulpwetenschappen

27. GILHUYNS P., *De wapens van de Vier Ambachten*. - Over den Vier Ambachten. 750 jaar keure. 500 jaar Graaf Jansdijk, Kloosterzande, 1993, pp. 521-524, met kleurenafbeelding. [A] [E]

Beschrijving van o.m. de wapens van het Boekhouterambacht en het Assenederambacht.

28. DE KRAKER Adrie, *De Vier Ambachten in vogelvlucht, circa 750 jaar kaartbeeld*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 5-12, met meerdere, vooral kleuren-, illustraties. [A] [E]
Bespreking van kaarten uit de 13de, 16-17de eeuw en een recente satellietkaart.

C. Dorpsgeschiedenis

monografieën en algemeen

29. BASTIAEN Filip, DE REUCK Dirk, HOSTE Ivan en STOCKMAN Luc, *Geschiedenis van Bellem*. - Aalter, 1994, XXXII-732p., rijk geïll. en met 12 aquarellen van Pol De Doncker. Tevens met persoons- en plaatsnamenregister. [A] [E]
Bespr.: P.L., AM, 45(1994), 249-250.
Dorpsmonografie n.a.v. 750 jaar parochie Bellem (1242). Traditionele indeling en traditionele onderwerpen, maar ook vernieuwend met een hoofdstuk ecologische geschiedenis (19de - 20ste eeuw).
30. PILLE Freddy, *Evergem, het geboortedorp van Achiel De Vos*. - Maldegem, 1994, 48p., geïll. [A] [E]
Gids bij het bezoek door het *Heemkundig Genootschap*.

fotoboeken, iconografie en dorpszicht

31. BASTIAEN Filip, *Groot-Aalter in oude foto's*. - Eeklo, 1994, 192p. Fotoboek. [A]
Bespr.: P.L., AM, 45(1994), 252-253.
32. DE MUYNCK Guy, *Waarschoot in oude foto's*. - Eeklo, 1994, 192p. Fotoboek.
33. DE ROO Staf en WALLAERT Paul, *Eeklo in oude foto's*. - Eeklo, 1994, 192p. Fotoboek. [E]
34. HAMERLYNCK Willy, *Fotoreportage van de begrafenis van politieagent Achiel Vandecasteele in 1940*. - DED, 3(1994), 3, 105-112. [A] [E]
Bespreking van de foto's, voorstelling politiekorps en het uniform.

varia

zie ook het nr. 9

35. BOLLAERT André, *Een Poeselse kiezerslijst uit 1932*. - MvT, 3(1993), 4, 99-102. [A]

- Bespreking van de burgerlijke staat, de leeftijd en het beroep van de kiezers. Vermelding van de oudste kiezer, August Vermeirsch, met in bijlage een krante-artikel over hem. Met eveneens in bijlage de geboorteplaatsen van de kiezers.
36. CLAEYS Robert, *Eeklo anno 1918*. - HBM, 7(1993), 4, 156. [A] [E]
Twee uittreksels uit het *Liber Memorialis* i.v.m. het stadhuis-klokje en oorlogs-leed.
 37. CLAEYS Robert, *Een schilderij uit de oude kerk van Eeklo*. - HBM, 8(1994), 2, 72-74, 2 foto's. [A] [E]
Enkele wetenswaardigheden over een schilderij "Christus met het brandende Heilig Hart" en de latere bezitters, de familie De Bourdere.
 38. DAUWE Emiel, *De cappelrije van Eeklo*. - DED, 3(1994), 3, 98-104, met foto's en kaartje. [A] [E]
De geschiedenis van een parochiaal gebouw in de Raamstraat, 17de - 20ste eeuw.
 39. DE REUCK Dirk, *Uit de kronieken van Bellem (3): Een oude hofstede en haar bewoners*. - DB, 6(1993), 2-3, 27-31, 1 foto. [A]
Over een hoeve met duiventoren in de dorpskern, met informatie over de eigenaars en pachters in de 17de en 18de eeuw. Alle pachters, Guillame Verhulst, Joannes De Schaepe-meester, Jacobus Maenhout en Joannes De Pauw, speelden een rol in het bestuur van Bellem: als schepen, armmeester...
 40. DE SMET Erik, *Een te ijverige of misleidde schout in 1731-1732 teruggefloten*. - DED, 2(1993), 3, 97-100, met schets weefgetouw. [A] [E]
Een gedwongen verkoop van de inboedel van Jan Engels uit Eeklo door een vete tussen de familie Willems onderling, met schout Van Daele als tussenpersoon.
 41. STOCKMAN Luc, *In en om het Hof van Lovendegem (1463-1472) en (1548-1558)*. - AM, 44(1993), 77-82. [A] [E]
Aan de hand van domeinrekeningen wordt een beeld opgehangen van het kasteel, het neerhof en de omgeving.
 42. STOCKMAN Luc, *Het bouwen van een houten brug over de Lieve in Lovendegem in 1534*. - AM, 44(1993), 85-90, met 2 tekeningen en 1 foto, met als bijlage de aanbesteding. [A] [E]
 43. VAN CLEEMPUT Pieter, *De Eeklo-rogge*. - DED, 3(1994), 3, 133, 1 foto. [A] [E]
Een roggevariëteit, veredeld door de gebroeders De Clerck. Weinigzeggende bijdrage.
 44. VAN ROYEN Harry, *In vogelvlucht langs de Belgische dorpen van de Vier Ambachten*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 13-16, met foto van elke dorpskern (kerk). [A] [E]
Uiterst korte voorstelling van 8 dorpen, waarvan er 6 traditioneel tot het Meetjesland worden gerekend: Boekhoute, Bassevelde, Oosteecklo (Ambacht Boekhoute), Assenede, Ertvelde en Zelzate (Ambacht Assenede).

D. Archeologie

45. BOURGEOIS Jean en SEMEY Jacques, *Kijken over de dijken. Luchtfotografische verkenning van de Vier Ambachten.* - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 149-156, met talrijke zwart-wit- en kleurenfoto's. [A] [E]
Algemeen artikel over luchtfotografie, toegepast op de dorpen in de Vier Ambachten. Met interpretaties, hypothesen en enkele conclusies waar nader (beperkt) onderzoek gebeurde.
46. CROMBE Philippe en BOURGEOIS Jean, *Een midden-bronstijd nederzetting te Maldegem-Burkel (O.-VI.): resultaten van de opgravingscampagne 1992.* - Archeologisch Jaarboek Gent, 1992, 35-48, met kaarten en tekeningen.
Met sporen van bewoning.
47. CROMBE Philippe en MEGANCK Marc, *Oostwinkel tijdens de prehistorie: Resultaten van de opgravingscampagne 1993.* - HBM, 8(1994), 3, 122-135, met luchtfoto's, tekeningen en kaartjes. [A] [E]
Deels voorlopige resultaten van opgravingen op 2 sites. De eerste site bevatte fragmenten uit het Laat-Neolithicum en het Mesolithicum. De tweede site betrof een dubbele concentrische circulaire structuur, een restant van een grafheuvel.
48. DE BEVERE Sven, *Oudheidkundige vondst te Bellem.* - DB, 7(1994), 2, 12-13, met foto. [A]
Hoefijzer uit 15de - 18de eeuw gevonden onder de bedding van een oude steenweg.
49. DE CLERCQ Wim, *De speld en lanspunt van Merendree: twee opmerkelijke artefacten uit de Bronstijd.* - HLvN, 24(1993), 4, 298-309, met tekeningen en kaart. [A] [E]
Beschrijving van de stukken, geplaatst in een bredere context en met een kritische benadering inzake datering.
50. DE MEULEMEESTER Johnny, *Aarden versterkingen in Noord-Vlaanderen.* - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, 137-148, met kaarten, tekeningen en foto's. [A] [E]
Behandelt een ruim gebied met vnl. aandacht voor de mottekastelen, o.a. de Hoge-Wal-motte te Ertvelde en de Raverschoot-motte te Adegem.
51. THOEN Hugo, *Romeinen in de Vier Ambachten.* - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 133-136, met overzichtstabel en luchtfoto. [A] [E]
Overzicht en bespreking van de vondsten, grotendeels in de Belgische gemeenten: Assenede, Boekhoute, Ertvelde, Oosteeklo en Zelzate. Opvallendste element - en momenteel zowat het enige - zijn de Romeinse wegen.
52. VAN DER HAEGEN Guy, *Een laat-mesolithische site te Aalter (gem. Aalter, O.-VI.).* - Archeologisch Jaarboek Gent, 1992, 5-33, met kaarten en tekeningen.
Site op Stratem waar ruim 3000 silex-artefacten werden gevonden.
53. WINDEY Brigitte, *Enige archeologische vondsten te Boekhoute.* - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 125-128, met kaart, tekeningen en foto. [A] [E]

Korte neerslag van een onderzoek door prospectie. Handelt over vroeg-middel-eeuwse occupatie.

E. Historische geografie en ecologische geschiedenis

54. DAELS L. en VERHOEVE A., *De Vier Ambachten, een landschappelijke benadering*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 35-40, met meerdere foto's en kaarten. [A] [E]
Vnl. over de invloed van de zee op het vroegere en het huidige landschap(sbeeld).
55. DE KRAKER Adrie, *De grote Landdijk van de Vier Ambachten, 1494-1586*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 187-192, met kaarten. [A] [E]
De aanleg van de lange zeedijk tussen Terneuzen en Boekhout.
56. DE KRAKER Adrie, *Stormvloeden en overstromingen, 1552 en 1953*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 193-200, met kaarten en foto's. [A] [E]
Met overzicht van de belangrijkste stormvloeden tussen 1000 en 1700.
57. DE LUST Robert, *De avifauna van de krekentoopt en andere landschapselementen in de Vier Ambachten*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 79-92, geïll. [A] [E]
58. DE VLEESSCHAUWER Marc m.m.v. TONDAT Romano, *De St.-Janscapelle in Assenederambacht*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 183-186, met kaarten en foto's. [A] [E]
Een kapel, afhankelijk van de moederkerk in Assenede, met een kerkhof, die in de 15de eeuw door overstromingen verdwenen. Resten werden recent opgegraven.
59. GAUTIER Achilles, *Fossiele zoogdieren in de Vier Ambachten*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 71-78, met kaarten, tabellen en foto's. [A] [E]
Overzicht van de meest voorkomende fossielen en hun oorsprong.
60. PAUWELS Omer, *Overstromingen in Assenede in 1808 en 1809*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 221-224, met kaart en foto. [A] [E]

F. Politiek-bestuurlijke geschiedenis & Instellingen

zie ook het nr. 98

61. BASTIEN Nico, *Tussen autonomie en centralisatie: de Vier Ambachten in het graafschap Vlaanderen*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 531-544, met meerdere ill. [A] [E]
Behandelt o.a. de steden en de ambachten met de *gemeentelijke* autonomie en de schepenen, de grafelijke ambtenaren enz.

62. BRAND Hanno en LAMBRECHT Daniël, *Een vertaling van de keure van de Vier Ambachten van 1242*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 505-520. [A] [E]
Vertaling van een Latijnse versie (1317) van de keure, met uitgebreide inleiding.
63. DE KRAKER Adrie, *De Vier Ambachten en hun bestuur tijdens de vijftiende en zestiende eeuw*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 545-556, geïll. met foto's en documenten. [A] [E]
64. DESMET D., *Rechtsgeschiedenis van de Vier Ambachten voor het midden van de dertiende eeuw*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 655-658, enkele ill. [A] [E]
65. DE SMET Erik, *De heren van het Ambacht Assenede in de zeventiende en achttiende eeuw*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 671-678, met meerdere ill. [A] [E]
Familie della Faille d'Assenede.
66. DE SMIDT J.T., *De keur van de Vier Ambachten in de Weense codex 2583*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 495-504, met 1 zwart-wit en 1 kleurenafbeelding. [A] [E]
Tekstuitgave (15de eeuw) met inleiding.
67. NELISSEN Marc, *De Keure van Eeklo (april 1240)*. - DED, 3(1994), 3, 115-121. [A] [E]
Vertaling van de keure, ingeleid door 1994/72.
68. NOTTEBOOM Hugo, *Bestuurlijke organisatie in de Franse tijd 1794-1814*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 557-570, enkele ill. [A] [E]
69. NOTTEBOOM Hugo, *Maldegemse gemeentepolitiek in de 19de eeuw. Theodore Paterson*. - AM, 44(1993), 129-146, met wapenschilden. [A] [E]
Biografie van een merkwaardige figuur, waardoor enkele fabeltjes weerlegd worden. Met ruime aandacht voor de gemeentepolitiek.
70. TONDAT Romano, *Gerechtigheidsstafereel in het schepenhuis te Eeklo*. - DED, 3(1994), 1, 29-33, ill. [A] [E]
Vrij algemeen artikel over rechtspraak in de Middeleeuwen.
71. TONDAT Romano, *De centrumfunctie van Eeklo in de 15de eeuw*. - DED, 3(1994), 2, 69-70. [A] [E]
Inzake rechtspraak. Kaprijke vroeg tussenkomst Eeklonaren.
72. TONDAT Romano, *Over de Keure van Nieuw Eeklo*. - DED, 3(1994), 3, 113-114. [A] [E]
Inleiding op de vertaalde tekst (zie 1994/67), met enig commentaar.
73. VAN PETEGHEM P., *De Vier Ambachten en de receptie van het schriftelijk proces. Een onderzoek naar wijzigingen in de rechtscultuur van 1400 tot 1600*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 659-670, met 2 kaarten en 1 ill. [A] [E]
74. VAN ROYEN Harry, *De gevolgen van 1795: een rationelere administratieve en juridische indeling?* - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 571-572. [A] [E]

Slaat enkel op de Belgische gemeenten, voornamelijk op de gemeentefusies.

G. Sociaal-economische geschiedenis

zie ook de nrs. 3, 7, 42 en 122

75. ANDRIES Albert, *De Lieve aan het rabot Zoete Moeie te Lovendegem.* - HBM, 7(1993), 4, 145-155, met kaartjes en foto's. [A] [E]
Scheepvaart op de Lieve en bewoning rond het gehucht aan het rabot Zoete Moeie. Tevens aandacht voor het onderhoud van het kanaal en de belangen erbij voor de stad Gent.
76. BRUGGE Maurits, *De sociaal-economische organisaties van landbouw en tuinbouw in de Belgische gemeenten van de Vier Ambachten.* - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 335-342, meerdere foto's. [A] [E]
De Boerenbond in vermeld gebied, met aanvullend gegevens over het Gilde van Assenede.
77. CARDON Willy, *Het Leopoldkanaal.* - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 379-384, met kaart en 3 foto's. [A] [E]
Kanaal gegraven op het grondgebied van Boekhoute, St.-Laureins en Maldegem, na de Belgische onafhankelijkheid.
78. CREVE Piet, *De uitbouw van de socialistische beweging in het Belgische gedeelte van de Vier Ambachten tot 1940.* - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 477-480, geïll. [A] [E]
79. DE SMET Erik, *Commercieel briefpapier: een weinig geraadpleegde bron bij de historische topografie te Eeklo.* - DED, 2(1993), 4, 145-167, rijk geïll. [A] [E]
Geïnspireerd op J.L. VAN BELLE, *Commercieel briefpapier: een weinig bekende bron voor de historische topografie van de steden. Een poging tot typologie.* - TG, 47(1993), 1, 43-60. Over aard en functie, inhoud en voorstellingen.
80. DE SMET Erik, *Onwettige kinderen te Eeklo in de 19de eeuw.* - DED, 3(1994), 2, 78-83, 2 grafieken. [A] [E]
Onderzoek naar het voorkomen van onwettigen, naar de leeftijd en sociale situatie van de moeders, de wettigen enz.
81. DE SMET Gaby, *Enkele kengetallen rond de Belgische landbouw in de Vier Ambachten.* - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 321-328, 5 foto's, tabellen. [A] [E]
Op basis van de landbouwtellingen 1846 - 1895 en 1986. Bestudeerde gemeenten zijn o.a. Assenede, Bassevelde, Boekhoute, Oosteeklo, Ertvelde en Evergem.
82. DE VLEESSCHAUWER Marc, *De (abdij)molen van Oosteeklo: vier eeuwen geschiedenis.* - AM, 44(1993), 155-194, met plannen, tekeningen, foto's enz. Lijst molentermen in bijlage. [A] [E]
Historiek van de 16de tot de 20ste eeuw en een stuk voorgeschiedenis, gebaseerd op abdijsrekeningen en vele pachtecontracten: de molen, gebouwen, her-

- stellingen, een *primitief* verzekeringswezen, de eigenaars (aanvankelijk een cisterciënzerabdij) en molenaars, o.a. de families De Poortere, Vercouter en Buysse.
83. DE WILDE Bas, *Molens in de Vier Ambachten*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 433-448, enkele foto's. [A] [E]
Algemeen molenartikel.
 84. D'HONDT Dirk, *Historisch overzicht van de ontwikkeling van de drinkwater-distributie in het Belgische gedeelte van de Vier Ambachten*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 455-462, met kaarten en foto's. [A] [E]
 85. DIVERSEN, *Een trekschuit voor koningen, de barge tussen Gent en Brugge*. - Gent, 1993, 128p., talrijke ill. [A]
Brochure naar aanleiding van een gelijknamige tentoonstelling. Handelt ondermeer over de Zuidleie en enkele gemeenten gelegen langs het kanaal Gent-Brugge (Aalter, Bellem, Knesselare).
 86. GOEMINNE Luc en COUTANT Yves, *Prijsschatting van een graanwindmolen in Ronsele van 1556*. - AM, 44 (1993), 115-128. [A] [E]
Bevat hoofdzakelijk een glossarium van molentermen.
 87. KERCKHAERT Noël, *Electriciteit [sic] in de Ambachten Assenede en Boekhoute*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 449-454, met zwart-wit en kleurenfoto's. [A] [E]
 88. MERTENS J., *Enkele grote Vlaamse hoeven in de eerste helft van de veertiende eeuw*. - Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis Brugge, 130(1993), 1-2, 45-60, 2 foto's. [A] [E]
Behandelt de bezaaiing en de veestapel van enkele hoeven, o.a. Altena te Adegem, Moere te Eeklo en Donk tussen Maldegem en Sijsele. Met 2 bijlagen.
 89. STOCKMAN Edgard, *De vissershaven van Boekhoute*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 243-250, 1 kaartje, meerdere foto's. [A] [E]
Historiek van de *Vlaamse* haven op Nederlands grondgebied, 19de - 20ste eeuw.
 90. TONDAT Romano, *Eeklo als textielcentrum in de 14de eeuw*. - DED, 2(1993), 3, 101-104. [A] [E]
Over het optreden van Gent tegen textielproductie in de dorpen in de wijde omtrek. Nieuw Eeklo wist hieraan grotendeels te ontkomen door de steun van de graaf van Vlaanderen.
 91. VAN BEYLEN J., *Schepen van en scheepvaart in de Vier Ambachten*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp.227-242, rijk geïll. [A] [E]
Overzicht van de scheepstypes en vermeldingen ervan in het besproken gebied. Tevens wat aandacht voor scheepswerven en de havens, o.m. die van Boekhoute.
 92. VAN HYFTE André, BUYCK Norbert en VAN HEYGHEN Urbain, *Ontwikkeling van het arbeiderssyndicalisme in de Vier Ambachten. De christelijke vakbeweging, een reus op twee stevige benen*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 481-486, geïll. [A] [E]
Enkel over het Belgische deel.

93. VAN ROYEN Harry, *De transportgedachte in een grensgebied, 1890-1940*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 385-390. [A] [E]
O.m. over de tramlijn Gent-Bassevelde.

H. Godsdienst- en kerkgeschiedenis

zie ook de nrs. 129 en 160

94. BOLLAERT André, *Pater Arnulf Merchier uit Poesele, globetrotter voor het geloof*. - HLvN, 25(1994), 2, 79-112, met talrijke foto's en 3 bijlagen. [A] [E]
Biografie van de franciscaan A. Merchier (Poesele 1881 - Mechelen 1969) die als missionaris in China (1910-1952), de Verenigde Staten en Japan verbleef.
95. BRAND K. en BRAND W., *Geschiedenis van kerk en godsdienst in Zeeuwsch-Vlaanderen en het in België gelegen deel van de Vier Ambachten*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 697-734, met meerdere ill. en talrijke bijlagen. [A] [E]
Weinig informatie over de Belgische gemeenten.
96. BUYCK Roger, *Kerkelijk en parochiaal leven te Kaprijke (13de - 18de eeuw)*. - AM, 44(1993), 5-76, 5 foto's en meerdere bijlagen. [A] [E]
Deze bijdrage handelt ondermeer over de recruterende en opleiding van de parochiepriesters en over het dubbel pastoraat in Kaprijke. Ook de medewerkers van de pastoor en de gilden en broederschappen komen aan bod.
97. DOBBELAERE Jozef, *Pastoor Jacobus De Neve uit Eeklo (1748-1799). Onderpastoor te Adegem en pastoor te Westkapelle, verbannen naar Frans-Guyana*. - HBM, 8(1994), 2, 49-65, rijk geïll. [A] [E]
Levensbeschrijving van een priester die overleed ten gevolge van de godsdienstvervolgung aan het einde van de 18de eeuw. Met uittreksels brieven gedurende zijn deportatie. Tevens lijst met andere aangehouden geestelijken uit de omgeving.
98. HUYNS Paul, *Een Nevelse heks doodgefolterd (1624)*. - HLvN, 25(1994), 2, 120-122. [A] [E]
De vermeende heks Pieryne Dancels bezweek aan een wrede foltering. De baljuw, burgemeester en een schepen werden medeplichtigheid aangewreven, door onachtzaamheid. Ze verkregen gratie.
99. LOOTENS Cyriel, *In eenvoud groot*. - DB, 6(1993), 2-3, 19-21; 4, 30-31, geïll. [A]
Passages uit het gelijknamig boek van J. Van de Steen. De ondertitel luidde: "Levensschets van Z.E. Pater C.M. Van de Steene" (Bellem 1870 - Jette 1940).
100. LUYSSAERT Jan, *Ketters, verdachten en slechte katholieken in het Land van Nevele tijdens de 16e en 17e eeuw*. - MvT, 4(1994), 1, 2-29; 3, 67-71. [A] [E]
Alfabetische naamlijst met biografische nota's van alle gekende personen verdacht van ketterij, op basis van verscheidene publikaties. Met inleiding over de hervorming.

101. MARTENS Albert, *Betwisting nopens "den costerelen clockereep" te Hansbeke, anno 1778.* - HLvN, 24(1993), 4, 335-342. Met als bijlage de uiteindelijke overeenkomst. [A] [E]
Moeilijkheden gerezen over het kostersambt na de dood van Andries Vande Voorde en de aanstelling van Jacob De Winter. Regeling van het geschil.
102. MARTENS Albert, *Strubbelingen aangaande de pastorale vleestiende te Hansbeke.* - HLvN, 25(1994), 2, 113-119. [A] [E]
Moeilijkheden in de 17de en 18de eeuw rond de biggen- en lammertiende, ten profijte van de pastoor. Met talrijke getuigenissen van inwoners die het recht van de pastoor bevestigden.
103. MARTENS Albert, *Twee verdwenen kapelletjes in de Reibroekstraat te Hansbeke.* - HLvN, 25(1994), 3, 217-232, met foto's, kaarten en tekeningen. [A] [E]
Alfons De Ruyck zag zich ca. 1897 verplicht een oud kapelletje te slopen. Hij trok elders op zijn perceel een nieuw bedehuisje op, dat echter werd kapotgeschoten tijdens de Eerste Wereldoorlog. Het eerste gebouwtje bleef bewaard op een oude foto.
104. MARTENS Marc, *Wonderlijke gebeurtenissen in en rond het clarissenklooster te Middelburg-in-Vlaanderen.* - HBM, 8(1994), 1, 1-10, geïll. [A] [E]
Vrome legenden opgetekend in 1783 door de Arme Klare Constance Dufour in Ieper. Het Ieperse klooster was een dochterstichting van *mirakeldorp* Middelburg.
105. NOTTEBOOM Hugo, *750 jaar parochie Oostwinkel.* - Oostwinkel, 1994, 136p., rijk geïll. met foto's, kaarten enz. [A]
Bespr. : L.S., AM, 45 (1994), 255-256.
Monografie over de parochie om te herdenken dat Walter van Marvis ca. 1244 de parochie afbakende. Alle traditionele elementen komen aan bod: de stichting, de pastoors en andere kerkdienaren, de parochiale entiteit, het geloofsleven, onderwijs, armenzorg, het kerkgebouw, enz.
106. SPANHOVE J., *De kerkgebouwen tussen 1623 - 1657.* - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 751-756, met meerdere (kleuren-)ill. [A] [E]
Overzicht van de verslagen gemaakt door bisschop Triest.
107. STOCKMAN Luc, *Kerkelijke gebruiken te Lovendegem in de zestiende eeuw.* - AM, 44(1993), 82-85. [A] [E]
108. STOCKMAN Luc, *De verspreiding van de H.-Sacramentsdevotie in het Meetjesland voor 1600.* - AM, 44(1993), 147-154, 1 foto. [A] [E]
De lokale verspreiding via het bestaan van processies, jaargetijden en andere diensten en de werking van specifieke H.-Sacramentsgilden.
109. STOCKMAN Luc, *De schenking van ridder Jan Van der Meersch (1380).* - HLvN, 24(1993), 4, 314-317. [A] [E]
Bespreking en inhoud van de schenkingsoorkonde aan de kerk van Vosselare. De tekst leert tevens iets over oude kerkgebruiken en kerkelijke mistoestanden.
110. VAN DEN HEUVEL Jozef en JANSSENS Antoine, *De dekenij Nevele. Een historische schets.* - Aartrijke, 1994, 109p., talrijke foto's, enkele kaarten en bidprentjes. Met een lijst van woordverklaringen. [A]

Bespr. : P.L., AM, 45 (1994), 256.

Relaas over de dekenij Nevele die bestond tussen 1802 en 1978. Ze omvatte o.a. de gemeenten Aalter, Hansbeke, Landegem, Lotenhulle, Nevele, Poeke, Poesele, Vinderhoute en Vosselare. Een deel van de tijd behoorden er ook Bellem, Knesselare, Lovendegem, Merendree, Ronsele, Ursel en Zomergem toe. Het werk omvat een parochielijst met een aantal gegevens uit 1805, een lijst van onderpastoors van 1795 tot 1802, biografische nota's van de 14 dekens, een beschrijving van de woningen en de visitatieverslagen van 1832.

111. VAN MELKEBEEK M., *De parochies van het bisdom Doornik, 1400-1559*. - Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis Brugge, 130(1993), 3, 187-220. [A] [E]
De Meetjeslandse parochies behoorden tot het aartsdiaconaat Brugge, decanaat Aardenburg en het aartsdiaconaat Gent, decanaat Gent.

I. Militaire geschiedenis

zie ook de nrs. 4, 12 en 13

112. BOLLAERT André, *50 jaar geleden: Drie gebroeders De Smul in Duitse gevangenschap*. - HLvN, 24(1993), 4, 318-334, meerdere foto's en documenten. [A] [E]
De oorlogsbelevissen van drie broers uit Lotenhulle, Poesele en Nevele.
113. BOLLAERT André, *De Franse bezetting te Nevele, Meigem en Poesele in 1744*. - HLvN, 25(1994), 3, 202-215, 2 ill. [A] [E]
Voornamelijk aan de hand van de lijsten van opeisingen, wagendiensten, schadelclaims enz.
114. DE PAEPE Jozef, DE WILDE Ivan en VAN HULLE Marc, *Brandende polders. Het tragische oorlogsverhaal van de bevrijding van de Meetjeslandse grensstreek*. - Eeklo, 1994, 205p., met talrijke foto's. [A]
Bespr. : F.B., AM, 45 (1994), 251-252.
De bevrijding van Sint-Laureins, Sint-Margriete, Sint-Jan-in-Eremo, Waterland-Oudeman en Watervliet verhaald aan de hand van interviews en dagboeken. Met overzicht van de oorlogsslachtoffers (veelal met foto).
115. DE SMET Marc, *Kanonskogels in de Assenedse polders*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzand, 1993, pp. 801-818, met talrijke ill. en bijlagen. [A] [E]
Algemene bijdrage over artillerie en geschut en over militaire operaties in de Assenedse polders en overzicht gevonden kogels.
116. DE WEERDT Denise, *De Boekhoute-konnectie*. - DE WEERDT Denise, *De Vrouwen van de Eerste Wereldoorlog*, Gent, [1993], pp. 181-184, 4 foto's. [A]
Over een ontsnappings- en spionagenet waarvan 3 vrouwen, Leonie Rammeloo, Emilie Schatteman en Mathilde De Smet, in Gent in 1917 werden gefusilleerd.
117. LOOTENS Cyriel, *Bellem tijdens de Tweede Wereldoorlog*. - DB, 7(1994), 2, 22-24, 2 ill. [A]
Beschrijving van de dramatische zondag 26 mei 1940 bij de familie Goethals.

118. NOTTEBOOM Hugo, *In Flanders Fields. Canadese herdenkingen 1945-1994. Adegem - Maldegem*. - Maldegem, 1994, 120p., rijk geïll., o.a. met een aantal kleurenfoto's. [A]
 Het boek opent met een korte schets van België in oorlog en tijdens de bezetting, gevolgd door de bevrijding van de streek en het Meetjesland, met de nodige aandacht voor de aanwezigheid van de Canadezen. De meeste aandacht gaat naar het Canadees kerkhof en de herdenkingen. Ook de veelzeggende graf-schriften komen aan bod. Als slot volgt een overzicht van de belangrijkste herdenkingen.
119. NOTSCHAELE Elie, *Beelden uit de Tweede Wereldoorlog. Belgisch gedeelte*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 863-872, rijk geïll. [A] [E]
120. STROEVE J., *De Vier Ambachten in de Eerste Wereldoorlog*. - Over den Vier Ambachten..., Kloosterzande, 1993, pp. 845-852, meerdere foto's. [A] [E]
 Heel wat aandacht voor de Belgische vluchtelingen.
121. THYS Maurice, *Reeds 50 jaar geleden, maar niet vergeten*. - LvdW, 16(1993), 3-4, 20-24, meerdere illustraties. [A]
 Hoofdzakelijk over de verplicht tewerkgestelde Gerard De Meyer, een Aalters oorlogsslachtoffer uit de Tweede Wereldoorlog.
122. VAN DE BOUCHAUTE Cyriel, *Leven in oorlogstijd*. - DED, 3(1994), 2, 71-77; 3, 122-129, rijk geïll. [A] [E]
 Het dagelijks leven van een werkmansgezin tijdens de Tweede Wereldoorlog in Eeklo. Herwerkte bijdragen, vroeger verschenen in "De Eecloonaar". Aankondiging van de reeks in DED, 3(1994), 1, 10.

J. Kunst, cultuur & wetenschappen inclusief onderwijs

zie ook het nr. 161

123. BOGAERT Chris, LANCLUS Kathleen en VERBEECK Mieke, *Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 12n5. Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Gent. Kantons Waarschoot - Zomergem*. - Turnhout, 1994, LIV-346p., met kleuren- en zwart-wit foto's, kaarten en fotoregister.
 Inventaris van het cultuurbezit. Foto's en uitleg over honderden architectonisch waardevolle gebouwen. Bouwtechnische omschrijving en een kunsthistorische toelichting per gebouw, per straat en per huisnummer.
124. DECLERCQ Rudi, *Virginie Verbiest. Een vroedvrouw uit de duizend*. - HBM, 8(1994), 2, 86-95, ill. [A] [E]
 Levensbeschrijving, vnl. gebaseerd op geschriften van de vrouw : cahiers met *plichtenleer* enz., agenda's en ingevulde couponboekjes. Bespreking van de gegevens. De vrouw was actief in Eeklo in de eerste helft van de eeuw.

125. DEMEYER Filip, *Het licht op en in de woning van dokter Bafort*. - DED, 2(1993), 4, 169-173, met 3 kleurenfoto's van glasramen. [A] [E]
Over het interieur van deze Eeklose woning en de art-deco-interbellum-architectuur.
126. KERCKHAERT Noël, *Het kasteel 'Ter Leien' te Boekhoute*. - Over den Vier Ambachten ..., Kloosterzande, 1993, pp. 1045-1048, 1 kaart, 4 foto's. [A] [E]
Fragmenten uit het verleden van het kasteel.
127. LAROY Peter, *Pers en persvrijheid in het Meetjesland, casus Het Laatste Nieuws (1891-1892)*. - AM, 44(1993), 91-114, 2 ill. [A] [E]
Het artikel schets de moeilijkheden die deze krant vnl. in Aalter en Eeklo onder- vond. Ze leidden tot een reeks processen, een aantal interpellaties in de Kamer van Volksvertegenwoordigers en een polemieek in de nationale kranten. De Eeklose hoofdrolspelers waren burgemeester P. De Wachter en advocaat J. De Schrijver.
128. LAROY Peter, *Een vergeten vereniging : Het Willemsfonds te Aalter voor de Eerste Wereldoorlog*. - Lvdw, 16(1994), 3-4, 3-19, met 2 foto's en 4 documen- ten. [A]
Met aandacht voor de lokale, liberale aanhang, de schoolstrijd, de liberale fan- fare, de oprichting van een Willemsfondsbibliotheek. Met ledenlijst en lezers- statistiek.
129. MEURIS Walter, *Het kerkelijk kunstpatrimonium in de oude Ambachten van Assenede en Boekhoute*. - Over den Vier Ambachten ..., Kloosterzande, 1993, pp. 1027-1036, rijk geïll. [A]
Korte bouwhistoriek per kerk en korte bespreking van de kerkschatten.
130. NOTTEBOOM Hugo, *Gezondheidszorg in het Meetjesland in de tijd van koning Willem*. - HBM, 7(1994), 4, 178-184. [A] [E]
Bespreking van de geldende reglementeringen en naamlijst van het medische korps in de Meetjeslandse gemeenten, anno 1822.
131. NOTTEBOOM Walter, *Maldegemse kant draagt bij tot de luister van Antwerpen '93*. - HBM, 7(1993), 4, 171-177, 7 ill. [A] [E]
Artikel rond de in 1896 opgerichte Vrije Kant- en Borduurschool, geleid door de Maldegemse familie Cromheecke, naar aanleiding van een Antwerpse kant- tentoonstelling.
132. PLUIS Jan, *Bijbelse voorstellingen op wandtegels in het Meetjesland*. - HBM, 8(1994), 1, 24-37, rijk geïll. [A] [E]
Algemeen artikel, niets specifiek streekgebonden of lokale voorbeelden.
133. TONDAT Romano, *Verdwenen bouwkundig erfgoed in de Belgische gemeen- ten van de Vier Ambachten*. - Over den Vier Ambachten ..., Kloosterzande, 1993, pp. 1037-1040, overvloedig geïll. [A] [E]
Aanstippen van enkele bouwkundige elementen.
134. TONDAT Romano, *Het stadhuis van Nieuw Eeklo*. - DED, 2(1993), 4, 174- 179, 2 foto's & 1 tekening. [A] [E]
Vergroting van het bestaande stadhuis in het begin van de 15de eeuw.

135. TONDAT Romano, *Bouwkundig erfgoed van de stad Eeklo. Bouwaanvragen 19de eeuw*. - DED, 2(1993), 3, 137-144; 4, 186-192; 3(1994), 1, 43-48; 2, 90-96; 3, 140-144. [A] [E]
 Vervolg op 1992-1993/157.
136. TONDAT Romano, *Delftse tegels te Eeklo*. - DED, 3(1994), 1, 2-6, met 4 foto's (1 algemeen beeld & details). [A] [E]
 Uitgebreide tegeldecoratie in het huis van Noël Matthys. De beste kamer is volledig betegeld : horizontaal, een overhoeks schaakpatroon en 2 tableau's naast andere figuren.
137. VAN DE WOESTYNE Paul, *De eerste zestig jaar van harmonie St.-Cecilia te Eeklo (1808-1867)*. - HBM, 7(1993), 4, 157-169 en 8, (1994), 3, 97-121, met foto's en reproducties van documenten. [A] [E]
 Vervolg op 1992-1993/164. Met meerdere bijlagen : repertoire, bestuur, leden, enz.
138. VAN ELSLANDE R., *Het Weense handschrift van "die keure"*. - Over den Vier Ambachten ..., Kloosterzande, 1993, pp. 885-892, met meerdere ill. (1 miniatuur in kleur). [A] [E]
 Bespreking van een miniatuur en een zoektocht naar de opdrachtgever, de scriptor, de datering en de miniaturist. Deze laatste blijft voorlopig de onbepaalde "Meester van de Privilegiën van Gent en Vlaanderen".
139. VAN ELSLANDE R., *De vijftiende - eeuwse Gentse kunst in de Vier Ambachten*. - Over den Vier Ambachten ..., Kloosterzande, 1993, pp. 1013-1026, met talrijke (kleuren-) foto's en bijlagen. [A] [E]
 Bespreking van laatgotische kunstwerken vervaardigd door Gentse kunstenaars voor o.a. Bassevelde, Ertvelde en Oosteeklo.

K. Taal- en letterkunde

Naamkunde, dialectologie, toponymie...

zie ook de nrs. 86 en 163

140. DEBBAUT Ronny, *Vervlaamsing van een familienaam in de 18de eeuw*. - DL, 7(1994), 3, 53. [A]
 Van Ferrere naar Verheire, Knesselare.
141. GYSSELING M., *Oude toponiemen in de Vier Ambachten*. - Over den Vier Ambachten ..., Kloosterzande, 1993, pp. 169-174. [A] [E]
 Verklaringen van dorps- en wijknamen, behandeld volgens thema.
142. HANDTPOORTER Fernand, *"Ene aventure van minnen"*. *Diederik van Assenede en zijn Floris ende Blancefloer*. - Over den Vier Ambachten ..., Kloosterzande, 1993, pp. 909-918, 2 afb. waarvan 1 in kleur. [A] [E]
 Het liefdesverhaal (een bewerking van ca. 1260), de auteur, andere versies, ...
143. HENDRIX G., *Auteurs, vertalers en kopiïsten van de abdij Boudelo en de priorij Waarschoot*. - M. SABBE, M. LAMBERIGTS & F. GISTELINCK (ed.), *Bernardus en de cisterciënzerfamilie in België 1090-1990*, Leuven, 1990, pp. 379-404.

- O.a. overzicht van de literaire bedrijvigheid in de priorij, die na de 16de-eeuwse godsdiensttroebelen in Gent gevestigd was.
144. RYCKEBOER Hugo, *De Vier Ambachten en omgeving, raakpunt van lexicale invloedssferen*. - Over den Vier Ambachten, ... Kloosterzande, 1993, pp. 967-974, met dialectkaarten. [A] [E]
145. TAELEDAMAN Johan, *De dialecten van de Vier Ambachten. Een historische en geografische situering*. - Over den Vier Ambachten ..., Kloosterzande, 1993, pp. 957-966, met kaarten. [A] [E]
In een ruimere context.
146. VAN DE WOESTYNE Paul, DE VOS Achiël en STOCKMAN Luc, *Meetjeslandse Toponiemen tot 1600. Deel IV. De Keuren van Eeklo-Lembeke en Kaprijke. Band 1. Eeklo*. - Nevele, 1994, 244 p., 2 toponymische kaarten. [A] [E]
Behandelt de ontginningsgeschiedenis van Eeklo en de verklaring van de belangrijkste plaatsnamen. Tevens een glossarium en een index.
147. VAN ELSLANDER A., *De gezusters Loveling*. - Oostvlaamse Literaire Monografieën, X(1992), 133-193, geïll.
Voorstelling van de Nevelse humanitair-vrijzinnige schrijfsters Rosalie en Virginie Loveling.

L. Familiekunde

Familiegeschiedenis

148. DAUWE Emiel, *Stamboom familie Dauwe*. - DE 19(1994), 2, 45-62 met enkele foto's en bidprentjes. [A] [E]
Graatgenealogie.
149. DEBBAUT Ronny, *De familie Van de Veire te Knesselare*. - D2, 7(1994), 3, 55-58. [A]
Graatgenealogie.
150. DEFRUYT Roger, *Mijmeringen bij een grafsteen. De familie Maenaut te Aalter*. - LvdW, 16(1993), 3-4, 35-61, rijkelijk geïll. [A]
Beknopte familiegeschiedenis (17de - 20ste eeuw) van een Aalterse, welstellende familie waarvan enkele generaties het beroep van smid uitoefenden.
151. DOBBELAERE Jozef, *De familie Verstrijnghe*. - DL, 7(1994), 1, 13-23; 3, 59-75. [A]
Graatgenealogie.
152. DOBBELAERE Jozef, *De familie De Croock. Adegem - Maldegem - Knesselare*. - DL, 7(1994), 2, 36-47, enkele foto's. [A]
Graatgenealogie aansluitend bij kwartierstaat 1992-1993/205.
153. HAMERLYNCK Willy, *Voorouderreeksen Van de Genachte - Eeklo*. - DE, 18(1993), 4, 228-263; 19(1994), 2, 69-78. Met naamverklaring, overzichts-tabellen. Handtekeningen. [A] [E]

154. HAMERLYNCK Willy, *De schoolmeestersfamilie Beeckmans te Eeklo*. - 17de eeuw. - DE, 19(1994), 1, 3-40, met handtekeningen en uittreksels handschriften. [A] [E]
Graatgenealogie met veel biografische gegevens.
155. PUYLAERT C., *De geschiedenis achter een van de grafmonumenten in Eeklo*. - DE, 19(1994), 2, 79-84, 2 foto's. [A] [E]
Stukje familiegeschiedenis Temmerman.
156. STEEGHERS Wilfried, *De familie Heyde te Lovendegem, Waarschoot en Zomergem*. - VS, 30(1994), 5, 251-257. [A] [E]
Beperkte graatgenealogie.

Biografieën

zie ook de nrs. 69, 94, 97 en 124

157. DEBBAUT Ronny, *Mijmeringen bij een grafsteen in de noorderbuitenmuur van de kerk te Bellem*. - LvdW, 16(1993), 3-4, 31-34. [A]
Biografische nota's bij tekst grafstenen Michiel Debbaut - Marie Bertens en Pieter De Clercq - Petronella Debbaut.
158. HEYNDRICKX Madeleine, *Mensen van Bellem. Emeranske en het winkeltje*. - DB, 6(1993), 2-3, 22-26. Meerdere foto's i.v.m. het winkeltje. (straatzicht). [A]
Rond Emerance De Grootte en haar winkel, volksdevotie enz.
159. JOOS Willy, *Voor God geboren. Enkele achttiende-eeuwse Bellemse geestelijken en hun affiliaties*. - DB, 6(1993), 4, 18-24; 7(1994), 1, 24-30 en aanvulling 2, 9, met enkele foto's. [A]
1. Ignatius J. Rootsart (1713-1762), met tekst grafplaat.
2. Guilielmus A. Rootsart (1692-1765), deken van Gistel.
3. Carolus F. Van Waeyenberghe (1742-1755).
4. Anna C. Rootsart (1752-?).
160. JOOS Willy, *Pieter Van Wonterghem Pastoor van Sint-Baafs-Vijve*. - DB, 7(1994), 2, 25-27. [A]
Korte biografie van een van Bellem afkomstige geestelijke.
161. VERMEULEN Geert, *Jef Tinel (Lessen 1885-Gent 1972)*. - RvT, 24(1993), 3-4, 43-54. Met lijst van zijn werken. Ill. [A]
Biografie van de vlaamsgezinde dirigent-componist, die een deel van zijn leven in Maldegem doorbracht.
162. VERSTRAETE Daniël, *Het kasteel Stuivenberge in Bellem*. - HBM, 8(1994), 2, 66-71, 2 ill. [A] [E]
Voornamelijk eigendomsgeschiedenis (familie le Sergeant d'Hendecourt en relatie familie Cram), met talrijke toponymische vermeldingen.

M. Volkskunde

ook ontspanning(-sverenigingen)

zie ook de nrs. 123, 136 en 158

163. *Een merkwaardige nieuwjaarsbrief uit 1844.* - DED, 3(1994), 1, 7-9. [A] [E]
Nieuwjaarswens in rijmvorm met speciale leessleutel en eigenaardig verzoek, gericht aan de Eekloonaar Benedict Livyn en afkomstig van zijn vriend Jan-Baptist Van de Veire uit Ramskapelle.
164. BRAEKMAN Willy, *Op Schavuitenjacht te Sleidinge in 1780.* - BRAEKMAN Willy, *Spel en kwel in vroegere tijd. Verkenningen van charivari, exorcisme, toverij, spot en spel in Vlaanderen*, Gent, 1992, 343-356. [A]
Over een vroeger, landelijk volksgebruik, waarbij met een onwetende jongeman een grap werd uitgehaald. Het voorwendsel was het vangen van *schavuiten*. De spilfiguren waren Pieter Wallez, een Gentse "meester witter" en diens knecht Jan Van der Donck. De grap liep bijna verkeerd af, en er kwam een proces van.
165. BRUGGHEMAN Maurice, *Volkskledij in de Ambachten Assenede en Boekhoute.* - Over den Vier Ambachten ..., Kloosterzande, 1993, pp. 1107-1012, rijk geïll. [A]
Kinder-, vrouwen- en mannenkleding en een apart stuk over visserskledij.
166. DAEM Marcel, *Reuzendieren in Oost-Vlaanderen. Historie en aktualiteit.* - OVZ, 68(1993), 3, 157-212, talrijke ill. [A] [E]
Aandacht voor de reuzenkatten van Zelzate en de *Comerratten* van St.-Margriete.
167. DE SMET Marc, *Staakbolling met de krul(le)bol. Een eeuwenoude volkssport.* - Over den Vier Ambachten ..., Kloosterzande, 1993, pp. 1049-1060, rijk geïll. met bijlagen met de *regels*, spellocaties, ... [A] [E]
Een korte (lokale) historiek, beschrijving bolbaan, de bol en het spel.
168. HOEBEKE G., *Bijgeloof in de Vier Ambachten.* - Over den Vier Ambachten ..., Kloosterzande, 1993, pp. 919-936, geïll. [A] [E]
Thematische behandeling van sagen en legenden.
169. KERCKHAERT Noël, *Te Kaprijke en Watervliet. Mikken op de hoogvogel.* - Toerisme Oost-Vlaanderen, 43(1994), 4, 82-84, 4 foto's. [A]
Over boogschuttersverenigingen in 2 Meetjeslandse gemeenten, 15de en 19de eeuw.
170. LOOTENS Cyriel, *Mensen van Bellem.* - DB, 7(1994), 1, 12-13 ; 2, 7-8. [A]
1. "Peetjen" Myncke.
2. Charelke Meyers.
Biografische nota's van volkstypetjes.
171. MARTENS Albert, *Nieuwjaarsbriefje van een Bellems begijntje.* - DB, 6(1993), 4, 32-35. [A]
Tekst van de brief (1862) van Coleta Van Vynekt, met aanvullend familiekundige inlichtingen (gezinsfiche ouders).
172. THYS Maurice, *De Guldensporenfeesten te Aalter in 1927.* - LvdW, 16(1993), 3-4, 25-26, met programma. [A]
Korte beschrijving op basis van krantebericht.
173. THYS Maurice, *Met de Christen Middenstandsbond op reis.* - LvdW, 16(1993), 3-4, 27-30, met foto bestuur. [A]
Beschrijving van een uitstap van deze vereniging naar de frontstreek en de kust in 1927, aan de hand van enkele kranteberichten.

174. TONDAT Romano, *Het verenigingsleven te Eeklo in vroegere jaren*. - DED, 2(1993), 3, 112-122; 4, 180-182; 3(1994), 1, 38-42; 2, 84-88; meerdere foto's. [A] [E]
 Het verenigingsleven van rond de eeuwwisseling tot aan 1940, doorgaans rond een foto. Zeer verscheiden onderwerpen. Zeer veel persoonsgegevens, vnl. geput uit de bevolkingsregisters.
175. TONDAT Romano, *Het Eeklose verenigingsleven in vroegere jaren (5)*. - DED, 3(1994), 3, 134-137, 1 foto. [A] [E]
Kaaienskermis 1936. Herbergier Gaston Van de Genachte haalde een *beer* naar Eeklo.
176. VANNOPPEN Henri, *De streekdrachten in de Vier Ambachten. Belgisch gedeelte*. - Over den Vier Ambachten ..., Kloosterzande, 1993, pp. 1005-1006, 2, foto's. [A] [E]
177. VERSTRAETE Dirk, *De Welgezinden 100 jaar*. "Daar er met vrouwspersonen geen maatschappij op vredesvoet kan blijven bestaan". Een kroniek van 100 jaar koorleven in Eeklo. - Eeklo, 1993, niet gepagineerd, overvloedig geïll. [E]

2. Registers

A. Auteurs

Andries Albert	75	Brand W.	95
Bastiaen Filip	1, 29, 31	Brugge Maurits	76
Bastien Nico	61	Bruggheman Maurice	165
Bogaert Chris	123	Buyck Norbert	92
Bollaert André	3-5, 35, 94, 112, 113	Buyck Roger	96
Bourgeois Jean	45, 46	Cardon Willy	77
Braekman Willy	164	Claeys Robert	36, 37
Brand Hanno	62	Coppens Martine	6
Brand K.	95	Coutant Yves	86

Creve Piet 78
 Crombé Philippe 46, 47

Daels L. 54
 Daem Marcel 166
 Dauwe Emiel 38, 148
 Debbaut Ronny 140, 149, 157
 De Bevere Sven 48
 Declercq Rudi 124
 De Clercq Wim 49
 Defruyt Roger 150
 De Groote Katrien 7
 de Kraker Adrie 28, 55, 56, 63
 De Lille Gilbert 8
 de Lust Robert 57
 De Meulemeester Johnny 50
 Demeyer Filip 125
 De Muynck Guy 32
 De Paepe Jozef 114
 De Reuck Dirk 29, 39
 De Roo Staf 33
 Desmet D. 64
 De Smet Erik 9, 10, 40, 65, 79, 80
 De Smet Gaby 81
 De Smet Marc 115, 167
 de Smidt J.T. 66
 De Vleeschauwer Marc 58, 82
 De Vos Achiel 146
 De Weerdts Denise 116
 De Wilde Bas 83
 De Wilde Ivan 114
 D'Hondt Dirk 84
 Dobbelaere Jozef 97, 151, 152

Gautier Achilles 59
 Gilhuys P.M. 27
 Goeminne Luc 86
 Gysseling M. 141

Haegeman M. 2
 Hamerlynck Willy 10, 34, 153, 154
 Handtpoorter Fernand 142
 Hendrix G. 143
 Heyndrickx Madeleine 158
 Hoebeke G. 168

Hoste Ivan 29
 Huys Paul 11, 98

Janssens Antoine 12, 110
 Joos Willy 159, 160

Kerckhaert Noël 26, 87, 126, 169

Lambrecht Daniël 62
 Lanclus Kathleen 123
 Laroy Peter 127, 128
 Lootens Cyriel 99, 117, 170
 Luysaert Jan 100

Maes David 13
 Martens Albert 14-20, 101-104, 171
 Meganck Marc 47
 Mertens J. 88
 Meuris Walter 129

Nelissen Marc 67
 Notschaele Elie 119
 Notteboom Hugo 68, 69, 105,
 118, 130
 Notteboom Walter 131

Pauwels Omer 60
 Pille Freddy 30
 Pluis Jan 132
 Puylaert C. 155

Ryckeboer Hugo 144

Semey Jacques 45
 Spanhove J. 106
 Steeghers Wilfried 21-25, 156
 Stockman Edgard 89
 Stockman Luc 29, 41, 42, 107-109,
 146
 Stroeve J. 120

Taldeman Johan 145
 Thoen Hugo 51
 Thys Maurice 121, 172, 173
 Tondat Romano 58, 70-72, 90,
 133-136, 174, 175

van Beylen J. 91
Van Cleemput Pieter 43
Van de Bouchaute Cyriel 122
Van den Heuvel Jozef 110
Van der Haegen Guy 52
Van de Woestyne Paul 137, 146
van Elslande R. 138, 139
Van Elslander A. 147
Van Heyghen Urbain 92
Van Hulle Marc 114
Van Hyfte André 92
Van Melkebeek M. 111

Vannoppen Henri 176
van Peteghem P. 73
Van Royen Harry 44, 74, 93
Verbeeck Mieke 123
Verhoeve A. 54
Vermeulen Geert 161
Verstraete Daniël 162
Verstraete Dirk 177

Wallaert Paul 33
Windey Brigitte 53

B Trefwoorden

architectuur 123, 125
armmeester 39
art-deco 125
artillerie 115
auteurs 143, 147
autonomie 61
avifauna 57

barge 85
beer 175
begijntje 171
begrafenissen 16, 34
bestuur 63, 68
bevrijding 114
bezaaiing 88
bezetting 113
bibliografie 1
bibliotheek 128
bijgeloof 168
bisdom 111
Boerenbond 76
boogschieten 169
borduur school 131
bouwkundig erfgoed 123, 133, 135
briefpapier 79
broederschappen 96
Bronstijd 46, 49
brug 42

Canadees kerkhof 118
cappelrije 38
centralisatie 61
centrumfunctie 71
christelijke vakbeweging 92
cisterciënzerabdij 82
clarissenklooster 104
communicanten 17
componist 161
cultuurbezit 123

dagboeken 114
dekenij 110
dialect 144, 145
Diederik van Assenede 142
dirigent 161
domeinrekeningen 41
doodsoorzaken 3
dorpsmonografie 29
drinkwaterdistributie 84
duiventoren 39

ecologie 29
Eerste Wereldoorlog 35, 103,
116, 120
eigendomsgeschiedenis 162
elektriciteit 87
emigranten 7

familienaam 140
 Flanders Fields 118
 fossielen 59
 fotoboek 31, 32, 33
 fotoreportage 34
 franciscaan 94
 Franse tijd 68
 fundaties 14

 galg 11
 gedwongen verkoop 40
 geestelijken 97, 159
 gemeentefusies 74
 gemeentepolitiek 69
 genealogie 20
 Gentse calvinistische republiek 5
 gerechtigheidsstafereel 70
 gesneuvelden 4
 gevangenschap 112
 gezondheidszorg 130
 gilden 96
 godsdienst 95
 godsdienstvervolging 97
 gotiek 139
 graanwindmolen 86
 grafelijke ambtenaren 61
 grafheuvel 47
 grafmonument 155
 grafschriften 118
 grafsteen 157
 guldensporenfeesten 172

 H.-Sacramentsdevotie 108
 handtekeningen 153, 154
 harmonie 137
 havens 91
 heemkunde 26
 Heemkundig Genootschap 30
 heks 98
 heren 65
 hervorming 100
 Het Laatste Nieuws 127
 hoefijzer 48
 hoeven 88
 Hof van Lovendegem 41
 hofstede 39

 immobiliënmarkt 10
 inventaris 2

 jaargetijden 108

 kaartbeeld 28
 kanaal 75
 kanonskogels 115
 kantschool 131
 kapel 58, 103
 kasteel 41, 126, 162
 kerkelijk leven 96
 kerkelijke gebruiken 107
 kerkgebouw 106
 kerkgebruiken 109
 kerkhof 58
 kerkmeesters 19
 kerkschatten 129
 kermis 175
 ketterij 100
 keure 62, 66, 67, 72, 138
 kiezerslijst 35
 koordensten 16
 koorleven 177
 kopiïsten 143
 kotersambt 101
 krekensbiotoop 58
 krulbol 167
 kunstenaars 139
 kunstpatrimonium 129

 landbouw 76, 81
 landschap 54
 landschapselementen 57
 lanspunt 49
 legenden 104, 168
 legerdienst 12
 Leopoldkanaal 77
 liberalisme 128
 liefdesverhaal 142
 literaire bedrijvigheid 143
 luchtfotografie 45

 medisch korps 130
 militaire kerkhoven 13

militaire operaties 115
 miniatuur 138
 mirakeldorp 104
 missionaris 94
 molens 82, 83
 molentermen 82, 86
 mottekastelen 50

Napoleon 4
 neerhof 41
 nieuwjaarsbrief 163, 171

ontginningsgeschiedenis 146
 onwettige kinderen 80
 oorkonde 109
 oorlogsbelevissen 112
 oorlogsslachtoffers 114
 oorlogsverhaal 114
 opeising 113
 opgraving 58
 overstromingen 56, 58, 60

pachtcontracten 82
 parochie 105, 111
 parochieregisters 8, 21
 pastoor 160
 pater 94, 99
 pers 127
 persvrijheid 127
 politie-uniform 34
 politiekorps 34
 poorters 15, 22, 23, 24, 25
 prehistorie 47
 priesters 96
 prijsschatting 86
 priorij 2, 143
 processies 108

rabot 75
 rechtscultuur 73
 rechtsgeschiedenis 64
 rechtspraak 70, 71
 renteplichtigen 18
 reuzendieren 166
 rogge 42
 Romeinse wegen 51

sagen 168
 satellietkaart 28
 schavuitenjacht 164
 scheepswerven 91
 scheepvaart 75, 91
 schenking 109
 schepenen 39, 61, 91
 schepenhuis 70
 schilderij 37
 schoolmeester 154
 schout 40
 schriftelijk proces 73
 silex 52
 smid 150
 socialisme 78
 soldaten 13
 speld 49
 spionage 116
 staakbolling 167
 stadhuis 134
 stadhuis klokje 36
 stormvloeden 56
 streekdrachten 176
 syndicalisme 92

tegeldecoratie 132, 136
 tekstuitgave 66
 textielcentrum 90
 topografie 79
 toponiemen 141, 146, 162
 tram 93
 transport 93
 trekschuit 85
 tuinbouw 76
 Tweede Wereldoorlog 112, 114,
 117, 119, 121, 122

uitstap 173
 uitvaarten 16

veestapel 88
 Venesoenrapporten 7
 verenigingsleven 174, 175
 versterkingen 50
 vertalers 143

vervlaamsing 140
vete 40
visitatieverslagen 110
vissershaven 89
visserskledij 165
Vlaamsgezind 161
vleestienden 102
vluchtelingen 120
volksdevotie 158
volksgebruik 164
volkskledij 165
volkssport 167
volkstelling 6
volkstypes 170
vroedvrouw 124
vroegge middeleeuwen 53
vrouwen 116

wandtegels 132, 136
wapens 27
weefgetouw 40
Weense codex 66
werkmansgezin 122
wettelijke passeringen 10
Willemsfonds 128
winkel 158

zee 54
zeedijk 55
zoogdieren 59
Zuidleie 85

C. Plaatsnamen

Met plaatsnamenlijst 29

MEETJESLAND

Aalter 31, 52, 85, 121, 127, 128,
150, 172, 173
Adegem 50, 88, 97, 117
Assenede (zie ook Vier Ambachten)
44, 51, 58, 60, 81, 115
Assenede (Ambacht) 27, 58, 65, 87,
129, 165

Bassevelde (zie ook Vier Ambachten)
25, 44, 81, 93, 139
Bellem 29, 31, 39, 48, 85, 99, 117,
157-160, 162, 170, 171
Boekhoute (zie ook Vier Ambachten)
44, 51, 53, 55, 77, 81, 89, 91,
116, 126
Boekhoute (Ambacht) 27, 87, 129,
165

Eeklo 6, 9, 10, 22, 33, 34, 36-38, 40,
43, 67, 70-72, 79, 80, 88, 90, 97,
122, 124, 125, 127, 134-137, 146,
153-155, 163, 174, 175, 177
Ertvelde (zie ook Vier Ambachten)
44, 50, 51, 81, 139
Evergem 30, 81

Hansbeke 16-20, 101-103

Kaprijke 71, 96, 169
Knesselare 85, 123, 140, 149

Lotenhulle 31, 112
Lovendegem 11, 41, 42, 75, 107,
123, 156

Maldegem 46, 69, 77, 88, 118,
131, 161

Meetjesland 1, 21, 26, 108, 111,
 118, 130, 132
 Merendree 14, 49
 Middelburg 104

 Nevele 12, 13, 98, 112, 113, 147
 Nevele (dekenij) 110
 Nevele (Land van) 5, 7, 15, 100

 Oosteeklo (zie ook Vier Ambachten)
 23, 44, 51, 81, 82, 139
 Oostwinkel 8, 47, 105, 123

 Poeke 31
 Poesele 3, 4, 35, 94, 112, 113

 Ronsele 86, 123

 Sint-Jan-in-Eremo 114
 Sint-Laureins 77, 114
 Sint-Margriete 114, 166
 Sleidinge 164

 Ursel 123

 Vier Ambachten 28, 44, 45, 54-57,
 59, 61-64, 66, 68, 73, 74, 76, 78,
 83, 84, 91, 92, 95, 106, 119, 120,
 133, 138, 140, 144, 145, 167,
 168, 176

 Vinderhoute 123
 Vosselare 109

 Waarschoot 2, 24, 32, 123, 143, 156
 Waterland-Oudeman 114
 Watervliet 114, 169

 Zomergem 123, 156

 ANDERE

 Aardenburg (decanaat) 111
 Antwerpen 131
 Brugge 85
 Brugge (aartsdiaconaat) 111
 China 94
 Doornik (bisdom) 111
 Frans-Guyana 97
 Gent 11, 15, 21-25, 75, 85, 93, 116,
 139, 143, 164
 Gent (aartsdiaconaat) 111
 Gistel 159
 Japan 94
 Meigem 113
 Sint-Baafs-Vijve 160
 Terneuzen 55
 Verenigde Staten 94
 Westhoek 13
 Westkapelle 97

D. Familienamen

met (talrijke) biografische nota's 100, 110
 Bronnenpublicaties 4-8, 10, 13, 15-19, 21-25
 Met veel namen 114, 174
 Met naamlijsten 29, 96, 128, 137

Voor de werkmethode zie jaarboek 43(1992), p. 275

Beeckmans 154
 Buysse 82
 Cannoot 12
 Cram 162

Coppens 13
Cromheecke 131

Daneels 98
Dauwe 148
Debbaut 157
De Bourdere 37
De Clerck 43
De Clercq 157
De Cloedt 12
De Croock 152
De Groote 158
della Faille 65
De Meyer 121, 170
De Neve 97
De Pauw 39
De Poorter 14
De Poortere 82
De Ruyck 103
De Schaepmeester 39
De Schrijver 127
De Smet 116
De Smul 112
De Vriendt 14
De Wachter 127
De Winter 101
Diederik van Assenede 142

Engels 40

Ferrere 140

Gothals 117

Heyde 156

Lambrecht 20
le Sergeant d'Hendecourt 162
Li(e)vyn 163
Loving 147

Maenaut 150
Maenhout 39
Martens 14
Myncke 170
Merchier 94

Paterson 69

Rammeloo 116
Rootsaert 159

Schatteman 116

Taets 20
Temmerman 155
Tinel 161
Triest (bisschop) 106

Van Compostelle 12
Van Daele 40
Vandecasteele 34
Van de Genachte 152, 175
Van der Donck 164
Van der Meersch 109
van der Stegen de Putte 14
Van de Steene 99
Van de Veire 149
Van de Voorde 101, 163
Van Rechem 14
Van Vynckt 171
Van Waeyenberghe 159
Van Wonterghem 160
Verbiest 124
Vercouter 82
Verheire 140
Verhulst 39
Vermeersch 14
Vermeirsch 35
Verstrijnge 151

Wallez 164
Walter van Marvis 105
Wegge 20
Willems 40

KRONIEK

1. Het Genootschap tijdens het werkjaar 1993-1994

A. Het vierenveertigste "Appeltje"

Op die prachtige winterse 12de februari 1994 kwamen vele trouwe leden van het *Heemkundig Genootschap* - een honderdtal volgens een ruwe schatting - afgezakt naar het statige *stadhuis* van Kaprijke. Alles wees erop dat dit een bijzonder geslaagde bijeenkomst kon worden: een stralend winters zonnetje, veel volk en een uniek kader. Toch zou de hoogtijdag die de voorstelling van een jaarboek voor het *Genootschap* toch altijd is, in mineur verlopen. Dit was vooral te wijten aan de afwezigheid van voorzitter Luc Stockman, die in de voormiddag in het ziekenhuis was opgenomen. Door omstandigheden raakte ook pas na de middag bekend dat ook ondervoorzitter Hugo Notteboom op doktersbevel het huis niet mocht verlaten. Ook secretaris Dirk De Reuck moest zich om beroepsredenen laten verontschuldigen. Noodgedwongen moest Filip Bastiaen dan maar in zijn eentje het geheel in goede banen trachten te leiden. Meteen is duidelijk dat het programma enigszins aan variatie zou moeten inboeten.

Het welkomstwoord werd uitgesproken door het nieuwe bestuurslid Roger Buyck. Hij trad op in naam van het Kaprijkse gemeentebestuur en de burgemeester, de heer Windey, die een andere afspraak had.

Vervolgens deelde Filip Bastiaen de bestuurswijzigingen mee. In de loop van het voorbije werkjaar hadden secretaris Roger Moelaert en Georges Van Vooren ontslag genomen. De bestuursploeg werd dan wel weer met vier namen verruimd, met name Roger Buyck, Freddy Pille, Peter Laroy en Marc De Vleeschauwer, geen onbekende namen voor wie vertrouwd is met het heemkundig reilen en zeilen in het Meetjesland.

VOORSTELLING VAN HET JAARBOEK

door Filip Bastiaen, redactiesecretaris

"Vorig jaar boden we met het Heemkundig Genootschap een speciaal *Appeltje* aan: een lijvig boek met talrijke kleurenfoto's. Dat was slechts mogelijk dankzij spon-

soring. Dit jaar brengen we een veeleer gewoon jaarboek, dat echter nog steeds goed is voor 256 pagina's lectuur van niveau.

Opnieuw slaagden we erin acht min of meer omvangrijke artikels op te nemen, waaraan evenveel auteurs werkten. Eens te meer slaagden wij erin een jonge kracht aan te trekken, die op het lokale vlak - meer bepaald Aalter en Eeklo - reeds bewezen heeft het een en ander in zijn mars te hebben. Twee artikels hebben betrekking op heel het Meetjesland, terwijl in de andere, drie gemeenten die doorgaans weinig aan bod komen, in de heemkundige kijker worden geplaatst: Lovendegem, Ronsele en Oosteeklo.

Ook op het thematische vlak namen we een artikel op met een bij ons nog maar zelden of zelfs helemaal niet behandeld onderwerp, nl. persgeschiedenis. De auteur is dan ook een adept van prof. R. Van Eenoo, een van de persspecialisten bij uitstek. Kerkgeschiedenis en molinologie komen met twee titels aan bod.

De bijdragen zelf.

Met de regelmaat van een klok brengt Roger Buyck ons een artikel over *zijn* Kaprijke. Zijn stevig onderbouwde en doorgaans vrij omvangrijke pennevruchten zijn uiterst geschikt om een jaarboek mee te openen. Dit jaar wijdt hij een 70-tal pagina's aan het *Kerkelijk en parochiaal leven te Kaprijke (13de - 18de eeuw)*. In de inleiding schrijft hij dat een dergelijk onderzoek door de relatieve schaarste van de bronnen meer vraagtekens doet rijzen dan er pasklare antwoorden gegeven kunnen worden. Ruim 270 bronvermeldingen bewijzen dat hij er toch in slaagt een grondig beeld te schetsen. In een eerste hoofdstuk handelt Roger over het prille begin van de parochie Kaprijke, meer bepaald in de 13de en de 14de eeuw. Het is een vrij kort stukje met vooral algemene zaken en momentopnamen. De merkwaardigste vondst is die van het naast elkaar bestaan van twee gelijkwaardige pastoors, geen unicum voor het Meetjesland maar toch wel onverwacht voor een jonge en kleinere parochie. De mogelijke verklaring leest u p. 7. Voor de 15de tot en met de 18de eeuw was het beschikbare materiaal dan weer stukken uitgebreider. De auteur slaagt erin ons aangenaam te onderhouden over diverse thema's. De recruitering en opleiding van de parochiepriesters is zonder meer boeiend. Hij gaat verder in op het dubbele pastoorschap en vooral op de moeilijkheden die eruit voortvloeiden. Ook de medewerkers van de pastoor, zoals de koster, de klokkenluider en de kerk- en dismeesters komen ruimschoots aan bod. Tot slot schetst Roger Buyck een beeld van vijf gilden en broederschappen, zodat ook het devote karakter van de bevolking tot uiting komt. Verscheidene bijlagen met talrijke persoonsnamenlijsten ronden het geheel af.

Een eerste bijdrage van onze voorzitter Luc Stockman draagt de verzamelnaam *Drie bouwstenen voor de Geschiedenis van Lovendegem*. Hij verrichtte namelijk op ver-

zoek van wijlen Achiel De Vos beperkte navorsingen ter voorbereiding van het bezoek van het Genootschap aan Lovendegem in 1988, en goot het resultaat in drie kleine stukjes. Aan de hand van de domeinrekeningen van de heer van Lovendegem uit de 15de en de 16de eeuw schreef hij *In en om het Hof van Lovendegem*, waarbij boeiende gegevens over het plaatselijke kasteel aan het licht kwamen. Een tweede speurtocht had betrekking op het kerkelijk leven en resulteerde in *Kerkelijke gebruiken te Lovendegem in de zestiende eeuw*. Tenslotte vond hij in de nagelaten papieren van Achiel De Vos een aanbestedingsdocument over *Het bouwen van een houten brug over de Lieve in Lovendegem in 1534*.

De jonge Aalterse historicus Peter Laroy, die reeds over het Willemsfonds in het Meetjesland werkte, schreef *Pers en persvrijheid in het Meetjesland, casus Het Laatste Nieuws (1891-1892)*. Het artikel probeert de moeilijkheden te schetsen die deze krant toen in het Meetjesland ondervond, o.a. in Eeklo en in Aalter, waar de katholieke burgemeesters via een gemeentereglement de verkoop van bepaalde bladen aan banden probeerden te leggen. Dit werkte uiteraard willekeurig in de hand, maar was ook in strijd met de Grondwet en leidde tot een reeks processen, een aantal interpellaties in de Kamer van Volksvertegenwoordigers en een polemiek in de nationale kranten. Vooral de Eeklose zaak was een dankbare kluit, door de aanwezigheid van gewichtige hoofdrolspelers. Door dit artikel krijgen we een beeld van de persgebruiken aan het einde van de 19de eeuw, waarbij de ideologische gebondenheid centraal staat en de tegenpartij steevast de boeman is. Het lokale element was veeleer een graag meegenomen maar toevallig extraatje.

Wie de naam Luc Goeminne in de mond neemt, heeft het bijna vanzelfsprekend over molens. En nu is dit niet anders. Samen met een andere molenspecialist, de Fransman Yves Coutant, schreef hij *Prijszchatting van een graanwindmolen in Ronsele van 1566*. Het belangrijkste onderdeel van deze bijdrage is de tweede bijlage, die een glossarium van 79 molentermen bevat.

Hugo Notteboom stort zich de laatste tijd in de vroegere Maldegemse gemeentepolitiek. Om geen misverstanden te creëren, herhaal ik vroegere. In het voorliggende jaarboek heeft hij het over een merkwaardig figuur, *Theodore Paterson*. De naam alleen al trekt onze aandacht. Zijn band met de familie Dhont-Pecsteen verklaart echter alles. Het pad dat naar de gemeenteraad leidde, liep echter niet bepaald over rozen. Maar Theodore Paterson schrok er ook niet voor terug om als politieke spelbreker op te treden. Zeker in zijn beginjaren was hij niet bepaald een toonbeeld van een actief en toegewijd politicus. Eigenbelang stond bij hem al eens hoog aangeschreven. Een passus uit de bijdrage heeft het zelfs over Maldegemse *zwijnenpolitiek*. Toch zou de man ook oog hebben voor het algemeen belang en werd hij zelfs als burgemeester getipt, maar dit gunden de katholieken hem niet. Hij was ook actief in het sociale leven van de gegoede kringen. Dit artikel weerlegt alvast enkele vroegere fabeltjes. Aangename lectuur verzekerd.

In de tweede bijdrage van Luc Stockman vernemen we iets meer over *De verspreiding van de H.-Sacramentsdevotie in het Meetjesland vóór 1600*. Vooreerst behandelt hij het ontstaan van de verering in Luik; het tweede deel is gewijd aan de lokale verspreiding via processies, jaargetijden en andere diensten, en aan de werking van specifieke H.-Sacramentsgilden. Hij besluit dat de verering vaste voet kreeg in het Meetjesland tussen 1400 en 1500.

De laatste uitvoerige bijdrage is van de hand van ons nieuw bestuurslid Marc De Vleeschauwer. Ze handelt over *De (abdij)molen van Oosteeklo: vier eeuwen geschiedenis*. Het gaat dus om een echte *long-run*-benadering, wat veeleer uitzonderlijk is en het alleen maar interessanter kan maken. De molengeschiedenis gaat mogelijks terug tot de 14de, misschien zelfs tot de 13de eeuw. Het bouwwerk behoorde oorspronkelijk aan de Oosteeklose cisterciënzerabdij toe. De hier verhaalde geschiedenis start pas echt in 1504. Vanaf dan beschikt de auteur over een merkwaardige schat aan gegevens: te beginnen met abdijsrekeningen, maar vooral vele pachtcontracten van de 16de tot de 19de eeuw. De twintigste eeuw is uiterst summier behandeld. De inhoud is zeer verscheiden: we vernemen heel wat over de aard van de molen, de gebouwen, de pachtvoorwaarden, herstellingen, zelfs over een rudimentair verzekeringswezen en natuurlijk over de eigenaars en de molenaars. Er volgt tevens een bijlage met molentermen.

Wilfried Steeghers sluit de reeks van de gewone bijdragen af met *Personen uit het Meetjesland overleden op de Sint-Baafsparochie te Gent (1671-1796)*. Om de bruikbaarheid van deze bronnenpublicatie te vergroten is een register opgenomen.

Van de vaste rubrieken komt eerst het *Heemkundig Repertorium*, door mijzelf samengesteld. Om meer *up to date* te kunnen zijn baseren we ons voortaan op de werkjaren van het Genootschap. Dit leidde voor de tweede lijst tot anderhalve aflevering. Het is bijna onvoorstelbaar hoeveel er in deze 18 maanden over het Meetjesland verschenen is, en we weten nu reeds dat enkele titels over het hoofd werden gezien. We zullen trouwens onze criteria strikter moeten bepalen om niet elk jaar een eind boven de 200 titels uit te komen.

Als echte uitsmijter fungeert opnieuw de *Kroniek*. Het werkjaar 1992-1993 van het Genootschap komt in talrijke verslagen ruimschoots aan bod, waarbij ook aandacht wordt besteed aan het afscheid van twee bestuursleden, met name onze Zeeuws-Vlaming Georges van Vooren en Roger Moelaert. Van deze laatste werd trouwens de bibliografie opgenomen. In de deelrubriek *Boekennieuws* komen zeven werken aan bod en er belandden zelfs twee nieuwe Meetjeslandse heemkundige tijdschriften op onze leestafel. Bij de *heemkundige nieuwsjes* heeft Luc Stockman het onder meer over een nieuw kunstwerk voor de Sint-Laurentiuskerk in Sint-Laureins. Wat rest er mij nog meer dan jullie veel leesgenot toe te wensen."

Na de voorstelling volgden korte verslagen over een aantal te verschijnen publicaties. Freddy Pille bracht namens de Achiel De Vos - werkgroep verslag uit over de werk-

zaamheden aan de *Geschiedenis van Evergem*, die op 17 december 1994 voorgesteld wordt. Filip Bastiaen zette de werken die in september 1994 zouden verschijnen op een rijtje: de *Geschiedenis van Bellem*, een herdenkingsboek over het Canadees kerkhof te Adegem en de *Geschiedenis van de parochie Oostwinkel*. In de reeks Meetjeslandse toponiemen vóór 1600 werden de delen Eeklo, Hansbeke en de poldergemeenten voor 1994 aangekondigd.

Tot slot van deze namiddag schetste Roger Buyck een stand van zaken met betrekking tot zijn *Geschiedenis van Kaprijke*. Hij vertelde dat hij door toedoen van wijlen Achiel De Vos sinds 1981 van het Kaprijkse gemeentebestuur alle faciliteiten krijgt om dit onderzoek uit te voeren. Het zal wel nog verscheidene jaren duren vooraleer hij achter dit werk een definitief punt zet. Roger zette de redenen eventjes op een rij. Vooreerst werkt hij alleen aan dit project. Daarnaast wil hij zoveel mogelijk bronnen minutieus uitpluizen. Hij kan het voor zichzelf niet verantwoord reeds iets te schrijven op basis van één archiefstuk. Hij erkent dat hij zeer ver gaat in deze passie. Voor de 19de en de 20ste eeuw beperkt hij zich zelfs niet tot de archiefbronnen, maar consulteert hij ook oude kranten, om niets aan zijn aandacht te laten ontglippen. Voor het *ancien régime* is 90 procent van de beschikbare bronnen thans onderzocht. De 19de eeuw is in volle bewerking, maar aan de 20ste moet hij nog beginnen. Het schrijfwerk is dus nog veraf. Er is welgeteld een stukje van één hoofdstuk van het eerste deel geschreven. De voorstelling van de *Geschiedenis van Kaprijke* is dus niet voor 1994.

Na dit ernstige deel werd nog heel lang nagepraat bij een glaasje, ons aangeboden door het gemeentebestuur. Onder leiding van Roger Buyck brachten enkele aanwezigen nog een bezoekje aan de prachtig gerestaureerde benedenruimte van het stadhuis.

F.B.

B. Voordrachten

4 december 1993 - De gebouwen van de aloude distillerie Van Hoorebeke en het bijbehorende woonhuis in de Boelare werden onlangs bijna helemaal gesloopt en door nieuwbouw vervangen. Alleen de opslagplaatsen met de ruime kelders werden gered en deskundig gerestaureerd. Ze werden ingericht als industrieel-archeologisch museum over het bedrijf van deze bekende Eeklose jeneverstokersfamilie.

Op 4 december 1993 namen 24 Meetjeslandse heemkundigen deel aan een rondleiding door dit prachtige museum, waarin de familie Van Hoorebeke en haar produkt worden belicht tegen de achtergrond van de sociaal-economische ontwikkeling van de stad Eeklo. Dit verhaal is opgebouwd met talrijke authentieke documenten, realistische ensceneringen en een stripverhaal. Dit nieuwe museum in het hartje van Eeklo kwam mede tot stand dankzij de inzet van Erik De Smet en Willy Hamerlynck.

Na de rondleiding kregen de bezoekers een dialoog tussen volkszanger Tamboer en de laatste jeneverstoker Jules Van Hoorebeke te horen. Uiteraard werd dit interessante bezoek afgerond met een stevige borrel, waarna de leden van het *Genootschap* niet minder dan 17 flessen als reserve mee naar huis namen. Het jeneverhuis is een model-museum voor industrieel-archeologische streekgeschiedenis en bijgevolg een bezoek overwaard.

L.S.

27 januari 1994 - In samenwerking met het DF-Maldegem, V.O.S.-Maldegem en P.O.B.-Maldegem organiseerde ons Genootschap een voordracht over *De zaak Daens*. Spreker was Frans-Joos Verdoodt, tevens auteur van een boek over de oms treden priester. Aan de hand van de film *Daens* schetste hij de echt gebeurde feiten en beschreef hij niet alleen de armzalige levensomstandigheden van de fabrieksarbeiders, maar ook het tragische lot van de steenbakkers, de seizoenarbeiders (de *franschmans*) en de landarbeiders. Ook de belangrijkste mede- en tegenstanders van Daens voerde hij ten tonele: Hector Plancquaert, Charles Woeste, baron Leon de Béthune en Mgr. Stillemans. Hij ging uitvoerig in op de tweespalt tussen de christendemocraten en de katholieken en de steun van de sociaal bewogen intellectuelen. Tenslotte trachtte hij te achterhalen hoe priester Adolf Daens in die sociale strijd verkwikkeld raakte. Daens stierf als een verbitterd en ontgoocheld man, verscheurd tussen zijn sociaal-politieke beweging en zijn priesterkleed. Deze voordracht lokte meer dan 50 personen, wat bewijst dat een samenwerking met andere verenigingen lonend kan zijn!

C. De zomeruitstap

Evergem, het geboortedorp van Achiel De Vos

In het vooruitzicht van de publikatie van de *Geschiedenis van Evergem* ging onze traditionele uitstap op 21 augustus 1994 naar het geboortedorp van onze betreunde voorzitter.

Tijdens zijn welkomstwoord op het gemeentehuis, het aloude kasteel *Ter Burcht*, maakte Luc Stockman de balans op van de uitvoering van het heemkundig en geschiedkundig *testament* van Achiel De Vos. In de vijf jaar na Achiels overlijden werden vijf uitstappen en vijf jaarboekvoorstellingen georganiseerd. Elk jaar stonden er ook vier voordrachten op het programma. Begin juli 1994 werd de bestuursploeg ten huize *Malpertuis* te Evergem verjongd en uitgebreid tot 14 leden. Het ledenbestand van het Genootschap bleef al die tijd stabiel.

De Stichting Achiel De Vos, opgericht begin 1990, gaf al zes delen Meetjeslandse toponiemen van vóór 1600 uit. Enkele leden van het Genootschap zijn ook al sinds

De gidsen Freddy Pille en Filip Notteboom vonden een gewillig gehoor onder de talrijke groep deelnemers aan het bezoek aan Evergem op 21 augustus 1994.

eind 1990 actief in de werkgroep voor de *Geschiedenis van Evergem*. De droom die Achiel niet kon realiseren is zo goed als werkelijkheid geworden: op 17 augustus 1994 leverde Freddy Pille de laatste tekstdiskette bij de drukker in.

Verder herinnerde de huidige voorzitter aan de verdiensten van Firmin De Clercq, die tussen 1940 en 1991 op een bescheiden, discrete en onopvallende wijze actief was en met gulle hand zijn rijke heemkundige documentatie voor de boeken over Ertvelde, Waarschoot en Evergem ter beschikking stelde. In deze hulde betrok hij ook de laatste van het trio Evergemse heemkundigen uit de pionierstijd, nl. André De Schepper, van 1945 tot 1986 de ijverige vertegenwoordiger van de V.T.B. te Evergem en stuwende kracht achter diverse heemkundige herdenkingen. Tot slot beklemtoonde hij het pionierswerk van de Evergemse luchtarcheoloog Jacques Semey.

Schepen van Cultuur Ludwina De Bock wenste de deelnemers een leerrijke tocht doorheen Evergem toe en bood hen namens de gemeente een verfrissende drank aan.

Voorzitter Luc Stockman trekt de aandacht op het schilderij van P.F. Geernaert, oud-oom van Achiel De Vos. We bevinden ons op het erf van het geboortehuis van wijlen A. De Vos.

Daarop nam onze gids Freddy Pille de zowat honderd aanwezigen op sleeptouw en loodste hij hen naar de Sint-Christoffelkerk, waar Filip Notteboom hen opwachtte voor een *zittende* rondleiding door het gebouw. Een uitgebreide versie van deze tekst is te vinden op de pagina's 23-35 van de gelegenheidsbrochure.

Tijdens een korte verkenning van het dorpsplein beschreef Freddy Pille de achtereenvolgende schepen- en gemeentehuizen en vroeg hij aandacht voor de schandpaal, de verdwenen vrijheidsboom en de Christoffelput (zie pp. 36-39 van de brochure).

Maria Plaetinck had intussen in het restaurant Kristoffel koffie gezet en de lekkere gebakjes geëtaleerd, waar vooral de dames trek in bleken te hebben!

Op het erf rond het geboortehuis van Achiel De Vos trokken in het bijzonder de duiventoren, het kapelletje en het schilderij van Pieter Frans Geirnaert (burgemeester van 1830 tot 1848) de aandacht. Het bezoek aan het *huis van plaisancie* Ten Broeke uit

1551 werd een echte voltreffer. De heer en mevrouw Castelein - Maertens de Noordhout hadden hun prachtige tuin opengesteld en lieten ons door de geopende ramen een discrete blik werpen op hun salons. Een klein groepje molenliefhebbers had de tweede optie gekozen en klom op datzelfde moment de steile trappen op tot onder het dak van de bovenkruier van Wippelgem, waar drie molendeskundigen uitleg verschaften.

Het bezoek werd afgerond met een wandeling door de tuinen van het kasteel *Ten Hulle*, waar we ook een kijkje mochten nemen (ditmaal binnen!) in de salons. Meer dan zestig deelnemers schoven daarna hun stoeltje bij in het restaurant van hetzelfde kasteel.

Dankzij het voorzichtig aanporren van onze schitterende gelegenheidsgids Freddy Pille kon het strakke tijdschema aangehouden worden en was iedereen op tijd binnen voor het souper.

Voor deze geslaagde tocht zetten Freddy Pille, Filip Notteboom, Kristien De Vos en Walter Notteboom hun beste beentje voor. De gelegenheidsbrochure (48 pagina's, 28 foto's) kost 200 fr. en is te bestellen bij Walter Notteboom, Noordstraat 196, 9990 Maldegem.

Luc Stockman

2. Boekennieuws

M. MARTENS, *Pieter Bladelin (ca. 1410-1472) en Middelburg in Vlaanderen 1444-1994*, Middelburg, 1994, 64 p., 20 ill. Prijs: 300 fr. + 50 fr. verzendingskosten. Besteladres: Marc Martens, Schorreweg 15, 9992 Middelburg.

In de parochiekerk van Sint-Petrus en Sint-Paulus te Middelburg in Vlaanderen had van 3 tot 31 juli 1994 een tentoonstelling plaats om het feit te herdenken dat Filips de Goede, hertog van Bourgondië, het hof en het goed te Middelburg erkende als leen van de Burg van Brugge, ten voordele van zijn raadsheer en gouverneur van financiën Pieter Bladelin. Voor Marc Martens vanzelfsprekend een ideale gelegenheid om voor historici en heemkundigen te putten uit zijn uitgebreide kennis over Pieter Bladelin, *Middelborch* en de Sint-Pieters- en Sint-Pauwelskerk met haar kunstschaten.

Na een overzicht van leven en werken van Pieter Bladelin (ca. 1410-1472), behandelt de auteur achtereenvolgens de overbekende Bladelintriptiek van Rogier van der Weyden, Bladelin als burger en edelman, en diens graf (pp. 1-24).

In menig opzicht is de catalogus bij de tentoonstelling het interessantste gedeelte van het werk. Deze honderd catalogusbijdragen bevatten pareltjes over de lokale geschiedenis, de volksdevoties en de kunstgeschiedenis van de stad Middelburg en de kerk, bijvoorbeeld over de Kruisrelikwie (nrs. 17-18), de Dinantse koperslagers (nrs. 19-20) en het herinneringsgedicht op de overwinning van de Middelburgse Sint-Sebastiaansgilde in 1785-86 (nr. 63). Het is een geschiedenis van Middelburg in honderd schuifjes!

Bovendien heeft Marc Martens een uitstekende, 55 nummers tellende bibliografie over Middelburg samengesteld. Hij is de jongste maar zeker niet de minste van de geschiedschrijvers van dit sluimerende stadje in de schaduw van bekendere historische plaatsen als Aardenburg en Sluis.

L.S.

F. BASTIAEN, D. DE REUCK, I. HOSTE, L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Bellem*, Aalter, 1994, XXXII + 735 p. Verkrijgbaar bij het gemeentebestuur aan 2000 frank

Enkele jaren geleden voerden de studenten Nieuwste Geschiedenis (Universiteit Gent) onder leiding van prof. dr. J. De Belder en dr. E. Vanhoute een onderzoek uit naar de kwaliteit van de dorpsmonografieën. Na afloop bleek dat de dorpsgeschiedenissen van de heemkundigen uit het Meetjesland het met vlag en wimpel haalden op de overige. De *Geschiedenis van Ertvelde* van Achiel De Vos, de *Geschiedenis van Aalter* van Luc Stockman en de *Geschiedenis van Poeke* door Luc Stockman en Ivan Hoste kregen dan ook een voorbeeldfunctie toebedeeld.

Twee van de eerder genoemde auteurs werkten nu ook mee aan de uitwerking van de *Geschiedenis van Bellem*. Voeg daarbij nog twee professioneel gevormde historici zoals Dirk De Reuck, een geboren en getogen Bellemnaar, en Filip Bastiaen, archivaris van de gemeente Aalter en bijgevolg beroepshistoricus, en het kon niet anders of ook de *Geschiedenis van Bellem* mag in het rijtje geplaatst worden van de degelijke en evenwichtig uitgebouwde dorpsmonografieën. Dat de geïnteresseerde lezer iets langer heeft moeten wachten dan oorspronkelijk was gepland, mag in dit geval slechts een detail zijn.

In het eerste deel van de *Geschiedenis van Bellem* komt de periode voor 1794 aan bod. Eens te meer kan men vaststellen dat er mits een gedegen bronnenonderzoek heel wat is terug te vinden voor de middeleeuwse periode. Luc Stockman behandelt met zorg en accuraatheid de sociaal-economische evolutie en beklemtoont de kleinschaligheid van de Bellemse leefgemeenschap tijdens deze periode. Meteen koppelt hij daaraan de parochiale geschiedenis. Voor Bellem niet geheel onbelangrijk : de parochie ontstond immers als *Bellehem*.

Vervolgens neemt Dirk De Reuck de fakkel over. Na een schets van de instellingen onder het *Ancien Régime* neemt deze auteur de lezer mee op een boeiende tocht doorheen de godsdienst- en successieoorlogen van de Nieuwe Tijden. Bellem leed hier fel onder, zeker na het graven van de Brugse Vaart (begin 17de eeuw) die het dorp vanaf dan in twee verdeelde. De moeilijkheden die hieruit voortvloeiden worden door De Reuck minutieus beschreven.

Het tweede deel van de *Geschiedenis van Bellem* begint op een bijzondere originele wijze. Als historicus is Ivan Hoste vanuit de sociaal-economische benadering immers gegroeid naar een ecologisch-historische invalshoek. Deze benaderingswijze lichtte hij reeds met veel succes toe op de *Dag van de Nieuwste Geschiedenis 1994*. De uitwerking voor het eigen dorp, Bellem, toont aan welke nieuwe inzichten deze onderzoeksrichting kan oproepen. Tegelijkertijd wordt nog maar eens bewezen dat iedere geschiedschrijver (zelfs bij een *wetenschappelijke* benadering) schatplichtig is aan het tijdperk waarin hij leeft.

De krachtlijnen voor het tweede deel worden echter geschetst door Filip Bastiaen. Ook deze auteur probeert een aantal vernieuwende accenten te leggen. In het bestuurlijk hoofdstuk komt de klemtoon vooral op het effectief gevoerde beleid en de gevolgen ervan te liggen. In het hoofdstuk onderwijs reconstrueert Bastiaen met heel wat rekenwerk een betrouwbaar beeld van de geletterdheid. Net zoals in het eerste deel behandelt Luc Stockman de parochiale geschiedenis. Hij maakt daarbij dankbaar gebruik van het Bellemse *Liber Memorialis*, een bron die velen hem zullen benijden. Het boek sluit af met een schets van het verenigingsleven, opnieuw gebracht door Luc Stockman, achteraf beschouwd nog steeds de drijvende kracht van de hele onderneming.

Kunnen we dan alleen maar positief zijn ? Zeker niet. Zo vinden we maar heel weinig terug over de staking in de Bellemse zieldoekfabriek, een onderwerp dat in dit tijdschrift ooit zijdelings werd aangeraakt door P. Rogghé. Ook de politieke krachtlijnen worden naar ons gevoel soms te weinig geschetst. Ik vraag me bijvoorbeeld af of er verwantschappen bestaan tussen de Vlaamse kwestie (die, zoals in het boek wordt gesteld, duidelijk leefde) en christen-democratische (lees : daensistische) voorgangers.

Maar goed, ongetwijfeld zijn dit detailkwesties. Het pleit overigens voor de auteurs dat zij de volledigheid niet claimen. Op de academische zitting n.a.v. de voorstelling van het boek beklemtoonde Dirk De Reuck terecht dat het onmogelijk is om volledig te zijn. Globaal gezien werd hier eens te meer werk van de bovenste plank geleverd. De aquarellen van Pol De Doncker vormen tussen de voetnoten door bovendien een aangename afwisseling. De *Geschiedenis van Bellem* is een stevig referentiewerk, een aangenaam document over het verleden van *het groene dorp* en door zijn verzorgde typografie ook een sieraad voor de boekenkast.

P.L.

J. DE PAEPE, I. DE WILDE en M. VAN HULLE, *Brandende Polders. Het tragische oorlogsverhaal van de bevrijding van de Meetjeslandse grensstreek*, Eeklo, 1994, 205 p., rijk geïllustreerd, met lijst van de oorlogsslachtoffers (vaak met foto). Verkrijgbaar bij uitgeverij Taptoc, Stationsstraat 23, Eeklo, prijs : 995 fr.

In september 1944 vierde België de bevrijding. In september 1994 werd die heuglijke gebeurtenis in het hele land herdacht. Voor een aantal Meetjeslandse polderdorpen lagen de zaken wel enigszins anders. Terwijl bevrijd België vierde, beleefden de dorpen St.-Laureins, St.-Margriete, St.-Jan-in-Eremo, Waterland-Oudeman en Watervliet nog een maand lange bange, zeer bange, oorlogsdagen.

Dit belette hen niet dat één van de eerste, zoniet de eerste, herdenkingsboeken net over die dorpen handelde. *Het* oorlogsverhaal van de bevrijding van enkele dorpen aan het Leopoldkanaal werd het echter niet. Is dit trouwens wel mogelijk ?

Het zijn wel de oorlogsverhalen die de auteurs optekenden bij talrijke zegspersonen, die, soms voor het eerst, hun droevige en aangrijpende verhaal deden of die de samenstellers optekenden uit unieke dagboeken.

Voor het uitgebreide verhaal over St.-Laureins konden ze zelfs beroep doen op meerdere dagboeken en talrijke getuigenissen. Sommige dagboeken werden eenvoudigweg, mits enkele aanpassingen, opgenomen. De relevantie is dan ook beperkt : als bron en voor betrokkenen.

Meerdere elementen komen aan bod : angst, vijandelijke terreur, de *heldendaden* van soms vrij onbezonnen jongemannen... Ook tussen de getuigenissen van inwoners van de andere dorpen steken merkwaardige verhalen. Sommige details bekijken : "*Door het open raam (van het Bentilse klooster) zien we op de plaats van het kruisbeeld, de beeltenis van Hitler hangen*".

Door de getuigenissen borrelen ook (opnieuw) vragen op. Zo bv. het verhaal van Kamiel en Lionel Van Vooren (p. 128 e.v.). Waarom ? Waarom dit of dat ? Doorgaans vrij persoonlijke vragen. Vragen die misschien geen antwoord verwachten, zo er al één bestaat. Eén zaak wordt nog maar eens duidelijk : de gewone man vindt oorlog zinloos.

Sporadisch wordt er zelfs gewezen op tegenstrijdigheden of fouten bij confrontatie van de bronnen (bv. de gijzeling op 21 september 1944 in St.-Laureins). Naar enige kritische benadering is dus wel gestreefd, zij het erg miniem. Een toetsing met schriftelijke, officiële bronnen en misschien ook *kranteberichten* had het werk mogelijks sterker kunnen maken. Maar verschaffen die bronnen wel meer dan informatie over militaire operaties ?

Een dergelijk boek verschijnt bij een herdenking en is dus zo goed als éénmalig. Wat meer diepgang kon geen kwaad, maar van een gemiste kans kan zeker geen sprake zijn. Als oorlogsverhaal van de gewone sterveling een geslaagd werk, ondanks de minder geslaagde illustratie.

F.B.

H. NOTTEBOOM, *In Flanders Fields, Canadese herdenkingen 1945-1994*, Maldegem, 1994, 120 p. Talrijke illustraties, waaronder 12 kleurenfoto's. Verkrijgbaar bij Robert van Vooren, Staatsbaan 29, 9991 Adegem.

Polygraaf Hugo Notteboom heeft er met 1994 een vruchtbaar jaar opzitten: naast de geschiedenis van de parochie Oostwinkel en een uitgebreide bijdrage voor de geschiedenis van Evergem wist hij een prachtig boek over 50 jaar Canadese herdenkingen te Adegem klaar te krijgen.

Na een korte schets over België in oorlog en de bevrijding verhaalt hij het ontstaan van het Canadees kerkhof en de eerste plechtigheden die er werden gehouden. Ook de historiek van de *Vereeniging België - Canada* (1946-1970) en de bezielende rol van voorzitter Paul Migeon komen uitgebreid aan bod. Sinds 1970 wordt de Canadese dag jaarlijks georganiseerd onder de auspiciën van de gemeente Adegem, na de fusie Maldegem.

In de loop van deze vijftig jaar kreeg het militaire kerkhof vaak hoog bezoek, o.a. van koning Boudewijn, prins Albert, prins Filip, generaal Crerar en de Poolse generaal Maczek. Ook de Poolse bijdrage aan de bevrijding krijgt trouwens ruime aandacht.

Door toedoen van Hugo en Walter Notteboom werd de vijftigste verjaardag van de bevrijding te Adegem op een bijzondere wijze herdacht. Walter Notteboom zorgde bovendien voor de prachtige lay-out en voorzag de talrijke foto's van een passend en sprekend onderschrift. Dank zij de inzet van het hele bestuur van *Het Ambacht Maldegem* is de Meetjeslandse historiografie een belangrijk boek rijker geworden over de Tweede Wereldoorlog en de nasleep ervan.

L.S.

F. BASTIAEN, *Groot-Aalter in oude foto's*, Eeklo, 1994, 192 p. Te verkrijgen bij uitgeverij Taptoe, Stationsstraat, Eeklo, 1050 fr.

Een fotoboek met een meerwaarde, zo zou men het werk van Filip Bastiaen kunnen omschrijven. Sinds de uitgave van de *Geschiedenis van Aalter* (Luc Stockman) zijn inmiddels vijftien jaar verstreken. De tijd en het wetenschappelijk onderzoek zijn sindsdien niet blijven stilstaan. Een fotoboek is dan de ideale gelegenheid om in de onderschriften die kleine wetenswaardigheden of die anekdotische verhalen in te verwerken die niet in een artikel in een of ander (historisch) tijdschrift kunnen worden opgenomen. Dat Filip Bastiaen in zijn hoedanigheid van gemeente-archivaris dagelijks zulke kleine dingen ontmoet, maakt het voor de lezer alleen maar interessanter.

De kracht van dit fotoboek lijkt me verder toch ook te liggen in de vele afbeeldingen van figuren. Dorpsgezichten komen wel aan bod maar zijn in de minderheid.

Klasfoto's, verenigingsfoto's of afbeeldingen van de arbeid op het land vormen zo een aanvulling op geschreven bronnenmateriaal. Over de periode vlak na de Tweede Wereldoorlog bijvoorbeeld is voor Aalter maar heel weinig terug te vinden in archieven of gepubliceerde studies. De foto van de thuiskomst van een gevangengenomen werkweigerenaar uit Lotenhulle en de details op foto's genomen na de bevrijdingsfeesten spreken in dit verband boekdelen.

Uiteraard heeft niet iedereen een boodschap aan deze bespiegelingen van de historicus. In dat opzicht kan de uitgave dan toch ook een bijzonder geslaagd kijkboek worden genoemd. Heel wat Groot-Aalternaars zullen *Groot-Aalter in oude foto's* met genoegen lezen en herlezen. De kwaliteit van die foto's is overigens ontstellend goed. Samen met de auteur verdienen daarom ook drukkerij Pauwels en uitgeverij Taptoe een dikke pluim.

P.L.

W. STEVENS, *Analytische bewerking van de penningkohieren van Knesselare jaren 1571 en 1574*, Knesselare, 1994, 188 p. Verkrijgbaar bij de auteur, Larestraat 14, 9910 Knesselare aan 500 fr.

In het *Woord vooraf* beschrijft Jean Camerlinckx, voorzitter van VVF-Meetjesland, zeer goed de opzet en het nut van deze bewerking. We laten dit dan ook graag in extenso volgen.

"Geschiedenis stoelt op de beschikbaarheid van bronnen. In dit perspectief zijn de penningkohieren, die in de tweede helft van de 16de eeuw voor onze streken werden opgesteld, een belangrijke bron, zowel voor het schrijven van een lokale geschiedenis als voor het stofferen van een familiegeschiedenis.

De penningkohieren geven informatie over bezit, bewoning, bodemgebruik, pacht-prijzen en belastingen voor een bepaalde localiteit. Ze werden voor het eerst opgesteld in 1571 en voor sommige plaatsen werden ze verschillende keren opgesteld.

In deze publikatie worden de penningkohieren van Knesselare behandeld. Ze werden opgesteld in 1571 ter inning van de 20ste penning en in 1574 ter inning van de 10de penning. De auteur, Willy Stevens, heeft zich niet beperkt tot een transcriptie van deze penningkohieren, maar heeft getracht om alle informatie, die erin vervat is, te bewerken en te analyseren. Daarbij is gebruik gemaakt van gegevensverwerking via PC. Daarvoor werden de gegevens in een vooraf geconcipieerd gegevensbestand ingevoerd. De ingebrachte gegevens werden daarna bewerkt tot tabellen en grafieken.

waaruit een verscheidenheid van conclusies getrokken kunnen worden, die een beeld geven van het leven te Knesselare in de betreffende periode. Tenslotte diende de lezer over de globale tekst te kunnen beschikken. Daartoe schreef Jean Camerlinckx een programma dat de informatie uit het gegevensbestand omzette in een tekstbestand.

Daarmee worden de penningkohieren niet alleen als historische bron in de belangstelling en in het bereik van de historicus, de heemkundige of de genealoog gebracht, maar wordt ook aangetoond hoe historische gegevens via de gegevensverwerking, opgeslagen, bewerkt en geanalyseerd kunnen worden. Het is daarbij duidelijk dat niet alleen penningkohieren, maar ook andere bronnen op een dergelijke manier bewerkt kunnen worden.

Kortom, het samengaan van geschiedenis en informatica kan in de toekomst bijdragen tot een nog betere kijk op het verleden.”

Deze analytische bewerking kan model staan voor andere uitgaven van die aard. Willy Stevens en Jean Camerlinckx hebben alvast het baanbrekende werk geleverd.

L.S.

750 jaar Sint-Ghislenusparochie te Waarschoot. Speciaal feestnummer van *Godsdienstig en Heemkundig Erfgoed van Waarschoot*, jg. 14, nr. 28. Te bestellen aan 150 fr. bij Gilbert De Muynck, Nijverheidsstraat 32, 9950 Waarschoot.

Dit feestnummer bevat twee bijdragen. Hubert Reyniers behandelt in kroniekvorm enkele merkwaardige feiten en voorvallen in gemeente en parochie. De tekst is geïllustreerd met enkele programma's van de activiteiten rond het jubileum, talrijke foto's en documentatiemateriaal.

In de tweede bijdrage tracht Gilbert De Muynck het raadsel van de kapel op de Gastels te ontrafelen. Daarvoor verzamelde hij een groot aantal oorkonden over de oudste geschiedenis van kerk en parochie. Uiteindelijk komt hij tot een situering van de Kapelbilk (in het landboek van 1598 "*den beelck daer de capelle wijlent ghestaen heeft*") op de kaart van Popp. Uit de verzamelde gegevens blijkt echter nergens dat deze kapel de oorspronkelijke bidplaats van Waarschoot is geweest. Voorlopig houden we het dan ook bij de mening van Achiel De Vos, die een bidplaats ouder dan de kerk weinig waarschijnlijk achtte (zie zijn *Geschiedenis van Waarschoot*, deel 1, pp. 158-159).

L.S.

H. NOTTEBOOM, *750 jaar parochie Oostwinkel*, Maldegem, 1994, 136 p. Geïllustreerd met talrijke foto's, plattegronden en kaarten. Prijs 650 fr. Te bestellen bij Johan Van Laere (Tel. 09-377 40 39).

Onze ondervoorzitter Hugo Notteboom heeft een druk 1994 achter de rug. Hij schreef vooreerst een hoofdstuk over de Franse en Hollandse tijd voor de "*Geschiedenis van Evergem*", het boek "*In Flanders Fields*" over de Canadese herdenkingen 1945-1994 te Adegem en tenslotte de geschiedenis van "*750 jaar parochie Oostwinkel*" in vijf hoofdstukken waarin de klassieke thema's van een dergelijke monografie worden behandeld.

Veel aandacht besteedde de auteur aan de tienden waarover hij overvloedige documentatie vond aangaande de afbakening en de verdeling in tiendewijken, hun verpachting en verdeling aan de tiendeheffers. Het gebeurt zelden dat men de tienden zo uitgebreid kan bestuderen. Ook heel boeiend is de geschiedenis van het kerkgebouw dat ei zo na in 1969 werd afgebroken. Door toedoen van onze ere-voorzitter dr. E. Dhanens werd dit *snode plan* verhinderd. Ook de huidige uitrusting wordt volledig beschreven zodat we van een soort inventaris kunnen spreken.

Uiteraard komen de pastoors veelvuldig aan bod en worden hun goede en kwade kanten uit de doeken gedaan. Het is opvallend hoeveel pastoors van Aalter naar Oostwinkel en vice-versa gingen. In 1540 stond Filips Halaert nog te Aalter, Adriaan Van der Helst fungeerde in 1566 als kapelaan van de Sint-Corneliuskerk van Aalter. Joannes Franssens was van 1616 tot 1640 pastoor van Aalter en Henricus Papenbroeks was dat van 1686 tot 1693. In 1840 verhuisde Jan-Baptist Gevaert naar Aalter, waar hij van 1840 tot 1863 de herdersstaf voerde, Achiel Bohijn was acht jaar pastoor van Sint-Maria-Aalter vooraleer hij te Oostwinkel terecht kwam en tenslotte fungeerde Antoon Meire vijf jaar als pastoor van Aalter-Brug voor zijn aanstelling te Oostwinkel.

Naarmate dat er meer parochiale geschiedenissen verschijnen, zullen de pastoorshuizen in het Meetjesland beter kunnen gevolgd worden. Bovendien zullen de biografieën van de merkwaardige pastoors vollediger kunnen opgemaakt worden. Daarom is het jammer dat er geen tijd overbleef om een register van de persoonsnamen op te stellen.

L.S.

M. VAN DEN HEUVEL & A. JANSSENS, *De dekenij Nevele. Een historische schets*, Aartrijke, Uitgeverij Emiel De Cock, 1994, 109 p., geïllustreerd.

Dit boekje houdt het midden tussen een bronnenpublicatie en een historische schets van de dekenij Nevele. Na een korte inleiding over het ontstaan van de dekenij volgt

een parochielijst uit 1805. Daar vindt de lezer gegevens over de parochie en de pastoors van het behandelde gebied. Enige duiding over het feit dat de katholieke kerk toen leed onder de gevolgen van de Franse Revolutie zou hier misschien wel gewenst zijn geweest. Vervolgens volgt er een biografische beschrijving van alle dekens, geïllustreerd met enkele foto's, en een historiek van de decanale woning. De overige 50 bladzijden zijn in feite een vertaling van de *Verslagen van de visitatie der kerken van het district Nevele in het jaar 1832*. Zoals de titel het aangeeft zijn dit de verslagen die deken Annoque heeft opgemaakt na een bezoek aan de 30 parochies die hij onder zijn hoede had. In die verslagen komen aan bod : de toestand van het kerkgebouw, welke relieken er bewaard worden, de aflaten die kunnen verdiend worden, het gedrag van de gelovigen, de houding van de onderwijzers, enz. *De Dekenij Nevele. Een historische schets* is een pretentieloos werkje dat zeker zijn nut zal bewijzen voor geïnteresseerden in kerkgeschiedenis of voor heemkundigen uit de streek die dit aspect van hun kennis willen uitdiepen. Alleen jammer dat de uitgever er zich met de Franse slag heeft van afgemaakt.

P.L.

Werkgroep Achiel De Vos, *Geschiedenis van Evergem*, Evergem, 1994, LX + 845 p. (2 delen, geïll.). Verkrijgbaar bij het gemeentebestuur.

De *Geschiedenis van Evergem* is de meest recente aanwinst in het aanbod van Meetjeslandse dorpsmonografieën. Ondanks het feit dat de meeste van deze studies op dezelfde leest zijn geschoeid, heeft tot op heden iedere auteur of auteursgroep zijn eigen stempel gedrukt op de aanpak.

Voor de *Geschiedenis van Evergem* zou men kunnen stellen dat coördinator Freddy Pille en zijn medewerkers twee grote vernieuwingen hebben aangebracht. Om te beginnen worden een aantal onderwerpen minder theoretisch behandeld. De aandacht voor de middeleeuwse rechtspraak bijvoorbeeld beperkt zich hier niet tot het schetsen van de juridische toestand maar manifesteert zich ook in een aantal concrete voorbeelden. Op die manier groeit het inzicht in het sociale en maatschappelijk leven. Diezelfde aanpak werd ook gehanteerd in de hoofdstukken over religie en cultuur. Zo verneemt de lezer meer over de feestelijke gebruiken bij het bezoek van een bisschop, komt verder te weten dat er ook in de 17de eeuw *slechte cafés* waren en is getuige van een heus misdaadverhaal uit 1773. Dit is geschiedschrijving op mensenmaat en precies daarom ook prettig om lezen.

Het tweede aspect dat dit boek boven het niveau van een modale dorpsmonografie brengt is de inkadering in een ruimere regionale context. De gebeurtenissen in Evergem zijn blijkbaar steeds nauw verbonden geweest met wat zich in Gent af-

speelde. De auteurs hebben er dan ook wijselijk voor geopteerd om door middel van een *kroniek van de gebeurtenissen* bij het begin van ieder hoofdstuk een soort kader te schetsen. Het lijkt soms wat overbodig maar de doorsnee lezer evenwel krijgt op die manier de kans om de lokale gebeurtenissen vast te knopen aan wat hij zich nog herinnert uit de geschiedenislessen. En ook dat is mooi meegenomen.

Verder valt bij deze publikatie ook het interessante en bijzonder goed uitgewerkte stuk over de Franse periode op. De meer dan 100 bladzijden steken echter schril af tegen de 300 andere die de periode 1830 tot nu krijgen toebedeeld. Vooral de latere 19de eeuw krijgt naar ons gevoel wat weinig aandacht, maar dat was al min of meer duidelijk gemaakt in het *Woord Vooraf*. Nu we toch even de minder fraaie kant belichten, kan er op gewezen worden dat het voetnotenapparaat eerder vrij inconsequent is opgebouwd en dat ook de literatuurlijst niet zo sterk voor de dag komt. Een aantal unieke foto's (bijv. p. 610 e.v.) laten dan weer die detailkritiek van de geoevende historicus in het niet verdwijnen.

Het meest merkwaardige aan de *Geschiedenis van Evergem* is achteraf bekeken misschien wel de *geschiedenis van de Geschiedenis*. Het boek is immers het resultaat van een vruchtbare samenwerking tussen verschillende auteurs. Zij verenigden zichzelf in een *Werkgroep Achiel De Vos*, naar hun leermeester. En zonder overdrijven mag men stellen dat het zaad die Achiel in de jaren '60 voor de *Geschiedenis van Evergem* deed kiemen, nu met veel vrucht door zijn medewerkers werd geoogst.

P.L.

3. Heemkundige nieuwsjes uit het Meetjesland

In Memoriam Noël Kerckhaert

Een van de eerste medewerkers van *Appeltjes van het Meetjesland*, journalist Noël Kerckhaert, overleed op 68-jarige leeftijd in het ziekenhuis Maria Middelaers. Hij was geboortig van Bassevelde en hij bezorgde mij nog heel wat documentatie voor het bezoek aan Bassevelde op zondag 22 augustus 1993. Voor *Appeltjes* schreef hij een viertal bijdragen nl., "*Het ambacht Boekhoute*" (1952), "*De inval van Maurits van Nassau in het Meetjesland op 21 juni 1600*" (1953), "*De heresie in het Meetjesland tijdens de eerste helft der XVIIe eeuw*" (1954) en "*Romeinse wegen in het Meetjesland*" (1959).

Als heemkundige maakte hij zich verdienstelijk door zijn reeks over de oude Oostvlaamse herbergnamen en Oostvlaamse hoevenamen. Bij het grote publiek

genoot hij vooral bekendheid als co-auteur van “*De Rechtvaardige Rechters gestolen*” over de geruchtmakende diefstal van dit luik van het Lam Godsretabel uit de Gentse Sint-Baafskathedraal. In september 1994 publiceerde hij nog samen met Karel Mortier een nieuw boek over dit onderwerp “*Dossier Lam Gods, zoektocht naar de Rechtvaardige Rechters*”. Met Noël Kerckhaert verdween een gedegen journalist, een ijverige heemkundige en een trouw lid van ons *Genootschap*.

L.S.

Poeke, 150 jaar Sint-Lambertuskerk

In mei 1844 kwam de Gentse bisschop Delebecque de nieuwe kerk van Poeke wijden. De oude, bouwvallige voorgangster was afgebroken en vervangen door een nieuw gebouw in neoklassieke stijl, naar een ontwerp van architect Ange De Lancker. Aannemer Ghijsels leverde de nieuwbouw op voor 36.000 fr.!

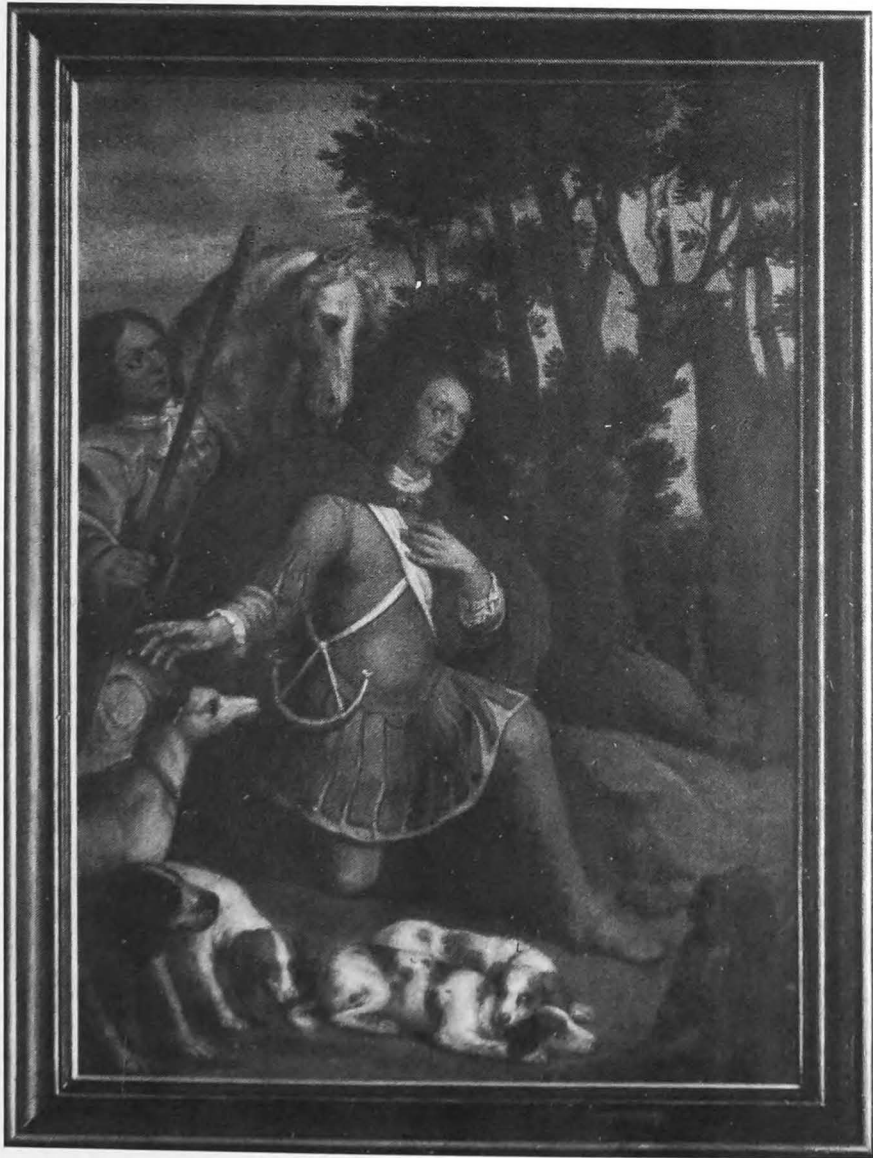
Om dit 150-jarig jubileum te vieren organiseerde een werkgroep in het weekend van 18-19 juni 1994 een dubbele tentoonstelling: in Sint-Lambertus zelf met de kerkschat en in het oud-gemeentehuis met foto's.

Is *kerkschat* in veel gevallen een groot woord, voor Poeke geldt dit zeker niet. Voor een groot deel dankt de kerk dit aan de mildheid van de familie de Preud'homme d'Hailly, de kasteelheren tot 1872. Zo schonk o.m. Catherine de Croix, echtgenote van J.-B. de Preud'homme d'Hailly, een prachtige monstrans. Merkwaardig zijn ook de twee canons, die bewaard zijn gebleven omdat zij in een zilveren kader steken. Poeke bewaart nog enkele mooie geborduurde processievaardels, en uit het klooster kwam een gekleed O.L.-Vrouwbeeld met Jezuskind. Ook bezit de kerk een uitgebreide collectie reliekhouders, een hele toonkast vol.

Uit de oude kerk werden het grafmonument van J.-B. de Preud'homme d'Hailly en de stenen van Roeland en Olivier II, beiden heren van Poeke, gered.

In 1991 werd de kerk herschilderd in overwegend zachte tinten, die een rustige en devote sfeer in de kerk creëren. Door een forse bijdrage van het Aalterse gemeentebestuur kon aan restaurateur Daniël Crul uit Ruddervoorde de opdracht gegeven worden de schilderijen van de drie altaren grondig onder handen te nemen. Dat was ook dringend noodzakelijk, want in 1940 was er heel wat schade toegebracht aan deze doeken van Antwerpenaar Bernaert (Antwerpen 1620 - Parijs 1678). Ook het schilderij *Maria en Martha met Jezus* kreeg een restauratiebeurt.

Het interieur van deze 150-jarige kerk is een bezoek overwaard. De pastoor en de kerkfabriek van Poeke verdienen een pluim voor hun nooit aflatende zorg voor het huis van God.

Als herinnering aan deze tentoonstelling werd een bescheiden, geïllustreerde brochure van 16 pagina's uitgegeven. Ze kan besteld worden bij Irène Buysse, Knokstraat 12, 9880 Poeke voor 50 fr. + 20 fr. verzendingskosten.

Gemeentearchief Aalter

Op 7 januari jl. ging de nieuwe leeszaal van het Aalterse gemeentearchief open. Deze dienst is voortaan ondergebracht in de kelderverdieping van het nieuwe gemeentehuis, Europalaan 22.

Meteen werden ook de openingsuren uitgebreid. De archiefleeszaal is open op

dinsdag	8.30 u. - 12.00 u. 13.00 u. - 16.30 u.
donderdag	13.00 u. - 18.30 u.
en zaterdag	8.30 u. - 12.00 u. 13.00 u. - 16.30 u, behoudens feestdagen.

In de vakantiemaanden wordt wel een korte sluitingsperiode voorzien, die enige tijd vooraf zal worden aangekondigd.

Voor inlichtingen : (09) 325 22 37 (archivaris)
325 22 30 (leeszaal)
325 22 00 (centraal nummer)

De openingsuren zijn niet de enige wijziging. Archivaris Filip Bastiaen wordt tevens bijgestaan door licentiate Trui De Zutter.

Ook de collectie werd gevoelig uitgebreid, o.a. dankzij de VVF-afdeling Meetjesland. De informatie omvat vijf rubrieken :

A. Akten Burgerlijke Stand en parochieregisters

- B.S. 1796-1914
via microfiches voor Aalter, Bellem, Lotenhulle en Poeke;
- P.R. vòòr 1800
via microfiche, microfilm of in bewerkte vorm (boek) voor Aalter, Adegem, Bellem, Hansbeke, Kanegem, Knesselare, Lotenhulle, Maldegem, Oostwinkel, Poeke, Ronsele, Ruiselede, St.-Margriete, Tielt, Ursel, Waterland-Oudeman en Zomergem;
- beperkte informatie voor Aarsele, Egem en Pittem.

B. Gemeentearchief Aalter

Voor de vier deelgemeenten zijn alle documenten vòòr 1914 vrij raadpleegbaar. Er zijn inventarissen aanwezig.

C. Oud archief

Er wordt tussen het gemeentebestuur en het Algemeen Rijksarchief onderhandeld om de oude archiefbescheiden (vòòr 1796) van de vier deelgemeenten uit het Rijksarchief Gent naar Aalter over te brengen.

D. Speciale collecties

Momenteel nog erg beperkt en in uitbouw.

- bidprentjes;
- rouwbrieven;
- weekbladen;
- fototheek;
- kranteknipsels en
- "vliegende bladen".

E. Heemkundige bibliotheek

De bibliotheek in het gemeentearchief is zeer verscheiden :

- bronnenpublicaties
 - klappers op Staten van Goed;
 - Verzameld Archief Ruiselede;
 - poortersboeken;
 - volkstellingen enz.
- lokale geschiedenis Meetjeslandse dorpen
- algemene geschiedenis
- hulpwetenschappen
 - heraldiek;
 - naamkunde;
 - toponymie.
- werkinstrumenten
 - lokale en regionale bibliografieën;
 - verklarende woordenboeken;
 - methodiek en bronnen.
- historische, heem- en familiekundige tijdschriften
meer dan 20 titels.

In de mate van het mogelijke wordt deze informatie ontsloten via catalogi (auteurs, trefwoorden, plaats- en familienamen) en een bibliografie (Meetjesland).

F.B.

De H.-Sacramentsdevotie in Adegem ca. 1925

Van Zijne Hoogwaardige Excellentie Monseigneur Leo De Kesel, rustend hulpbischoep van Gent, ontving ik de volgende vriendelijke brief (14 maart 1994) naar aanleiding van mijn bijdrage over de verspreiding van de H.-Sacramentsdevotie in het Meetjesland vóór 1600. Daarin memoreert hij ook Dr. Edmond Tieleman, onze eerste voorzitter (1946-1951), die aan het Eeklose Sint-Vincentiuscollege in de rhetorica van 1921 zijn klasgenoot was.

"Geachte Heer Voorzitter,

Bij het verschijnen van nr. 44 (1993) van "Appeltjes van het Meetjesland" wil ik U en het Heemkundig Genootschap hartelijk feliciteren en oprecht danken voor dit nummer en de verschillende bijdragen ook in vorige nummers verschenen. Ik doe het niet alleen in eigen naam, maar ook mijn klasgenoot Dr. Edmond Tieleman z.g. die bij de stichting promotor was, zou gelukkig zijn met de uitgave en ontwikkeling van de "Appeltjes".

Ik wil U speciaal danken voor uw bijdrage over de H.-Sacramentsdevotie vóór 1600 in onze gewesten. Ik hoop dat U door verdere opzoekingen deze vroomheid in haar oorsprong en ontwikkeling zult weten te achterhalen. Zo bv. bestond in vele parochies (tot in mijn jeugd) elke donderdag een Mis, met uitstelling van het H.-Sacrament in Adegem, dit was ook gebruikelijk op de 1^e zondag van de maand en na de hoogmis had een processie plaats met de leden van de confrerie met hun kaars. Rond de jaren 1925 is deze uitstelling tijdens de Mis verboden geweest en van toen af is dit gebruik weggebleven. Van wanneer dit gebruik is ontstaan en heeft het zowel de hervorming (zo het bestond) als de Franse Revolutie overleefd! En is van toen af de broederschap van het H. Sacrament in verval geweest en bijna overal verdwenen?

Nogmaals mijn oprechte dank en de wensen voor heel het Heemkundig Genootschap dat hun bijdragen het verleden beter zouden doen kennen, en ons met rechtmatige fierheid er laten over nadenken.

*Met oprechte erkentelijkheid en genegen groeten in Xo,
+ L. De Kesel*

P.S. Proficiat met "750 jaar parochie Oostwinkel."

L.S.

Hulde aan Achiel De Vos

Vijf jaar geleden overleed onze vroegere voorzitter en boegbeeld Achiel De Vos, wiens nalatenschap in deze periode gestalte kreeg in diverse publikaties.

Ter gelegenheid van de voorstelling van zijn levenswerk "De Geschiedenis van Evergem" op 17 december 1994 stelde de gemeente Evergem er prijs op haar eminente dorpsgenoot een bloemenhulde te brengen.

Vòòr de academische zitting legden Burgemeester Luc Van Parys en schepen van cultuur Mevr. Ludwina De Bock een bloemenkrans neer op Achiels graf, in aanwezigheid van een uitgebreide delegatie van het Appeltjes-bestuur en de familie De Vos.

De rol van Achiels decennialange activiteiten is hiermee nog altijd niet uitgespeeld : aan zijn toponymische verzameling heeft de Stichting Achiel De Vos nog jarenlang studie- en publikatiewerk.

HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP VAN HET MEETJESLAND

Gesticht in 1946 door Dr. Elisabeth DHANENS, erevoorzitster (voorzitster 1951-1968), ere-apotheker Prudent RYCKAERT, ere-ondervoorzitter (ondervoorzitter 1946-1968) en wijlen Edmond TIELEMAN (voorzitter 1946-1951). Wijlen Achiel DE VOS fungeerde van 1948 tot 1977 als secretaris en was voorzitter van 1968 tot 1989.

Het Bestuur

Voorzitter :

Luc STOCKMAN, Brugstraat 103 - 9880 Aalter - Tel. (09) 374 16 10

Ondervoorzitter :

Hugo NOTTEBOOM, Prins Boudewijnlaan 9b - 9991 Adegem
Tel. (050) 71 29 12

Secretaris :

Dirk DE REUCK, Bellemdorpweg 54 - 9881 Bellem - Tel. (09) 374 36 76

Penningmeester :

Oskar LIPPENS, Gentstraat 13 - 9971 Lembeke - Tel. (09) 377 28 54

Bibliothecaris :

Erik DE SMET, Euromarktstraat 9 - 9900 Ecklo - Tel. (09) 377 43 24

Redactiesecretaris :

Filip BASTIAEN, Oostmolenstraat 128b - 9880 Aalter - Tel. (09) 375 08 38

Leden :

Beatrijs AUGUSTYN, Vroonstallestraat 39 - 9032 Wondelgem -
Tel. (09) 253 18 46

Roger BUYCK, Plein 66 - 9970 Kaprijke - Tel. (09) 373 90 93

Marc DE VLEESSCHAUWER - Doornendijkstraat 5 - 9960 Assenede -
Tel. (09) 344 54 41

Lieve DE VOS, Groenelaan 30 - 2830 Willebroek - Tel. (03) 886 60 14

Peter LAROY, Gemeenteplein 11/9 - 9880 Aalter - Tel. (09) 375 14 86

Walter NOTTEBOOM, Noordstr. 196 - 9990 Maldegem - Tel. (050) 71 30 25

Freddy PILLE, Blekerij 11 - 9900 Ecklo - Tel. (09) 378 04 54

Alfons RYSERHOVE, Kloosterstr. 46 - 9910 Knesselare - Tel. (09) 374 23 17

Wilfried STEEGHERS, Vurstjen 21 - 9940 Evergem

APPELTJES VAN HET MEETJESLAND

Jaarboek, sedert 1949 uitgegeven door het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland.

Redactieraad/Recensiedienst

Redactiesecretaris : Filip BASTIAEN
Oostmolenstraat 128b - 9880 Aalter

Leden : Peter Laroy, Freddy Pille en Luc Stockman.

Alle artikels dienen uiterlijk op 1 september in het bezit te zijn van de redactiesecretaris, bij wie ook de auteursrichtlijnen te bekomen zijn.

Boeken ter bespreking aangeboden, worden op hetzelfde adres verwacht en worden nadien in de bibliotheek van het *Genootschap* ondergebracht.

Ruildienst

Erik DE SMET, Euromarktstraat 9 - 9900 Eeklo - Tel. (09) 377 43 24.
Bestellingen van vorige jaarboeken gebeuren op hetzelfde adres.

Nog beschikbare jaargangen :

Nr.	Jaar	Nr.	Jaar
2	1950	37	1986
13	1962	38	1987
21	1970	39	1988
25	1974	41	1990
32	1981	42	1991
35	1984	43	1992
36	1985		

Lidmaatschap

Het lidmaatschap kost 600 fr. (+ eventueel 75 fr. voor het verzenden van het jaarboek; + 200 fr. voor het buitenland). Oudere jaarboeken zijn aan dezelfde prijs te bekomen.

Werkwijze :

- bestellen op hogervermeld ruiladres.
- of door storting op postrekening 000-0604056-37 van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, p/a Gentstraat 13, 9971 Lembeke met vermelding "nieuw lid" of de gewenste jaarboeken.
- voor NEDERLAND : f 35 (+ eventueel f 7 verzendingskosten) op postrekening 6246463 van Freddy Pille, Eeklo.

Steunende leden

(1.000 fr. of meer)

E.H. Boussen, Eeklo
De Maere Julien, Eeklo
De Meyere Carlos, Tervuren
Dumon Wilfried, Heverlee
Engels Willy, Beveren-Waas
Gysels Gerard, Eeklo
Haeck Marcel, Eeklo
Jacobs Paul, Waarschoot
Lamote-Stockman Christiane, Niel,
Maeyens Marc, Adegem,
Rottiers Gustaaf, Knesselare
Schockaert-Steel, Waarschoot
Strybol Jozef, Knokke
Van Damme Lionel, Adegem
Vanderbruggen Erik, Maldegem
Van Passel Jacques, Aalter
Verleyen Philippe, Aalter
Versyp Achiel, Evergem
Vertenten Amedee, Eeklo
E.H. Vrielinck Jan, Deurle
Waldack Felix, Kalken
Wyffels C.G., Delft (NL.)
Wyffels Honoré, Gent

INHOUD

P. LAROY - Investigative Journalism met een rode kleur	5
K. VELLE - De bouwgeschiedenis van het Vrederecht in Eeklo (1877-1899)	17
R. BUYCK - 500 jaar onderwijs in Kaprijke (15de - 20ste eeuw)	27
I. HOSTE - Kan lokale geschiedenis groen zijn ? Bellem in de 19de en 20ste eeuw	95
L. STOCKMAN - Schenking van een stuk grond te Lovendegem aan het Sint-Elisabethbegijnhof te Gent (1305)	101
W. STEEGHERS - 15de-eeuwse Gentse buitenpoorters uit Ertvelde	105
W. STEEGHERS - Personen uit het Meetjesland overleden op de parochie Sint-Michiels-Noord te Gent (1736-1796)	107
Chr. VAN THUYNE - Archeologisch onderzoek in de gemeente Lembeke	109
M. DE VLEESSCHAUWER - De St.-Janscapelle in Assenede-Ambacht : Nieuwe feiten	159
L. STOCKMAN - De H.-Kruisdevotie in Lotenhulle vòòr 1796	167
A. VAN WIJNSBERGHE - Monasterium Beate Marie Sanctie Monialum Ordine Cisterciensis... Abdij van Oosteeklo	181
L. STOCKMAN - Het testament van Jacob De Donker, Pastoor van Ter Piet in het Ambacht Boekhoute (1331)	201
F. BASTIAEN - Heemkundig Repertorium 1994	213
KRONIEK	241

Verantwoordelijke uitgever :
Filip Bastiaen, Oostmolenstraat 128b - 9880 Aalter

Dit jaarboek werd uitgegeven door het
Heemkundig Genootschap van het Meetjesland
en gedrukt bij

VAN HOESTENBERGHE b.v.b.a.

Stationsstraat 17-19

9990 Maldegem